

Közlemények a Szegedi M. Kir. Ferenc József-Tudományegyetem
Pedagógiai-Lélektani Intézetéből.
31. szám.

A csurgói m. kir. áll. tanítóképző-intézet története

ÍRTA:

KOLTAI ISTVÁN
áll. tanítóképző-intézeti tanár

SZEGED, 1939.

Közlemények a Szegedi M. Kir. Ferenc József-Tudományegyetem
Pedagógiai-Lélektani Intézetéből.
31. szám.

**A csurgói m. kir.
áll. tanítóképző-intézet
története**

3/14

ÍRTA:

KOLTAI ISTVÁN
áll. tanítóképző-intézeti tanár

SZEGED, 1939.

Magyar Könyvtár Szövetség
Könyvtári Osztály
Budapest, 1939

A csurgói m. kir.
áll. tanítóképző-intézet
története

23711

Előszó.

Tanítóképzésünk történetének megírására eddig kevesen vállalkoztak. Amit írtak az inkább csak többé-kevésbé nagyvonalú keretrajznak tekinthető. Egészére, minden életjelenségére, összes tényeire kiterjeszkedő, szigorú módszerességgel megalkotott történeti képével neveléstudományi irodalmunk még nem rendelkezik.

Ennek okát főképpen abban látom, hogy az összefogó szintézis alapfeltételül szolgáló részletkutatások hiányoznak. Részletkutatásokon az egyes tanítóképző-intézetek történetének olyan feldolgozását kell érteni, amelyek teljességre törekedve a legjelentéktelenebbnek látszó adatokat sem mellőzik. Úgy hiszem ugyanis, hogy a történetíró csak akkor foghat hozzá az intézmény egyetemes történeti vonásainak egységes képbe foglalásához, ha az intézményt alkotó egyes intézetek történeti tényeit szorgalmas kezek már összehordták. A középiskola ebből a nézőpontból sokkal előbbre van a tanítóképzőnél. Neveléstörténeti irodalmunk már nem egy középiskola jól megírt történeti monografiájával dicsekedhetik. Kivált a hitfelekezeti középiskolák történetének megírásáról gondoskodtak az iskolafenntartók. Egyik-másik ilyen középiskola története több kötetre rúg.

Örömmel kell megállapítanunk, hogy már a tanítóképző tanárság is érezni kezdi az ilyen iskolatörténeti monográfiák szükségességét. A kegyelet érzésén és a közvetlen részesség tette indító hatásán kívül bizonyára ennek a szükségességnek mély átlérése is ösztönözte ennek a munkának a lelkes szerzőjét, hogy megírja a csurgói áll. tanítóképző-intézet történetét. Vállalkozása két szempontból is figyelmet érdemel. Először azért, mert megindítja azt az adatszolgáltató, tényeket halmozó munkát, amely a magyar tanítóképzés fentebb érintett egyetemes történetének megírásához szükséges. Másodszor azért, mert jeles példáját adja annak, hogyan kell egy meghatározott intézet történetét ezernyi százból szervesen összefüggő egységes képbe foglalni.

A szerző érdemét öregbíti az is, hogy nem könnyű munkára vállalkozott. A csurgói áll. tanítóképző-intézet a legrégebb áll. tanítóképzők közé tartozik. Mindjárt a kiegyezés után hívta életre a közoktatási kormány. A nehézséget azonban nem ez az aránylagosan hosszú élettartam okozza, hanem azok a viszontagságok és az a páratlan küzdelem, melyet ennek az intézetnek a fennmaradásért meg kellett vívnia. Ezt a viszontagságos multat a szerző bámulatos *teljességgel* írta meg. Történeti vázlatok értesítőkből és máshol már más intézetekről is megjelentek, de ilyen részletesen és gondosan még senki sem dolgozta fel egy meghatározott intézet történetét. A szerző figyelmét, mondhatni, semmi sem ke-

rülte el. Egyaránt foglalkozik az intézet külsejének, holt anyagának aprólékos leírásával és életeműködésének alakító tényezőivel. Élénk megjelenítő erővel bepillantást enged a színpalak mögé, az intézet belső életébe. Hogy ehhez a szemléletes ábrázoláshoz szükséges tömértelen adatot összegyűjtse, páratlan szorgalommal fektűd a munkának. Feldolgozta az intézet egész irattárát, az intézetre vonatkozó minden nyomtatott és írott okíratot, feljegyzést, kimutatást, a hatóságok és tanári testűletek által készített emlékiratokat. Tanulmány tárgyává tette az intézeti tanárok irodalmi munkásságát, sőt belemertűl a tanítóképzés általános kérdéseinek vizsgálatában is. Ezt a széleskörű olvasottságot és elmélyedő kutató munkát szerencsésen egészítették ki a szerző közvetlen tapasztalatai, személyes élményei, amelyek előadását helyenkint lűktető életteljességgel felítik meg.

Ki kell még emelnem, hogy Koltai István ebben a munkájában a csurgói intézet történetét egyetemesebb keretbe állítja bele. A helyi fejlődés változásait és eseményeit az országos tanítóképzés eseményeinek tükrében mutatja be. A csurgói intézet történetét nem a maga elszigeteltségében tárgyalja, hanem azt is vizsgálja, hogy a tanítóképzés országosan egyetemes kérdesei milyen színezettel jelentek meg és hogyan oldódtak meg Csurgón. A tárgyalásnak ez a módja azért fontos, mert a szerző ezzel helyes vizsgálódási és értékelési szempontokhoz jut. A tárgyalásnak ezt a magasabb, *egyetemesebb szempontból való nézését* tartom a teljesség mellett a szerző másik nagy érdemének. Ez a felűlről nézés biztosította a tárgyilagossá ítéletét és megóvta a szerzőt az intézetre vonatkozó túlzó megállapításoktól. De jó volt ez az egyetemesebb keretű tárgyalás azért is, mert bőséges alkalmul szolgált a tanítóképzés sok általános szervezeti, tanítástani és módszertani kérdésének megvilágítására.

Koltai István kartársamnak a csurgói intézet történetével foglalkozó munkája most említett értékei folytán egyetemesen értékes olvasmányá tökéletesedett. A csurgói tanítóképző története mellett az egész tanítóképzés fejlődése szempontjából is okulást nyújt. Gazdag értékes tanulságokban. Akit a tanítóképzés rendkívűl bonyolult kérdese közelebbről vagy távolabbról érdekel, az sokat tanulhat belőle. Olvasóját mindenestre közelebb juttatja a tanítóképzés sajátos mibenlétének megértéséhez.

Budapest, 1939 január 5.

Molnár Oszkár.

Bevezetés.

Ismert Padellaro-mondás, hogy „az iskola állandóan a vádlottak padján ül.“ A múltért az iskolát vonják felelősségre, a jövő kialakítását tőle várják. És ha mulasztás terheli, ha nem tud megfelelni hivatásának, ha a kor eszményei és célkitűzései szerint nem tudja kialakítani a jelen reményeinek foglatát, a jövő emberét: elmarasztalják bírái. Erre a sorsra jutott az első áll. tanítóképzők egyike, a csurgói tanítóképző-intézet is. Kapui az 1932—33. tanév végeztével talán örökre bezárultak. De nem azért, mintha vétett volna a múltban, vagy mert a jövő tanító nemzedék nevelésére nem tudott volna vállalkozni. Nem, az intézetben folyó munkát és ennek nyomán járó eredményt tekintve nem ez volt a megszüntetés oka. Nem, még távolról sem. A kultuskormányt, — mint a miniszteri jelentés is mondja,¹ — „általános takarékosági okok“ és a tanítói túltermelés készítették arra, hogy a 64 esztendő kultúrintézmény, az egykori Eötvös-alkotás felett kimondja a halálos ítéletet. És hogy első-sorban e tekintetben a csurgói tanítóképzőre gondolt minden eredményes multja ellenére is, azt az intézet külső körülményei magyarázzák, mert e téren egyedülálló és a legszegényebb volt valamennyi társa közt.

A csurgói áll. tanítóképző-intézet — néhány esztendőt leszámítva — állandó épületgondokkal és nagyrészt ebből következő felszerelési nehézségekkel küzdött. S ez a megfelelő otthont nélkülöző állapota reányomta bélyegét egész életére, életének minden mozzanatára, amely küzdelem volt a létesítés pillanatától a kapuk bezártaig. Nem költői elnevezéssel élünk, mikor a csurgói intézetet a „küzdelmek intézeté“-nek hívjuk. A külső, pusztán formai elnevezésnél többet jelent ez, mert az intézet történetének lényegére mutat. A kedvezőtlen külső körülmények megnehezítették, küzdelmessé tették a belső történetet is. Közeljárunk az igazsághoz, ha a küzdelem fordulópontjait (1880, 1914, 1923) vesszük az egyes történeti szakaszok határkövéül annál is inkább, mert ezek az évszámok — némi eltéréssel — jelentik az 1868 utáni magyar tanítóképzés nevezetesebb állomásait is. „Az 1882 évvel — írja Kiss József — új korszakot kezd a tanítóképzés“. Valóban, a négyévfolyamos tanítóképzés megindulásának ideje ez. Az 1911-ben kiadott tanterv a tanítóképzés Tripartitumának másik két kötetével a háború előtti tanítóképzésünk csúcspontját jelentette. 1923-ban pedig az öt éves tanítóképzésre való áttérés nyitott újabb korszakot a magyar tanítóképzés történetében. A magyar tanítóképzés fejlődésének ezek a periódusai természetesen kikatással voltak a csurgói tanítóképző belső történetének alakulására. S

¹ V. K. M. 1933. évi jelentése.

mivel így az intézet külső és a magyar tanítóképzés fejlődését nyomon követő belső történetének időpontjai szinte összeesnek, feljogosítottnak éreztem magamat arra, hogy a történeti szakaszokra vonatkozó munkahipotézisemet helyesnek tartsam és a munkám során kövessem.

Dolgozatom megírása közben nem az a cél vezetett, amely az iskola-történetek íróit általában vezetni szokta. Nem tűzhettem ki célul, hogy az intézet ifjúságában a szellemi szülőföld, az intézet iránt tudatos, megértő szeretetet ébresszek és mélyítsek, amikor az intézet kapui már rég bezárultak és ifjúsága már nincs többé. A volt növendékek szétszéledtek s mert utánpótlás nincs, az évek multával mindig kevesebben és kevesebben lesznek, akiket az intézetben szerzett ismeretek, élmények szellemi testvérekként fűznek össze. Ezt a természetes folyamatot egy iskola-történet nem akadályozhatja meg. E helyett inkább arra törekedtem, hogy az igazság jegyében kimutassam azt a küzdelmet, amelyet az intézet vezetőinek, tanárainak a mostoha külső körülmények miatt a tanulmányi és nevelési eredmény érdekében vívniok kellett; hogy rávilágítsak arra a kultúrhatásra, amit az intézet székhelyére, megyéjére gyakorolt és hogy feltárjam azokat az adatokat, eredményeket, amelyek a magyar tanítóképzés szempontjából érdeklődésre számíthatnak.

Különösen ez utóbbira voltam különös figyelemmel, mert meggyőződésem, hogy van külön magyar tanítóképzői pedagógia. Megengedem, hogy ennek a pedagógiának több részletét idegenből vettük át és jól-rosszul alkalmaztuk viszonyainkra, de a legtöbb a magyar tanítóképző-intézeti tanárság vívmánya. Épen ezért a magyar tanítóképzői pedagógiára vonatkozó minden anyagot gyűjteni, mint féltett kincset őrizni kell, hogy sikeresebb legyen majdan annak a munkája, aki az adatok összefoglalására, rendezésére vállalkozik. Erre a munkára előbb utóbb sor kell, hogy kerüljön. Ennek elvégzésére kötelez bennünket a mult, hasonló törekvéseivel; erre indít a jelen, amely megköveteli, hogy a tanítóképző-intézeti tanárság munkáját öntudatosan végezze; de erre hív fel a jövő is, amely a tanítóképző-intézeti tanárságot fogja majd vádolni, még pedig teljes joggal, ha tanítóképzésünk netalán elközépisiklosodik.

Munkám megírásánál követett vezérgondolatokat dr. Imre Sándor: „A neveléstudomány magyar feladatai“ c. könyvében közölt általános útmutatások ébresztették fel bennem. De igen nagy hasznát vettem dr. Várkonyi Hildebrand egyet. r. ny. tanár úr és Molnár Oszkár tanügyi főtanácsos úr értékes tanácsainak is, amelyekért e helyen is hálás köszönetet mondok. A hála és köszönet hangján kell megemlékeznem Dobosy Elek igazgató úrról, aki az irattári adatok felkutatásában volt nagy segítségemre. Hohar József ny. igazgató úr, mint az intézet volt vezetője, Hodossy Béla ny. igazgató úr, Mesterházy Jenő tanár úr és mások, mint az intézet volt növendékei szolgáltatnak becses adatokat a történet megírásához. Támogatásukért fogadják őszinte köszönetemet.

I. Küzdelem önálló iskolaépületért.

(1869—1880.)

1. Az intézet létesítése.

Az első magyar áll. tanítóképzők egyikének, a csurgói áll. tanítóképző-intézet története tulajdonképen az 1865. esztendővel kezdődik. Először határozta el a dunántúli ref. egyházkerület, hogy tanítóinak képzésére új intézményt létesít és székhelyéül Pápát jelölte ki. A belsősomogyi ref. egyházmege Visontán, 1865 május 16—18. napjain tartott gyűlésén szembefordult a kerületi bizottság határozatával s több okból Csurgót találta érdemesebbnek arra, hogy a létesítendő tanítóképzőt ott helyezték el. A falusi élet igénytelenségeire, — szól az egyházmege érvelése, — könnyebben nevelődnek az ifjak a falusias Csurgón, mint a városias Pápán. A fegyelem kérdése is könnyebben megoldható, mert mentes a bünfészeketől, a város élvezeteinek sokaságától. Nem követel igényesebb öltözködést sem s ezért olcsóbb az élet és az iskoláztatás, mint Pápán. Kitérő a levegője, a vize, egészséges és kellemes a vidéke, termékeny a talaja, amely kedvező tulajdonságok mind kiválóan ajánlják. De Csurgó mellett szólnak nemzeti, kulturális és egyházi szempontok is. Fekvésénél fogva az ország határán, a nemzetiségek tözsomszédságában a magyar szellem védőbástyája és gát azon a csatornán, amelyen a magyar földművesek Szlavóniába költöznek. Csurgó Dél-somogy kulturális központja s mint ilyen könnyen magához ragadhatná az egész Délvidék kultúrhegemóniáját abban az esetben, ha az új intézményt megkapná. A ref. egyház is csak nyerne vele, ha a szóbanforgó tanítóképzőt Csurgón állítanák fel és nem Pápán, mert Somogy mege a kerületben szükséges ref. tanítók negyedét követeli.¹

Az egyházkerület — a belsősomogyi egyházmege talpraesett érvelése ellenére — továbbra is kitartott határozata mellett. Könnyen érthető, hogy a csatavesztett somogyiak — márcsak reputációjuk helyreállítása végett is — minden követ megmozgattak, hogy ők is tanítóképzőhöz jussanak. Jutottak is! És még hozzá előbb, mint az egyházkerület.² Tervük keresztülvitelére 1868-ban kínálkozott kiváló alkalom, amikor köztudomású lett, hogy a kultuskormány több tanítóképző létesítésének gondolatával foglalkozik. Ezt az alkalmat nem is mulasztották el.

¹ V. ö. Körmöndy S.; Egy protestáns tanítóképezde ügye. Házi Kincstár. VI. évf. 23. szám.

² A pápai ref. képző 1876 őszén nyílt meg.

Még nagyban folytak a képviselőházban a népiskolai közoktatás tárgyában készített törvényjavaslat körül a viták, amikor a belsősomogyi ref. egyházmegye 1868 augusztus 26—27. napjain Nagybajomban gyűlést tartott. Ezen valaki ezt az indítványt tette: „Kerestessék meg Magyarország vallási és közoktatási minisztere, hogy az állítandó képezdek egyikét Csurgón helyezze el.“ Az indítványt nagy helyesléssel fogadták, hiszen régi vágyak teljesezésének reményét ébresztette fel a jelenlevőkben. Nyomban emlékiratot szerkesztettek, kiemelve benne azokat a nyomós érveket, amelyeket annakidején a dunántuli ref. egyházkerület bizottságának határozata ellen is felsorakoztattak. A felirat átadásával *Mezey Pál* ref. esperesből, *Kacsóh Pál*, *Kovács József* ref. lelkészekből és *Kozna Sándor* kir. táblai ülnökből álló négytagú küldöttséget bíztak meg, amely még abban az esztendőben október 20-án kihallgatáson jelent meg br. *Eötvös József* miniszternél.

A küldöttség az ismert érvek mellett még azt az áldozatot hangoztatta, amit az egyházmegye a képző létesítése idején hozni hajlandó. A nagy miniszter megértéssel fogadta a kultúraterjesztő egyházmegye hírnökeinek lelkes érvelését és adott válaszában megígérte, hogy az ajárlatot fontolóra veszi.

Senki sem tudta azonban, de most sem tudja senki, hogy valójában mi indította br. *Eötvös József* minisztert arra, hogy a törvényt szabta 20 képezde¹ közül az elsők egyikét annyi, talán érdemesebb város mellőzésével épen Csurgónak juttatta. Az-e, mert tudta, hogy Csurgó társadalmi viszonyai nem fogják annyira elkényeztetni a leendő tanítókat, hogy azok majdan elfordulnak a falutól; az-e, hogy az ott felállítandó tanítóképző a Délvidék magyarosodási folyamatának gerjesztője legyen; az emlékiratot átadó küldöttség lokálpatriotizmustól fűtött érvelései-e; a belsősomogyi ref. egyházmegye messzemenő ígéretei-e; vagy pedig a miniszter leányának, *Jolántának*² szívhezszóló szavai-e? Nem tudja senki, hogy a tényeket ridegen mérlegelő kultúrpolitikust győzték-e meg az észokok; vagy a mélyen érző költő lelkét kapták-e meg a lelkesedés szavai; vagy pedig a szerető édesapa szívét bírták-e rá a kérés szavai az elhatározásra. Titok marad örökre.

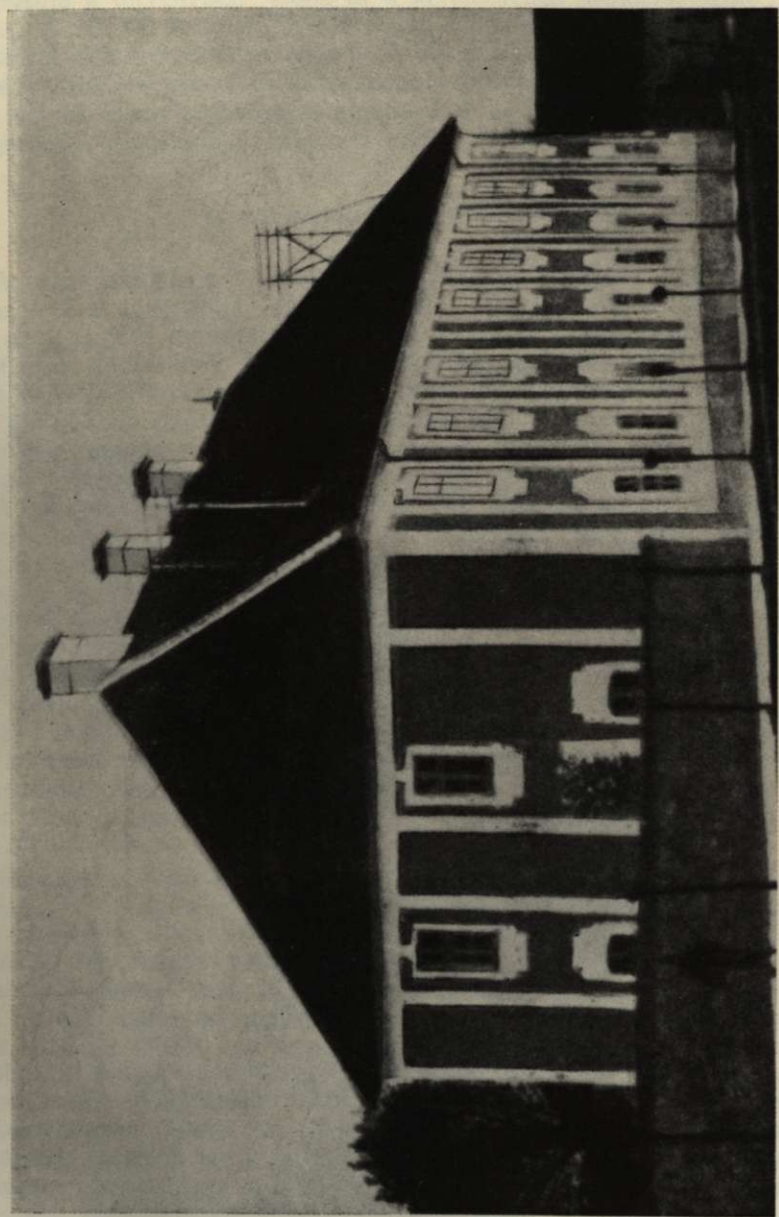
Tény az, hogy 1869 májusában arról értesítette a várost a kultuszminiszter, hogy az áll. tanítóképzők egyikét Csurgón állíttatja fel. Egyben intézkedett, hogy *Molnár Aladár* min. osztálytanácsos és *Kovács-Sebestény Gyula* somogymegyei kir. tanfelügyelő a minisztérium részéről kezdjék meg az egyházmegye kiküldötteivel a tárgyalásokat és megegyezés esetén kössenek szerződést.

Az „egyezkedés“ nem tartott sokáig, mert az egyházmegye nevében *Csepán Antal* alispán, egyházmegyei segédgondnok, *Mezey Pál* ref. esperes, *Sarkady Károly* ref. lelkész és *Czibor Mór* ref. gimnáziumi tanár a miniszteri kiküldöttek minden kérését teljesítették. Hamarosan két szerződés jött létre, melyek mindegyike a belsősomogyi ref. egyházmegye áldozatkészségének kétségbevonhatatlan tanújele.

Az egyikben nagylelkűen lemond az államkincstár javára irodalmunk

¹ 1868; XXXVIII. t.-c. 81. §-a.

² Br. *Eötvös Jolánta*, mint br. *Inkey István* hitvese a Csurgó közelében fekvő Iharoson, majd Iharosberényben élt.

Az intézet első otthona. Jelenleg a csurgói ref. gimnázium internátusa.

nagy mecénásának, a keszthelyi gr. *Festetics* György adományából származó értékes telekről, hogy rajta a képzőnek épületet állíthasson. Az amugyis szűkösen levő gimnáziumában ideiglenes otthont nyújt a képzőnek és biztosítja a törvényben¹ előírt és a kertészkedés céljait szolgáló földterületet. A 10.000 forintos Belevári-alap kamatait szegénysorsú képzős növendékek felsegélyezésére engedi át. A másik szerződésben ugyancsak a törvény² által megkövetelt és fontosnak tartott gyakorló-iskola létesítésében siet az állam segítségére, amennyiben az intézeti telekkel szemben lévő felszerelt népiskoláját adja oda erre a célra.

2. Az iskola első otthona.

Az első iskolaévet s ezzel az intézetet 1869 október 15-én nyitotta meg az intézet igazgatója, *Bárany Ignác*. De csakhamar kiderült, — amint az igazgató mondta, — hogy a gyermek előbb született meg, mielőtt első ápolásának feltételeiről kellőleg gondoskodtak volna. Az intézet vendég-otthona nem készült el időre. Az első szerződés értelmében a ref. gimnázium imatermét kellett átalakítani. S mivel ez késett, egy környékbeli magánház hónapos-szobájában húzódott meg az intézet tanárostól, növendékestől 1869 decemberéig, amikor az átalakítási munkálatok befejeződtek. Az új otthon sem volt azonban valami kényelmes. A három tanterem mindegyike szűknek bizonyult. Nem volt különb a tanári szobának szánt, de később természettani múzeumnak berendezett helyiség sem. Még az a kevésszámú butorzat és felszerelés is alig fért el bennük, amit a minisztérium időközben leküldött. Különösen akkor lett nyilvánvalóvá a termék kevés száma és a meglévőknek szűk volta, amikor a minisztérium a felszerelést illetően a legmesszebbmenő támogatást ígérte meg és ennek igazolására hangszereket utalt ki, valamint engedélyt adott nagyobb számú szekrények beszerzésére. Valósággal központi kérdéssé vált, hogy hogyan lehet ezekben a zongorákkal, szertár-szekrényekkel megrakott tanteremekben átlag 20—25 növendéket elhelyezni, amikor azok rendes körülmények között csak 10—12 befogadására lettek volna alkalmasak.

Részben szűkek, részben használatra alkalmatlanok voltak a többi helyiségek is, amelyeket a szerződések az állam rendelkezésére bocsájtottak. Így a szalmával fedett tanítói lakás a ref. kántor által lefoglalt szobával, valamint a ref. iskola kéttantermes épülete, amely megcsúfolása volt minden ilyenmű hajléknak. Egy-egy tanulóra csupán 5 négyzetlátnyi terület jutott, a mennyezete oly alacsony volt, hogy a gyermekek a padra állva elérték, padlója földes volt és az ablakain beszűrődő fény csak a szemrontáshoz volt elegendő. Keveset lendített az ügyön, hogy az évfolyamok és ezzel a növendéklétszám évről-évre történő emelkedésével az intézet szomszédságában újabb és újabb, de egyben rosszabb és rosszabb helyiségeket béreltek ki. A helyszűke kérdését egyik sem tudta közülük megoldani. Haszonbérbe vették az intézet telkén álló rozzant, pusztulófélben lévő szalmazsúpos gimnáziumi tanárlakást, ahol a második iskolai

¹ 1868: XXXVIII. t.-c. 83. §-a.

² 1868: XXXVIII. t.-c. 82. §-a.

évtől kezdve köztartást létesítettek. Kibérelték továbbá a telek szomszéd-ságában fekvő Horváth-féle házat, hogy a segédtanárnak lakást biztosít-sanak és igazgatói irodát rendezzenek be, amely egyúttal tanácskozó, irattár, pénztár, könyvtár, szertár, várakozó és zenegyakorló gyanánt szolgált.

Két új épületet is emeltek az intézetnek ajándékozott telken: kertészlakást és 1871-ben a fiú-gyakorló befogadására alkalmas „hollandi modorban” épült egytantermes iskolát. Bár ezeken is meglátszott, hogy kényszer-megoldást jelentenek. Silány anyagból készültek és falai oly vékonyak voltak, hogy a tél hidege és Csurgó ismert éles szelei akadály-talanul száguldhattak rajtuk keresztül.

Ilyen körülmények közt nem csodálkozhatunk tehát, ha az igazgató-tanács és a tanári testület tanácskozásainak tengelyében az önálló épület mielőbbi felépítésének ügye állott. Nem múltott el egyetlen „tanárszék”, vagy igazgatótanácsi gyűlés, hogy az intézet „roppant bajának”, „tart-hatatlan”, „áldatlan helyzetének” megjavítására javaslatot, indítványt ne tettek volna; hogy az intézet fejlődését megakadályozó, fennmaradását veszélyeztető épületnélküliséget, saját otthont nélkülöző állapotot, a tanítás és nevelés eredményére gyakorolt minden hatásával őszintén fel ne tárták volna a magas minisztérium előtt.

Az őszinte szónak, a komoly bizonygatásnak — ügylátszott — meglesz az eredménye, mert 1870 október 4-én br. *Eötvös* József minisz-ter leiratban értesítette az igazgatótanácsot, miszerint „hollandi modorban egy új épület emeltesék, melyben a szükséges tantermeken kívül a köztartásra alkalmas helyiségről is gondoskodva legyen”. Még valószínűbb-nek látszott az építkezés mielőbbi megkezdése, amikor 5 nappal később, október 9-én a miniszter személyesen is megjelent Csurgón. Az építkezés azonnali megkezdését rendelte el, — bizonyára a tapasztaltak hatására, — de a közeledő télre való tekintettel nagynehezen belenyugodott a munkálatok tavaszra való elhalasztásába. Mintha érezte volna, hogy azt az időt már nem éri meg. Sajnos, az előérzete nem csalt. 1871 február 2-án magához szólította a Mindenható a minden korok egyik legnagyobb kultuszminiszterét. A nemzet, a kultúra nagy halottja a megvalósulásra váró sok más gondolat mellett magával vitte a csurgói áll. tanítóképző-intézet felépítésének reményét is.

Igy tehát maradt minden a régiben. A tanári testület valósággal művészi tökélyre vitte azt az ügyességét, hogy miként lehet az évről-évre megnövekedett tanulóserget elhelyezni úgy, hogy közben a helyiségek száma nem változik.

1874 októberében ismét magas látogatásban részesült Csurgó. Ekkor *Trefort* Ágoston miniszter kereste fel az intézetet *Gönczy* Pál min. tanácsos kíséretében. Ő is tarthatatlannak minősítette az intézet állapotát, a nélkül azonban, hogy határozott ígéretet tett volna a helyzet megjavítására. Még arra a tervre sem adott választ, amit *Mayerhofer* Sándor és József csurgói kereskedők nyújtottak be az intézet felépítésére vonatkozólag. Pedig az ajánlat elfogadható lett volna. A két kereskedő hajlandónak mutatkozott a minisztérium által megszabott bármely terv szerint a képző céljaira alkalmas épületet emelni saját költségén, „haszon-bérül 12 éven át a befektetendő pénzük bizonyos %/ó-át kívánván”.

Ezzel az ajánlattal — úgylátszik — az igazgatótanács is nagyon meg volt elégedve, mert a meg nem hallgatás ellenére 1875 júliusában újból felterjesztette a minisztériumhoz. A várt válasz ezúttal is elmaradt.

Az építkezés terén nem történik változás 1879-ig, amikor a város nagy áldozatkészségéről téve tanúságot, oly tervvel állott elő, amely a kultuskormány tetszését is mindenben megnyerte.

A felszerelés dolgában valamivel jobban állt az intézet, bár kifogástalan állapottal itt sem találkozunk. A beszerzés elé nem annyira a pénzhány gördített akadályokat, mert az igazgatótanács indokolt előterjesztésére a minisztérium mindig kiutalta a megfelelő összegeket, különösen az első években. Inkább a helyszűke akadályozta meg a fejlődést és nem kis mértékben a taneszközök beszerzésének nehézsége. A pesti cégek drága ajánlatokat tettek, a pécsi ajánlattévőkön nem lehetett eligazodni, a csurgói és kanizsai mesteremberekkel pedig semmire sem lehetett menni, — amint azt az igazgatótanácsi jegyzőkönyv panaszolja. S így nem volt más hátra, mint külföldről, Grácból hozatni a szükséges felszerelést, ami a beszerzést természetesen megnehezítette. Ennek ellenére mégis mindjárt az első években 129 készülékből, taneszközből álló természettani, venytani felszereléssel, Hauck-féle gyűjteménnyel; 30 különféle földabrosszal (térképpel), csillagászati felszereléssel; 46 darabot számláló számtani és mértani szemléltetési eszközzel; amphilium-, rovar-, növény- és ásványgyűjteménnyel; 1 orgonát, 5 zongorát és 60 hegedűt kitevő zeneszertárral; 60 növendékre számított rajzfelszereléssel dicsekedhetett az intézet. A tarka sort az udvaron, a „tornatéren“ elhelyezett tornaszerek (mászórudak, hinták, kötelek, nyújtók, korlátok, stb.) és 60 növendék egyszerre történhető munkáltatásához szükséges kertieszköz-felszerelés zárta le. A gyakorló-iskola mintegy 150 drb. különféle taneszközt kapott. Volt közöttük nagyon értékes csillagászati, földrajzi szemléltető eszköz, természettani és vegytani kísérleti szer, stb.

A felszerelés, — ha az akadályok miatt lassan is, — évről-évre gyarapodott, mert az intézet igazgatója egyszer sem mulasztott el erre a célra nagyobb összeget az intézet költségvetésébe felvenni. Mégis túlzottan optimista nyilatkozatnak kell tartanunk azt a miniszteri jelentést: hogy „... e képezdek (amelyek közt a csurgói is szerepel) felszerelés tekintetében már most is úgy állnak, hogy bármely németországi vagy svájci képezdével a versenyt nemcsak kiállják, hanem azokat részben felül is múlják.“¹ Ez a nyilatkozat nem illett rá a csurgói képzőre, különösen nem akkor, ha annak épületét is figyelembe vesszük, mert e téren valószínű páriája volt a magyar tanítóképzésnek.

3. Az intézet ügyeit vezető igazgatótanács.

A népoktatási alaptörvény (98. §-a) az áll. tanítóképzők vezetését az igazgatótanácsra bízta. Külön szabályzatban az ú. n. „Képezdei Szervezet“-ben (25—34. §-ban) körvonalazta a tanács bokros feladatát, mely az intézet mindennemű gazdasági, anyagi ügyére, az igazgató és tanárok működésének ellenőrzésére, a növendékek felvételére, azok magaviseletének

¹ V. K. M. 1872. évi jelentése.

és előmenetelének felügyeletére, a segélyek odaitélésére, stb-re terjedt ki. A Svájcból importált és a tanfelügyelő elnöklete alatt működő „laikusok kollégiumá“-val nem ért el sikereket br. *Eötvös* József. Szerte az ország tanügyi berkeiben nagy népszerűtlenségnek örvendett. Egyik reáráított feladatot sem tudta tulajdonképpen megoldani: nem tudta a tanítóképzőket a társadalom széles rétegeiben ismertté tenni, sem a felügyeletet köz-megnyugvásra ellátni.¹ Hogy is tudott volna a földművesekből, kereskedőkből, orvosokból, patikusokból, ügyvédek-ből, jegyzőkből, papokból, stb-ből álló szerv felügyeletet gyakorolni olyanok felett, akiknek munkájához annyit sem értett, — mint egyesek bevallották, — mint tyúk az ABC-hez. Az igazgatótanács e téren valósággal contradictio in adjecto volt. Egyetlen szakértő tagja volt csupán az „igazgatótanács nobile officiumnak“, a tanfelügyelő, aki lassan maga az igazgatótanács lett s így épen úgy avathatta a tanítóképzőket gondolatainak kísérleti telepévé, mint ahogyan a bürokratizmus lélektelen aktagyáraivá alacsonyíthatta le, amelyekben a hivatalos formások megbénítják a pedagógiai élet szabad vérkeringését.²

Hogy intézetünkben a tanári testület és az igazgatótanács között surlódás, nézeteltérés sohasem volt, — annak ellenére, hogy a két szerv működési területe egymásba fonódott, — azt egyedül a magasan kiemelkedő „vasembernek“, *Bárány* Ignác igazgatónak lehet köszönni. „A báránybőrbe bújtatott farkas“, — akogyan nevezték, — úgylátszik meg tudta vonni a határt a két tényező ügyköre között és meg tudta találni a módját annak, hogy hogyan lehet a tanári testület vezetője mellett az igazgatótanácsnak is a tulajdonképeni feje. Az ellenőrzött és az ellenőrző így egy személy lett, amiből azonban az intézetre nem kár, hanem haszon származott, mert a szellemi vezetés, az irányítás egységes volt és maradt.

E téren a tanács játékszer volt az igazgató kezében, csak szentesítette azokat a terveket, amelyeket elébe tett. Nem akadékoskodott, „szakszerű“ tanácsokkal nem ostromolta a tanári testületet, a tanítás és nevelés munkájába bele nem szólt, ha szorgalmasan képviseltette is magát kiküldöttei által az előadásokon. Jámbor testület volt a csurgói tanács, nem úgy, mint más képzők „grasszáló“ igazgatótanácsai. Az önismeret magas iskoláját járva visszavonult arról a területről, amelyhez nem értett. És ez a legnagyobb dicséret, amit róla mondhatunk.

Az anyagi ügyek intézése terén aztán annál jobban kitűnt. De volt is mit tenni! Erről a munkáról szép szavakat olvashatunk az intézet első Értesítőjében. „Már a legelső ülésből feliratot intézett a miniszter úrhoz az építés, fizetések utalványozása, intézeti orvos, leánytanító, kézimunka-tanítónő, kertészgazda alkalmazása, a köztartásnak házilag berendezése s m. e. iránt, szorgalmazta az I. szerződés alapján a Belevári-féle segélyalap kamatainak folyósítását. Noha már létezésének első percétől kezdve tapasztalta, hogy a kezdetnek tömérdek nehézségeivel kellend megküzdenie, nem ijedt vissza a rá vonatkozó munkától, s kitartással küzdött mind-annak létesítéseért, amit a népnevelésre különösen szükségesnek tartott. Minduntalan kezdeményezőül kellett ugyan föllépnie, mert hiszen a csurgói tanítóképezde a legelső ilyenmő állami intézet volt, . . . de nemes törek-

¹ V. ö. Verédy K.: Paedagógiai encyclopaedia. Bpest, 1886. 870. 1.

² V. ö. Gyertyánffy I.: A budapesti áll. elemi és polg. isk. tanítóképezde multja és jelene. Bpest, 1882. 48—51. 1.

vésével sohasem hagyott fel, míg vagy célt nem ért, vagy meg nem győződött, hogy oly akadályok állanak útjában, melyeknek legyőzése nem áll hatalmában¹.

Az a tény, hogy az igazgatótanács az anyagi ügyek és az intézet létesítése körül érdemeket szerzett, nem lehetett jogcím ennek a „szerencsétlen intézmény“-nek a fenntartására. Még akkor sem, ha intézetünkben rokonszenveztek vele. *Bárdny Gyula* pl. e felügyeleti szerv módosított alakjában való fenntartásáért heves tollharcot vívott.² Mi az akkori szakírók (*Gyertyánffy I.*, *Sebestyén Gy.*, *Nagy L.*, stb.) egybehangzó véleményével tartunk. Felesleges intézmény volt, feleslegesen ékelődött a minisztérium és a képző-intézetek közé. S csodálatosképen mégis milyen hosszú ideig élt! Csak a mostani század 20-as éveiben múlt ki végelgyengülésben, amikor pedig a kimúlás jeleit már évtizedekkel azelőtt magában hordta. Az igazgatótanáccsal és munkássávéval a történetek folyamán külön többé nem foglalkozunk, csupán alkalomadtán térünk ki rá.

4. Az intézet első tanári testülete.

Az intézet igazgatóból, 1 rendes, 1 ideiglenes segédtanárból, 1 ideiglenes gyakorló-iskolai tanítóból és 2 hitoktatóból álló tanári testülettel nyitott. Több tanárra nem volt szükség, mert csak egy osztályban kellett az órákat ellátni. 1872-ben, amikor az intézet valamennyi osztálya megnyílt, a testület is teljessé vált. A népoktatási alaptörvény 84. §-ának megfelelően az igazgatón és a gyakorló-iskolai tanítón kívül 2 rendes és 1 segédtanárból állott, valamint ének-, rajz- és tornatanítóval egészült ki.

Képesítés tekintetében épen olyan heterogén társaság volt ez az első testület, — de az utána következő többi is, — mint az ország bármely képzőjének tanszemélyzete. Nem csodálható, mert képzőintézeti tanárképzéssel eddig nem foglalkoztak. Az áll. tanítóképzés gondolatát diadalra vinni hivatott sereg tehát onnan rekrutálódott, ahonnan lehetett. „Leginkább theologiai, jogászai, orvosi pályáról letört emberekből, kiérdemelt házi nevelőkből és — nem valami nagy számmal — középiskolákra képesített tanárokból állott elő az első hadsereg“ — állapítja meg *Gyertyánffy István*.³

Intézetünk változó tanártestületeiben ugyanúgy találunk középiskolai tanárt, *br. Eötvös József* miniszter jóvoltából Svájcot és Németországot megjárt teológust, tanulmányait abba hagyott tanárjelöltet, papot, továbbá okleveles és oklevél nélküli tanítót.⁴ Érdekes, hogy 1873-tól kezdve a testületi tagok sorában több olyan tanító volt, aki az intézetben végezte tanulmányait. Előszeregettel javasolta őket a minisztériumnak az intézet vezetősége. Részben mert ismerte őket és munkájukkal a legteljesebb

¹ L. int. Értesítő. Bpest, 1874. 14. 1.

² L. Bárány Gy.: Kell-e a tanítóképezdénél igazgatótanács? Magyar Tanítóképző (ezután M. T.) 1895. X. évf. 198—201. 1.

³ L. Gyertyánffy I.: A tanítóképző-intézet tanárok képzésének és képesítésének kérdéséről. Bpest, 1898. 11. 1.

⁴ L. „Az intézet tanárai és egyéb alkalmazottai“ c. fejezet.

mértékben meg volt elégedve, részben, mert nem kellett attól tartania, hogy egy szép napon elhagyják az intézetet és másutt próbálnak szerencsét. Ezek csak tanítói oklevéllel rendelkeztek és így nagy előléptetésnek tekintették a képzőben való tanárkodást.

Nem úgy, mint a középiskolai tanári oklevéllel bíró, vagy még inkább a középiskolai tanárjelölt képezdei segédtanárok, akik csak arra vártak, hogy kinezzék őket. Azután fogták magukat és eltávoztak oda, ahova képesítésük szolgált. Ennek az országos tünetnek a hátterét anyagiakban kell keresnünk, bár nem kis mértékben játszódtott közre az áll. tanítóképzők székhelyeinek (Csongrád, Csurgó, Modor, Székelykeresztúr, Znióváralja, stb.) taszító hatása sem. A képző-intézeti tanár anyagi helyzete sokkal kedvezőtlenebb volt ebben az időben, mint „középtanodai” tanároké, különösen, ha figyelembe vesszük a középiskoláknál kínálkozó mellékkereseti lehetőségeket. Az az 1.000 frt. fizetés és a 100 frt. lakbér, amit a népoktatási alaptörvény (84. §-a) a képezdei rendes tanárnak kiszabott, nem volt összhangban a végzendő munkával. S így csak természetes, hogy a magukat a képzőknél idegeneknek érző középiskolai tanárok engedtek annak a csábításnak, amely a másik oldalról kecsegtetett.

Nem mentek kivételszámba e tekintetben azok a középiskolai tanárok és tanárjelöltek sem, akiket *br. Eötvös* azért küldött ki állami ösztöndíjjal a híres német és svájci tanítóképzők tanulmányozására, hogy bő tapasztalatukkal aztán nagy szolgálatot tegyenek a magyar tanítóképzés ügyének. A csurgói intézethez segédtanárrá kinevezett és külföldet megjárt *Szalontay Sándor*, valamint *Gyczy József* épügy cserbenhagyta az iskolát, amikor rendes tanárrá lépett elő, mint *Pásztor Boldizsár* vagy *Vizy Ferenc*, akik nem voltak külföldön. Egyik sem töltött 2 esztendőnél több időt a tanítóképzés berkeiben.

Hogy mit jelentett a tanítás és nevelés ügyére nézve ez az örökös vándorlás, az bővebb magyarázatra nem szorul. Főlöskéges érvekkel igazolni annak a munkának az alacsonyrendű voltát, egyenesen káros hatását, amit nem végeznek komolyan, a felelősség tudatában. A legnagyobb romboló hatása talán mégis abban mutatkozott, hogy a növendékekből, — akiknek a rövid időközönként változó segédtanárok nevelői voltak,¹ — hasonló gondolkodást váltott ki. Ők is vándoroltak, csak nem olyan céllal. Az iskolaévek végén rajostul hagyták el az intézetet abban a reményben, hogy másutt, más képzőben az édes semmitemvés, a könnyebb boldogulás vár rájuk. E tünet csak 1877 után mérséklődött, amikor a minisztérium a növendékeknek egyik intézetből a másikba való átlépését megszigorították.²

Amennyire szükséges lett volna az intézet nyugodt fejlődéséhez, felvirágozásához, a lehető legkisebb mértékre redukált tanárváltozásra, oly annyira kívánatos lett volna a tanárok szakszerű képzettsége. Hiszen olyanok a tanítók, amilyenek a képzők, ahol oklevelüket nyerik és olyanok a képzők, amilyenek a tanárok, akik bennük tanítanak. A tanító-nevelés súlypontja tehát a tanárokon van. Minden tőlük függ, vagy ahogy az első Tanterv mondja: „Minden a jó tanítástól függ!” S éppen ezért

¹ V. K. M. 26.385/1872. sz. rend.

² V. K. M. 10.998/1877. számmal kiadott „Szabályrendelet.”

kellett volna szakképzett tanerő. De ezek még messze voltak. Mégcsak külön tanítóképző-intézeti tanárképzésről sem lehetett ebben az időben beszélni, nemhogy még ezen belül szakcsoportok szerinti kiképzést is lehetett volna kívánni. A tanárok azt a tárgyat tanították, amelyek épen ellátatlan volt megbízatásuk idején. Előfordult ugyan, hogy valamelyik odakerülő új tanár kedvéért, — amely a reaeső tárgyak valamelyikéhez nem értett, — cserélgettek, de ez a legtrikább esetek közé tartozott. A képezdei tanárok feladataikra valójában tehát ott képesítették a helyszínen: tanítva tanultak. Vonatkozik ez a pedagógiai tárgyakra is. Ezeket a mindenkori igazgató látta el tekintet nélkül arra, hogy annakelotte mit tanított. Az igazgatói kinevezéssel egyidőben a neveléstudományi tárgyak tanítására való képességet is megkapta. Furcsa, de igaz, hogy a csurgói pedagógiai szakintézetben csak történetének vége felé, 1928-ban kerültek ezek a tárgyak elsősorban arra képesített szakember kezébe.

Intézetünk első tanártestülete tehát heterogén társaság volt. Mégis azt állíthatjuk, hogy összhangzatosan működött. Harmónikus testületté gyúrta *Bárány Ignác* igazgató. Tudományos felkészültségével, ritka tapasztalásával nem egyszer segítette ki társait fogyatékos didaktikai, sokszor szaktudásukban. Ahol kellett nyesegetett, ahol szükség mutatkozott támogatott, lelkesített, bírált, tanácsolt, szóval igazi és méltó szellemi irányítója, az összes tényezők közös nevezőrehozója volt az intézetnek. Neki köszönhető, hogy a csurgói képző nemcsak keletkezése sorrendjében, hanem a benne folyó munka és a felmutatott eredmény tekintetében is az ország egyik legelső tanítóképzője volt. Erre mutat többek közt az a sok levél, amelyben a később alakult testvérintézetek igazgatói tanácsért fordultak a csurgói intézet vezetőjéhez. Minden túlzás nélkül állíthatjuk tehát, hogy a csurgói tanítóképző több vonatkozásban, különösen a tanítás és nevelés rendje, valamint a rendtartás tekintetében mintául szolgált a többi áll. tanítóképző számára.

Tanulmányi, rendtartási téren meglehetősen szabadságot élveztek az áll. képzők az első évtizedben, ami azonban a gyakorlatban magukra hagyottságot jelentett. Nem volt igazi kapcsoló szerv, amely az áll. intézeteket közelebb hozta volna egymáshoz, nem volt organum, amelyben a sajátos tanítóképzési feladatok terítékre kerülhetek volna és így fogalomtisztító vita után a helyes elvek és eljárások kifejeződéséhez vezetne. Ezt a hiányt a testület is érezte, épen ezért szíves örömet csatlakozott a lévai testvérintézetnek Orsz. Képezdei Tanári Egyesület alakítására és egy képezdei folyóirat indítására vonatkozó tervéhez. *Bárány* igazgató a második egyetemes tanítói gyűlés „képezdei szakosztályának”¹ elnöki székéből mindent megtett, hogy „a szép és nagy horderővel bíró indítványt a megvalósuláshoz segítse. De sajnos, nem sikerült. A tanítóképző-intézeti tanárság ennek a gondolatnak felfogására akkor még nem volt elég érett.

A képzők továbbra is elszigeteltek, magukra hagyottak maradtak és ez arra készítette a csurgói intézet vezetőségét, hogy ezután is önmagából merítse azokat az intézkedéseket, amelyek a tanítás és nevelés nyugodt menetének biztosítására szükségesnek tartott.

¹ L. A magyarországi néptanítók második egyetemes gyűlése. Bpest, 1874. 265—267. l.

5. A rendtartási intézkedések.

Az áll. tanítóképzők magukrautaltsága legelső sorban a rendtartás terén mutatkozott. Belső életük egységét nem tudta biztosítani az a 34 §-ból álló és „A tanítóképezde igazgatása” címet viselő szabálygyűjtemény, amit az első Tantervhez mellékelve ideiglenesen, majd 1877-ben némi változással „Szabályrendelet” néven véglegesen bocsájtott ki a minisztérium. Rövid terjedelménél és a felhőkbe vesző általánosságánál fogva nem tudott igazi útbaigazítója lenni a konkrétumok, az egyes esetek sokaságával szembeálló igazgatótanácsnak, tantestületnek. Valóban szükség volt arra, hogy mint újítók lépjenek fel, elgondolásuk alapján pótolják azt a hiányt, amit a hivatalos rendelkezések nem adtak meg.

a) *A növendékek felvétele.* A felvételre vonatkozóan a „Képzedei Szervezet” (2. §-a) így rendelkezett: „Felvétetik minden oly éptestű növendék, aki a 15. évét már meghaladta s az anyanyelv-, számvetés-, földrajz- és történelemben legalább annyi jártassággal bír, amennyi a gimnázium-, reál- vagy polgári iskola négy alsó osztályában tanítanak. A belépni kívánó növendék erről vagy nyilvános iskolai (bélyegmentes) bizonyítványt köteles előmutatni, vagy felvételi vizsgának kell magát alávetni”. Az intézet igazgatótanácsa csakhamar észrevette ennek az intézkedésnek az Achilles-sarkát, ami a felvehető növendékek életkorának megállapításában mutatkozott. A középiskolák negyedik osztályának elvégzése és a 15. életév rendes körülmények közt nem esett egybe. A negyedik osztály elvégzése után 14 éves volt az ifjú s így csak egy esztendő múlva jelentkezhetett a képzőbe felvételre. Két eshetőség között választhatott az ilyen növendék: vagy végigjárja az ötödiket is (ez azonban anyagi és szellemi okokból ritkán történt meg), vagy pihent. A pihenés éve alatt a legtöbben kereset után néztek és ha kaptak, rendszerint már nem volt kedvük a szabad életet a tanulással elkeserített diákélettel felcserélni. Csak akkor fanyalodtak rá évek multán ismét a tanulásra és csak akkor kerestek végső szükségben a képző padjai közt menedéket, amikor más pályán szellemük szegénysége, képességeik fogyatékossága, erkölcsi színvonaluk alacsonysága nyilvánvalóvá lett.

Az igazgatótanács több ízben tett felterjesztést, hogy a tanítás folyamatosságát megszakító és épen ezért a népoktatási alaptörvény intencióját keresztező paragrafust, amely az előbb említett kétes elemek kitermelését elősegítette, — másítsák meg. Mivel válasz nem érkezett, felelősségére a 14 éves ifjakat is felvette, a kétes pályafutásúakat pedig négy középiskolás előtanulmányuk ellenére is felvételi vizsgálatnak vetette alá.

A felvételi vizsga két részből állott: írásbeliből és szóbeliből. Az írásbeli vizsgálat megelőzte a szóbelit, mert — a tanács véleménye szerint — a jelentkezők értelmi fejlettsége a fogalmazáson keresztül jobban ki-puhatható. Egyben már a felvételi vizsga alkalmával a növendékek helyesírás-készségéről is meggyőződhetett. A szóbeli vizsgákat „az összehasonlítás és a vizsgázók értelmességének, képességének jobb és biztosabb megítélése céljából” együttesen tartották, egy-egy kérdést több jelentkezőhöz intézve.

A felvételnél általában szigorúak voltak, mert a tanítói rend emelését tartották szem előtt. De a szigorúság mértéke sokban függött a

felvételre jelentkező növendékek számától. Sokszor olyanok felett gyakoroltak kegyelmet, akik — saját bevallásuk szerint — az elemi iskolák felsőbb osztályainak nívóját sem ütötték meg. Ha ezek azonban nem bizonyultak méltóknak a kegyelemre, az első év végén kérlelhetetlenül eltanácsolták őket.

b) *A növendékek ellátása, segélyezése.* A növendékek kezdettől fogva magánházakban laktak évfolyamok szerint elkülönítve 4—5-en egy szobában. A diákszállást ebben az időben tréfásan „vár“-aknak hívták. Híres volt pl. a Surgoth-vár, a Müller-vár. A várak szétszórtsága miatt nevelési okokból arra törekedett az intézet vezetősége, hogy legalább az étkezése idejére terelje egytűvé az ifjúságot. Ez sikerült is, mert a második esztendőől kezdve önkezeléses köztartást nyithatott. Valamennyi tanulóknak azonban ekkor sem tudott ellátást biztosítani, részben a köztartási helyiség szűk volta miatt, részben, mert a minisztérium a teljes fizetőknek nem engedte meg a bentételezést. Hiába hivatkozott az igazgatótanács törvényes intézkedésre.¹

A köztartást a segédtanár vezette. Ő fürkészte ki a piaci viszonyokat, ő végezte a bevásárlásokat és vezette a Számadási Naplót. E tekintetben az igazgatónak tartozott számadással, aki viszont a tanács gondnokának volt alárendelve. Annak ellenére, hogy a köztartás ügyeit ilyen munkamegosztással végezték, 1874-től kezdve a tornyosuló gondok és a segédtanárok sűrű változásai miatt bérbe kellett adni az ételmezést. Így valamivel drágább lett a növendékek ellátása, napi 30, majd 40 krajcár, de a várt létszámapadás nem következett be, mert hiszen a költségek segély formájában megtérültek.

Segélyezés tekintetében igazán nem lehetett panasz. A növendékek 80, sőt 90%-a kapott az állam, illetőleg a Belvári-alap részéről segítséget. Ki teljes, ki fél kedvezményben, ki havi 8 forint segélyben részesült a szerint, amint megérdemelte. Valóságos rendszert dolgozott ki a testület a „jótétemények“ odaítélésében. Az első fokon a segélyre méltatlan növendéket megintették, a másodikon szülői értesítés mellett megdorgálták, majd a harmadik hónapban a segély folyósítását felfüggesztették, a növendéket saját sorsára hagyták. Javulás esetén a lépcsőfokokon visszafelé haladtak. Az első hó végén kilátásba helyezték, a másodikban megígérték és a harmadikban visszaható erővel újból kiutalták a megtért bűnösnek a létkérdést jelentő segítséget.

A havi 3 frt. 50 kr-t kitevő szálláspénzt, — amelyben minden növendék részesült tekintet nélkül segélyére, — szintén el lehetett veszíteni és visszanyerni. Az erre vonatkozó fegyelmi szabály így hangzott: „A szállásdíjat oly esetben veszi el a növendék, ha olyan vétséget vagy kihágást követ el, amely miatt a bentlakást is el kellene hagynia, ha az intézet internátussal volna berendezve“.

A fentebb vázolt fokozatos büntetési rendszert évek multával egyre ritkábban alkalmazták, amint a minisztérium is egyre apasztotta a segélyeket. Teljes segélyt a 80-as évek felé csak a legritkább esetekben utaltatott ki és egyéb kedvezményeket is csak az arra minden tekintetben érdemes növendéknek adott. A nagy tanítóhiány szűnőben volt már.

¹ 1868 : XXXVIII. t.-c. 92. §-a.

Az intézetet könnyelműen elhagyó, vagy erkölcsi hibából elhagyni kényszerülő növendékek megrendszabályozására és az ezáltal elpazarolt állami pénzek visszafizetésére az igazgatótanács a beiratkozó ifjaktól térítmenyt szedett és pedig a teljesértékű köztartás félévi díját, kb. 50 frt-ot. Az elméletileg oly jól kigondolt biztosítékszedés rövid időn belül szerzett tapasztalatok alapján szigorúnak bizonyult. Veszélyeztette az intézet beépülését, azért csak havi-biztosíték letételére szorították a növendékeket.

c) *Fegyelmi intézkedések.* Többször kellett az intézet vezetőinek fegyelmezési eszközökhöz nyúlniok. Az iskola első növendékei olyanok voltak, mintha az ország ifjúságának szeméjtét gyűjtötték volna oda össze. A kizárás, az eltávolítás napirenden voltak. Úgyszintén sűrűn alkalmazták a Szabályrendelet egyéb fegyelmi szabályait. Eleinte különösen a bezárást.

Ez úgy történt, hogy az elítélt — rendszerint szerdán vagy szombaton — karcer hiányában, egész napra, reggel 8-tól este 6-ig, bevonult a pedellus szobájába. Az időt a dolog természetének megfelelően írással, rajzolással vagy tanulással kellett eltöltenie. Ebédet természetesen nem kapott. Órízetére a pedellus volt kirendelve, aki hűségesen teljesítette is a „gondos felügyelet“ néven megjelölt tisztét, hacsak a rab kísértésekről el nem felejtett gondoskodni. Ezekkel szemben — miként a gyakorlat mutatta — megtört a szigorú fegyőr ellenálása. Jó megrendezés esetében a szolgálta szobájában tartott krétás-doboz tartalma csodálatosképen ennivalóvá változott át, a tintás-demijonból rabvigasztaló borocska csörgedezett és a véletlenül otffelejtett pipában pedig illatos vágottdohány sárgállott. Ez a bezárás csak a jó professzor urak képzeletében volt fekete foltot hagyó büntetés. És egyedül csak ők nem tudták megérteni, hogy ez a szigorú nevelési eszköz miért nem hozza meg a kívánt eredményt. A későbbi években ezért egyre ritkábban alkalmazták. Persze a növendékek legnagyobb sajnálatára, mert ha nem is volt olcsó varázsló a pedellus, ha művészetének meg is kérte az árát, mégis csak olcsóbb volt, mint a segélyeknek egy hónapra, vagy még annál is hosszabb időre való elvesztése.

Felsőbb beavatkozást tett szükségessé a megdöbbenően magasra szökött igazolatlan mulasztások száma. Az első években egy növendékre átlag 20 óra esett. Ennek megszüntetésére házikészítésű ú. n. „Iskolalátogatási Naplót“ (Fegyelmi Naplónak, Osztálykönyvnek is nevezték) fektettek fel, amelybe a hiányzó növendéken kívül az előadás alatt fegyelmetlenül viselkedő tanuló nevét a viselt dolgainak feltárásával együtt bejegyezték. Kiegészítő része volt az „Orvosi Napló“. E kettő egybevetésével állapította meg az igazgató, hogy a hiányzó növendék igazoltan, vagy igazolatlanul volt-e távol.

d) *Az igazgatótanácsai és tanártestületi értekezletek.* Az igazgatótanács évi 3 gyűlés megtartására volt kötelezve.¹ A csurgói tanács — buzgóságának jeleként — ennél többször gyűlt össze évenként, különösen az első esztendőkből. Tagjai szorgalmasan vettek részt az értekezleteken, bár volt olyan tanácsos is, aki évtizedekre terjedő tagsága alatt mind-

¹ Képezdei Szervezet 28. §-a.

össze négyszer látogatott el azokra. A gyűléseknek határozott programjuk nem volt, menetüket az elintézésre váró ügyek szabták meg.

A tanártestületi gyűléseknek ellenben már kezdettől fogva határozott rendjük volt. Az értekezlet a legutóbbi „tanárszék“ jegyzőkönyvének hitelesítésével indult meg, majd az igazgató jelentése következett. Utána havi szemlét tartottak a növendékek erkölcsi magaviselete és előmenetele felett, amellyel kapcsolatban megbeszélték a követendő tanítási és nevelési eljárásokat. Majd a tanárok jelentést tettek előadásaikról, különös tekintettel a Tanterv egyik vezérelvének, az ismeretek közötti összhang biztosítására. A konferencia végén a felmerült egyéb ügyekkel foglalkoztak.

A minden hónap 1-én, vagy ha az vasár-, illetőleg ünnepnapra esett, akkor az azt követő legelső hétköznapon tartott ülésen a rendes tanárok, a gyakorló-iskolai tanító és — a testület előterjesztésére — a rajz-, ének-, valamint a tornatanár szakjába vágó kérdésekben szavazati joggal, a segéd- és vallástanárok tanácskozási joggal bírtak.¹ A segéd-tanárok szavazati jogukat később kapták meg.²

Az igazgatótanács gyűléseinek tengelyében az intézet épületének és felszerelésének ügye állott, a tanárszék központjába ellenben a növendékek magaviselete és előmenetele felett tartott szemle került. S ez érthető. Az amúgyis gyengébb képességű növendékek a kintlakás és az az eljárási lazább felügyelet következtében valóságos fékevesztettek lettek. A korhelykedések, erkölcsi kihágások szinte egymást érték. Természetesen az ilyen élet a tanulmányi előmenetelre is kihatással volt. Eleinte alig akadt ifjú, akire a testületnek ne kellett volna kimondania, hogy „szorgalom nélküli“, „hanyag“ vagy „hivatás nélküli“, „rosszmagaviseletű“. A tanári testület kemény kezére, nevelői tapintatára és teljes erőbedobására volt szükség, hogy ezeket az ifjakat megfékezze, eredményes tanulásra bírja. De sikerült! A siker titka abban volt — mondja *Hodossy Béla*, az intézet ezidőbeli növendéke, — hogy az igazgató a gyűlési határozatokat a tanári kar jelenlétében az egész ifjúság előtt olvasta fel s így nagyon komoly hatást tudott velük elérni.

e) *A vizsgálatok.* A tanév az első miniszteri rendelkezés szerint október 1-én kezdődött és július 31-én fejeződött be, amikor a osztályvizsgálatoknak is le kellett zajlaniuk. Azért ezeket rendszerint július 3. hetében bonyolították le. A vizsgálatok elnöke valamelyik, a dologhoz leginkább értő igazgatótanácsos volt. A mutatott feleletek alapján az osztályzatokat a testület állapította meg és pedig magaviseletből, szorgalomból, előmenetelből és írásbeli külalakból adva jegyet. A miniszteri rendelkezés csak az előmenetelre nézve adta meg az érdemjegysorozatof, a többiekét a testületnek kellett összeállítania. Ezek voltak: magaviseletből: példás, jó, elég jó, kevésbé jó, rossz; szorgalomból: ernyedetlen, kellő, igazgatózó; az írásbeliek külső alakjából: csinos, tiszta, rendes, tűrhető, rendetlen. Az előmenetel értékelésére a kitűnő, jeles, jó, elégséges, elégtelen elnevezéseket használták.

A képesítő-vizsgálatokat októberben és márciusban tartották. Elég rosszkor, mert mindkettő alaposan megzavarta a tanítás rendjét. Különösen

¹ V. K. M. 18.715/1875. sz. rend.

² V. K. M. 31.085/1895. sz. rend.

az októberi, mivel az a tanév kezdetével esett össze. Több felterjesztéssel is élt e miatt a testület. Az 1877-ben kiadott Szabályrendelettel minden elsímult, mert ez a tanév megkezdését szeptember 1-re tűzte ki és az évenként egyszer tartandó képesítő-vizsgálatot nem kötötte időhöz. Ezen túl júniusban, az osztályvizsgálatok befejezése után tartották meg az intézetben a képesítőket, azzal az indokolással, hogy a III. évfolyamot sikerrel végzett jelölteket megkíméljék a fölösleges utazgatástól. Az érvényben lévő törvényes intézkedések ugyan másként szóltak: „A tanfolyam bevégezése után egy évre, de legkésőbb két év eltelte alatt, mely időt gyakorlati tanítással töltheti a tanuló, köteles minden növendék a képezési összes tárgyakból, írásbeli dolgozatokból és különösen a tanítás gyakorlásából vizsgát állani ki és csak e feltétel sikeres teljesítése után nyerhet tanítói oklevelet”.¹ Ez azonban nem jelentette azt, hogy a nagyfokú tanítóhiányra való tekintettel kivételes esetek nem fordulhattak elő. Voltak is bőven! A csurgói intézetben már 1873-tól kezdve képesítők — miniszteri engedéllyel² — olyan növendékek, akik az egy-, illetőleg kétévi gyakorlattal nem rendelkeztek. És még hozzá nem is voltak kiváló tanulók.

A képesítő-vizsgálatok különben a miniszteri intézkedések kívánalmai szerint folytak le a tanfelügyelő elnöklété és az igazgatótanácsosok buzgó közreműködése mellett.

A felsorolt rendtartási intézkedésekkel távolról sem merítettük ki azoknak azt a hosszú sorát, amelyet a tanári testület és az igazgatótanács az évek multával önmagából kitermelt. Csupán képeket akartunk bemutatni abból a pionír-munkából, abból a hídverésből, amelyen a későbbi, a helyes gyakorlat elindulhatott. Az áll. tanítóképzők számára kiadott Rendtartások lassan közös nevezőre hozták az intézeteket. Központi irányítást adtak nekik és ezzel szükségtelenné tették a helyi kedvezményezéseket. Az intézet történetének későbbi szakaszain azért külön nem is térünk ki ezekre a kérdésekre, csak akkor, ha a teljes kép nyujtása miatt szükség mutatkozik rá.

6. A tanítás anyaga és módszere.

Az áll. képzőkben tanítandó tárgyakat és azok anyagát megjelölő, valamint a reájuk fordítandó óraszámot meghatározó tantervek kibocsátásának jogát a népoktatási alaptörvény 89. §-a alapján a kultuszminiszter magának tartotta fenn. Az első ilyen Tanterv 1869-ben, az áll. képzők megnyitásának esztendejében jelent meg. Gyorsan, sebtében készült és ez meg is látszik rajta. Tartalmán, kidolgozásán egyaránt. *Sebestyén Gyula* találón írja róla: „A tanterv paedagógiai irodalmunk s általában paedagógiai felkészültségünk vaskorára emlékeztet”.³

Valóban, a Tanterv a maga homályos és általánosságokat tartalmazó, — de azért szépen hangzó — „vezérelveivel”, határozatlan és a tanári felfogásnak az önkényesség szabadságot biztosító tananyagmegjelölésével, „rövid átnézeteivel”, továbbá azzal a következetlenséggel,

¹ 1868: XXXVIII. t.-c. 102. §-a.

² V. K. M. 11.755/1873. sz. rend.

³ L. Sebestyén Gy. i. m. 33. l.

amely az általános óratervezés és a részletezésben feltüntetett tantárgycsoportosítás, valamint a vezérelvek és a tananyag között mutatkozott, tűzpróbának vetette alá a tanártestület pedagógiai rátermettségét. Az általánosságok tengeréből határozott körvonalú szigetként egyetlen vezérelv bontakozott ki: „A tanítóképezdei tanításnak a népiskolai tanítás előképének kell lenni“. Ebben kapaszkodott meg a csurgói tanítóképző-intézet testülete is, itt vetette meg lábát Robinsonként, hogy önerejéből pedagógiai életet teremtsen.

A tantervi keret megtöltésére hivatott anyag kiválasztásában, elrendezésében, sőt a módszeres menet összeállításában egyaránt az „előkép“ elve vezette a testületet. Talán nem lesz érdektelen, ha a tárgyak anyagát részletesen közöljük és bemutatjuk azt a módszert, amit az egyes tárgyak tanításában követett. Míg az egyik arról ad képet, hogy az ismereti anyagból mennyit tartott szükségesnek a testület a leendő tanítóknak átszarmaztatni, hogy a tantervi „bővítő ismétléseket“ s a többi határozatlan megjelöléseket miként értelmezte és hogy tanítóképezésünknek mind a mai napig legnehezebb problémáját, az általános- és szakképzést milyen formában oldotta meg; addig a másik, a ma követett tanítóképzős módszer ősapját mutatja be. Ime az anyag:

„I. Hit- és erkölcstan. A növendékek felekezetük szerint elkülönítve tanítatnak az illető hitfelekezeti egyházi főhatóság által megállapított hit- és erkölcstani tárgyakra.

II. Ember- és neveléstan. 1. osztály. Heti 2 óra. A tanítónak hivatása és tulajdonai. A tanítóképzés. A népiskola. Az ember. Az emberi test bonc-, élet- s egészségügyi szempontból. A táplálkozás és szervei. A mozgás és szervei. Az érzés és szervei. A beszéd és szervei. Az emberi lélek. Az elme és annak működése. A kül- és belérzék. Az emlékezet és képzelem. Az értelem és ész. A gondolkodástan elemei. Elmei különbségek. Az érzéki és kedélyi érzőtehetség. Az ösztön és akarat.

2. osztály. Heti 2 óra. A nevelés fogalma, ismertebb rendszerei, célja, eszközei, fő elvei. A testi nevelés övási, ápolási és gyakorlási szempontból. A szellemi nevelés. Az elme képzése általában, s a szemléld-, emlékező-, képzelő-, fogalmat-alkotó-, ítélő- és következtető-tehetség s az ész képzése különösen. Az érzőtehetség képzése általában, s az érzéki- és kedélyi érzőtehetség képzése különösen. A vágytehetség képzése általában, s az ösztön és akarat nemesítése különösen.

3. osztály. Heti 2 óra. A nevelés és tanítás történetének áttekintése : a) A Krisztus előtti időszak, b) A Krisztustól a reformációig terjedő időszak. c) A reformációtól a jelenig terjedő időszak. A spártai nevelés és tanítás. Az athenei nevelés és tanítás. Görög paedagógok. A római nevelés és tanítás. A keresztény nevelés. A népiskola keletkezése. A realismus hívei. A religió hívei. Rousseau. A philantropisták. Pestalozzi. A népnevelés jelene. A magyar népnevelés : a) A reformáció előtt. b) A reformáció után. c) Századunk elejétől máig.

III. Tanítás és módszertan. 1. osztály. Heti 2 óra. A tanmód, tanmodor és módszertan fogalma. Az elemi tanítás fő elvei. A vallásos, elemi, szemléltető, meggyőző, alapos, érdekes, összefüggő (kapcsolatos), munkálkodtató, képző és életreható tanítás. A tanterv. A tanmenet. A

tanalak : érzékeltetés, előmutatás, előmondás, elbeszélés, leírás, magyarázás, bizonyítás, kérdés, párbeszéd. A tanítói hangulat. A földeatok. A taneszközök. — A beszéd- és értelemgyakorlatok, irvaolvasás, nyelvtan helyesírás és fogalmazás tanításának módszere.

2. osztály. Heti 2 óra. Az iskolának külszervezete. Az iskolai fegyelem. A hiterkölcsei nevelés, az iskolai rendtartás, a csendnek és a figyelemnek fönttartása s a szorgalomra serkentés fegyelmi tekintetben. Az iskolai fegyelem fő tényezői : a tanító, szülők és előljárók, fegyelmi szabályok, szoktatás, jutalmazás és büntetés, vizsgálatok, osztályozás, érdemsorozat. — A számvetés, mértan, földrajz, történet, terményrajz, természettan, szépírás, rajzolás, éneklés, testgyakorlás és női kézimunkák tanításának módszere.

3. osztály. Heti 3 óra. Rendtartási naplók készítésének és vezetésének módja. Lecke- vagy óraterv készítésének módja. Tanítási gyakorlatok s ezek megbírálása. Gyakorlás a paedagógiai vitatkozásban. — A szemléltető oktatás vagy beszéd- és értelem gyakorlatok, írás és olvasás, nyelvtan, helyesírás, fogalmazás, számvetés, mértan, földrajz, történet, alkotmánytan, természetrajz, természettan, rajzolás, ének, testgyakorlás módszerének története és jelen állása az 1. és 2. osztályban tanultak bevonásával. Tanácsok az intézetből kilépő ifjak számára.

IV. Magyar nyelv. 1. osztály. Heti 3 óra. A nyelvtudomány ágai A szóhangok és betűk. A készséggel-olvasás. A mondat és fő alkatrészei. A pont, kérdő- és felkiáltójel. A tő- és bővített mondat. A kiegészítő, jelző és határozó. Az egyszerű és összetett mondat. A szóalkotás. A beszédrészek és ezek osztályozása. A főnév és névelő, melléknév, névmás, számnév, ige, igenév, igehatározó, kötszó és indulatszó. A szóviszonyítás. A ragok. A hangok változása. A névragok és névragozás. A névutók. A fokragok és fokragozás. Az igék viszonyulása. Az igealakok. Az igeragok és igeragozás. Rendhagyó igék ragozása. Az értelemmel-olvasás. — A helyesírás fő szabályai. Az önhangzók és mássalhangzók, szók és szóelválasztás, szóragozás és szóképzés, névragok, névutók, igeragok, képzők, régi családnevek, idegenszók és nagybetűk helyesírási tekintetből. Az egyes írásjelek használata. — Az olvasás, előadás és fogalmazás gyakorlása.

2. osztály. Heti 3 óra. A szépolvasás. A szóviszonyítás. Szóegyeztetés, szóvonzat és szórend. Az összetett mondatok. Összevont, összesorozott, összefüggő mondat. Függőmondatok rövidítése. Többszörösen összetett mondatok. A körmondatok. — A fogalmazás. A fogalmazványok tartalma és anyagforrásai. A gondolatrend és a vázlat, A fogalmazványok nyelvezete, irálya és alakja. A levél általában. Levélke. Bizalmas levél. Üzleti levél. Kidolgozott levél. Engedvény. Térítvény. Kötelezvény. Nyugtatóvány. Utalvány. Meghatalmazás, Hirdetmény. Számra. Házi számadás. Bizonyítvány. Szerződés. Váltó. Folyamodvány. Leírások. Elbeszélések. Értekezések. Értekezleti jegyzőkönyvek. Fordítások. Kivonatok. Bírálatok. — Az olvasás, előadás és fogalmazás gyakorlása.

3. osztály. Heti 2 óra. A műfogalmazványok tartalma, anyagforrásai, nyelvezete, irálya és alakja. A költői műalak tényezői. Vers-sorok. Versszakok és versfajok. Az elbeszélés, az eposz vagy hősköltemény, a ballada, románc, leírás, értekezés, tanköltemény és gnoma, satyra és epigram, óda és alagya, dal és cantata. A műbeszéd, regény, beszély és

színmű. — Az irodalom, irodalomtörténet és annak korszakai. A hun mondakör. A magyar hősmondakör. Az Árpádok korszaka. Lajos és Zsigmond, Mátyás és a Jagellók korszaka. A mohácsi vésztől a bécsi békekötésig terjedő korszak. A bécsi békétől a szatmári békéig terjedő korszak. A szatmári békétől 1772-ig terjedő időszak. A francia iskola. A klasszikai iskola. A népies iskola. Az új iskola előzői. Kazinczy köre. Az általános virágzás korának jelesebb költői, regény- és színirodalma, tudományos irodalmából a vallási, bölcsészeti és történelmi, a jogi, politikai, földirati és statisztikai, nyelvészeti és természettudományi szakot képviselő nevezetesebb íróink. — Az olvasás, előadás és fogalmazás gyakorlása.

V. *Német nyelv.* 1. osztály. Heti 3 óra. Egyszerű fő- és bővített mondatok alakítása és fordítása. A nevek összetétele. A névmutatók. A személyes névmások. A parancsolómód. A hangmásoló igék. A multidejű igenév. A multidő. A jövőidő. A „werden“ segédige. A tagadó mondatok. A szórend. A nevek ragozása. Az előljárók. A tulajdonnevek ejtegetése. A névutóval hasonejtegetésű szók. A melléknévnek, mint jelzőnek ragozása.

2. osztály. Heti 3 óra. Mondatok alakítása és fordítása. A melléknév és ragozása. A számnév. A birtokos névmás. A határozatlan névmások. A névmásoknak az előljárókkal összeolvadása. A cselekvő- és szenvedőalakú igeragozás. A visszaható igék. A visszamutató névmások. A határozatlan mód. A rendhagyó igék.

3. osztály. Heti 2 óra. A Gönczy-Lederer-féle német ábécés- és olvasókönyv alapján fordítási és nyelvgyakorlatok.

VI. *Mennyiségtan.* 1. osztály. Heti 3 óra. A tizedrendszer. Az alapműveletek egész számokkal, közönséges és tizedestörttekkel. A számok oszthatósága. A legnagyobb közös mérték és a legkisebb közös többszörös. A törték felosztása, átalakítása. A viszonyok s arányok fogalma, átalakítása, alkalmazása. Egyszerű kamatszámítás. Mértékisme.

2. osztály. Heti 3 óra. A hatványozás és gyökfejtés. A számtani és mértani sorok. A logaritmikus ismerete, keresése és alkalmazása. Kamatoskamat számítása logaritmussal és kamatozási tényezőkkel. A takarékpénztárak és biztosító intézetek. Az egyszerű könyvvitel.

3. osztály. Heti 2 óra. A testek, síkok, vonalak, pont. A vonalak iránya és meghatározása. Párhuzamos és nem párhuzamos vonalak. A hossz mértékek beosztása. A kisebbített mérték. A szögek keletkezése, beosztása és mérése. Mellék- és csúcsszögek. A kör. A körvonal és átmérő kiszámítása. A kör középpontjának meghatározása. A háromszögek, négyszögek, sokszögek. A síkmérték fogalma és beosztása. Az egyenközények, háromszögek, szabálytalan négyszögek és sokszögek kiszámítása. A körkerület meghatározása. A kocka, hasáb, gúla, kúp, henger és gömb felülete és térfogatának meghatározása. A hordó és szabálytalan testek térfogata. Gyakorlati földmérés.

VII. *Földrajz.* 1. osztály. Heti 2 óra. A nap, hold, álló és bolygócsillagok. Földünk keringése és forgása. Földünk alakja, tengelye, sarkai. Egyenlítő, egyenközű körök, napfordulók, sarkkörök. Délkörök, szélesség, hosszúság. Láthatár, világtájak. Levegő, szél, köd, felhő. Földünk nagysága s természetes fölosztása. A világtengerek. A földségek és világten-

gerek nagysága. A tenger tulajdonságai. A tenger növényei és állatai. A források, folyók, tavak. A földrészek szabása és tagozata. A földrészek domborodása. A földövek. Égalj. A növények és állatok elterjedése a földön. Az emberi nem. Magyarország és Ausztria vázlatos leírása. Európa.

2. osztály. Heti 2 óra. A magyar birodalom kapcsolatban az ausztriai birodalom ismertetésével. Ázsia. Afrika. Amerika. Ausztrália. A földgömbről és használásának módjáról. A földabrosz készítésének módja.

VIII. Történet. 2. osztály. Heti 2 óra. Az indusok, chinaiak, egyiptomiak, asszírok, babilonaiak, karthagóiak, phöniciék, médek, perzsák. A görögök a trójai háború előtt és után. Nemzeti intézményeik. Lykurgus. Solon. Perzsa háborúk. Peloponnesusi háború. Nagy Sándor. Róma a királyok alatt. Róma, mint köztársaság. Coriolan. A tíz férfi uralkodása. Gallusok Romában. Tarentum és Pirrus elleni háború. Pun háborúk. Az első és második triumvirátus. A római császárság. A népvándorlás. A régi németek. Justinian. Chlodwig. Mohamed. Nagy-Károly. Jámbor Lajos. Madarász Henrik. IV. Henrik, Keresztes hadjáratok. Habsburgi Rudolf. I. Albert. Oroszlánszívű Richárd. Földnélküli János. Az orleansi szűz. Amerika felfedezése. A reformáció kezdete. V. Károly. VIII. Henrik. Erzsébet. Németalföld elszakadása. A harmincéves háború. Bourbon Henrik. I. Károly. XIV. Lajos. Nagy-Fridrik, Nagy-Péter. Északamerika. A francia forradalom kezdete. Franciaország, mint köztársaság. Bonaparte Napoleon.

3. osztály. Heti 3 óra. A magyarok eredete. Álmos. Honalkotás. Hadikalandok. A magyarok apostola. Kényurak a trónon. Német háborúk. Testvérharcok. Szent László. Keresztshadak. Vak-Béla. Zivataros idők. III. Béla. Imre és II. Endre. IV. Béla. V. István. Kun László. Árpád nemzetiségének utolsó férfitagja. Róbert Károly. Nagy-Lajos. Nőuralom és királygyilkosság. A bújdosók. Hunyadi János. Hunyadi László. Mátyás király. A nemzet hanyatlása. A mohácsi vész. A török uralom kezdete. A szigetvári hős. Bocskay István fölkelése. Bethlen Gábor. I. Rákóczy György fölkelése. II. Rákóczy György. A kuruc háború. A török uralom vége Magyarországon. II. Rákóczy Ferenc fölkelése. A pragmatica sanctio. Mária Terézia. II. József. A francia háború. A nemzet ébredése.

IX. Alkotmánytan. 3. osztály. Heti 2 óra. Az alkotmány fejlődése. A király. Az országgyűlés. A főrendek és képviselők háza. A delegatio. Az országos és helyi kormány. A község képviselete és elüljárásága. A községi elüljárók teendői és felelőssége. A bíró és igazságszolgáltatás. A különféle bíróságok. A sommás eljárás. Az öröklés. Telekkönyv és telekkönyvi törvényszék. Váltóeljárás. Csödeljárás. A büntető törvények szerént való eljárás. A törvény által meghatározott büntettek és büntetések. Az ország védereje. Magyarország jövedelmei és költségei. Magyarország területe és a rajta lakó nemzetiségek. A vallásfelekezetek. A közoktatásügy.

X. Terményrajz. 1. osztály. Heti 2 óra. A kutya és rokonai. A macska és rokonai. A menyétke, medve, tulok és rokonai. A teve és nyakorján. A disznó, egér, közönséges denevér, vakand és rokonai. A gorugránny. A lajhár, fekete utáncs, közönséges tengeri kutya és rokonai. A tyúk és rokonai. A galamb. A lúd, veréb, fecske, bubos banka, fülemile, csóka, fehér gólya, harkály, héja, lángbagoly, nyurga és rokonai. A fűrge

gyík, siklókigyó és rokonaik. A közönséges teknőc. A kecskebéka, foltos tűzöl és rokonaik. A ponty, folyami sügér, kecsge és rokonaik. A ragyás futonc, cserebogár, szélelt merülő, sírásó dögész, körisbogár, hős cincér, almahópaizs, hétpöttös böde és rokonaik. A répaözöndék, halálfejtű boszor, selymér. A méh és rokoni. A vörös hangya, mezei tücsök, bogyói palacka és rokonaik. Az ollós rinya, keresztes-pók, folyami rák, földi giliszta, éti biga, küllöny és rokonaik. Az ázalagok.

2. osztály. Heti 2 óra. A növények gyöke, tője és törzse. A levél, ennek alapalakjai, éle. A fűzött levelek. A levelek helyzete. A virágzat és virág. A csésze, bokréta, porodák és terme. A termés. A Linné-féle és a természetes rendszer ismertetése. Gyakorlás a növények meghatározásában. — Az ásványok alakja, szívóssága, keménysége. Az ásványokon mutató fénytünetek. Az ásványok színe. Az ásványok íze, szaga és tapintásbeli tulajdonságai. A kőszén és egyéb éghető ásványok. A nemes opál, hegyijegec, kova. A porcellánföld és a rokon agyagföldek. A mész. A konyhasó, salétrom és a gálicok. Az arany és egyéb nemes fémek. A vas, réz, ón, horgany és egyéb nemtelen fémek.

XI. *Természettan és vegytan.* 3. osztály. Heti 4 óra. A függőn, a testek súlya. A lejtő síkról legördülés. A szabad esés. Az inga. A nyugodtan függő testek helyzete; egyensúly, túlsúly. Szilárd állás és elesés. Az egyenkarú emeltyű és mérleg. Álló és mozgó csiga, csigasor, csigapalacksor, Egykarú emeltyű. A víz fölületének vízszintes állása; közlekedő edények, szökőkút. Cseppfolyós és merev testek tapadása egymáshoz; a merev testek kölcsönös tapadása; a hajcsövek vonzása. Az úzás. Archimedes elve. Az elpárolgás, köd, fölhő, harmat, dér, eső, hó, jégeső. A nap, mint hőforrás. A gyújtóüveg. A delejtű, a delej vonzó ereje. Az acél delejesítése. Melegség surlódás által; hővezetés, jó és rossz hővezetők. A testek kiterjesztése meleg által; hőmérő. A meglegedett levegő föl-emelkedése; léghuzam és szél. A hang keletkezése, magassága és mély-sége. Rugalmas testek; viszhang. A fény sugar visszaverődése és az alkonyat. A fény sugarak megtörése. Domború és vajt szemüveg. A sötét-kamra és a fényképek. A színek és a szivárvány. A lég rugalmassága, buvárharang, szélpuska, fúvó-cső. Heron labdája. A lég egyenoldalú nyomása. A légsúlymérő. A szelep és alkalmazása. A tűz fecskendő. A tűz keletkezése; a tűzoltás. A világító gáz; gyertya- és lámpaláng. A gőzgép. Villanyos vonzás, villanyos szikra; a villanyosság vezetői. A zivatar. Érintkezési villanyosság; villanydelejes táviró. — Az elemekről. Élén, kőnén, légen, halvány, búzeny, iblány, szénén, kén, vilány, kovány. A fémek. A savak. Légenysav. Kénsav, sósav. Aljak és sók. Szerves vegyületek. A keményítő és átváltozása cukorra. A cukor. Szesz erjedés. Ecetképződés; gyors ecetgyártás. Az állati élet föntartása. A növényi élet föntartása.

XII. *Gazdaságtan.* 3. osztály. Heti 2 óra. A termőföld alkatrészei. A föld ágya. Gazdasági eszközök. Trágyázás. Vetés. A gabona-féle növények, a kukorica, a hüvelyes vetemények, gumós- és gyökönvények termesztése. Az iparnövények. A konyhakert. A csemeteiskola. A gyümölcsfa-nemesítés. Az oltványoknak kiültetése. A gyümölcsfák ápolása, nyavalyáik, ellenségeik. A sikeres szőlőművelés föltételei. Új szőlők kiültetése. A

szőlőben előforduló tavaszi, nyári, őszi és téli munkák. Öreg szőlők ifjítása. A must erjedése. Az őborok kezelése. A selyemhernyó tenyésztése. Gazdaságrendezés. Háztartás.

XIII. Ének. 1. osztály. Heti 1 óra. A népiskola I—III. osztálya tananyagának módszeres feldolgozása.

2. osztály. Heti 1 óra. A népiskola IV—VI. osztálya tananyagának módszeres feldolgozása.

3. osztály. Heti 1 óra. Énekgyakorlatok s az énektanítás módszere.

XIV. Hegedülés. 1. osztály. Heti 2 óra. A hegedülés elemei. Kemény C és lágy A hangnemben szerkesztett dalok és sonatinák hegedülése.

2. osztály. Heti 1 óra. A hegedülés elemei folytatólag. Kemény C, G, F és lágy A, E, D hangnemekben szerkesztett dalok és sonatinák hegedülése.

3. osztály. Heti 1 óra. Hegedülési gyakorlatok különféle hangnemekben a népiskolára való tekintettel.

XV. Zongorázás. 1. osztály. Heti 2 óra. Kéz- és ujjgyakorlatok létrászerű egymásutánban és tört öszhangzatokban. Dalok két kézre. Kemény C- és lágy A-ban.

2. osztály. Heti 1 óra. kéz- s ujjgyakorlatok folytatása tört öszhangzatokban. Dalok és sonatinák két kézre kemény C-, G-, F- és lágy A-, E-, D-ben.

3. osztály. Heti 1 óra. Népdal-átíratok, sonatinák és zeneképek különféle hangnemekben.

XVI. Orgonálás. 2. osztály. Heti 2 óra. Elő- és utójátékok, átmenetek, egyházi énekek.

3. osztály. Heti 1 óra. Nehezebb szerkezetű elő és utójátékok, átmenetek és egyházi énekek a lábító (pedale) használatával.

XVII. Öszhangzattan. (Minden osztályban főleg a zeneórákkal kapcsolatban.) 1. osztály. Hanglétra és létrászerű dallamok öszhangosítása elérte meghatározott, később szabadon választott létrászerű hangzatokkal.

2. osztály. Kitérések, átmenetek, elő- és utójátékok szerkesztése. Egyházi énekek öszhangosítása.

3. osztály. A mellékhangok és alkalmazásuk. Dalok öszhangosítása tekintettel a népiskolára.

XVIII. Szépirás. 1. osztály. Heti 2 óra. Magyar írás.

2. osztály. Heti 1 óra. Német írás.

XIX. Rajzolás. 1. osztály. Heti 2 óra. Szabadkézi rajzolás mértani alapon egyenes vonalakkal. Egyszerű alakok szerkesztése.

2. osztály. Heti 2 óra. Szabadkézi rajzolás egyenes és görbe vonalakkal. Az árnyékolás elemei. Díszítmények rajzolása.

3. osztály. Heti 2 óra. Távlati rajzolás. Tárgyak, emberi alakok, állatok, növények és tájképek rajzolása. Mértani rajz vonalzó- és körzővel.

XX. Testgyakorlás. 1. osztály. Heti 2 óra. A különféle állások. A tagok és testrész hajlítása, emelése, hintálása, forgatása, körzése, lökése, stb. — Rendgyakorlatok. — Botgyakorlatok. — Testgyakorlás a korláton, nyújtón, stb.

2. osztály. Heti 2 óra. A szabad-, rend- és botgyakorlatok nehezebb nemei. — Az eszközökön gyakorlás folytatása.

3. osztály. Heti 2 óra. A szabad-, rend és botgyakorlatok befejezése. — Az eszközökön gyakorlás továbbfejlesztése. — A testgyakorlás története és módszere. A tornahelyek berendezése“.¹

A felsorolt anyaggal kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy a pedagógiai disziplinák megjelölésére más elnevezéseket használt a testület és más-képen csoportosította őket, mint a Tanterv. Az ismeretek kategorizálása a Tanterv zűrzavaránál jobban sikerült, bár a nevelés-, tanítás- és módszertan határainak megvonása hagy kívánni valót.

A közműveltségi tárgyakból tanított anyag általában nem sokkal lépi túl a népiskolai tananyag kereteit. Az ismereti anyag ilyen szintájú kijelölése a tantervi követelményekkel magyarázható, mely az ismeretek gyűjtését nem tartotta „elsőrendű“ és épen nem egyedüli célnak. „Ennek nyomán az a vélemény alakult ki a magyar tanítóképzés berkeiben, hogy a tanítónak csupán annyit kell tudnia, amennyi a továbbadáshoz szükséges. Alóla a csurgói testület sem volt kivétel, ha dicséretet is érdemel a magyar vonások minden téren való kiemelésével (neveléstörténe),² a Tanterv hézagainak sikeres betöltésével, az ismétlések változatossá tételével, a kor szellemi színvonalán álló ismeretek nyújtásával.

Érdekes, hogy a tantárgyak népiskolai módszertanát — az ének és testgyakorlás kivételével — csak a pedagógus-tanár ismertette, holott a Tanterv félreérthetetlen kívánsága szerint a többi tanárnak is foglalkozni kellett volna vele. Ezzel az elgondolással valószínűleg az „összhangzatosság“ elvét akarta biztosítani az intézet igazgatója, mely kétség-telenül jobban elérhető az egy-, mint a kétkézből való módszertanítással. Az intézet szakjellegűségéből így vesztett, de nem sokat, mert a testület különböző előképzettségű tanáraitól semmi sem állott olyan messze, mint épen a népiskolai módszertan. A szaktanárok módszertani oktatása különben is látszatos lett volna, mert a gyakorlati tanításokon, ahol az elmélet a gyakorlatba ment át, ezek a tanárok nem vettek részt tervszerűen. Állandóan csak az igazgató, mint pedagógus-tanár és a gyakorlóiskolai tanító volt jelen.

Az intézet szakjellegét másként kívánta kiemelni *Bárány Ignác* igazgató. Megkivánta tanártársaitól, hogy tárgyaik módszeres menetét előbb ők maguk gyakorolják be s azután mutassanak mintát — a merő előmondás helyett, — tanítványaiknak, akiknek majdan hasonló feladatra kell vállalkozniok. S mivel ilyen módszeres meneteket nem adott a Tanterv, de még utasítást sem adott elkészítésükre, az igazgató maga állította össze őket. Nem esett nehezére, mert a népiskola módszertanával tisztában volt s azt kellett csak a tanítóképzői oktatásra alkalmazni.³ A főszempont u. i. itt is az volt, ami az anyagkiszemelésnél: a népiskola szempontja. Az elemi iskolai anyagot elemi iskolai módszerrel tanítani, vagyis „előképet“ nyújtani.

A megállapított menethez minden tanárnak ragaszkodnia kellett. Aki a „szabványtól“ eltért, a hospitáló igazgatóval állott szemben. Nem egyszer volt e miatt nézeteltérés. Amikor *Bárány* igazgató 1879-ben a csáktornyai képzőhöz ment át szintén ugartörőnek, a módszeresség tekin-

¹ L. Int. Értesítő. Bpest, 1874. 20—30. l.

² V. ö. A magyarországi néptanítók első egyetemes gyűlése. Bpest, 1870. 71. l.

³ V. ö. *Bárány* I.: Tanítók könyve. Bpest, 1875.

tetésben néhány évig még az ő hagyatékából élt az intézet. De azután — sajnos — a „tanítás“ helyébe az egyetemi tanárt majmoló „előadás“ lépett.

Intézetben folyó *magyar nyelvi* oktatást hármas szempont vezette: a készséggel- (gépies-), az értelemmel- és szép- (kifejézással) olvasás elsajátítása; a fogalmazási és helyesírási, valamint az előadási készség kifejlesztése. E cél szolgálatába állították a grammatikát, irodalomtörténetet, stilsztikát, retorikát.

Az olvasmány tárgyalásakor legelőször is hangulatot ébresztett a tanár, majd a növendékekkel való olvasatás kapcsán szokat, képleteket, szójárásokat, gondolatokat értelmezett mindig nagy tekintettel a szív- és jellemképző mozzanatokra. Az első évfolyamon nyelvyszerkezeti szempontból (grammatikai tanítás); a második évfolyamon azonkívül esztétikailag is tárgyalták az olvasottakat (stilsztikai tanítás); a harmadikon pedig, — miután „időrendben különféle korabeli anyanyelvi írókat olvastak“ — irodalomtörténeti szempontból vitatták meg az olvasmányt (irodalomtörténeti tanítás). A részletes és ilyen szempontok szerint vezetett tárgyalást a mintaolvasás követte, majd annak gyakorlása zárta le, amit rendszerint otthon végeztek el a tanulók.

Nem mindegyik órán került elő új olvasmány. Egy-egy szemelvényből a grammatikai és egyéb szabályok egész raját vezette le a szaktanár. A pusztá megállapításnál azonban sohasem állt meg, hanem a megismert szabály szóban és írásban való tudatos használatát is megkövetelte.

A fogalmazást is úgy tanították a képzőben, mint a legtöbb tárgyat: előlről, mintha a növendék semmi ismeretet nem hozott volna magával. A fogalmazástani kezdőfoka az olvasottak emlékezetből való leírása volt, majd egyre több teret engedtek a növendékek önálló megnyilatkozásainak. A fogalmazás tanításánál fontosnak tartották az utánzásra méltó minta szemléltetését, az írási vágy felkeltését és a dolgozatok tartalmi előkészítését. A kész munkát a tanulók egymásközt kölcsönösen kicserélték; hogy a tartalomról és helyesírásról véleményt mondjanak. A magyar és német nyelvből több fogalmazványt készítettek, míg a többi tárgyból — kivétel nélkül és mindegyik osztályban — havonként 1—1 dolgozatot írtak. A sok dolgozatírás épenúgy megterhelte a növendékeket, mint az az intézkedés, hogy minden tárgyból minden órára az egész végzett anyag fel volt adva.

Az előadási készség fejlesztésére, mint a magyar nyelvi oktatás másik fontos céljának elérésére költeményeket, prózai darabokat adtak elő a tanulókkal.

A *német nyelv* tanításának alapja a grammatizálás volt. Egyszerű és összetett mondatokat szerkesztett és szerkesztetett a növendékekkel a szaktanár és ezeknek fordítását gyakoroltatta. Az olvasmányok fordítására csak ilyen előgyakorlatok után került a sor a legfelsőbb osztályban. (Empirizmus.)

A *számolástanítás* egyaránt kiterjedt a fej- és a jegy- vagyis az írásbeli számolásra és a tanár ügyelt arra, hogy a fejszámolás ne váljék le nem írt, de a lelki szemekkel látott számjegyszámolássá. A számtanlanítás főcélját a meggyőződésben, a belátásban látták. S mivel ez sokszor csak a logikai menet, az argumentumsor szigorú betartása után következik be, sokra becsülték a számolás formális képző erejét. Nem feledkeztek meg

azonban a gyakorlati célról sem. Amikor csak lehetett, a szaktanár, — különösen a népiskolában is előforduló egységeknél — a gyakorlati életből indult ki és a szemléltetésen, a szabály „feltaláltatásán“, vagy kifejtésén keresztül alkalmazott feladatok megoldásával a gyakorlati élethez tért vissza. Határozottan logikus menet volt ez két tapasztalati végponttal és egy deduktív természetű középső résszel.

A *földrajztanítás* a múltórai anyag számonkérésével indult meg. Ezt követte az új egység megértéséhez szükséges szemléletek nyújtása. E fokon sűrűn alkalmazott a tanár a gyári- és házikészítésű eszközök mellett táblai rajzokat. A növendékek lehetőleg maguk állapították meg az ismereteket, következtettek okokról okozatokra és viszont okozatokról okokra. Épenúgy következtettek térképolvasás nyomán a felszínről az éghajlatra, ebből a növény- és állatvilágra, a lakosság életmódjára, a településre, a polgári, társadalmi és műveltségi viszonyokra. Ahol szükség mutatkozott, vagy helyén volt, ott a tanár a földrajzi ismereteket történelmiellemmel, természetrajziakkal támasztotta alá. Tudatosan törekedett az ismeretek összefüggővé tételére.

Ugyanilyen oknyomozó módon tanították az intézetben a *történelmet* is. Nemcsak az eseményt adta elő a szaktanár, hanem igyekezett annak hátterét megfesteni és következményeire rámutatni. A történelmi tényt vonzóan, a példaadás kedvéért többször mondaszerűen, a szereplő személyek megszólaltatásával adta elő. Képeket, tárgyakat mutatott be és előadásának vázlatát a táblára írta. Az ismereteket ennél a tárgynál is a tankönyvből való megtanulásuk mellett dolgozatok írásával (jellemkép, életrajz, történelmi elbeszélés, stb.), valamint térképraajzolással vették be emlékeztetőkbe a tanulók.

Az *alkotmánytantanítás* nem annyira jogi szabályok ismertetéséből, mint inkább az élet egyes eseteinek megbeszéléséből állott. A tapasztalatok gyűjtése céljából helyi kirándulásokat tartottak.

A *terményrajz* tanításával kapcsolatban szem előtt tartotta a szaktanár, hogy amit lehet, a valóságban szemléltet, az állatokat, növényeket a maguk tartózkodási- vagy lelőhelyén mutatja be; rámutat a természetrajzi egyed életmódja és alakja közti kapcsolatokra; kiemeli azokat a jegeket, amelyek alapján osztályozni akar és érinti az osztály tagjait egymástól elválasztó differenciákat; ismerteti azt a kapcsolatot, viszonyt, amely a tárgyalandó állat, növény, ásvány és az ember között fennáll (nemzetgazdasági, háztartási jelentőség); mindig felhasználja a szív- és ésszerjesztő hatásokat.

A *természettan- és vegytanban* való mélyebb elmerülést már a Tanterv is kizárta, amikor e tárgyak tanítására mindössze 4 órát írt elő és azt kívánta, hogy ez alatt az idő alatt a teljes fizikát, szerves és szervetlen kémiát, vegytanát, a kísérleti eszközök elkészítésének módját, valamint a tárgy népiskolai módszertanát ismertessék. Ennek megfelelően az intézetben folyó természettan- és vegytanítás is került minden elméletet, matematikai műveletet, komplikáltabb kísérletet. Megelégedtek a természetben lezajló, vagy kísérletezés útján előidézett legegyszerűbb tüneménynek megfigyeltetésével, leírásával és a benne megnyilatkozó törvényszerűségnek megállapításával. A természeti törvények kvalitatív és kvantitatív meg-

határozása helyett sokkalta fontosabb feladatnak tartották arra a viszonyra rámutatni, amely az ember és az őt környező természet közt fennáll, vagyis a természettani és vegytani ismeretek alkalmazását.

A gazdaságtan gyakorlati irányú tanítására már kezdettől fogva nagy gondot fordított a testület, mert úgy tartotta, hogy a tanító nemcsak a falu aprajának, hanem népének is hivatott vezetője. Értenie kell tehát ahhoz a munkához, amelyben tanácsot akar adni mégpedig elméletileg és gyakorlatilag egyaránt. Gyakorló-terület tekintetében kedvező helyzetben volt az intézet. A ref. egyházmegyétől kapott belsőségi és 6 katasztrális hold külsőségi telken konyha- és virágoskertet épen úgy rendezhetett be, mint ahogyan szőlőt, gazdasági növényeket ültethetett, vagy mag- és faiskolát tarthatott fenn.

A gazdasági gyakorlatokon való részvétel valamennyi növendék számára kötelező volt. Szinte minden szabad idejüket erre a célra kellett szentelniök. 6—7 tagú csoportokban végezték a munkát az igazgató, segédtanár és kertészgazda felügyelete mellett. Rossz idő esetén, valamint télen a gyakorlatok idejében elméleti oktatásban részesültek a tanulók. Így valójában nemcsak a III. évfolyamban, — amint azt a Tanterv előírta, — hanem a két alsó osztályban is tanítottak a csurgói intézetben gazdaságtant.

Az énektanítás általában a kiadott zenészeti tárgyak Utasítása¹ alapján történt, bár az elméletből lényegesen többet és mást tanítottak a hivatalos rendelkezés kívánalmainál. Mindjárt az I. évfolyamon gyakorlati alapon dallamösszhangosítással foglalkoztak a növendékek a számozott basszusos gyakorlatok teljes kizárásával, mert ez volt a felfogása az intézet országoshírű zenepedagógusának, *Bátori* Lajosnak.

A rajztanításnál nagy figyelmet szentelt a tanár a gyakorlatok sorrendjére. Úgy rendezte el őket, hogy a könnyebbeket nehezebbek, az egyszerűbbeket összetettebbek kövessék, a későbbiek szinte alkalmazásai legyenek az előbbieknél. A rajzolás kezdőfokát az egyenesvonalú rajzminták megfigyelése és „mértani alapon“ való utánarajzolása jelentette. Magasabb fokon görbevonalakat is elkalkmaztak és megpróbálták a szemlélt ábrát emlékezetből lerajzolni. Ezt követte a szemlélt rajzminta kibébitett és nagyobbított alakban való elkészítése, hogy aztán a természetutáni rajzolásra, emberi, állati alakok ábrázolására, tájak rajzolására kerülhessen a sor.

A testgyakorlás gyakorlati közül főleg a szabadgyakorlatokat karolták fel, mert a népiskolai tornászásban is ezekre esett a fősúly. De nem hanyagolták el a rendgyakorlatokat, botgyakorlatokat sem a bennük rejlő fegyelmező erő és „közösségi gondolat“ miatt. A szergyakorlatok közül inkább azokra esett a választás, amelyek az életben hasznosítható képességeket fejlesztenek ki (mászás, egyensúlyozó, félelmet leküzdő, stb. gyakorlatok), de a tehetségesebb ifjak előírásos szergyakorlatokat végeztek. A testgyakorlási órát könnyebb gyakorlatokkal keztek és nehezebbekkel folytatták ügyelve arra, hogy a test minden egyes része foglalkoztatva legyen. Télen mindennemű testezés szünetelt, hacsak az időjárás nem volt olyan kegyes és hótakaróval nem borította a csurgói domboldalakat, mert akkor a ródlizás járta vigan.

¹ V. K. M., 26.163/1874. sz. rend.

Valamennyi tárgy közt az intézet szakjellegét természetesen leginkább a *neveléstudományi* tárgyak, mint szaktárgyak képviselték. Tárgyalásuk ennek tudatában történt. Valamennyi pedagógiai tárgy egy köré, a tanítás gyakorlata, vagy inkább annak elmélete: a módszertan köré csoportosult. Ennek érdekeit szolgálta a lélektan, nevelés- és tanítástan épen úgy, mint a neveléstörténet, vagy szervezettan.

A tanítás elméleti megalapozása módszeresen, induktíve történt. Mielőtt valamelyik módszertani tétel tárgyalásához fogott volna az igazgató, előbb megfigyeléseket végeztetett arra nézve a gyakorló-iskolában s csak amikor az egyetemesítéshez megvolt a szemléleti alap, akkor fogott hozzá a lélektani, gondolkodástani elemekre való rámutatás mellett a tétel fejtegetéséhez. Az ilyen indukciós anyag gyűjtését megengedte a két tagozatból, fiú- és leányiskolából álló gyakorló-iskola órarendje. Ezt eleve úgy állították össze, hogy amikor a tanítóképző órarendje módszertan ír elő, a gyakorló-iskoláén mintatanítás szerepelt. A gyakorló-iskolai tanító mintatanításai, amelyek az indukciós anyagot szolgáltatták, az év leforgása alatt más-más tárgyat öleltek fel a szerint, amint azt a módszertan tanítása megkívánta. Így pl. a tanév elején az I. évfolyam számára beszéd- és értelemgyakorlati, a II. évfolyam számára pedig számolási bemutató-tanítások szerepeltek, majd ezeket írásból, olvasásból, illetőleg földrajzból, történelemből tartott tanítások váltották föl s így tovább. Az így szerzett módszertani tudás mélyítésére a hospitálások voltak hivatva, amikor a növendékek 3—4 főt számláló csoportokban fél, vagy egész héten át egyfolytában megfigyelték a gyakorló-iskolában folyó munkát.

A gyakorlati tanítást csak a III. évesek „kisérelték meg”. Itt ezt a rendet követték: A kijelölt növendék írásban kidolgozta a tanítandó tételt és megbírálás végett odaadta néhány társának. Ezt az „előmunkálathoz” a bírálatokkal együtt benyújtották a gyakorló-iskolai tanítónak, majd az igazgatónak, akik megtették észrevételeiket. A megbíralt, esetleg módosított „mintalecke” alapján megtartotta a jelölt a tanítását. A jelenlevő társai írásbeli jegyzeteket készítettek a próbálkozásról és ezeket az arra szánt értekezleti órán felolvasták. A megjegyzések nyomán vita indult meg, amelynek során alkalmat kapott a tanító növendék is, hogy tanítási és fegyelmezési eljárását megindokolhassa, megvédhesse. Az „eszmecserét” az igazgató nyilatkozata zárta le.

Bármilyen volt a módszertan tanítása, bármilyen rendet tudtak tartani a gyakorlati kiképzésben, bárhogy bírálták meg a kísérletet tevő növendéket, a gyakorlati kiképzés nem volt intenzív. Hiányzott belőle a legfőbb, a sokszori gyakorlás, amit nem pótolhatott semmiféle elmélet. Gyakorlatra csak gyakorlat által nevelődik az ember! A gyakorlati kiképzésre kijelölt kis óraszám (heti 2 óra) a Tanterv hibája volt, amely helytelenül mindent az ú. n. gyakorlati évtől várt. A testületnek az az intézkedése, hogy rendkívüli órákat jelölt ki a gyengébb tanítók számára, a Tanterv fogyatékoságának foltozgatásánál egyébnek nem tekinthető, mert azok a növendékek órarenden kívül minden felügyelet és irányítás nélkül tanítottak.

Nem hozott változást e téren az 1877-ben kiadott újabb Tanterv

sem.¹ Volt gondja az általános műveltséget adó tárgyak felkarolására, a pedagógiai disciplinák közti rend megteremtésére, az általános vezelvek konkrétizálására, utasítások adására, csak egyről feledkezett meg: a gyakorlati kiképzés intenzív tételéről. Megfeledkezett annak ellenére, hogy a gyakorlat emberei készítették.² De legyünk őszinték! Melyik képző-intézeti tanterv oldotta meg a gyakorlati kiképzés kérdését közmegegyezésre?

A második Tanterv új tantárgyat is írt elő a tanítóképzők számára: a háziipart. Tanítása a csurgói intézetben — miniszteri engedéllyel³ — már előbb megindult. „Inkább a laikus közvélemény, mint a paedagógiai körök“ által sürgetett tárgynak az volt a célja, hogy a növendékek annak a vidéknek a háziiparában, ahol a képző fekszik, ügyességet, gyakorlatot szerezzenek és egyben jártasságot a készítmények népszerűsítésére és értékesítésére. Eleinte csak vessző és szalmafonással foglalkoztak az ifjak a gazdasági gyakorlatok mellett még megmaradt szabad délutánjaikon, de a munkanemek évről-évre bővülve szalmakalapot, szalmakast épügy varrtak, mint ahogy gyékényt, vagy drótot fontak, könyvet kötöttek, fa- és lombfűrész munkát végeztek. A háziiparral való ilyen foglalkozás már előjele volt annak a ferde állapotnak, ahova a tanítóképzők a gyakorlatiasság elvének helytelen értelmezése folytán a 80-as évektől kezdve jutottak.

A tanítással foglalkozva ki kell térnünk azokra a tanfolyamokra, amelyeket az intézetben történetének ebben a szakaszában tartottak. Ilyen tanfolyam volt az 1870—71. iskolai évben megrendezett egyéves rendkívüli tanfolyam. Ezeket azért létesítette br. *Éötvös* József — nemcsak ebben, hanem más intézetben is —, hogy a nagyfokú tanítóhiányt enyhítse. Célját azonban nem érte el, mert még az ilyen alacsonyraszabott és kevésszámú feltétel mellett⁴ is csak igen kevesen jelentkeztek. Ebben az intézetben mindössze nyolcan nyertek oklevelet érthetően gyenge minősítéssel.

Sokkal nagyobb népszerűségnek az ú. n. póttanfolyamok sem örvendtek, pedig eredeti hazájukban Poroszországban (Overberg Bernát) és Svájcban nagyon kedveltek voltak. Nálunk a népoktatási alaptörvény egyik intézkedése (133. §-a) hívta életre őket az állásban lévő, de oklevéllel nem bíró tanítók ismereteinek kiegészítésére, pótlására. A csurgói intézetben kétféle rendeztek ilyen tanfolyamot. Először 1871 nyarán, augusztus 10-től szeptember 19-ig. Ezen 153 hallgató vett részt: 76 r. k., 57 ref., 9 ág. h. ev., 2 izr., 1 áll. és 6 községi iskolában állást betöltő tanító, továbbá 2 képezdei növendék. Valamennyien teljes ellátást ésapidíjat élveztek. A tanfolyam óraszámja 52 volt, 32 elméleti, főleg módszertani és 18 gyakorlati óra. Az összes költségek 3308 frt. 93 kr-t emésztettek fel.

A második tanfolyamot 1872 nyarán, július 30-tól szeptember 7-ig tartották 61 tanító részvételével. Közülük 24 r. k., 17 ref., 10 ág. h. ev.,

¹ V. K. M. 10.998/1877. sz. rend.

² V. ö. Gyertyánffy I.: A budapesti áll. elemi és polg. isk. tanítóképezde múltja és jelene. Bpest, 1882. 33. l.

³ V. K. M. 24.237/1875. sz. rend.

⁴ A követelmény a negyedik gimnáziumi osztálynak megfelelő műveltség és a betöltött 20. év volt.

2 izr., 2 áll. és 6 községi iskolánál tanított. A póttanfolyam 49-es óraszámából 43 órát fordítottak elméletre és csak 6-ot gyakorlatra. Ez a tanfolyam 1914 frt. 30 kr-jába került az államkincstárnak.

7. A nevelés módjai és eszközei.

Tanítóképzésünknek azt a programját, melyet *Trefort* Ágoston miniszter e néhány szóban sűrített össze: „A tanítókat nevelni kell” — a csurgói intézet vezetői sem tévesztették el szem elől. Nem feledkeztek meg a lélekalakításnak a tanítás mellett ismert másik módjáról, a nevelésről. Ennek felkarolására nem annyira miniszteri rendelkezések szólították fel a tanári testületet, hanem az a helyi körülmény, hogy az ország minden részéből idesereglett erkölcsi szegénylegényeket olyan lelkiséggel, mint amilyennel jöttek, az intézet falai közül kibocsájtani nem lehetett. Kultúrvétek lett volna, mert nemzedékeket tettek volna tönkre.

A nevelés széles területén legelső sorban az *erkölcsi nevelés* és ott is a *fegyelmezés* kérdése várt megoldásra, annál is inkább, mert ha sikerül a növendékek korhelykedési, kártyázási szenvedélyét, fajtalanokodásra és más bűnre hajló akaratát megtörniök, akkor a magasabbrendű lelki élet számára készítik elő a talajt. A könnyűvérű ifjak fékező akaratát kifejleszteni nem volt könnyű dolog. Nagy erőt, körültekintést és következetes szigort kívánt és pedig mindig nagyobb, mert a növendékek a jóindulatú támogatást félreértve vele szemben egyre keményebb ellenállást fejtettek ki. 1875-ben pl. esküvel fogadták meg egymásnak, hogyha a mulatozás következményeként büntetésben részesülnének, sztrájkba kezdenek. Úgy is történt. Amikor az egyik átmulatott éjszaka miatt tartott tanárszék ítéletét kihirdette az igazgató, a növendékek tüntetően elhagyták az intézetet és több napig nem látogatták az előadásokat. A főszolgabíró közbelépésére volt szükség, hogy tévedésükből felocsúdjanak, helytelen tettükre rádöbbenjenek és töredelmes bocsánatkérés után ismét megkezdjék a munkát.

A fegyelmezés elé a legnagyobb akadályokat az ellenőrzés nehézsége gördítette. A város egész területén szétszórta az ú. n. várakban lakó növendékekre felügyelni nehéz dolog volt, sokkal nehezebb, semhogy kellő sikerrel járhatott volna. A bajt mégcsak fokozta, hogy növendékek felügyelete az egymást sűrűn felváltó felelőtlen segédtanárookra volt bízva, akik kevés gondot fordítottak e tisztségükre. Az igazgató és a rendes tanárok nagy elfoglaltságuk miatt is csak kevésbé vehettek részt az ellenőrzésben. „Amilyen szigorúságot tanúsított a tanári kar a növendékek szellemi előhaladása tekintetében, — állapítja meg *Hodossy Béla*, az egykori csurgói diák, — olyan szabadelvű volt a felügyeletben.” Valóban olyan volt, mert olyanná tették a meg nem változtatható körülmények, amelyek ellen hiába küzdöttek egy évtizeden keresztül. Még a kint-étkezésnek sem volt valami nagy nevelő-hatása, — amikor pedig ezzel a céllal létesítették, — mert a hazatartó növendékek útja korcsmák mellett vezetett el, ahová rendszeresen betévedtek egy kis pihenőt tartani.

Nem volt nehéz a tapasztaltak hatása alatt arra az eredményre jutni, hogy a tanítóképzők mellé internátusok kellenek. Ezt a véleményét nem

egyszer juttatta kifejezésre a tanártestület és az igazgatótanács. De hol voltak ezek az internátusok? A népiskolai közoktatás tárgyában készített törvényjavaslatban ugyan benne voltak, de hosszabb vita után, — amelyből különösen Csengery Antal, a magyar polgári iskolák megalapítója vette ki részét, — törölték őket. Hiába érveltek mellettük a gyakorlat emberei, a tanítóképzés akkori vezető férfiai (Gyertyánffy, Emericzy, stb.) a zárdai, kaszárnyai nevelés elrettentő példáit felsorakoztató elméletiek győztek. Az áll. tanítóképzők mellé externátusokat szerveztek.

Internátusi nevelés mellett minden bizonnyal kevesebb lett volna a fegyelmi esetek száma. Az internátus biztosította ellenőrzés segítségével több ifjút lehetett volna megmenteni a józan életnek az elzúllástól, mert sokat csak a kínálkozó alkalom tett erkölcsi ronccsá. Az első 10 esztendőbeh kb. 250 esetben kellett a testületnek fegyelmi ítéletet hoznia, kit dorgálással, segélyvesztéssel, bezárással vagy végső esetben kizárással sújtania. Kizárás mindössze 13 esetben fordult elő, mert az intézet benépesítésére, az uralkodó tanítóhiányra való tekintettel csak a legutolsó esetben alkalmazta a testület.

Ha a növendékek magaviseletét az osztályzatok tükrében vizsgáljuk meg, hasonlóan szomorú eredményre jutunk. A példás osztályzatok száma alig teszi ki az annál rosszabb kalkulások 15%-át. Jogos volt tehát az igazgató panasza, amikor az egyik Értesítőben a növendékek viselkedését „aggasztónak” írja. Különösen az idősebb, a más pályákról kibukott növendékek magaviselete volt tűrhetetlen. Őket nem a hivatás-érzés küldötte a néptanítói pályára, hanem a könnyű oklevélszerzés reménye csalta oda. Ők voltak „élettapasztalataikkal” az osztályok főkolomposai, az ifjabb növendékeknek „életbe-vezetői”, a napról-napra megisméltendő korhelykedések értelmi szerzői, a reggelig tartó kártyázások és tivornyák hősei, az egészségügyi és tanulmányi statisztika eredményes lerontói.

Ilyen körülmények között, ilyen növendékek mellett nem csodálkozhatunk, ha a tanári testület nevelő-munkáját csak félsiker kísérhette. Pedig nem érheti vád, hogy a nevelés valamelyik ágának művelését figyelmen kívül hagyta volna. Különösen nem a vallásos nevelést. Hogy is hagyhatta volna, amikor Bárány Ignác igazgató a legelső szemléltetési eszköznek a keresztet tartotta és ideáljának — nem a germanizátor, — hanem a pap-pedagógus Haas Mihályt ismerte el. Az intézetben „minden tanítás a vallásos szellemtől volt áthatva” és ezzel rácaffolt azoknak a felsőházi szónokoknak szavaira, akik br. Eötvös József „hitfelekezeti különbség nélküli állami intézeteit” a vallástalanság, a vallás iránti közönyösség terjesztésével vádolták.¹ A csurgói tanítóképző tanártestületének mindegyik tagja jól tudta, hogy a vallás tény, lelki szükséglet, a szenvedélyeket lekötő, a magasabb lelkeséget feloldó és Istenhez vezérlő hatalmas erő, amit csak a korlátoltsággal határos gondolkodásmód akar száműzni a nevelés területéről. És ehhez tartotta is magát.

A vallásos nevelés mellett a hazafias érzület ápolásáról sem feledtek meg. Hiszen tisztában volt mindenki azzal, hogy az intézet ott a

¹ V. ö. Körösi-Szabó: Az elemi népoktatás enciklopédiája. Bpest, 1911. I. kötet Eötvös c. alatt.

végeken, a nemzetiségek tözsomszedságában valóságos missziót tölt be a magyar nemzeti szellem terjesztésével. A hazafias nevelést szolgálták, amikor a tantárgyak keretében mindenütt, ahol csak lehetett a magyar vonatkozásoknak juttattak elsőseget és a fontosabb nemzeti eseményekről a létesített Önképzőkörben ünnepélyes formában megemlékeztek.

Munkára a kerti gyakorlatok és a tanítási gyakorlatok keretében serkentették a tanulókat, bár nagyobb sikereket e téren sem értek el. A növendékek a gyakorlati munkától épenúgy húzódoztak, mint a szellemitől. A szorgalomból nyert kettes és annál rosszabb érdemjegyeknek alig tizedrészét tették ki az egyesek.

Az *önnevelés* és *önművelés* kérdését is felkarolták a csurgói intézetben. Megoldására az első tanévben megszervezett Önképzőkör és ennek kebelében létesített Ifj. Könyvtár lett volna hivatva. A kör alapszabályaiban szépen jutottak kifejezésre egy tanítóképzői Önképzőkör sajátos célkitűzései, de sajnos a gyakorlatban elhomályosodtak ezek az elvek. A szakrendszer (pedagógiai, humánó-reál, zenei szak) alapján működő kör lassan egyes tanárok szereplési vágyának levezető területe lett, míg végül a 80-as évek elején megszűnt. Nem is támadt fel mintegy 20 esztendeig, mialatt az önképzés lehetőséget a mindinkább gyarapodó Ifj. Könyvtár és a néhány évig működő Zeneegylet képviselte.

A növendékek *testi* egészségével való törődésre a betegségből eredő nagyfokú mulasztás hívta lel az intézet vezetőinek figyelmét. Á tőle telhetőt megtette az egészségügy jobbítására. Orvost alkalmazott, bár törvényes intézkedés nem volt reá, betegszobát rendezett be és ügyelt a lakások bérlésénél az egészségügyi követelményekre. Az egészségi állapot ennek ellenére mégsem volt kielégítő. A legkülönbélebb betegségeket tünteti fel az orvos által vezetett Napló. Feltűnően sok volt a torok-, tüdő- és titkolt betegségben szenvedő növendék. Magas volt a halálozási szám is. Minden esztendőre esett 1—2 haláleset. Az erkölcsi állapot mellett az egészségügyi állapot mutatta legjobban az internátus hiányát, illetőleg annak szükségességét.

8. Az intézet első növendékei.

A csurgói tanítóképzőt az első esztendőben öbbször fenyegette növendékhiány. Jól megszervezett propagandára, törvényes intézkedésektől való eltekintésre, a felvételi vizsgák alkalmával a kegyelem gyakorlására volt szükség, hogy az osztályok benépesüljenek. Keresve ennek okát főleg kettőben találjuk meg: a tanítói pálya keresetlen voltában és a katonaszkodás kérdésének rendezetlenségében.

A tanítószkodás nem tartozott ebben az időben a legmegbecsültebb foglalkozások közé. A közvélemény tudatában az élt, hogy a tanító az iskolafenntartók „alárendelt közege”, „leigázott, letiport rabszolga, . . . ki minden jog, önállás és függetlenség nélkül áll nemcsak hivatalában, de a társadalomban is”.¹ Rang és mód nélküli szegény embert látott a magyar társadalom a néptanítóban, akinek évi 300—400 frt-ból, vagy

¹ L. A magyarországi néptanítók első egyet. gyűlése. I. m. 77. I.

még annál is kevesebb fizetésből kell tengetnie életét. Úgy tudta, hogy csak azok az ifjak járnak képzőkbe, akik más szellemi pályára alkalmatlanok, akik képtelenek arra, hogy a középiskola felső osztályait sikerrel elvégezzék. Amint valójában olyan is volt a helyzet.¹ És így csak természetes, hogy a tehetősebb szülő gyermekét, aki az értelemnek tanújelét adta, nem küldte tanítói pályára. A képzőknek maradt a szegényebbje (idesorolva a tanítók gyermekeit is) és a középiskolákból kiselejtett sereg.

A képzők benépesülésének másik akadályja a tanítónövendékek katonáskodásának kérdése volt. A véderőről szóló egyik törvény² intézkedett ugyan, hogy a tanítókat, tanítójelölteket „a népoktatást legkevésbé akadályozó időszakában“ kell (8 hétre) katonai szolgálatra behívni, de a valóságban rendszerint a legnagyobb szorgalmi időben vonták el a növendékeket a tanulástól és pedig a teljes szolgálati időre, 3 esztendőre. A súlyos évek lepergése után kevés ifjú tért vissza tanulmányait folytatni. Másfelé kanyarodott. A képzőben eltöltött idő elvesztése és a hiábavaló költsékezés meggondolásra készítette a szülőket. Amint az is komolyan esett a pályaválasztás mérlegébe, hogy az egyéves önkéntességi jogot nem biztosította a törvény a képzős növendékek számára. Ezt a kedvezményt csak később kapták meg a tanítójelöltek és a tanítók.³

Részint a növendékhány megszüntetése, részint a növendékek minőségének emelése érdekében az igazgatótanács az ú. n. „gyakornoki intézményt“ létesítette, mely tudomásunk szerint egyedülálló volt az országban. Az igazgatótanács 1869. évi 37. határozata értelmében a gyakorló-iskola felső osztályaiba „gyakornokul olyan jóra való ifjakat vett fel, akik a tanítói pályára hivatással bírtak, de (anyagi) körülményeiknél fogva a középtanoda megfelelő osztályait nem végezheték el.“ Erős hite és majdan meggyőző tapasztalata u. i. az volt az igazgatótanácsnak, hogy ezen az úton sokkal több hivatott egyént lehet a tanítóság számára megnyerni, mint a törvényt szabta módon, „miután a középtanodából — állapítja meg a igazgatótanács — csak kivételesen lép egy-egy jóeszlű, szorgalmas és romlatlan szívű ifjú tanítóképezdebe“. A gyakornokokat ugyanazokban a kedvezményekben részesítették, mint a rendes tanulókat és épenúgy ügyeltek tanulmányaikra, előrehaladásukra, mint amazokéra. A gyakorló-iskolai tanító, — aki őket itt tanította, — minden gyűlésen beszámolt fejlődésükről, erkölcsi magaviseletükről. A gyakornokok tanulmányi ideje 1—2 esztendőre terjedt a szerint, hogy ki milyen előismeretekkel rendelkezett. Tantárgyaik pedig azok voltak, amelyekből a tanítóképző-intézet I. évfolyamára való jelentkezéskor felvételi vizsgát kellett kiállniok.

A gyakornoki intézmény nem volt hosszú életű. Négy esztendei virágzás után 1874-ben beszüntette az igazgatótanács, mert a minisztérium annak támogatására, az ifjak segélyezésére nem volt hajlandó. Pedig minden áldozatot megérdemelt volna. Az intézetnek évenként 8—10 jobbképességű növendéket adott ez az intézmény. Csökevényes formájában azután is fennmaradt. Az igazgatótanács u. i. önhatalmúlag megengedte

¹ V. ö. Kiss J.: A magyar tanítóképzés statisztikai adatai. M. T. 1929. XLII. évf. 241. l.

² A véderőről szóló 1868: XL. t.-c. 27. §-a.

³ A véderőről szóló 1889: VI. t.-c. végrehajtási Utasítása 63. és 64. §-a.

azoknak a tehetségesebb, de a törvényes kornál 1—2 esztendővel fiatalabb növendékeknek, hogy a képző első évfolyamát látogathassák és év végén felvételi vizsgát tehessenek.

A gyakornoki intézmény nemcsak a benépesítés és a növendékek minőségének emelése szempontjából volt eredményes, hanem nagy szolgálatot tett azzal is, hogy a különböző előképzettségű tarka-barka sereget homogén műveltségűvé tette. Így több hónapot szabadított fel a képző-intézet I. évfolyamán a rendes foglalkozás számára, ahol addig igen sok időt kellett a műveltségi különbségek elsímításával eltölteni. Valóban változatos képet mutat az első növendékek előképzettsége. A III.—IV. elemi osztálytól fel egészen a gimnázium VIII. osztályáig mindegyikből találunk képviselőt, de volt közöttük nagy számmal polgári iskolát és néhány más iskolát végzett tanuló is.

A növendékek kormegoszlását tekintve megállapítható, hogy túlnyomó többséggel, 75%-ban a törvényes korhatárt meghaladó életkorú ifjak jártak a csurgói intézetbe. A rendes életkorúak a létszám 20%-át, a fiatalabbak annak 5%-át tették ki.

Anyanyelv szerint nagy többségben voltak a magyarajkú tanulók. Ezeknek a létszám 92%-át kitevő tömegével szemben a német anyanyelvűek 5%-ban, a szláv anyanyelvűek (főleg horvátok) 3%-ban voltak képviselve.

A növendékek vallás szerinti megoszlása ebben a történeti szakaszban %-ra átszámítva ezt a képet mutatja: róm. kath. 66%, ref. 21%, ág. h. ev. és izr. 6—6% és egyéb 1%.

A szülők foglalkozását tekintve a legtöbb tanuló tanító gyermeke volt, a létszám 30%-a, míg a kisbirtokos, iparos és kereskedők gyermekei kb. egyenlően 15—15%-ban voltak képviselve. A fennmaradó 25% az egyéb foglalkozású szülők (altiszt, napszámos, stb.) gyermekei között oszlott meg.

A szülők lakhelyét tekintve a legtöbb növendéket Zala vármegyéből kapta ebben az időben az intézet, a létszám 31%-át. Utána sorrendben Somogy vármegye 30%-val, Vas vármegye 12%-val, Veszprém vármegye, Tolna vármegye és a többi dunántúli megyék következnek, de azért — különösen az első években — az ország szinte valamennyi vármegyéje adott 1—2 növendéket az intézetnek.

A csurgói tanítóképző növendékeit ebben az időben „réparágók“-nak hívták. (Preparandisták, prékák, répák.) Legkedveltebb szórakozásaik közé az éveleji „ismerkedési estély“ és a hagyományos, Csurgó egész környékén ismert „prepa-majális“ tartozott. Az „ismerkedési estélyre“ már a nagyvakációban elküldték egymásnak a „meghívókat“, amelynek főmondata ez volt: „Pajtás, aug. 31-én ott légy este a Daruban!“ Ott is volt mindenki, mert akkor választották a képezdész-életben nagy szerepet betöltő énekkar-vezetőt.

A „prepa-majális“ a nagy nyilvánosság részvételével zajlott le. Ez a nyári multság helyettesítette a téli hagversenyeket, amelyeket az ifjúság eléggé el nem ítélt magaviselete miatt tiltott be a tanári testület. A

kedves majálisról így nyilatkozott egy csurgói diák: „A majális a képezdész-életnek az a képe, amely az idők folyamán halványulhat ugyan, de el nem enyészhet.“

9. Az intézet önálló otthona.

Trefort miniszternek ama nevezetes látogatása óta, amely kétségei közt hagyta az intézet vezetőségét és a várost, a tanfőképző helyzete egyre aggasztóbb lett. A házigazda ref. gimnázium erőteljes fejlődésnek indult. Ifjúsága annyira felszaporodott, hogy az ideiglenesen bérbeadott helyiségeket tovább nélkülözni nem tudta. A belsősomogyi ref. egyházmegye természetesen jobban aggódott édesgyermeké, a gimnázium sorsáért, mint fogadott fiának, a képzőnek kilátástalan jövőjeért. Minden eszközt felhasznált, hogy a megelégt „vendéget“ távozásra bírja. Az egykor nagylelkűen megszavazott Belevári-alap kamatait vonakodott kiutalni; a képzőnek bérbeadott és már az életveszélyességig bomladozó épületek tártározását megtagadta; a gimnázium közvetlen szomszédságában lévő és a képzőnek odaajándékozott telket kicserélni igyekezett. De más ténykedéseivel is félreérthetetlenül kifejezésre juttatta, hogy legfőbb ideje lenne már, ha a képző a használt helyiségeket visszaadná eredeti rendeltetésüknek.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter a fennálló szerződések értelmében a tényleges állapotokat továbbra is fenntarthatta volna. Nem állt azonban érdekében, hogy a ref. gimnázium fejlődése elé akadályokat gördítsen. Azért megbízottja útján tárgyalásokat kezdett az egyházmegyével.

Ezek azonban nem vezettek eredményre s így az intézet jövője egyre kilátástalanabb lett. Volt esztendő, amikor azzal a tudattal zárták le az iskolai évet, hogy a fiatal csurgói intézet többé nem fog megnyílni. Az épületszerzés lehetetlennek látszott és ez kiölte a vezetőség legtöbb tagjából a munkakedvet. Csak egyben lobogott a reménykedés és bizakodás mécsese, amikor mindenkiben már-már a változhatatlanba való belenyugvás lett úrrá: *Bárány Ignác* igazgatóban. Az optimizmusa elég volt ahhoz, hogy az intézetet átsegítse a krízisen. Bizakodása, lelkesedése áterjedt a többiekre is és egyre többen kezdtek hinni abban, hogy ennyi munkával kivívott eredmény nem semmisülhet meg. Mind többen és többen tudtak már gyönyörködni az intézet terraszírozott holdjaiban, amint azok végighúzódtak a domb lejtőjén, a virágoskertté varázsolt szántókban; a mintaszerűen kezelt szőlőtőkék katonás rendjében; a telek egyik vadregényes zúgában őrzött ligetben, ahová egykor *Csokonai Vitéz Mihály* járt a muzsákkal beszélgetni, hogy ihletet nyerjen tőlük a „Dorottya“ megírásához. Egyre többen lelkét tudta megragadni az a fenséges panoráma, amely az intézet hervadhatatlan érdemű alapítóját is elbűvölte.

Valóban, tüneményes kép tárult annak szeme elé, aki az intézet képzelt helyéről, Csurgó-újváros dombjáról délnyugat felé tekintett. Lent a völgyben, a lankás domb lábánál, a budapest-fiumei vasútvonalon túl a ködfoltos, vadvirágoktól pompázó, rétektől, mezőktől és erdőktől tarkázott Bereket látta, amelyre a messzefénylő Dráva vize tett csillogó

diadémot. Az isteni Mestertől alkotott kép festői háttérét a Bilő-hegység, a Kalnik és az Ivanscica kéklő csúcsa adta meg. „Ha németek volnánk — sóhajtott fel az intézet igazgatója — bizony-bizony aligha haboznánk e helyre a népnevelésnek templomot építeni.“

A városban is mind többen akadtak a vezetők közül, akik őszinte részvétet éreztek az intézet menthetetlenek hitt kimúlása felett. S e tétlen szánakozás mellett valóban bezárulhattak volna a képző kapui, ha a szép fejlődésnek indult muraközi metropolis, Csáktornya képviselő-testülete 75.000 forintos épületet nem ajánl fel az államnak az ott létesítendő tanítóképző számára és ezzel tettekre nem készíti Csurgó irányítóit. A „veszélyes vetélytárs“ vezetőségének példaadó gesztusa több volt, mint amennyit Csurgó képviselő-testülete tétlenül szemlélni tudott. A nemes bosszú, a versengés, mint a haladásnak oly sokszor tapasztalt rúgója, most is megtette hatását. A Dél-Dunántúl kulturális elsőségét féltő csurgói vezetőség legérzékenyebb oldalán érezvén magát megsebezve, hosszas és gyakran viharos tárgyalás után 1879 május hó 22-én tartott képviselőtestületi gyűlésen a város teherbíró képességét messze meghaladva az áll. tanítóképző céljaira 24.000 frt-os épületet szavazott meg.¹ Ezzel a nemes áldozatkészséggel, amely Csurgó jól felfogott érdekét is szolgálta, — a város képviselő-testülete elévülhetetlen érdemeket szerzett és az utódokat hálára kötelezte. Erre kötelezte őket még akkor is, ha az óvárosiak fellépése miatt a szavazás nem folyt éppen a legsímábban és a 33 képviselő közül csak 20 foglalt állást az építkezés mellett.

A gyűlés nyomban feliratot intézett a kultuszminiszterhez, amelyben ajánlatát tudtul adta és elfogadása esetén az építkezés mielőbbi megkezdhetését kérte. A miniszter elfogadta az ajánlatot és biztosa útján szerződést kötött a várossal. Ezzel hatálytalanította mindazokat a megállapodásokat, amelyeket az államkincstár és a belsősomogyi ref. egyházmegye között egy évtized óta fennállottak.

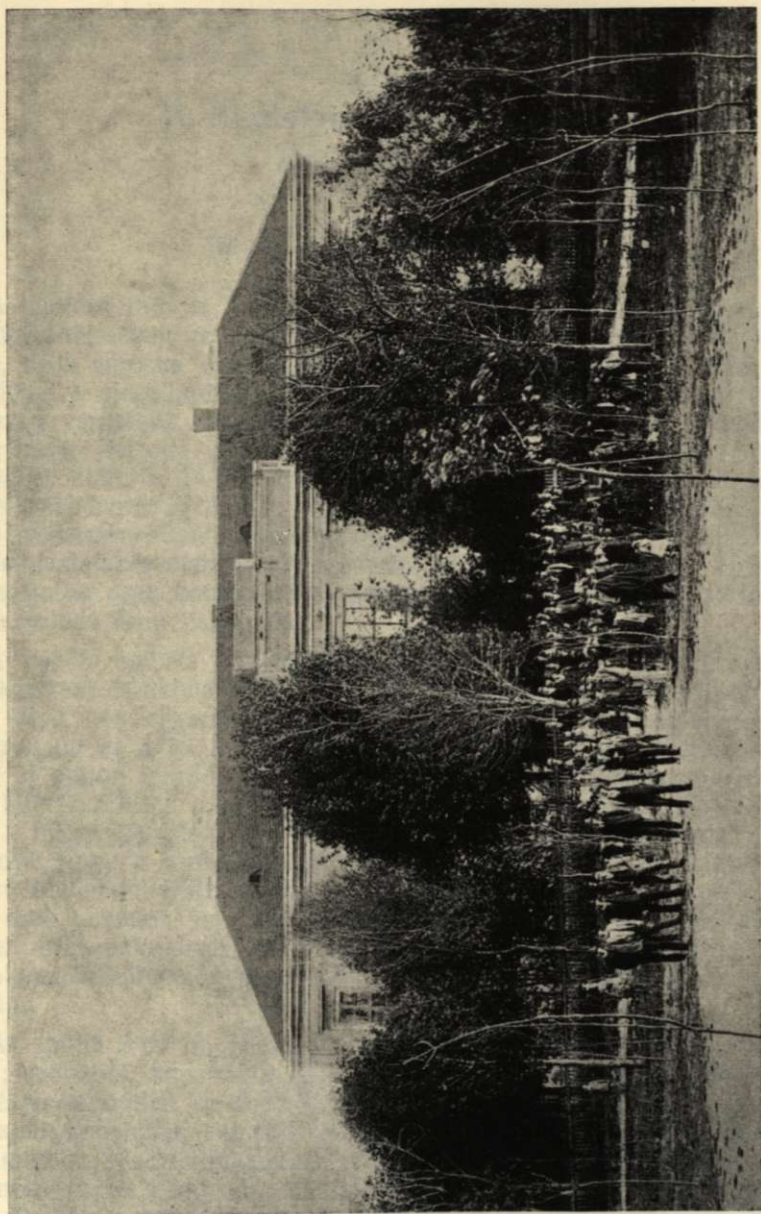
A szerződésben kötelezi magát Csurgó mezővárosa, hogy az 5.322 négyszögölnyi telken a minisztérium által megszabott formában az épületet megépíti (1. pont), a megmaradt telekrészen gazdasági kertet létesít (2. pont) és a terjedelmesebb javításokat időről-időre elvégzi (5. pont). A vallás- és közoktatásügyi minisztérium viszont arra kötelezte magát, hogy a bérbe vett épületben tanítóképzőt helyez el és azt kizárólag a tanítóképző számára és a tanítás céljaira használja (6. pont). Megállapodtak a szerződő felek abban is, hogy az épület és a telek tulajdonjoga örök időre Csurgót, az örök használati jog pedig a minisztériumot illeti, amit az be is kebelezhet (3. pont).

Az építkezést ezzel tehát elvben kimondták, csak a megvalósításhoz szükséges pénzösszeg nem állott még rendelkezésre. Csurgónak nem volt annyi ingatlana, hogy kedvező feltételek mellett kölcsönt kaphatott volna. A polgárok terheit nem akarták újabb adóztatással megnagyobbitani, már csak azért sem, mert az építkezés ellen épen a polgárság kiküldöttei emelték fel szavukat. A várost ebből a szorult helyzetből az intézet orvosa, dr. Barla Sándor segítette ki, aki 8 évi törlesztésre

¹ Az épület a mellékiadásokkal együtt 27.000 forintba (kb. 60.000 pengőbe) került.

20.000 frt. kölcsönt ajánlott fel. Csurgó a segítséget elfogadta, de csakhamar visszatéríthette, mert *Somssich* Pál közvetítésével a Magyar Jelzálog- és Hitelbanktól 32 évig amortizálható kölcsönt kapott.

A nevezettekén kívül kiváló érdemeket szerzett még az építkezés körül gr. *Festetich* György, aki az intézet helyéül kiszemelt 3.000 frt. értékű telket 800 frt-ért engedte át a városnak, valamint *Andorka* Gyula kir. járásbíró, aki az egész építkezési ügynek kezdeményezője és szellemi mozgatója volt. „Az oroslánrész a dicsőségből a nevezettekét illeti — írja *Mátrai* Gyula igazgató. Nem lennének azonban igazságos, ha meg nem emlékezném Csurgó város adófizető polgáraitól; mindnyájuk filléreiből emelkedett fel a község legmagasabb pontján, a legtágasabb térre néző, a közlekedés zajától távol eső, díszes csarnoka a népnevelésnek“.

Az intézet épülete a 90-es években.

II. Küzdelem internátusért.

(1881—1914.)

10. Az új épület hiányai.

A minisztérium és Csurgó mezővárosa között megkötött szerződés 4. pontja értelmében az épületnek 1881 augusztusáig kellett volna elkészülnie, de a városka vezetőségének sürgetésére már előbb, épen egy esztendővel a megállapított határidő előtt a beköltözésre készen állott. Az a nagy várakozás, amellyel az intézet új otthona elé tekintettek, mintha meggyorsította volna az építkezés ütemét. Rövid négy hónap alatt, 1880 március 14-től, az ünnepélyes alapkövetételétől július közepéig tető alá került az épület. Egyhónapi száradás után, augusztus 16-án *Kovács—Sebestény* Gyula somogy megyei kir. tanfelügyelő a minisztertől nyert felhatalmazás alapján leltár szerint átvette a várostól az épületet. Természetesen csak haszonbérbe, mert hiszen a tulajdonjogot örök időkre Csurgó tartotta fenn magának.

Az iskola épülete a mezőváros legemelkedettebb pontján épült. Homlokzatával északfelé tekintett és egy nagy térség közepén teljesen szabadon állott. Az egyemeletes épület a két első esztendőben elégségesnek bizonyult és a 17 különböző nagyságú szobákat, termeket magában foglaló új otthon minden bizonnyal elég helyet biztosított volna továbbra is, ha következetesen a tanítóképző-intézet évfolyamainak számát rövid idővel a megépítés után nem emelik s nem vált volna általános követelménnyé, hogy a képzőket, internátusokkal kell ellátni. A tanítóképzés korszerű fejlődése természetesen nem lehetett tekintettel a csurgói intézet és több társának hiányaira. Mennie kellett a maga eszmei célkitűzéseinek útján előre, még akkor is, ha a realitások talaján járó tagjai az újtukban felburjánzó akadályok miatt csak bukdácsolva haladhattak utána.

Az épület 3·89 m magas földszintjén az igazgatói irodát; a tanári szobát; szobából, konyhából és kamrából álló szolgálakást; valamint az első két esztendőben az ebédlőt, (mely egyúttal rajztermül is szolgált), a köztartás konyháját, kamráját és cselédségének szobáját helyezték el. A 3 tanterem, a kézimunkaterem, a gyakorló-iskola, az orgonával ellátott zeneterem és a két kis szertár-helyiség a 3·9 m magas emeletre került. Az összes helyiségek a lépcsőházat és a folyosókat leszámítva 656 m² alapterületet foglaltak el. A 2 legnagyobb helyiség a zene- és rajzterem volt, egyenként 13x5·75 m-rel, a legkisebbek a tanári szoba

3x5.75 m-rel és a szertárak voltak 6.3x3.2 m-rel. Míg a tantermek alapterülete 9.6x5.3 m és 6.3x5.7 m között váltakozott.

A főépületben a melléképületek közül csak a pincének jutott hely. A többiek az igazgatótanács kívánságára hagyták ki az eredeti tervből, hogy szertárhelyiségei is legyenek az intézetnek. Ezekről nyilván elfelejtettek gondoskodni. A további melléképületek az intézet keleti részében elhelyezett kertészlakás, üvegház, méhes, fáskamra voltak. A szerződésben (2. pont) említett kutat kerekeskút formájában a főépület hátsó bejáratához közel ásták meg.

Az intézet 19.159 m² telkéből 2.311.7 m²-t gyümölcsösre, 3.434.8 m²-t faiskolára, 1.222 m²-t magiskolára, 866.4 m²-t szőlőtelepítésre, 788 m²-t konyhakertre, 1.516.2 m²-t gazdasági gyakorló-területre, 400 m²-t a kertész kertjére és 1.855 m²-t tornaterre fordítottak. A fennmaradó 6.759.9 m² terület az épületekre, a főépületet környező díszkertre és az utakra esett.

Az új épületben a régi évtizedes viharokat kiállott, a növendékek pusztító hajlamaitól megrokkant iskolapadok sokkal bántóbb kontrasztot alkottak volna, mint amelyet az esztétikai ízlés kibírhatott. A régi, rozszant bútorokat újakkal cserélték fel, a kevésbé megromlaltakat kijavították, új köntöst adtak rájuk. Minden tantermet kétüléses Kunze-féle padokkal, nagy hálózatos fali- és álló-táblával, dobogós katedrával, szekrényekkel látták el. A rajzterem számára olyan rajzaszta-
lokot készítettek, amelyeket hangjegytartóként is fel tudtak használni. Tehát nemcsak az épület külsején, hanem a belsején is meglátszódott, hogy a 11 éves első áll. tanítóképző-intézet történetében új korszak kezdődik.

Az évtizedes harcban kimerült tanárok lelkében is mintha új erőt támasztott volna a győzelem szimbólumaként felfogott épület. Még a megérdemelt nyári pihenőre sem mentek el, hanem egyesült erővel, vállvetett munkával átköltöztették az intézetet az ideiglenes otthonból az állandóba, hogy az új tanév már új körülmények között kezdődhessék meg. Részt vett a munkában a beteges igazgató, *Czibor Mór* is, nem törődve azzal, hogy a fáradságok törékeny testét megviselhetik. El is költözött utána nemsokára örök pihenőre. Mindenki csak a boldognak hitt jelennek élt s rózsásnak látta a jövőt.

A felavatási ünnepélyt és ezzel együtt az első év megnyitó ünnepséget az új épületben 1880 szeptember 9-én tartották meg. Alig ült el azonban az örömmámor, a tanítóképzők eddigi három évfolyamát négyre emelő miniszteri rendelet komoly gondokat okozott az intézet vezetőinek. A köztartás helyiségeit is magában foglaló épület a négy osztály számára elégtelennek bizonyult. Az adott helyzetből kifolyólag csak két eset közül választhattak: vagy a köztartást szüntetik meg és annak a helyiségeit foglalják le tanítási célokra, vagy pedig egy évfolyamot felmenő rendszerrel állandóan szüneteltetnek. Hosszabb és sokszor viharos tanácskozások után az előbbi eshetőség mellett döntött az igazgatótanács, vagyis megszüntette a bentékezést. Tette pedig egyrészt azért, mert eddig is kívülálló konviktusban étkeztek a növendékek, másrészt mert a szüneteltetés súlyos következményekkel járhatott volna az intézet bené-

pésülésére. A közfartás megszüntetése mellett szólt továbbá az a tény is, hogy az eddigi bérlője, *Mayerhoffer* Sándor Kanizsára költözött és ezt megtudva, a házigazdák igen előnyös ajánlatot tettek a növendékek ellátására.

A házigazdánál való étkezést kísérletképen vezették be, mégis másfél évtizedig kellett fenntartani, amikor pedig káros következményei mindjobban és nagyobb mértékben mutatkoztak. A növendékek ebben az időben teljesen a felelőtlen nevelői tényezők hatása alá kerültek. A szállástulajdonosok a legegyszerűbb néprétegekből kerültek ki és így magukhoz húzták le az intézet tanulóit olyannyira, hogy a tanári testület szellemi és erkölcsi ráhatása nem érvényesülhetett. Több helyen az externátusi állapotok valósággal megbénítottak minden nevelői igyekezetet. Így volt ez nemcsak Csurgón, hanem más tanítóképzőnél is, ahol az externátusi rendszer divott.¹ Lehetetlen volt észre nem venni, hogy a nevelői munkát aláaknázó bajnak egyedüli orvossága a jó internátus.

Hiába jutottak azonban az előzményekből erre az eredményre, változtatni a helyzeten nem lehetett: az intézet új épületeiből hiányoztak az internátus helyiségei. Sem a város, sem az állam nem volt olyan pénzügyi helyzetben, amikor az épületet megépítették, hogy a bentlakás számára is elegendő nagyságú épülettömböt létesíthettek volna. Internátus azonban kellett! Ezt követelte a gyakorlat a maga szomorú tapasztalataival, ezt a látható eredményért küzdő pedagógia, ezt követelte most már az állam is, felhagyva a régebbi *Csengery*-féle érvekkel. Megindult tehát ezek hatására újabb harc, újabb évtizedekre menő küzdelem: küzdelem internátusért.

Az internátus építésére vonatkozó első konkrét törekvéssel 1884-ben találkozunk. A minisztérium kérdést intézett az igazgatótanácshoz: „Mi módon volna kivihető a képzőnél oly helység építése vagy egy ideig bérlése, hogy a növendékek teljes bentlakása eszközölhető legyen?”² A kérdés második részére nemleges választ adott a tanács, mert Csurgón valóban nem volt bérlésre alkalmas nagyobb épület. De nem volt egymáshoz közel több kisebb sem, hogy az internátus kérdését legalább ilyen módon meg lehetett volna oldani. Nem maradt tehát más választás, mint az építkezést ajánlani. „Ha a kormány építeni szándékozik — olvashatjuk az igazgatótanács válaszában, — a város olyan helyzetben van, hogy ingyen telket adhat.” Újabb építkezésre azonban nem vállalkozik, legfeljebb abban az esetben, ha olyan bért kap az épület használatáért, amellyel az építkezésre felveendő kölcsönt törlesztheti. De ennél egyszerűbb és olcsóbb megoldásra is rámutat az igazgatótanács. Azt ajánlja a minisztériumnak, hogy vegye meg a várostól az intézet épületét és telkét, — 30.000 forintért megszerezhető lenne — és húzasson rá emeletet, vagy építesse hozzá az internátus és a köztartás elhelyezésére elegendő épületrészeket.

A felterjesztésre nem érkezett válasz. Nem is esett több szó az építkezésről majd 10 esztendeig. Az a lassú haladás, szinte pangás, ami

¹ A csurgói intézettel együtt összesen 7 áll. tanító- és tanítónőképzőben nem volt ebben az időben internátus.

² V. K. M. 46.594/1884. sz. rend.

a magyar tanítóképzést az állam pénzügyi nyomása miatt ebben az időben jellemezte, a csurgói tanítóképző fejlődésében is érezhető volt. Pedig az intézet épületének az internátuson kívül egyéb hiányai is mutatkoztak. A tornaszat lassú, de biztos fellendülése tornatermet követelt, a természettudományi tárgyak korszerű tanítása meg felszerelt fizikai, vegytani előadókát, szertárat. De mind hiába! A tanári testület ezirányú felterjesztései nem jártak sikerrel.

Az 1893. esztendőben, amikor a kultuskormány a tanítóképzők territoriális elhelyezését hangsúlyozva a zilahi képzőt Temesvárra helyezte át,¹ furcsa hírek kezdtek lábrakapni a csurgói tanítóképző körül. A belsősomogyi ref. egyházmegye emberei, akik 1865-ben annyira harcoltak, hogy Pápával szemben Csurgónak adják a pálmát s ott állítsák fel a ref. tanítóképzőt, most véleményük változtattak. A csurgói képzőt, — amelyhez úgy érezték, hogy létesítése körül szerzett érdemeik miatt köztük van, amint azt a kálvinista országos vélemény is tartotta, — Pápán szerették volna látni, kárpótlásul az ott 1891-ben növendékhány miatt megszünt ref. tanítóképzőért. De még azért is szerették volna, ha a képzőt Csurgóról elhelyezik, hogy azáltal az erősen fejlődő gimnáziumuk épületkérdése könnyen megoldható legyen. Olcsó áron megvásárolhatták volna a képző üresen hagyott épületét. A képző áthelyezésére lépéseket is tett az egyházmegye. Az intézetek territoriális elhelyezésének elvét a csurgói tanítóképzőre is kiterjesztetni kívánta. Hangoztatta, hogy Csurgó sokkal közelebb van Csáktornához, ahol szintén állami tanítóképző működik, mint Zilah Temesvárhoz és ha ott szükség volt intézkedésre, akkor itt még inkább szükség van arra.²

Az egyházmegye szándéka a község állásfoglalásán tört meg, amely — érthetően — hallani sem akart képzőjének elvesztéséről. Az intézet nevet, megbecsülést és tetemes jövedelmet, évi 20—22.000 forintot biztosított Csurgónak. Önmaga megcsönkítésében igazán nem akart közreműködni. De különben is szerződés biztosítja a községet arról, — állapítja meg az egyik csurgói főember, hogy a képző ott marad. Az intézet áthelyezése esetén a község követelheti, hogy az állam a képzőt más, vele hasonló értékű tanintézettel kárpótolja, mert a szerződés szerint a község a fő-, az állam a haszonélvező. Megosztott tulajdont tárgyal, tehát egyoldalúlag fel nem bontható.³

A képző áthelyezésére tényleg nem került sor. De nem azért, mert Csurgó szívvel-lélekkel, szeretettel ragaszkodott hozzá, vagy mert nagy ügyében, az internátus építésében oly áldozatkészséggel lepte meg az államot, hogy az ennek hatására méltánytalannak tartotta volna az áthelyezést. Nem, Csurgó vezetői csak a szerződésbiztosította jogaikért harcoltak, a belső, a lelki kényszerűségből fakadó köteleességek iránt érzéketlenek voltak. Nem álltak a helyzetnek azon a magaslatán, amelyen a 80-as évek irányítói álltak s ezt több tettükkel bizonyították be.

Egy a sok közül. 1894-ben a kultuszminiszter rendeletileg hozta tudomására a tanítóképző vezetőinek, hogy az intézet fogyatkozásainak

¹ V. ö. M. T. 1892. VII. évf. 439. l.

² L. Iskolai Szemle. Csurgó. 1893. XIII. évf. 4. és 15. sz.

³ L. u. o. 1893. XIII. évf. 6. sz.

egyik oka az épület elégtelenségében rejlik.¹ A mai modern tanítókép-
nés — mondja a rendelet — nem nélkülözheti már a megfelelő inter-
nátust, sem a jól felszerelt fizikai, vegytani kísérletező- és előadótermek-
ket, valamint a tornatermet. S épen ezért létesítésüket „elodázhatatlan“-
nak jelzi. Felszólítja az igazgatótanácsot, hogy az emelendő új épületre
nézve tegyen javaslatot és egyben lépjen érintkezésben Csurgó község-
gel az építkezés költségeinek fedezésére vonatkozólag.

Az igazgatótanács a rendelkezés mindkét pontjának eleget tett.
A felterjesztés első részében rávilágít azokra a hiányokra, amelyekben
az intézet szenved. Véleménye szerint szükség lenne 4 dolgozószobára;
olvasó- és ifjúsági könyvtárszobára; 4 hálóteremre, beteg- és fürdő-
szobára; 1 nagy, mintegy 100 növendék befogadására alkalmas ebéd-
lőre, köztartási konyhára, cselédszobára, kamrára és mosókonyhára;
igazgatói irodára; 4 szobából és mellékhelyiségekből álló igazgatói lakásra;
3 szobából és mellékhelyiségekből álló segédtanári, valamint gyakorló-
iskola tanítói lakásra;² szoba-konyhas szolgálakásra; a második gya-
korló-iskola számára tanteremre, iparteremre, lomtárra; tornacsarnokra
a megfelelő szertárhelyiségekkel. Az összesen 1.717 m² alapterületet ki-
tevő épületen kívül kellene még megfelelő nagyságú pince és kellőszámú
mellékhelyiség, valamint szívó-nyomó szerkezettel ellátott kút, amellyel
a vizet az emeletre lehetne felhajtani.

A miniszteri rendelkezés második pontjának is eleget tett az igaz-
gatótanács. Érintkezésbe lépett a község előljáróságával, hogy az inter-
nátus építkezési költségeinek fedezésére módozatokat keressen. A nagy-
község azonban a helyett, hogy minden erejével az államkincstár segít-
ségére sietett volna és anyagi képességeihez mérten a költségek bizonyos
részét vállalta volna, az internátus kérdését illetően elvi vitába
szállt a miniszteriummal. Az 1895 június 24-én tartott közgyűlésének
határozata értelmében emlékiratot szerkesztett, amelyben kifejezésre jut-
tatta, hogy a maga részéről nem tartja elodázhatatlanul szükségesnek a
bentlakást. „Nagyközségünkben — olvashatjuk az emlékiratban — hiány-
zik egyrésztől és megvan másrésztől mindaz, ami az internátus felállít-
ását szükségtelenné teszi s ekként az internátussal járó hátránytól a
nevelés és oktatás ügyét megmenti.“ A továbbiakban meg azt vitatja,
hogy Csurgó annakidején nem azért kapta a képzőt, mert a horvát ha-
társzelen nemzeti kultúránkat van hivatva terjeszteni, hanem azért, mert
oly pompás externátust tud biztosítani.³

Mily egyszerű és a teljes igénytelenségből fakadó gondolkodás-
mód kellett ahhoz, hogy az akkori diákszallásokat, ezeket a legtöbbször
sötét, vizes, dohos és fülledt levegőjű, földes, deszka-mennyezetű, kutat
és megfelelő fűtőszerkezetet nélkülöző és rendszerint proletárkörnyezet-
ben lévő tömeglakásokat „pompás externátusnak“ nevezzék. Ennek az
érvnek komolyságában a jó csurgóiak sem hittek. Nagyon jól tudták
ők is, hogy a német és a svájci internátusellenes irodalomból táplál-
kozó magyar internátusellenes korszaknak már vége. Csak azért szer-

¹ V. K. M. 61.792/1894. sz. rend.

² 1868: XXXVIII. t.-c. 35. §-a biztosította számukra.

³ V. ö. Iskolai Szemle. Csurgó, 1895. XV. évf. 12. sz.

kesztették meg a memorandumot, csak azért érveltek, hogy a miniszter az építkezést levegye a napirendről, elhalassza azt s hogy így újabb áldozatok hozatalától megkíméljék községüket.

Ezek után, amikor a község részéről ennyi részvétlenséget tapasztalt a minisztérium, csak természetes, hogy az építkezéstől elállt. Az 1896. év elején leküldött rendelkezés világosan mutatja, hogy az építkezésről, — legalább egyidőre — lemond. A gyökeres átalakítást kívánó bajokon csupán átmeneti intézkedésekkel akar segíteni.¹

Véleményes jelentést kért a legszükségesebb tanhelyiségekről, a szertárak kiegészítéséről és arról, vajjon a helyi körülmények tekintetbevételével okvetlenül szükséges-e a tornahelyiség építése, avagy lehető volna-e a helybeli főgimnázium tornahelyiségének igénybevétele. Többnapi és a részletekbemenő tárgyalás után az igazgatótanács úgy találta, hogy az intézet fejlődésének biztosítására okvetlenül szükség van természettani előadóra, fizikai és természettajzi szertárra, könyvtárhelyiségre, 1 osztályteremre és 1 tanteremre, a második gyakorló-iskolai tagozat elhelyezésére. Gyökeres javításokra és kiegészítésre szorulnak az összes taneszközök. Úgyszintén legfőbb ideje lenne csontvázak, preparátumok, szemléltető falitáblák beszerzésére, történeti képek, térképek, szobormásolatok, művészettörténeti képek vásárlására, mert nélkülük a tanítás csak kárát vallja. A gimnáziumi tornaterem bérlésére vonatkozólag pedig azt a véleményét juttatta az igazgatótanács kifejezésre, hogy pedagógiai szempontból és a két intézetnek egymástól való nagyobb távolsága miatt a bérlés nem lenne szerencsés megoldás. A tornaterem mielőbbi felépítésére tehát szükség van. Ezzel a javaslat-tal kapcsolatosan újból felhasználta az intézet vezetősége az alkalmat, hogy az elalvóban lévő internátus-ügyet ébresztgesse. Ismételten látható formát adott annak a gondolatának, — ki tudja hányadszor! — hogy a lakásviszonyokat csak bentlakás létesítésével lehetne javítani és csak azáltal lehetne a növendékeket abból a környezetből kiemelni, ahová önhibájukon kívül jutottak. A felterjesztés végül megemlíti azt az összeget, amelyet a hiányzó helyiségek és az internátus építése felemésztene. Becslése szerint mintegy 80.000 frt-ra lenne szükség.

Ez a javaslat, a többivel együtt szintén akta maradt csupán. Anynyiban foglalkoztak vele, amennyi időbe került a megírása és az előlvasása és azután elnyelte az irattár feneketlen gyomra. Egyetlen pontja sem valósult meg. Talán a felszerelés terén mutatkozott némi eredmény. Ki tudták vívni, hogy a régóta kért és a teljes hasznavehetetlenségig elhasznált zongorák pótlására 1 zongorát kaptak, az intézet létesítése óta állandóan igénybe vett és épen azért siralmas állapotba jutott zenekari felszerelést kijavíthatták, a könyvtárak fejlesztésére nagyobb összegeket fordíthattak (évi 150 frt-ot), az udvaron felszerelt, de már pusztulófélben lévő és ezért a növendékek testi épségét veszélyeztető torna-felszerelést kicserélhették, majd egyre több összeget használhattak fel a megtakarításokból a felszerelés gyarapítására. Ez ugyan csak toldás-foldás számba ment, de mégis jobb volt, mintha minden a régiben maradt volna.

¹ V. K. M. 456/1896. sz. rend.

Az intézet udvara a tornatérrel.

Az internátust is magában foglaló új épület létesítése terén csak e század elejétől kezdve élénkült meg a helyzet, amikor *Mohar József* igazgató vette kezébe az ügyet. Buzgólkodása nyomán megszületett a minisztérium és a város között a megegyezés. Építkezésre, — sajnos — ezután sem került a sor, mert a világháború minden tervet megghiúsított.

11. A tanári testület és tevékenysége.

A tanítóképző-intézetek tanártestületeinek vegyes táborában 1875-től kezdve új elemeket találunk. Az 1873. esztendőben megnyílt kétév-folyamos budapesti polgári iskolai tanítóképző növendékeit: a polgári iskolai tanítókat. *Gönczy Pál* államtitkár indítványára kerültek közülük a tanítóképzők katedráira azok, akik „a tanítóképző tanári állásra elegendő képességgel és hivatottsággal bírtak.“

A csurgói tanítóképzőben 3 ilyen polgári iskolai tanár teljesített szolgálatot. *Kardhordó László*, *Pethes János* és később, mint igazgató *Zrinyi Károly*, akinek működésére csakugyan ráillettek *Gyertyánffy István* szavai: „... valamennyien megállták helyüket e nehéz pályán, úgyhogy nekik a felmutatott tanítóképzési eredményeket illetőleg a másféle képesítésűekkel szemben sem kellett soha szégyent vallaniok.“¹ Sőt e két utóbbi az élgárda tagjai közül való volt. De ez még nem bizonyította a képzési rendszer helyességét, mert eredményességük kiváló egyéni képességeiknek, kivételes rátermettségüknek következménye is lehetett, amelyeknek segítségével csakhamar alkalmazkodni tudtak a tanítóképzés sajátos követelményeihez. A tanítóképzés és a polgári iskola célkitűzése közt van annyi lényegbevágó különbség, hogy a két iskola-faj tanárképzése nem lehet ugyanaz.

Olyan tanítóképző-intézeti tanárképzésről kellett gondoskodni, amely szaktudást és azzal egyenrangú didaktikai elméletet tud adni. A különálló tanítóképző-intézeti tanárképzéshez vezető első konkrét lépésnek az 1887-ben kiadott miniszteri rendeletet kell tartanunk.² A polg. isk. tanárképző fölé egy kétéves tanfolyamot épített, amelyben a kiválogatott polg. isk. tanárok pedagógiai, szakbeli és gyakorlati irányú képzést nyerve képző-intézeti tanárokká lettek. Ez a képzés azonban csak a gyakorlati irányút tudta biztosítani, elméleti téren autodidaxisra voltak kárhoyzatva a jelöltek. Mindjobban szükségessé vált a képzés elmélyítése, de úgy, hogy a gyakorlat se vallja kárát. A szaktudást az egyetemi tanulmányoktól várta a tanítóképző-intézeti tanárság és sürgetésére 1897-től kezdve már valóban a budapesti egyetemen találjuk a képző-intézeti tanárjelölteket. Csak néhány esztendő kellett még, hogy a képzés elméleti és gyakorlati követelményeire egyaránt figyelemmel lévő önálló tanítóképző-intézeti tanárképző szerv, a kétév-folyamos Apponyi-kollégium létrejőjön.³ Ez a kettős kiválogatáson alapuló, tanítóképzőre

¹ L. Gyertyánffy I.: A tanítóképző-intézeti tanárok képzésének és képesítésének kérdéséről. I. m. 12. l.

² V. K. M. 28.903/1887. sz. rend.

³ L. bővebben Szakál J.: A magyar tanítóképzés története. Bpest, 1934. 94—93. l.

és polg. isk. tanárképzőre épített tanárképzés vezető pedagógusaink egybehangzó véleménye szerint a magyar tanárképzés büszkesége.

1908-tól kezdve tehát az ilyen képzettségű tanárok látják el a tanítóképzés munkáját és lassan felváltják azt a tarka sereget, amely addig a tanítóképzőkben táborozott. Hogy valóban tarka sereg volt a képző tanársága, azt a csurgói intézet is bizonyítja nemcsak történetének első szakaszával, hanem ezzel a másodikkal is. A különböző, sokszor meghatározhatatlan végzettségű idősebb tanárokon kívül ott tanítottak polg. isk. tanárok, tanítóképző-intézeti tanfolyamot végzett polg. isk. tanárok, okleveles tanítóképző-intézeti tanárok, De volt közöttük okleveles középiskolai tanár is. A minőségi megoszlás is hozzájárult a tarkításhoz. Ebből a szempontból óraadó-megbízott, segéd- és rendes tanárok kategóriája szerint oszlottak meg a tanerők.

Az előképzettség sokfélesége meglehetősen veszedelmet rejt magában. Megakadályozhatja, vagy legjobb esetben megnehezítheti a tanításnál megkívánt didaktikai és metodikai elvek összhangzatosságának kialakulását, a tanítóképző-intézet szakjellegűségének kiemelését; kerékkötője lehet a nevelői eljárás egyöntetűsége megteremtésének, a közös nevelői gondolkodás létrejöttének. Végeredményben tehát sírásója lehet a testületi békének, harmóniának, kölcsönös bizalomnak, egységes szellemnek, amely nélkül pedig teljes értékű tanítói, nevelői munka el nem képzelhető. Ebből a szempontból megállapíthatjuk, hogy az intézet történetének ebben a szakában sokszor változó tanártestületei nem tartoztak mindig a legegységesebb szellemű, legharmónikusabb testületek közé. De az is megállapítható, hogy az ellentétek sohasem vertek akkora hullámokat, hogy a felsőbb beavatkozásra szükség lett volna. És sohasem mentek a tanítási és nevelési eredmény rovására, amit a nagyszámú felsőbb hatósági elismerés is bizonyít. Vonatkozik ez elsősorban a történeti szakasz utolsó évtizedének tanártestületére, amely *Mohar József* igazgató vezetése mellett hazánk egyik legjobbképességű testülete volt. Bár 1—2 országos hírv tanárral majd minden időben dicsekedhetett a csurgói intézet.

A tanárok minőségi eloszlása is hatással van a közös munkára. Más munka folyik az olyan intézetekben, ahol a tanári testület tagjainak zöme a legidősebb korosztályból való, más, ahol a segédtanárok vannak túlsúlyban és megint más ott, ahol mindegyik réteg képviselve van. A nyugodt pedagógiai légkör kialakulásának legnagyobb megakadályozói minden bizonnyal az egy helyen szolgálatot tevő nagyszámú segédtanárok, mert az ő bizonytalan helyzetükből támadó nyugtalanságuk és a kinevezést váró lelkük feszültsége áterjed a testület többi tagjaira is. Ezt a képet mutatta a csurgói testület 1904-ben és a következő esztendőben, amikor 1 rendes tanár mellett 4 segédtanár teljesített szolgálatot. Más volt ellenben a helyzet e történeti időszak elején, 1884-ben, de még 1894-ben is, amikor nem volt az intézetnek segédtanára. Tanárhiány miatt nem tudta az állást a minisztérium betölteni. Ugyancsak tanárhiánnyal magyarázta az igazgató, hogy 1912-ben csakis rendes tanár működött az intézetben.¹

¹ L. „Az intézet tanárai és egyéb alkalmazottai” c. fejezet.

A szakszerűség szempontjából sem volt mindig a legszerencsésebb a testület összetétele. Többször kellett a minisztériumnak a tantárgyfelosztással kapcsolatban megállapítania, hogy egyes tantárgyak nincsenek szakszerű kezekben. Így volt ez pl. 1892-ben, amikor a matematikára képesített tanár földrajzot, a nyelvész természettudományi tárgyat, a zenész pedig rajzot tanított. 1896-ban újból hangoztatta a minisztérium a tanítóképzőknél elengedhetetlen szakszerűséget. Megkövetelte, hogy a tanári létszám az egyes intézeteknél arányosan állapíttassék meg és hogy az egyes tanerőknek a szabályszerű heti óraszámban (18 óra) való igénybevételével az óraadó tanárok alkalmazása lehetőleg elkerültesse.¹

Tény, hogy az áll. tanítóképzés megindulása utáni 20 esztendőben nagy volt az eltolódás az egyes tanári testületekben az óraadók javára. Hosszú idő telt el, amíg a rendes tanárok létszáma kitette a segédtanárok és óraadók együttes létszámát.² Több felekezeti intézet pl. nem is volt más, mint óraadói intézmény. Az állami intézetek közül is sokan voltak hasonló helyzetben. A csurgói képző azonban kivétel volt e tekintetben. Állandóan alkalmazott óraadók csupán a négy felekezeti hitoktatói voltak. A többi tárgyak közül némelyek csak akkor kerültek óraadói kézbe, amikor nyugalombavonulás, áthelyezés esetén a megüresedett hely betöltésére nem történt azonnal intézkedés, vagy amikor valamelyik tanerő hosszabb szabadságoltatása alkalmával óráinak ellátásáról kellett hirtelen gondoskodni. Kivétel csak a testgyakorlás volt. Ezt a tárgyat az intézet megnyitása óta 1905-ig mindig óraadó tanította: valamelyik helybeli elemi iskola torna-tanításra képes tanítója. A többi óraadók mindig a helybeli főgimnázium megfelelő szakos tanárainak sorából kerültek ki. Hosszabb ideig tartó kisegítésre volt szükség pl. 1899—1904-ig a rajz ellátására és többízben a mennyiségtan és biológia tanítására. Az óraadók alkalmazásánál gyakoribb megoldás volt, hogy az ellátatlan órákat maguk közt osztották fel a tanárok. Alkalmazták pedig azért, mert a gyengén díjazott tanárok számára egy kis mellékkeresetet jelentett. A teljes óraszám felüli órák u. i. egyenként 100 K-val díjazottak. Ennyi járt a hitoktatóknak is.

Az 1895—96. iskolai évtől kezdődően új munkaerőket találunk a képző-intézetekben: a *gazdasági szaktanárokat*.³ A földművelésügyi miniszter a kultuszminiszterrel történt megállapodás értelmében azzal a szándékkal küldte őket oda, hogy a leendő tanítóknak megadják azt az elméleti és gyakorlati alapot, amellyel a gazdaságtant az 1896-ban létesített gazdasági ismétlő népiskolákban sikeresen taníthatják.⁴ A gazdasági szaktanárok kiküldésével régi kérdés oldódott meg a képzőkben: a gazdaságtan tanításának kérdése. Addig rendszerint a természettudomány-szakos tanárnak osztották be a gazdaságtant, aki azonban a képzettség hiánya miatt csak kényszerűségből vállalta e tárgy tanítását. Ez a kényszermunka a gazdasági gyakorlatokra nem nyomta rá a maga bélyegét, — hála a képzett kertészeknek, — de az elméleti oktatás te-

¹ V. K. M. 22.679/1896. sz. rend.

² L. Sebestyén Gy.: I. m. 66. l.

³ A gazdasági szaktanárok a testületi gyűléseken a rendes tanárokkal egyenlő jogokat élveztek.

⁴ V. K. M. 60.764/1896. sz. rend.

rén éreztette kedvezőtlen hatását. Annyi megállapítható, hogy a képző-intézeti gazdaságtani oktatás a nagy miniszter, *Trefort* Ágoston hármas programpontja (egészség, vagyonosság, műveltség) egyikének, a vagyonosság megalapozásához nem járult hozzá, amikor pedig intenzív művelése annakidején arra rendeltetett.

A csurgói képző a kolozsvárral együtt az első olyan tanítóképző volt az országban, ahová gazdasági szaktanárt megbíztak. A csurgói gazdaságtanár tervezete mintául szolgált a többi képzők számára is.

Nemcsak a tanítás, hanem a nevelés terén is új munkaerőket kaptak az áll. tanítóképző-intézetek. 1907-ben megjelentek a *nevelők*.¹ Az intézet tanártestülete a maga részéről nagy örömmel fogadta a tanügyi kormánynak ezt az intézkedését, mert azt olvasta ki belőle, hogy a tanárokat, elsősorban a segédtanárokat vissza akarják adni a tulajdonképeni hivatásuknak, a tanítói munkának. Egy esztendő elmúltával azonban szomorúan kellett tapasztalnia, hogy a polg. isk. tanároknak, később okl. tanítóknak nevelőkül való megbízásában inkább csak az elgondolása jó, a keresztülvitel ellenben még fejlesztésre szorul. Feltétlenül szükség lenne — vélte a tanári testület — a nevelői és tanítói munkát szorosabb kapcsolatba hozni egymással. E téren nem tartotta elegendőnek a külső kapcsolatot, ami — mint a miniszteri rendelet kívánja² — a tanári testület részéről a nevelők munkájának hathatós támogatásában nyilvánul. Az kellene, hogy a nevelők a tanítóképzés munkáját is megismerjék s annak szellemébe beilleszkedjenek. Ez azonban a divó gyakorlat mellett nem jöhet létre, mert a nevelők megbízásukat csupán átmeneti állapotnak tekintik s nem végső hivatásnak.

Valóban, olyan képet mutatóit a nevelők örökös vándorlása, mint amilyet annakidején, az áll. képzők létesítésekor a segédtanároké. Ritka esetnek számított, ha valamelyik nevelő egy esztendővel több időt töltött állomása helyén. Pedig munkájuk nem volt terhes. Segédkeztek az irodai teendők elvégzésében, felügyeltek a növendékekre és meglátogatták azok lakásait. A javadalmazásuk is rendezett volt. A megbízott nevelő teljes ellátás mellett évi 600 K-t és a 2 esztendei szolgálat után kinevezett nevelő teljes ellátáson kívül 800 K-t kapott, ami kb. megfelelt a megbízott tanár tiszteletdíjának (2000 K). Igaz, rendezésre várt még a fizetési osztályba való beutalás és ezzel az előrehaladás biztosítása.

Mindezeket és az előbbi pontban foglaltakat tekintetbe véve a tanári testület azt a javaslatát juttatta el a minisztériumhoz, hogy a jövőben tanítóképző-intézeti tanárjelöltek vagy tanárok bizassanak meg nevelőkül, akikből néhány esztendő múltán rendezés képző-intézeti tanárok lesznek. Ezek szólítassanak fel, hogy a tanítóképző külső és belső életét tanulmányozzák, szaktárgyaik óráit látogassák, heti néhány órában (4—6 óra) tanítsanak, egyszerrel készüljenek elő tanárkodásuk minél méltóbb betöltésére.

A testület javaslata nem talált meghallgatásra, de az idő megmutatta, hogy a terv helyes volt. Ma pályájukat kezdő tanítóképző-intézeti tanárok végzik a nevelői és irodai teendőket, néhány órában taníta-

¹ V. K. M. 76.472/1907. sz. rend.

² V. K. M. 112.769/1908. sz. rend.

nak és idősebb kartársaik által bevezetést nyernek a tanítóképzői didaktikába, metodikába.

Ha most azt a kérdést vetjük fel, hogy az egyes tanári testületek a tanítás és nevelés mindennapi munkáján kívül mivel foglalkoztak, miféle kultúrtevékenységet fejtek ki és mely problémák megoldásához járultak hozzá, akkor olyan feleletet kell adnunk, amely őket a lehető legjobb színben tünteti fel. Kevés olyan testülete volt hazánknak, amely ilyen jól fogta volna fel feladatát és ilyen jól töltötte volna azt be, mint a csurgói.

Legelső helyre kívánkozik az a munka, amelyet a különböző tanártestületek az intézet székhelyének társadalmi és kulturális, valamint Somogy vármegye tanügyének emelése érdekében fejtek ki. Jól tudták az intézet tanárai, hogy az iskola falain kívül is nagy munka vár rájuk, tudták jól, hogy ott lenni, a délvidéki végeken kultúrmissziót kell betölteniök. És erre fel is készültek. Szorgalmas önműveléssel mérhetetlen alanyi kultúrára tettek szert, amit aztán nem voltak restek hivatásuk egész területére, közvetlen és távolabbi környezetükbe szétsugározni. Szorgalmasan olvasták azokat a könyveket, amelyek igen nagy számban álltak az intézetben rendelkezésükre, mert mint a szellemi központoktól, könyvtáraktól nagyonis távoleső pedagógiai hidverők csak azokon keresztül tájékozódhattak a tudomány állása felől, csak azokon keresztül tarthattak lépést a tudomány fejlődésével. De egyetlen alkalommal nem hiányzott csurgói tanár azokról a nyári tanfolyamokról sem, amelyeket 1906-tól egyre sűrűbben rendeztek Budapesten a tanítóképző-intézeti tanárok és gyakorló-iskolai tanítók továbbképzésére. Ott voltak az antropológiai, a szlőjd, a szociális, a beszédhibákat javító, a torna, a kísérleti lélektani, a gyakorló-iskolai tanítói tanfolyamokon. Többen ismereteiknek, tapasztalataiknak bővítésére részint ön-, részint államköltségen külföldi tanulmányutakat tettek: Ausztriába, Németországba, Svájcba, Dániába, Svédországba, Norvégiába és a Balkán államaiba.

A sok helyről szorgos munkával összegyűjtött tudást aztán sokszorosan kamatoztatták. Mindjárt a történeti időszak elején, 1881-ben *Népiskolai Szemle* címen a megyei tanügy emelésére folyóiratot indítottak. Majd később, 1883-ban néhány gimnáziumi tanár részvételével megalapították a *Csurgó-járásai Népművelési Egylet*-et azzal a céllal, hogy Csurgónak és környékének népművelésügyét főleg az egészségtan és a nevelés köréből vett előadások tartásával, az arra rászorult csecsemők, kisdedek és iskolába járó gyermekek ételmezésével, ruházásával és orvoslására előbbre vigyék.¹

De ott voltak az intézet tanárai Csurgó és vidékének minden más kulturális és társadalmi megmozdulásában is és mindenütt részint mint kezdeményezők, részint mint vezetők. Pedig akadt volna a gimnáziummal rendelkező járási székhelyen más intellektuel is. A tanítóképző-intézet tanártestületéből került ki a helybeli polg. isk. egyik megszervezője, iskolaszékének elnöke, továbbá az áll. leányiskola gondnokságának, a Vöröskereszt Egylet csurgói szervezetének, a Gyermekvédő Liga helyi csoportjának, a Szabad Liceumnak, a Magyar Védő-Egyesület helyi fiók-

¹ Gr. Zichy Jenő kezdeményezésére indult meg országos szervezésük.

jának alelnöke és egyik osztályának elnöke. Ugyancsak képzős tanár volt a Somogyi Tanító Egylet, a Casinó, a Fogyasztási Szövetkezet, a Közbirtokosság, az Ipartestület Ifj. Önképzőkörének, a Lawn-Tennis Egylet és a Lövész-Egylet elnöke, a Csurgói Hitelszövetkezetek és 100-nál több tejszövetkezet alapítója, a Tűzoltó-Egylet parancsnoka, a „Csurgó és vidéke” c. helyi lap szerkesztője és még más szervezet főtisztviselője.

Számottevő az az eredmény is, amit a csurgói testület több tagja a magyar tanügy, a magyar tanítóképzés művelése terén elért. *Pethes János* Salzman- és Campe-fordításaival, mennyiségtani vezérkönyvével, számos értékes közleményével, de különösen, mint a genetikus pszichológia (gyermeklélektan) úttörője hazánkban lett „országos híru jeles tanár.” *Bátori Lajos*, mint kiváló zenepedagógus, *Bárány Gyula*, mint tankönyv- és szakíró lett szerte az országban ismeretes. *Mohar József* a tanítóképzés reformjára vonatkozó munkásságával szerzett hervadhatatlan érdemeket. *Németh Sándor*, *Éber Rezső* tanárok pedig országos híre emelkedett pályájuk fundamentumát Csurgón rakták le.

Valóban, elismerés és köszönet illeti minden részről a testület minden tagját ezért az önzetlen és tisztán belső nemes ösztönzésből, hivatástudatból fakadó lelkes munkásságért. Munkájuk színhelyét azóta elsöpörte a trianoni vihar, de munkájuk nem semmisült meg, mert gyümölcsseiben tovább él és az utókor soha el nem múló hálájában jut kifejezésre.

A csurgói, a vármegyei kulturális és az általános tanügyi kérdések mellett felkarolta testület a tanítóképző-intézeti tanárságra vonatkozó kérdéseket is: így különösen a *javadalmazás*, a *tanárképzés és az egyesületalapítás* kérdéseit. Hogy a tanítóképző-intézeti tanárság fizetésügyi mozgalmában részt vett, az természetes, mert a javadalmazást szabályozó népoktatási alaptörvény (85. §) kibocsajtása óta sok minden megváltozott. Rosszabbodott a gazdasági és pénzügyi helyzet, a képző évfolyamainak szaporításával emelkedett a tanárok óraszám, stb. Ezek a tények mind egyöntetű megmozdulásra indították a tanártestületeket. Az eredmény nem maradt el, mert 1893 óta, a VI. t.-c.-kel egyenlő elbánásban részesülnek a képző-intézeti tanárok a középiskoláikkal.¹ Csak a gyakorló-iskolai tanítók javadalmazásának problémája nem oldódott meg közmeignyugvára. Azzal, hogy a legkisebb (XI.) fizetési osztályba soroltattak, az intézet tanári testülete a gyakorló-iskolai állás elhanyagolásától félt. A minisztériumhoz tett felterjesztésében kifejezésre is juttatja aggodalmát. A kevés fizetés miatt — olvashatjuk a felterjesztésben — nem lehet majd a gyakorló-iskolai tanítói állásra a legkiválóbb munkaerőket megnyerni. A testület érzése nem csalt, mert a század első évtizedében már nagyon érezhető volt a gyakorló-iskolai tanítóhiány.²

A tanítóképző-intézeti tanárképzés körül támadt heves viták hullámai Csurgóra is eljutottak. A két tábor, az „egyetem” és „Pedagógium” hívei sokkal elkeseredettebb csatát vívtak egymással, semhogy az érdekeltek, a tanítóképző-intézeti tanárok közül néhányan tétlenül szemlélhették volna. Amennyire a rendelkezésünkre álló adatokból megállapít-

¹ A kérést bővebben I. A Tanítóképző-intézeti Tanárok Orsz. Egyesületének III. Emlékirata. M. T. 1896. XI. évf. 1—2. füz.

² V. ö.: V. K. M. 93.549/1913. sz. rend.

hatjuk, a tanári testület inkább a Pedagógium pártjára állott, de azért ennek a híveit nem követte a szélsőségekbe. Határozottan tetszett neki a Pedagógiumnak az az értelmezése, hogy az elemi iskolától fel egészen a tanítóképző-intézeti tanárságig, egységes szellemet tud adni a növendékeinek. Elméleti képzés szempontjából azonban szükségesnek tartotta a csurgói testület a képző-intézeti tanárság egyetemi tanulmányait. Az elméletnek és a gyakorlatnak ilyen összhangba való hozásának hirdetésével eltalálta a helyes utat. Ahogyan akkor is helyes nyomokon járt, amikor a zenetanárok képzését a Zeneakadémiától várta.¹

Részt vett a csurgói tanári testület a Tanítóképző-intézeti Tanárok Orsz. Egyesületének megalakulása körül keletkezett vitákban is. De itt nem képviselte azt az álláspontot, mint amelyet elődje, az 1874. évi tanártestület magáénak vallott. E téren kínos ellentétbe jutott önmagával. Mint testület hivatalosan nem ellenezte Hetey Gáborék egyesületalakításra irányuló törekvését, de mint önálló véleménnyel rendelkező magánemberek ugyancsak „kongatták a vészharangot.” Hivatalosan a Pedagógium tanártestületével volt egy véleményen. Az egyesület megalakítását és irányítását egyedül a Pedagógium tanártestületétől várta, márcsak „annak szerencsés helyzeténél fogva is — olvashatjuk a Pedagógium testületéhez intézett átiratban, — amely szerint neki van egyedül alkalma az intéző körök véleményét megtudni s törekvéseiknek, eszméiknek a hivatalos korlátokon kívül is kifejezést adni.”

Az egyes tanároknak, mint „szó- és gondolatszabadsággal bíró egyedül álló személyeknek” egészen más volt a véleményük a dologról és ezzel nagyon is szakítottak a testület évtizedes hagyományával. Szükségtelennék tartották, hogy a képzős tanárok külön, a tanítóktól függetlenül gyűlésezzenek, külön egyesületbe tömörüljenek. De merőben fölösleges erőlködésnek minősítették Hetey Gábornak azt a szándékát is, hogy *Magyar Tanítóképző* címen közlönyt akar indítani. Amikor pedig érvelésük ellenére mégis megindult a folyóirat, hosszú ideig sem anyagiilag, sem szellemileg nem támogatták.² Az előbbi azon egyszerű oknál fogva ellenezték, mert a megalakítandó új egyesület, a külön gyűlésezések elszakítanak a tanítóképző-intézeti tanárságot a tanítóságtól; eltérnek az elméletet a gyakorlattól; eltávolítanak a mestereket a tanítványoktól; megsemmisítenék azt az eleven kapcsolatot, amely eddig a képző-intézeti tanárság és a tanítóság között volt. Az utóbbival, a közlöny megindításának gondolatával meg azért szálltak harcba, mert úgy vélték, hogy van Magyarországon elég pedagógiai lap, ahol „magvas cikkek” megjelenhetnek. S itt első sorban — hiúságul ne rovsass fel a jó csurgói professzoroknak — a maguk lapjára gondoltak, az *Iskolai Szemlé*-re, amely a *Magyar Tanítóképző* megindulásának esztendejében, 1886-ban már a hatodik esztendejét élte.

Az *Iskolai Szemle* bár hivatalosan sohasem volt a tanári testület orgánuma, de mivel programját az első évfolyamtól az utolsóig a ta-

¹ V. ö. Moyzes M.: A tanítóképző-intézeti zenetanárok képzése és képesítése. M. T. 1907. XXII. évf. 5—13. l.

² L. Molnár O.: A Magyar Tanítóképző vázlatos története. M. T. 1937. L. évf. 1. és köv. számai.

nártestület tagjai állították össze, mivel ők voltak az irányítói és a leg-
hűbb szellemi támogatói, a legtöbb cikk írói, ha jogilag nem is: gya-
korlatban az övék, a testület egyetemlegességéé volt a lap. S azért szük-
ségesnek tartjuk, hogy történetének néhány mozzanata helyet kapjon a
csurgói intézettel foglalkozó könyv lapjain.

A közlöny szerkesztője mindvégig *Adorján Miklós* gyakorló-isko-
lai tanító volt. A tanári testület tagjai részint mint szerkesztőtársak, ré-
szint mint főmunkatársak vettek részt a lap összeállításában. Az első
évfolyam 1881 május 10-én jelent meg negyedív-nagyság alakban ezek-
kel a rovatokkal: 1. Nevelés-, oktatásügyi értekezések. 2. Általános tan-
ügyi közlemények. 3. Egyleti élet. 4. Tárca. 5. Könyvismertetés. 6. Iro-
dalom. 7. Vegyesek. 8. Szerkesztői üzenetek. Akkor még *Népiskolai*
Szemle (Nevelés-, oktatásügyi közlöny) volt a címe. Neve, alakja az öt-
dik évfolyamtól kezdődően változott meg, amikor a szerkesztő szakított
azzal a régi programjával, hogy csak a népiskolai tanítóság számára
akar írni. De szakított azzal a gondolatával is, hogy csupán a megyei
tanügyet kívánja szolgálni. Több jel szerint a szerkesztő és munkatár-
sai országos lappá akarták fejleszteni az *Iskolai Szemlét*. Ez azonban
nem sikerült és így a közlöny élete a régi mederben, az eredeti célki-
tűzéseknek megfelelően folyt tovább. Somogy megye tanügyét művelte
ezután már csak azért is, mert a Somogy megyei Tanító Egylet, a Curgó-
Járásai Népnevelési Egylet és a somogy megyei kir. tanfelügyelőség hivatalos
lapjául választotta.

A változó sikerrel szerkesztett lap a kilencedik évfolyamtól kezdő-
dően komoly bajba jutott. A személyeskedésig fajuló polémiák és
egyéb okok következtében az előfizetők száma egyre fogyott. Nem sokat
lendített az ügyen, hogy értékes mellékleteket adott olvasóinak. Csak a
kiadás költségeit növelték velük a szerkesztők. A baj akkor vált aggasz-
tóvá, amikor *Adorján Miklós* szerkesztő 1893-ban a kiadás jogát átru-
házta Vágó Gyula csurgói könyvnyomdászra és a közlöny díjhátralék-
ban lévő előfizetőit bíróság elé állította. A két elhibázott lépés kiverhe-
tetlen csapást mért a csurgói intézet orgánumára, amely 1896-ban, a
millennium esztendejében kénytelen volt működését megszüntetni. Meg-
szűnt feltámaszthatatlanul, mert „nem állt mögötte semmi és senki.“

Tizenhat esztendő nem hosszú idő, de elég szép élet egy vidéki
lap számára. Különösen, ha az olyan értékes sikereket könyvelhet el
magának, miként azt az *Iskolai Szemle* tehette. Igaz, minden célkitűzé-
sét nem érte el, a megvalósítottakat azonban meg kell becsülnünk. Fő-
leg nagyra kell értékelnünk azt a nemes szándékot, amellyel a vállal-
kozás megindult és amely azt, — ha anyagi áldozatok árán is — hosz-
szabb ideig fenn tudta tartani. Csak elismerés illetheti a testületet, hogy
épületi, felszerelési, nehéz nevelési és egyéb súlyos gondjai mellett me-
gyéje tanítóságának segítségére sietett; hogy Somogy megye tanügyi
állását lelkiismereti kérdéssé tette; hogy a nagy „Somogyország“ szét-
szórtan élő tanítósága között és a tanítóság és képzője közt kapcsola-
tot, valamint jóviszonyt teremtett. Ezek mellett a sikerek mellett minden
sikertelenség eltörlődött.

12. A tanítás és eredménye.

A közoktatásügyi kormány 1881-től kezdődően a tanítóképző-intézeteket fokozatosan négyévfolyamúakká fejlesztette,¹ hogy az intézetekbe lépő tanulók különféle előképzettségének egységesítésére és a tanítói gyakorlatnak a tanítóképzőkben való megszerezhetősidőre időt és alkalmat adjon.² A rendelkezésnek megfelelően az 1883—84. iskolai évben a csurgói intézetben is megnyílt a negyedik évfolyam.

A megváltozott szervezeti helyzet új tanterv kibocsátását tette szükségessé, ami meg is történt.³ Az „új“ jelző azonban nem annyira a Tanterv tartalmára, mint inkább a megjelenésre vonatkozik, mert alig tartalmaz többet és mást a második, az 1877-i Tanterv 3 évi anyagának 4 évre történt szétosztásánál. Különösen a tanítóképző-intézetek szakjellegének domborítása és a képzés színvonalának emelése tekintetében hagy kívánni valót. A képzés gyakorlativá tételére ugyan volt gondja a Tantervnek, de sajnos a kivitelben nem abba az irányba terelődött a megoldás, mint amelyikbe a Tanterv, de főleg ennek gondolkörében megfogant 1882. évi 1. sz. rend. szerette volna látni. E rendelkezés azt kívánta, hogy a tanítóképzés egész vonalán, valamennyi tárgy tanításánál azok az erények, ismeretek, ügyességek karoltassanak fel, tétessenek a tanulók birtokába és vitessenek át a gyakorlati tanítások alkalmával gyakorlati térére, amelyekből az egyszerű nép fia, az elemi iskolai tanuló felnőtt korában a legtöbb hasznot merítheti. E helyett a tanítóképző-intézetek, — melyre későbbi keletű miniszteri rendeletek is szorították, — gyakorlati képzés jelszava alatt a népnek egyre szaporodó gazdasági bajait vették célba orvoslás végett és így valóságos ezermestereket akarván képezni, mindinkább eltávolodtak a tanítóképzés igazi célkitűzésétől.

Ez alól természetesen a csurgói intézet sem lehet kivétel. Itt is épenúgy tanították a képzőkbe a gyakorlatiasság zászlója alatt bevonult elsősegély-nyújtási, szőlészeti, méhészeti, selyemhernyó-tenyésztési, tűzoltási, stb. ismereteket és fejlesztették ki e téren a készségeket, mint bármely más tanítóképzőben. A csurgói intézetben is az lett a fontos, hogy a tanítónövendékből jó szőlő- és mezőgazda, gyümölcsstermelő, méhész, selyemhernyótenyésztő, tűzoltó, kántor, stb. legyen, tudjon gazdasági eszközöket készíteni és mindenféle háziipart űzni, értsen az orvosi teendőkhöz, a nép ügyes-bajos dolgainak elintézéséhez és csak a legvégső esetben legyen belőle művelt tanító. A növendékek erejének, figyelmének és képességének ennyifelé való szétforgácsolása legelsősorban a tanítási eredmény gyengességében jutott kifejezésre. Sem az általános, sem a szak-, de még a gazdasági műveltség terén sem mutatott kielégítő képet a tanulók előmenetele.

A nagyfokú eredménytelenségből a kiutat többféle módon keresték. Az igazgatótanács a helyzet jobbrafordulását pl. a képző-intézeti felvételek szabályozásától, „a szellemi centus vagy qualificatis“ emelésétől (6 középiskolai osztály), vagy előkészítő-tanfolyamoknak felállításától várta.

¹ V. K. M. 655. és 15.369/1881. sz. rend.

² L. Sebestyén Gy.: I. m. 55—56. l.

³ V. K. M. 3.998/1882. sz. rend.

Az intézet teljes vezetői kara a minisztériummal egyetértőleg az intézet hiányos felszerelését, az internátus hiányát okolta az eredménytelenségért. Több tanár szigorúsággal és jegyzetek készítésével próbált nagyobb eredményt kikényszeríteni a tanulókból. De ez sem hozta meg a kívánt sikert, mert az ifjak a nagy nyomás és a követelmények súlya alatt összeroppantak. Nem csodálkozhatunk azon sem, hogy a tanári testület tagjai közül mind többen és többen akadtak, akik az 1882-es Tanterv kibocsájtása után alig 10 esztendőre megindult tantervrevíziós mozgalomhoz csatlakoztak és attól várták a kérdés megoldását.

Horváth József tanár a magyar nyelv, történelem és alkotmánytan terén a tananyag helyes beosztásától, a tanítás módjának biztos meghatározásától, a jó tankönyvektől és a célszerű taneszközöktől remélt nagyobb eredményt.¹

Bárány Gyula bíráló helyett tantervjavaslatot terjesztett elő. A földrajz és természetrajz számára készített tantervvel az eredményesség fokozása mellett az volt a legfőbb szándéka, hogy utat mutasson, e két tárgy nivóját miként lehetne a tanítóképzőben emelni. A földrajzitanítás e javaslat szerint az első évfolyamon a lakóhely ismertetésével kezdődik és a kör folytonos bővülése mellett a hazán, csatolt részein, Európán, a világrészeken keresztül eljut a csillagos égig, miközben a földrajzi alapgfogalmakkal, a térképrajzolással, a fizikai matematikai földrajzzal foglalkozva a népiskolai földrajzitanítás metodikájának megismertetésével fejeződik be.

A természetrajzi tantervjavaslat a természeti tárgyak erős koncentrációját hirdeti. Az állat- és növénytan, a kémia, a vegytan, az ásványtan, a kőzet- és földtan mind a gazdaságtan vagy inkább az élet szolgáltatásban áll. Annak az életnek, ahol nincsenek „tanok“, hanem a rész tudományok skatulyái helyett összefüggések vannak. A természettani ismereteket a javaslat megszabadítja a földrajzi vonatkozású sallangoktól, hogy az elmélyülésre több idő jusson.²

Hosszú, évtizedes előmunkálat után, 1902-ben végre napvilágot látott az új Tanterv,³ „Nemcsak elődjével szemben, hanem absolute véve is kiváló alkotás“ – állapította meg róla a megjelenés után nemsokára *Mohar József* igazgató. Legfőbb értékének azt tartotta, hogy a tanítóképzés színvonalát jelentékenyen emelte; hogy a sok fölösleges teherrel megszabadította az intézeteket és ezzel eredményességüket nagyban fokozta. De rámutatott a hibákra, fogyatékoságokra is. Kifogásolta többek közt a szakjelleg háttérbeszorítását, az általános és szakműveltség korai összevegyítését, a szociális és gazdasági irányú képzés hiányát, a négyéves kerethez mért túlzott anyagfelvételt, a reáliák és humániórák közötti aránytalanságot. Ezeket olyan hibáknak, hiányoknak látta *Mohar*, amelyeket minél előbb ki kell küszöbölni s azért azokhoz csatlakozott, akik nem sokkal az 1902-es Tanterv kibocsájtása után tantervváltoztatást sürgettek.

¹ L. Horváth J.: A tanítóképzők tantervének újra alakítása kérdésében. M. T. 1892. VII. évf. 15—23. 1. és 72—80. 1.

² L. Bárány Gy.: A földrajz és a természettudományok tanítási anyagának részletezése. M. T. 1893. VIII. 10—16. 1.

³ V. K. M. 40.181/1902 sz. rend.

A magyar tanítóképzés továbbfejlesztését egyedül tantervi és rendtartási úton látta lehetségesnek Mohar József igazgató. Nem úgy, mint a Tanítóképző-intézeti Tanárok Orsz. Egyesülete, amely 1908-ban törvénnyel akarta az ügyet rendezni. Az új tantervre nézne azt javasolta az igazgató, hogy a négyéves tanítóképzést ötre emelje fel, mert a régi Tanterv hibáit csak ilyen kiterjesztett keretek mellett lehet gyökeresen megoldani. A rendtartásra vonatkozó újításként pedig azt hangoztatta, hogy a tanítóképzés egységes és összhangzatos fejlődése érdekében a be nem vált igazgatótanácsai intézményt el kell törölni, a tanfelügyelőségeket, mint a tanítóképzők hatóságait pedig meg kell szüntetni és helyükbe tanítóképzői szakfelügyelőségeket kell fellállítani.¹

De nemcsak a csurgói intézet igazgatója vett részt az újabb tanterv előmunkálataiban, hanem Éber Rezső tanár is. Ő sem látta revízióval, részletmunkával megoldhatónak a szóbanforgó kérdést. Az alapelvekre kiható gyökeres átalakítást sürgetett. A természettudományi tárgyakra nézve azok enciklopédikus és mind a 4 osztályra elosztott feldolgozását kívánta, hogy a módszeres menet, a fokozatos előrehaladás, a tárgyaknak a természetes lelőhelyükön történhető megismerése, a módszer tekintetében nyújtandó példa s így a szakjellegűség biztosítható legyen.² A matematika terén a kevés óraszám és az élettől távolálló sok száraz, lelket és érdeklődést ölő anyag miatt szállt síkra.³

Az új tanterv kibocsátását másutt is követelték. Megjelenését a szakemberek egybehangzó véleménye kívánta s így létrejött az ötödik, az 1911-es tanítóképző-intézeti Tanterv⁴, mely a magyar tanítóképzést a világháború előtti legnagyobb magaslatára emelte.

A csurgói intézetben folyó tanítást ebben a történeti szakaszban tehát 3 tanterv irányította. Ez azonban távolról sem jelenti azt, hogy a tantervek holt keretein belül a tanításnak nem fejlődhetett ki egyéni íze, amely a tanári testület felfogására, nevelői gondolkodására és tapintatára enged következtetni. Elvégre nem a rendeletek, a tantervek, az utasítások tanítanak, hanem az élő, érző és gondolkodó emberek, akiknek ügybuzgalmától, rátermettségétől függ legfőképpen a siker vagy balsiker. És most lássuk, hogy a tanárok a csurgói képzőben miféle didaktikai és metodikai életet tudtak teremteni!

A tanításnak az az „elemi módszere“, melyet az elmúlt történeti szakaszban megismertünk, Bárány Ignác eltávozása után néhány esztendővel eltűnt intézetünkéből. Helyébe jött az „előadás“. Az a nagyfokú eredménytelenség azonban, amely az iskola tanítását ebben a történeti szakaszban több éven keresztül jellemezte, arra hívta fel a tanári testületet, hogy a hibát a követett módszerben is keresse. A kutatás eredménye a módszer megváltozásához vezetett. Határozatban mondta ki, hogy mindegyik tanár saját tárgyában azt a módszert tartozik követni, amit a gyakorlati tanítások alkalmával a növendékektől megkíván és hogy a mintaadás kedvéért a gyakorló-iskolai tanító sem taníthat másképpen, mint

¹ L. Mohar J.: Tanítóképzésünk továbbfejlesztésének útjai. M. T. 1910. XXV. évf. 550—558. 1. és XXVI. évf. 13—18. 1.

² L. Éber R.: A természettudomány, mint tantárgy. M. T. 1907. XXII. évf. 497—506 l.

³ L. Éber R.: A matematikai tanítás reformja a képzőkben. M. T. 1908. 120—123. l.

⁴ V. K. M. 78.900/1911. sz. rend.

ahogyan azt a tanítóképzőben tanított metodikai elvek előírják. A testület tehát felelevenítette az ú. n. „előkép-teóriát“. De nemcsak felelevenítette, hanem határozottan továbbfejlesztette. A testületi határozatok nem győzték eléggé hangoztatni, hogy a hangsúly ne annyira az „előmutatáson“ legyen, — amit öntudatlanul is lehet utánozni — hanem inkább azon, hogy a növendékek világosan, öntudatosan lássák az eredményhez vezető utat, értelemmel méltányolni tudják az egyes lépéseket és belső ösztönzést érzzenek az ismeretek koncentrálásában, az órán történhető begyakorlásában, a tanítás külső alakjában, sőt a nevelésben, a fegyelmezésben mutatott példa tudatos követésére. Ezen az úton haladva, a csurgói testület e század elején elméletben és gyakorlatban teljesen behódolt annak a gondolatnak, hogy a *tanítóképzőknek hatványozott népiskoláknak és a képző-intézeti tanároknak hatványozott tanítóknak kell lenniök.*

Az út, amelyen a csurgói tanárok haladtak, helyes volt. Valóban ez vezetett a tanítóképző-intézeti módszerhez. A képzős metodikát alulról építették fel s nem felülről, az egyetemi módszerből szivárogtatták le, mint ahogyan azt a középiskola tette. Az alapelvnek ez a megfogása megvédte a testületet attól, hogy helytelen utakra tévedjen, amikor részletmegoldásokra vállalkozott. A részletmegoldásokon természetesen nem szabad az objektív módszer megalkotását értenünk. Ez a munka meghaladta volna a testület erejét annak ellenére, hogy ilyen kiváló képességű tagokból állott. Egy-egy tárgy objektív módszerét csak ugyanazon tárggyal foglalkozó tanárok közös véleménye teremtheti meg, az egyes testületek tulajdonképpen csak általánosságban szólhatnak a kérdéshez — állapította meg nagyon helyesen Éber Rezső.¹ A csurgói testület nem vállalkozhatott olyan munkára, olyan problémák megoldására, amelyek gyűléseknek lett volna a feladata. A didaktikai és metodikai épület megépítéséhez a csurgói intézet csak mint téglahordó járult hozzá.

A *test- és lélektan* tanítása lényeges változást szenvedett, amikor Pethes János tanár vette őket a kezébe. Bár rövid ideig foglalkozott velük, de ez elég volt ahhoz, hogy új szint vigyen beléjük. A testtant és lélektan nem a tudomány kedvéért tanította Pethes, hanem azért, hogy a tanítójelöltek ezeken keresztül megismerhessék a gyermek fejlődő testét, lelkét. A lehetőségekhez mérten gyermekfejlődéstant, gyermeklélektan tanított, kísérleteket, méréseket végeztetett a 900-as évek elején, amikor hazánkban még alig gondoltak arra. Áldásos működése nyomán megindult a növendékek, de a somogyi tanítótság körében is a gyermektanulmányozás.²

A *nevelés-, oktatás- és módszertan*-nál a szaktanár általában az induktív módszert követte. Előljárt a tapasztalatgyűjtés (a példa, a szemlélet, a bemutató-tanítás), ezt nyomon követte a feldolgozás és az igazság, a szabály, az eljárás megállapítása, majd pedig az ismeretek gyakorlati alkalmazása (gyakorlati tanításoknál) zárta be a logikai sort. Nagy körültekintést kívánt a módszertan tárgyalása, mert 1902-től kezdve a pedagógus és a szaktanárok együttes munkája lett. A pedagógus-tanár

¹ V. ö. Éber R.: A tanítóképzők módszerének kérdéséről. M. T. 1906. XXI. évf. 15—17. l.

² V. ö. Pethes J.: A gyermeklélektan szerepe a tanítók kiképzésében. M. T. 1902. XVII. évf. 474—476. l.

a határvillongások és surlódások elkerülése végett a népiskolai módszer közös lélektani és logikai vonatkozásait, formai tulajdonságait ismertette, a szaktanárok pedig a tárgyaként változó részekkel, a tartalmi, a tárgyi jegyekkel foglalkoztak.

A neveléstörténet helyes tanítását megakadályozta az a körülmény, hogy nem állt megfelelő ped. olvasókönyv rendelkezésre. Mégis ahol tehetette a szaktanár, az ismertetésre kerülő pedagógus írásaiból jellemzőbb részeket felolvasott vagy felolvasztatott és ezek alapján méltatta a pedagógus munkásságának neveléstörténeli jelentőségét. A kitűzött olvasmányokból időről-időre beszámolókat tartott.

Valamennyi tárgy között talán a *gyakorlati kiképzés* ment át ebben az időben a legnagyobb változáson. Tanítóképzésünknek ez a Hamupipőkéje az általános érdeklődés középpontjába került. Tényleg a „gyakorlati kiképzés jegyében éltek” akkor. Amíg az állami tanítóképzésnek első 10 esztendejében a szaktanárok még részt sem vettek a gyakorlati kiképzésben — 1882-től is csak szórványosan, rendszertelenül, — addig az 1902-es Tanterv és a nyomában járó több rendelet hatására a tanítóképző-intézet minden tényezőjét intenzíven foglalkoztató és az élenhaladó szaktárgy lett. A csurgói testület maga részéről határozottan örült a gyakorlati kiképzés ilyen előléptetésének. A szaktanároknak a gyakorlati kiképzésben való részvételét és a mintatanítások tartását előíró miniszteri rendeletre¹ nem talált elég dicséző szavakat. Örömeiket minden magasztaló szónál az a tény fejezte ki legjobban, hogy a mintatanítások tartása alól egyetlen tanár sem kérte felmentését, amikor pedig tehetette volna.²

A gyakorlati kiképzés az 1905-ös rendelet kibocsájtása előtt mindkét felső évfolyamon a régi rend szerint történt, az igazgató és a gyakorlóiskolai tanító vezették. A tanítási tételeket jó előre kaptak ki a növendékek (a IV. évesek pl. évharmadra), amelyeket aztán az erre a célra szolgáló rovatos tanítási anyagkönyvbe jegyezték be. Ennek alapján az egy csoportba tartozó 3—4 növendék a gyakorló-iskolai tanítótól és a módszertan tanárától kapott utasítás figyelembevételével elkészítette a részletes tanítási tervet és azt bírálatra a soros osztálytársaknak, felülvizsgálatra pedig a gyakorló-iskolai tanítónak, majd a módszertan tanárának nyújtotta be. A tervezet magában foglalta a tanítás idejét, az osztály megnevezését, amelyben a növendék tanított, a tantárgyat, a tananyagot, „az általános és részletes tanmenetet”, a tanalakat, az elérendő célt, a szemléltetési eszközöket és az anyag tüzetes feldolgozását. A tanítás félórán tartott és bírálat követte, amelyről felváltva jegyzőkönyvet vettek fel a növendékek. Egy növendékre egy esztendőben átlag 3—4 tanítás jutott, amit részben a gyakorló-iskolában, részben az intézettől 1904-ben elválasztott áll. leányiskolában tartott meg. A gyakorlati kiképzés betetőzésére szolgáltak a IV. éves növendékek háromnapos tanításai. Ekkor az illető növendék a gyakorló-iskolai tanító előtt a népiskola minden tárgyából legalább egy félórát tanított.

1905 után mindkét évfolyamon a kiképzés rendje változott. A III. évfolyam gyakorlati kiképzésében csak néhány tárgy szerepelt, nem úgy

¹ V. K. M. 57.313/1905. sz. rend.

² V. K. M. 76.996/1905. sz. rend.

mint azelőtt, amikor minden tárgyban gyakorolták magukat a növendékek. A tanév a gyakorlati kiképzés kívánalma szerint 4 időszakra oszlott. Az első időszakban (nov. és dec. hó) az írva-olvasás, az olvasás és olvasmány-tárgyalás szerepelt; a másodikban (jan. és febr. hó) a beszéd- és értelemgyakorlatok voltak soron; a harmadikban (márc. és ápr. hó) a számtan és az utolsó időszakban (máj. és jún. hó) az írva-olvasás kivételével ismétlésképpen az évben szerepelt valamennyi tárgy került programra. A kiképzésre szánt heti két óra egyikében 2 félórás tanítást tartottak, a másikkban megbeszéléseket folytattak és elkészültek a következő hét 2 egységére. Eleinte csoportokban folyt a tanítás, hogy így minél többször legyenek kitéve a növendékek a tűzkereszteségnek. Az egyik csoportot a ped. tanár, a másikat a gyakorló-iskolai tanító vezette, csak miután ennek a „megosztásnak szembeszökő hátrányait tapasztalták“, mind ritkábban és ritkábban alkalmazták.

A IV. osztály gyakorlati kiképzésében az egész tanári testület vett részt, de az összhang biztosítása végett a vezetés a ped. tanár kezébe volt letéve. A kiképzés rendje szerint a tanárok és növendékek 3—3 csoportra osztódtak. Az első csoport tanításai hétfőre, csütörtökre; a második keddre és péntekre; a harmadik pedig szerdára és szombatra estek 10—11 óráig. A növendék-csoportok évharmadonként egy-egy nappal előreléptek. „Ezzel a cyclusos rendszerrel — olvashatjuk az egyik Értesítőben — míg a túlterkelésnek elejét vettük, másrészt elértük azt, hogy minden növendék hetenként mégis két tervezetet készített el és tanult meg és hogy egy-egy tárgycsoport tanításával a tanítójelöltek huzamosabb ideig foglalkozva, annak módszerét jobban elsajátíthatták.“¹ Ez a rend idővel csak annyiban módosult, hogy az idő jobb kihasználása végett a 6 kiképzési órát a hét első 3 napjára sűrítették össze, napjában két egymásutáni órát foglalva le erre a célra. Az előkészítésre és a bírálatra akartak így időt nyerni.

Mert bizony az előkészítésre és a bírálatra szánt idő a IV. évfolyamon édes-kevés volt. Ezt a testület is látta, azért úgy akart a bajon segíteni, hogy az előkészítésre külön órát jelölt ki, ahol a szaktanár a tanításra kiírt növendéket megfelelő utasítással látta el.² Ez az egyéni előkészítési rendszer vaskos hibákat rejtett magában, mert egyrészt fölöslegesen megterhelte a tanárt és drága félórákat vett el a növendékek tanulási idejéből; másrészt kirekesztette az osztály többi tagját a tanulmányos előkészítésből. A hibát a testület hamar észrevette és kiküszöbölte. Az előkészítést a rendes kiképzési órába iktatta bele és inkább annak ütemét gyorsította meg.

Az előkészítés számára figyelemreméltó rendet állapított meg a testület. E szerint a tanításra kizemelt növendék szabadon előadta, hogy a tételt miképpen kívánja tanítani. A javaslatot a szaktanár tárgyi szempontból megítélte, kimutatta annak esetleges tévedéseit, hiányait és az anyaghoz tartozó módszeres utasításokat megadta. Utána a gyakorló-iskolai tanító vette át a szót és a kivitelre, az egység előzményeire, a koncentrálásra nézve adott felvilágosítást, végül összeállította a tanítás

¹ L. int. Értesítő 1906—7. iskolai év.

² L. Folenta L.: Gyakorlati kiképzés a csurgói áll. tanítóképzőben. M. T. 1906. XXI. évf. 287—295. l.

menetét. A ped. tanár megállapította a tanítás tárgyi és nevelői célját, lélektani, logikai, általános tanítástani, módszertani szempontból szól hozzá a javaslatához és az összehordott részleteket egészzé fűzte össze. Végül az előkészített növendék megismételte az elmondottakat.

A menet szakszerű és logikus volta ellen nem lehet kifogásunk, csak épen abban kételkedhetünk, hogy ezt be is tudták tartani. Nem szabad u. i. elfelejtenünk, hogy 1 félóra alatt 2 tanítást kellett előkészíteniök és így egy felszólalóra 1—2 percnél hosszabb idő nem juthatott. A menet minden helyessége ellenére is ezek szerint meglehetősen képzeleti volt. Természetesen a Tantervnek erről a hibájáról nem tehetett a testület. Ha tőle függött volna, egyik derék tagjának elgondolása szerint meg tudta volna oldani a gordiusi csomót.¹

Kevés volt az idő a bírálatra is, pedig a siker érdekében itt is megtett mindent a testület. A bírálat ugyanazon rend szerint folyt, mint az előkészítés, azzal a különbséggel, hogy a tanító növendék felszólalása után társai is nyilváníthatták véleményüket. A bírálat kiterjedt a tervezetre, mint írásműre és mint a tanításra való előkészülés eszközére, valamint a tervezet kiállítására; a tanításra, annak anyagára és módjára; a fegyelmzésre, nevelésre; a tanító személyére és a tanítás eredményére. A bírálatokról már jóval a kiadott rendelkezések előtt is Naplót vezettek, amelybe tételes alakban a megbeszélésekből leszürt „határozmányokat” jegyezték be. Olyan volt ez a Napló — *Folenta* megállapítása szerint, — mint a törvényhatóságok rendeleti gyűjteménye.

Tervezetet eleinte valamennyi növendéknek kellett készítenie és belőle úgy elkészülnie, hogyha a tanítás előtti a kiképző tanár választása rája esett, nyugodt lélekkel kiállhasson a porondra. Csak amikor már évek múltán rájött a testület, hogy ez a legtökéletesebb túlterhelés, változtatott a renden. Ezután csak a tanító növendéknek kellett részletes „mintaleckét” készítenie, a többiek részéről „dispositioval” is megelégedtek. A IV. évfolyamon a második félévben még a tanítók sem írtak tervet, hogy ezzel is gyakorlatot szerezzenek a vázlat utáni tanításban.

A tervet, a vázlatot 3 nappal a tanítás előtt kellett benyújtani először a szaktanárnak, majd a gyakorló-iskolai tanítónak, végül a ped. tanárnak, aki azt osztályzattal látta el. A III. éves növendék csak a két utóbbihoz juttatták el munkálataikat. Persze ez a rend is több változáson ment keresztül, amíg ezt az alakját öltötte.

A gyakorlati kiképzés és sokban az elméleti pedagógiai ismeretek elmélyítésének szolgálatában állottak a növendékek hospitálásai, látogatásai a gyakorló-iskolában. A történeti időszak elején csak a II. évesek jártak kisebb csoportokban fél vagy egész hétre a gyakorló-iskolába. A főcél az ott folyó munka megfigyelése volt. Itt kiterjedt a jelöltek figyelme a közvetlen foglalkozásra (tantárgy, tananyag, osztály, a többi osztályok csendes foglalkozása); a szemléletre (előkészítés, tanalak, szemlélet); az elvonásra (összehasonlítás, szabály és erkölcsi igazság elvonása); az alkalmazásra (begyakorlás, házi- és iskolai feladatokra). A tanításnak és fokozatainak megfigyelésén kívül vizsgálat tárgyává tették a tanító nevelő-munkáját is (fegyelmzés, büntetés, jutalmazás, stb.).

¹ L. Éber R.: A gyakorlati tanítási órák arányos beosztása. M. T. 1906. XXI. évf. 547—553. l.

1906-tól kezdve már nemcsak a II. évesek, hanem valamennyi évfolyam tanulói hospitáltak. Betűrendi sorrendben jártak és a ped. tanulmányaikba vágó határozott tételekre tettek írásbeli megfigyelést. Jellemző a testület nevelői gondolkodására, hogy ennek szükségét egyik tagja már 4 évvel a rendelkezés kibocsátása előtt hangoztatta.¹ Azt kívánta, hogy az I. évfolyam a gyermekek testi fejlődését, a II. a gyermeki lélek, annak érzelmi és akarati fejlődését vizsgálja, a III. évfolyam az iskolai munkát és a gyermeki értelem fejlődését tanulmányozza, a IV. évfolyam pedig a tapasztalatokat rendezze és tanításaiban alkalmazza.

A magyar nyelv tanítási módszere egyes tárgyaknál deduktív, másoknál induktív volt. A képzős nyelvtan-tanítás módszere az 1911-es Tanterv hatására lett induktívból deduktív. Az ismert szabályra kerestek az olvasmányokból példákat. Sok időt szenteltek a szaktanárok az elemzésre, mivel a népiskolai nyelvtanításhoz ezt tartották igazi előkészítőnek. A helyesírási készség megszerzését a sűrű gyakorlástól várták, azért a legtöbb iskolai dolgozatot ennek a célnak a szolgálatába állították.

A stilsztika, poétika, retorika és irodalom tanítása induktív módon történt. Előljárt a példa, az olvasmány s ezt követte a megbeszélés, a szabály elolvasása, a mű értékének megállapítása. A poétikánál a klasszikus olvasmányokra csak hivatkoztak a tanárok, hogy így több idő jussor: a magyar szerzők megszólaltatására. Az olvasmányokról a biztosabb megtartás végett kivonatokat készítettek, amit az erre használt füzetbe írtak a növendékek.

A német nyelv tanításának módszere a direkt módszer volt. A tanítás alapja tehát a grammatizálásról a beszélgetésre tevődött át. A beszélgetés anyagául az első osztályokban az iskolában látható tárgyak, a felsőbb osztályokban inkább a kézikönyvben lévő olvasmányok, költemények szolgáltak. A beszélgetés, olvasás, fordítás közben gyarapították a növendékek a szókincsüket és ismerték meg különösen az analógia igénybevételével a nyelv szabályait, úgyhogy a legfelső osztályban nemcsak egyszerű szavak és szerkezetek felhasználásával beszélgetni tudtak, hanem a könnyebb stílusban megírt ped. munkákból vett részleteket is megértették.²

A történelem tanításánál a közlő tanítási alak mellett sűrűn nyert alkalmazást a kifejtő is, hogy a növendékek történelem-szemlélete, oki viszonyt kereső gondolkodásmódja fejlődjen. A világtörténelem tárgyalása közben erős kapcsolatot keresett a szaktanár az egyazon műveltségi fokon álló és egyidőben élő népek társadalmi, vallási, politikai, műveltségi törekvései és áramlatai közt, miáltal az analóg vonások ismétléssé váltak, a differensek pedig csekély új anyagként szerepelvén, lényegesen megkönnyítették a tanulást. Figyelembe vette a tanár a növendékek lelki tartalmát, élményeit s ha lehetett azokra épített. Állandóan kapcsolatot teremtett a múlt és a jelen között, hogy így a növendékek a saját koruk eseményeit a múlt segítségével megértsék, koruk életét tudatosan szemléljék. Az időbeli tájékozódás egyszerűsítése céljából a kimagaslóbb világtörténelmi események és időpontok kivételével az el-

¹ L. Pethes J.: A gyakorlati kiképzés. M. T. 1902. XVII. évf. 332—346. 1.

² V. ö.: Leyrer M.: Néhány szó a német nyelv tanításáról. M. T. 1906. XXI. évf. 567—571. 1.

igazodásnál a magyar kronológiát vette tekintetbe. Az eligazodást különben időrendi-táblázattal könnyítette meg, amelynek függőleges oszlopaiba a történelemben szerepet játszó nemzetek, a vízszintes soraiba a feljegyzésre méltó esemény került. Igen értékes szemléltetési anyagnak bizonyult a térképek és képek mellett a növendékek által az intézet történeti múzeuma számára gyűjtött régiségek. A múzeum, — amelynek fejlesztése körül *Leyrer* Mátyás tanárnak volt legnagyobb érdeme — 1912-ben már 150 darab legkülönbözőbb tárggyal dicsekedhetett.

A magyar nemzet történetének tanítása nem állott sokkal másból a legutóbbi Tanterv szerint, mint a világtörténelemmel kapcsolatban ismertetett magyar vonatkozások összefoglalásából, kibővítéséből és rendszerezéséből. Ezt az anyagot a szaktanár azzal tette élénkké, érdeklődést keltővé, hogy erős kapcsolatot létesített a korfestső magyar irodalommal és amikor csak tehetett, megszólaltatta a szerzőket. Így a nemzeti lélek teljesebb megismeréséhez is közelebb vitte növendékeit.

Az *alkotmánytan* tanítása a helyi adottságokból, a való életből, az alkotmánytani anyagot szolgáltató állapotból indult ki és azok magyarázata kapcsán eljutott bizonyos jogszabályokhoz, üdvös rendelkezésekhez. Az alkotmánytan tanításának célját nem a paragrafust látó jogász, hanem az életet ismerő ember nevelésében látta a testület.

A *földrajzot* az újabb tantervek végre kiszabadították a historikus kezei közül, ahová a skolasztikus gondolkodás juttatta és ahol az csak mint a történettudomány uszályhordozója sínylődött minden önállóság és megbecsülés nélkül. Tanításának elvei a felszabadulás ellenére sem változtak sokat. A példaadás, a szemléltetés, a rajzoltatás, a térképvázlat-készítés, a növendékek aktív foglalkoztatása, a gondolkodtatás, a koncentráció, az utaztatás elve elv most is épenúgy, mint a 80-as évek előtt.¹ Nagy lépést jelentett az intenzív földrajztanításhoz való közeledésben az évenként megtartott kirándulások. A rájuk vonatkozó miniszteri rendelet² értelmében a testület 4 esztendőre szóló tervezeteket állított össze. Egy-egy ciklus 4 nagy, ú. n. többnapos, 10—12 egynapos és számos félnapos vagy órás kirándulást foglalt magában. A nagy kirándulások keretében megtekintették a növendékek pl. Fiumét (1905), a Balatont többször is, az Al-Dunát (1907), a Magas-Tátrát (1909), Bécsset (1911), Budapestet és más magyar várost. Az egynapos kirándulások rendszerint a környékbéli kultúrvárosokba vezettek. A félnapos és egyórás kirándulások céljuk szerint többfélék voltak s nemcsak a földrajz, hanem más tárggyal kapcsolatban is rendezték őket.

A *matematikai* tanítás elmélyítésére a századfordulón megindult reform intézetünk tanári testületét is hevítette. Matematikus tanára a „csodálatosan kevés óraszám“ mellett is minden megengedhetőt elkövetett, hogy tanítása kapcsolatban legyen az élettel, hogy több száraz, lelketbénító anyag helyett életet sugárzó, gondolateltető anyag kerüljön. Küzdött a túltengő formalizmus ellen, fáradt a matematikai gondolkodás kifejtéseért és így igyekezett rámutatni a matematikai igazságoknak más disciplinák körében történő használatára. Az 1911-es Tantervnek a

¹ L. Bárány Gy.: Földrajztanításunk és a leendő új tanterv. M. T. 1897. XII. évf. 155—164. 1.

² V. K. M. 2.472/1905. eln. sz. rend.

mennyiségtanra megállapított óraszám a számtan és mértan között a csurgói intézetben így oszlott meg: I. évfolyamon hetenként 3 óra számtan, 1 óra mértan; a II. évfolyamon 2 óra mértan, 1 óra számtan; a III. évfolyamon 1 óra számtan, 1 óra mértan; a negyedik évfolyamon 2 óra mértan, 1 óra számtan.

A természetrajz, kémia tanításában a történeti időszak kezdetétől a végéig mindig a gyakorlatiasság szempontja volt az irányadó. Bonctani, rendszertani ismeretekkel vagy éppen kémiai képletekkel nem terhelték meg az ifjúság elméjét. Ellenben annál jobban ügyeltek a szaktanárok arra, hogy a népiskolai vonatkozások gyökeret verjenek a tanításaikban és hogy mintául szolgálhassanak különösen a könnyűség, az alaposág, az érdekesség és a gyakorlatiasság szempontjából. A tanítások a szemléletből indultak ki, ezek megfigyeltetésén és az összefüggések meglátásán keresztül az ismereteknek az életben való alkalmazására vezettek. A tanítás mellett a növendékek kedélyének nevelésére is volt gondjuk.¹ A természetrajzi és kémiai gyakorlatokkal általában keveset törődtek az intézetben, de ez nem is csoda, mert a legegyszerűbbek elvégzésére is hiányoztak az eszközök. Helyettük inkább a botanikus-kertbe vonultak ki a tanulók az őszi és tavaszi hónapokban. Némi képen változott a helyzet a történeti szakasz utolsó éveiben, mert akkor már néhány eszköz a kísérletezéshez rendelkezésre állt.

Ugyancsak a hiányos felszerelés miatt nehézségekbe ütközött a fizikának kísérleti alapon való tanítása és a rendszeres fizikai gyakorlatok megtartása. Természetesen ez nem jelentette azt, hogy a csurgói intézetben nem kísérleteztek. Néhány alapvető kísérletet gyári eszközzel, másokat, — amennyire a szaktanár mechanikai felkészültsége engedte — házikészítésű szerrel mutattak be. Kisebb meteorológiai állomást is tartott fenn az intézet. De azért a körülmények kényszerítő hatása alatt inkább matematikai volt a fizikatanítás, mint természettudományi. Inkább a deduktív eljárás meggyőző erejéhez folyamodtak, mint az induktív módszer kézzelfogható bizonyosságához. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy a matematikus-fizikus tanárok a III. osztályban az analitikai anyag előtt néhány (4—5) órában a szögfüggvényekkel foglalkoztak a tantervek rendelkezéseinek ellenére, csak azért, hogy a mennyiségtan analitikai részeit és a fizikának ama egységeit, ahol a szögfüggvények szerepelnek, megértessék a növendékekkel.

Az egészségtant az 1911-es Tantervig a testtannal egybekötve tanították. Hogy ez így legyen és hogy mindkettőnek tanítása a ped. tanár feladatának számítson, az ennek a testületnek is kívánsága volt. 1885-ben döntött úgy, amikor a minisztériumnak az egészségtan és életmentés ellátására nézve kellett véleményt adnia.² Az igazgatótanács ellenben inkább az orvos kezében szeretne volna látni e tárgyat, ahová végül is került. Az intézeti orvos keveselte az egészségtanra fordítható heti 1 órát, azért a Tanterv 6. fejezetéből csupán a legszükségesebbeket és a növendékekre nézve a legfontosabb részleteket tárgyalta, vagyis annyit, amennyit becsültelesen el is tudott végezni.

¹ L. Bárány Gy.: A természetrajz tanítása új tantervünk szempontjából. M. T., 1897, XXII. évf. 251—260, 1,

² V. K. M. 48.404/1884. sz. rend.

Az elméleti *gazdaságtan* intenzív oktatása a képzőkben akkor kezdődött meg, amikor a miniszter 1895-ben gazdasági szaktanárokat rendelt ki oda. Gazdasági gyakorlatok ezelőtt is folytak. Az intézet alsó osztályaiban heti 4, a IV. évfolyamban heti 3 órát fordítottak rájuk és a mezőgazdaságra, konyhakertészetre, virágápolásra, gyümölcsfa- és dohánytermelésre, szőlőművelésre, komlótermesztésre, méhészetre, selyemhernyótenyésztésre egyaránt kiterjesztették őket. Már túlzás volt, amit e téren tettek. Ennek ellenére mégis azt kellett tapasztalniok, hogy a gyakorlatok nem hozzák meg azt az eredményt, amit a befektetés arányában várni lehetett volna tőlük. A magyarázatot a gazdasági elméleti oktatás hiányában vélte megtalálni a testület, azért a gazdasági szaktanár megjelenésekor mindjárt tervet dolgozott ki, hogy necsak a legfelső, — amint azt a Tanterv kívánta, — hanem a három alsó osztály tanulói is részésüljenek elméleti gazdasági kiképzésben. Abban a tantervjavaslatban, amit a tanári testület a minisztérium¹ felszólítására készített, az elmélet a gyakorlattal karöltve jár. Télen inkább elméletre, ősszel és tavasszal pedig gyakorlatokra kívánja fordíttatni az alsó évfolyamok számára előírt heti 1, a felső évfolyam számára javasolt 2 órát.²

A gazdaságtani oktatás módszerében is megállapodott a tanári testület. Kimondta, hogy az elméleti órának a gyakorlatra előkészítő jellegűnek kell lennie, a tanításnak pedig „minden chablontól mentes conversationnak, sokratikai stílusban tartott megbeszélésnek, külön leckeadás és leckekezdés nélkül.” Ezzel a módszerrel és rendszerrel felszabadította a növendékeket a túlterhelés roppant súlya alól és a gazdasági kiképzést eredményessé téve, magas színvonalra emelte. A gazdasági ismeretek továbbadásának ügye igen sokat nyert azzal, hogy 1905-ben hosszú küzdelem után megnyílt a gyakorló-iskola felső tagozata, az ú. n. gazdasági ismétlő iskola.

Az *éneket* és *zenét* hosszú időn keresztül a kiváló zenepedagógus, *Bátori* Lajos tanította, amely tény egymaga eléggé bizonyítja, hogy e tárgyak tanítása eredményes volt. Különösen az összhangzattan tanítása volt olyan, mint sehol másutt az országban. *Bátori* alapelvének tekintette, hogy a gyakorlat és elmélet egymást szorosan támogassa, vagyis a tanuló a gyakorlatban ne tanuljanak olyat, amit az elmélet meg ne világítana. Ennek az elvnek a tantervi rendelkezéseket is feláldozta. Az I. osztály dallamtant tanult. Segítségével a tanulandó dalt, éneket tartalmilag és alakilag megértették a növendékek. A II. osztály összhangzattannal foglalkozott annak ellenére, hogy ezt a tantervek a két felső osztály számára írták elő. *Bátori* az összhangzattantanítás célját a dallamnak kísérettel való ellátásában látta és azért azt a generálbasszusos stúdiumokat elhagyva, rögtön a dallam összhangosításával kezdte. Főlöslleges és haszontalan időtöltésnek tekintette a számozott basszussal való játékot, mely sok helyen elvesztette előkészítő jellegét és öncélúvá vált. A III. osztályban a mellékhangok, a modulációk, az egyházi énekek összhangosítása voltak soron, a IV. osztályban pedig az ellenponttan szerepelt.³

¹ V. K. M. 29,220/1896. sz. rend.

² L. bővebben int. Értesítő. 1901—2. isk. év.

³ V. ö. *Bátori* L.; *Gyakorlati összhangzattan*. Pesti Könyvnyomda R. T. kiadása. 1900.

Az egyházi ének és zene tanítását az áll. tanítóképző-intézetekben 1891-ben rendelte el a miniszter.¹ A csurgói testület megértve a rendelet intencióját azon volt, hogy a növendékek minél tökéletesebb kiképzést nyerjenek a kántori teendők végzésére. Ezért úgy határozott, hogy a kiképzésre kötelezett róm. kat. III. és IV. éves növendékek oktatása együttesen történjék, hetenként 1 óra az egyházi népének egy- és több szólamú gyakorlására és 1 óra a Gergely-féle szertartásos könyv énekeinek elsajátítására fordítottassék. A közös énekeket a IV. éves növendékek kísérték orgonán. Hogy a kántorjelöltek megszokják a nyilvánosság előtti szereplést, a testület megengedte, hogy a reggeli istentiszteleteken közreműködjenek. A protestáns növendékek kántorképzése — kevés számukra való tekintettel — csak heti 1 órában történt.

A kántorképzés terén szintén nagy sikereket ért el az intézet. A közeli megyékben mindenütt szívesen választottak meg olyan kántort, aki a csurgói képzőben szerezte bizonyítványát, mert ez elég biztosíték volt arra, hogy tulajdonosa érti a dolgát.

Rajz tekintetében 1905-ig már mostohább viszonyokkal találkoztunk. Annak a rendeletnek a kibocsátásához, amellyel a miniszter a képzők rajzoktatásának elhanyagolt voltát akarta megszüntetni,² nem kis mértékben a csurgói intézet is hozzájárult. A legfőbb baj az volt, hogy a képző ennek a tárgynak az ellátására nem kapott szakembert. A zene-tanár tanította évtizedeken keresztül igyekezettel, de képzettség nélkül. A rajztanítás valójában nem állt másból, mint a régi, rossz rajzminták lemásolásából és emlékezetből való lerajzolásából. *Fliegl* Kálmánnak, az utódnak sikerült csak a rajzot a többi tárgyak szintjére emelni, úgy-hogy már világkiállításon is részt vehettek a csurgói diákok rajzaikkal. (London, 1908). Az I. évfolyamon főleg helyes vázolásra és pontos megfigyelésre szoktatott a szakképzett tanár. A II. évfolyamban az előző év munkálait folytatta, ecsetgyakorlatokat végeztetett és velük kapcsolatosan megismertette a magyar népművészetet. Ebből a körből másoltatott és felhívta a növendékek figyelmét a népművészeti termékek gyűjtésére, mentésére. A technikai készségeket fokozta és látszattan magyarázatok kapcsán ismertette a térbeli formák változásait. A III. osztály anyagát inkább művészi tanulmányok alkották. Itt arra törekedett a tanár, hogy tanításai az elemi iskolai tanításban követendő mód dolgában minták legyenek. A IV. osztályban nyújtotta a tárgy módszerét és készítette el a népiskolai tanításmeneteket.

A szépirás tanítása körül e történeti szakasz első felében szintén mutatkoztak hiányok olyannyira, hogy már a gyakorlati írva-olvasási tanítások sikerét veszélyeztették. A növendékek nem tudtak szabályosan írni, nem ismerték a betűalakokat, nem voltak képesek ütenyezni és a levegőben való íratást vezetni. A testület azért felszólította a szépirás tanárát, hogy a felső osztályokban a rajz keretében pótolja a hiányokat, a szépirással foglalkozó osztályokat pedig e szempontok szerint vezesse.

A kézimunka az 1905-ös népiskolai Tanterv rendelkezése szerint vonult be az elemi iskolába. Addig tehát a képző-intézeti ipartanítás

¹ V. K. M. 29.761/1891. sz. rend.

² V. K. M. 29.973/1892. sz. rend.

inkább a tanítóképző céljait szolgálta, mint a népiskoláét. A népiskolára csupán közvetve volt hatással, amennyiben megadta a tanítónak az elemi tanításhoz szükséges szemléltetési eszközök készítésére a kézügyességet. Az iparoktatás ebben az intézetben minden időben eredményes volt. Hosszú időn keresztül gyakorlati emberek vezették, akik a szalmakötéshez, gyékényfonáshoz, vesszőmunkához és famunkához, kertiszerszámok készítéséhez, agyagmintázáshoz épenúgy értettek, mint a könyvkötéshez, karton- vagy drótmunkához. Rátermettségüknek és tanítványaik ügyességének különösen a gazdaságtan-tanár, a tanári és ifj. könyvtár vezetője, a rajztanár és a gyakorló-iskolai tanító köszönhetett sokat. A kézimunkatanítás modernizálása a csurgói képzőben *Fliegl* Kálmán tanár érdeme volt.

Az 1911-ben kiadott képzős Tanterv a kézügyesség továbbadásának szempontjait is figyelembe vette, így annak jegyében folytatott gyakorlat sem nélkülözhetette azokat. Az I.—II. osztályban vezetett munka teljesen a népiskola szellemét öltötte magára, a népiskolai munka szolgálatában állt, aminthogy az anyaga is a népiskoláéval volt egyező. A III.—IV. osztályban a művészi mintázás töltötte be a kézimunkára előírt heti óraszámot.

A torna tanítására a csurgói intézetben nagy feladat hárult, ami elsősorban externásusos rendszeréből következett. Egyrészt edzetté, ellenállóvá kellett az ifjúság testét tennie, hogy a sokszor szomorú szállásviszonyok a fejlődő szervezetekben kárt ne tehessenek; másrészt a kintlakás fegyelm-bomlasztó hatásával szemben kellett a harcot eredményesen felvennie. Hogy ez többször nem sikerült, két hiányra vezethető vissza: a megfelelően képzett szaktanár és a tornacsarnok hiányára. Mert amikor mindkettő megletti, az ifjúság egészségi és fegyelmi állapota — a viszonyokhoz mérten — kielégítette az intézet vezetőit. 1905-től kezdve u. i. *Folenta* Lajos kemény keze alá kerültek a növendékek, 1906-ban pedig a helybeli ref. gimnázium tornacsarnoka nyílt meg a képző ifjúsága előtt. A testnevelés, testedzés szolgálatában álltak az 1906-ban létesített Ifjúsági Tornakör, az 1910-ben szintén *Folenta* Lajos tanár kezdeményezésére alakult Ifjúsági Lövészegylet, valamint azok a játékdélutánok, amelyeket a testület már több esztendővel az őket létesítő miniszteri rendelet¹ kibocsájtása előtt rendszeresített. Erősség, ügyesség, fegyelmezettség jellemezte ennek a történeti időszaknak utolsó évtizedében a csurgói diákokat. Ahol csak megjelentek, győztek és kevés aranyat hagytak a többieknek. (Székesfehérvár, Pécs, stb.)

Tanfolyamokat, mint a multban, ebben a történeti szakaszban is rendeztek az intézetben. És pedig négyet: kettőt a magyar nyelvnek az idegenajkú népiskolákban való tanítása módjának megismertetésére, egy magyar nyelvi póttanfolyamot és egy tanítói továbbképző-tanfolyamot.

Az előbbi két tanfolyamot miniszteri rendelet² értelmében szervezték az 1906—8. és az 1908—9. isk. évben a IV. éves növendékek részére. A 12 órás tanfolyamok elméleti és gyakorlati részre oszlottak. Az elméletet *Mohar* igazgató adta elő, a gyakorlati részt *Lovass* Gyula

¹ V. K. M. 125.712/1912. sz. rend.

² V. K. M. 78.579/1908 sz. rend.

gyakorló-iskolai tanító vezette. A kiképzés sikerének biztosítására mindkét évben többször berzencei horvátajkú gyermekeket hoztak fel Csurgóra, akik a tanfolyam alkalmi gyakorló-iskoláját alkották.

A magyar nyelvi póttanfolyamokat a közoktatásügyi kormány az 1879. évi XVIII. t.-c. értelmében az olyan működő tanítók számára rendezte, akik magyarul nem tudtak és így képtelenek voltak annak tanítására. Az 1894 nyarán rendezett csurgói tanfolyamra¹ Sopron, Vas, Zala és Baranya megyékből jelentkeztek németajkú hallgatók mintegy 40-en, akiknek útiköltség, 70 kr. napidíjért teljes ellátás járt. Egy kivételével valamennyinek volt tanítói oklevele, amit felekezeti tanítóképzőkben nyertek. A kiképzés elméleti és gyakorlati irányban folyt. A hangsúly a beszéd- és értelemgyakorlatokra esett, de azért az írás-olvasás, a számtan és a magyar nyelvtan módszerének elsajátítására is fordítottak hetenkint 2—3 órát. Nem szabályokat tanítottak, hanem a tanulás és a tanítás gyakorlati útjait ismertették. A tanfolyamvezetőség nagy gonddal ügyelt arra, hogy a hallgatók megismerkedjenek a magyarajkú társadalom életével, érzelm- és gondolatvilágával, hogy egymásközt csak magyar nyelven társalogjanak és hogy idejüket hasznosan és kellemesen töltsék el.

A tanítói továbbképző-tanfolyamot 1913 júliusában rendezte meg a csurgói intézetben a vallás- és közoktatásügyi miniszter az 1906-ban kiadott szervezeti szabályzat értelmében.² A háromhetes tanfolyamra az ország legkülönbözőbb megyéiből jelentkeztek hallgatók. Az ország minden tájáról, Erdélyből, a Nagy-Alföldről épenúgy, mint az Északi- vagy Északnyugati-Felvidékről. A jelentkezők száma 75, a résztvevőké azonban a kedvezmények kevés száma miatt csak 35 volt. A tanfolyamra majd 3000 K-t engedélyezett a minisztérium, amely összeg előadói tiszteletdíjakra és a 30 államköltséges hallgató útiköltségére, teljes ellátására fordított. A továbbképző-tanfolyam programja ez volt: 1. Tájékoztató a szociális pedagógia legújabb törekvéseiről és alkotásairól külföldön és hazánkban. 10 óra. Előadó: Mohar József igazgató. — 2. A rajz és kézügyesség a szemléltetés szolgálatában. 4 óra. Előadó: Quint József bpesti áll. tanítóképző-intézeti tanár. — 3. A magyar nyelv tanítása a nem magyar tanítási nyelvű elemi népiskolában. 10 óra. Előadó: Molnár Oszkár kolozsvári áll. tanítóképző-intézeti tanár. — 4. Az ének tanítása a népiskolában. 3 óra. Előadó: Dittert Ferenc. — 5. A rajz tanítása a népiskolában. 3 óra. Előadó: Fliegl Kálmán. — 6. A kézimunka tanítása a népiskolában. 2 óra. Előadó: Fliegl Kálmán. — 7. A természettudományi és mennyiségtani tárgyak tanításában a szociális vonások gyakorlati érvényesítése. 5 óra. Előadó: dr. Fülöp Áron. — 8. Gyakorlati mintatanítások a 2., 3., 4., 5., 6., 7. pont alatti előadásokkal kapcsolatban. 12 óra. Tartják: Quint József, Mohar József, Dittert Ferenc, Fliegl Kálmán és dr. Fülöp Áron. — 9. A gazdasági szövetkezetek és a néptanítók. 6 óra. Előadó: dr. Czettler Jenő min. titkár, az Orsz. Gazdasz. kiküldöttje. — 10. A gazdasági számvitel legegyszerűbb módjai. 2 óra. Előadó: dr. Schandl Károly, a Magy. Gazdasz. titkára. — 11. Alkoholelles előadás. 1 óra. Előadó: Fodor Árpád, bpesti főgim. tanár. — 12. Gyakorlati foglalkozások a rajzból. 12 óra. Vezeti: Fliegl Kálmán. — 13. Gyakorlati

¹ V. K. M. 17.254/1894. sz. rend.

² V. K. M. 102.594/1905. sz. rend.

foglalkozások a kézimunkából. 12 óra. Vezeti : Fliegl Kálmán. — Ezenkívül 7 kirándulás a helybeli és vidéki kulturális intézmények megtekintésére.¹

A tanfolyam kitűnően sikerült, amit a kiválóan, a tanítói közérdek-lődés középpontjában álló kérdések figyelembevételével összeállított terv és a számos országos szaktekintélynek örvendő előadó részvétele biztosított. A hallgatók valamennyien dicséretes szorgalmuk elismerésül jeles oklevelet kaptak.

13. A nevelés kérdésének megoldása.

A tanítókat nem annyira tanítani, hanem inkább nevelni kell. Ebben a tanítóképzés ügyével foglalkozók között nem volt nézeteltérés, de abban igen, hogy a nevelés hol történjék : externátusban-e vagy internátusban.² Az „externátisták“ a családi nevelést óhajtván az ifjúság nevelésének alapjául tenni, hallani sem akartak az internátusi nevelésről, mely szerintük a maga rideg kaszárnjai, zárdái voltával minden melegebb érzés megölojje. Az „internátisták“ a gyakorlatra, a tényleges állapotra hivatkoztak és azt állították, hogy az externátusi rendszer — tekintettel a kisvárosok, a községek által nyújtott lakásokra, — nemcsak hogy nem tudja biztosítani a családi nevelést, hanem még lerombolja azt a hatást is, amit az iskola a növendékekre gyakorol. A lakásadói környezet azzal, hogy az iskolában hirdetett életelvektől különböző életet mutat, kifejleszti a növendékekben a bizalmatlanság és a kételkedés csíráját és így valósággal megbénítja a nevelői ráhatást. Az intézet tanári testülete is ezt tapasztalta, azért az internátus híveihez csatlakozott és minden erejével azon fáradozott, hogy a csurgói képző bentlakással láttassék el. Az internátusban látta meg az adott viszonyok mellett az egyedüli gyakorlati lehetőséget, ahol a növendékek egységes tanítói gondolkodása és hivatásérzése gondos felügyelet és nevelés mellett kifejleszthető, ha talán elvben el is ismerte, — mint Mohar József igazgató³ — az igazán jó externátus hasonló hatását.

Az internátus azonban még távol állott a megvalósítástól, azért a fennálló externátusi rendszert kellett valamimódon nevelőhatásúvá tenni. És ez sikerült is. Igaz, hogy jó későn, mintegy 2 évtized múlva. De akkor sikerült a vallásos, a hazafias, a társadalmi, az erkölcsi, a családias, az esztétikai, a hivatásszerű munkaszeretetre való nevelés és a testi nevelés terén olyan viszonyokat teremteni, melyeknek hatására a csurgói diákok neveltség tekintetében sem maradtak alul a társintézetek növendékeinek.

A vallásos nevelésre a csurgói intézetben mindig nagy gondot fordítottak. Ápolásáról ebben az időszakban sem feledkeztek meg. Nemcsak a tanítási órákat lengte át vallásos szellem, hanem az élő hit gyakorlására is felhasználták minden alkalmat és eszközt. A legszigorúbb-

¹ Részletesen I. int. Értesítő. 1912—13. isk. év.

² A kérdést bővebben I. A Tanítóképző-intézeti Tanárok Orsz. Egyesületének IV. Emlékirata, M. T. 1896. XI. évf. 1—2. füz.

³ V. ö. Mohar J.: A tanítónövendékek nevelése. M. T. 1894. IX. évf. 21—33. l.

ban jártak el azokkal a növendékekkel szemben, akik a vásár- és ünnepnap-i istentiszteleteket vagy vallásgyakorlatokat elmulasztották. Erre a lépésre kevésszer volt szükség, mert a jó felügyeleti rendszer mindennek elejét vette. Vallási tolerantiára is nevelték az ifjakat, mert amikor bármelyik felekezet méltósága megjelent a városban, mindig az egész ifjúság járult elébe tisztelegni.

A *hazafias* nevelés sem részesült kevesebb gondozásban. A tanításokon belül és azokon kívül egyetlen alkalmat sem mulasztottak el a hazafiúi gondolkodás, érzület ápolására. A tudományok magyar vonatkozásait ismertették még akkor is, ha el kellett hagyni a túlterhelő anyagból valamilyen nemzetközi részt. A hazai eseményeket, értékeket színesebben, lelkesebben ismertették annak ellenére, hogy aránylag nagyon kevés kisebbségi anyanyelvű tanuló járt a csurgói intézetben. Kevés ifjú, tanító hagyta el az iskola falait, aki nem tudta volna, hogy a művelt világ mit köszönhet a magyar kultúrának. A magyar nemzeti gondolat szolgálatában állt a magyar műkincsek, a népi termékek, a magyaros motívumok gyűjtése és mindennek védelme, felkarolása, ami magyar. A nemzeti érzés elmélyítésére szolgáltak a különféle ünnepélyek, amelyeket részben az 1902-ben újra feléledt Eötvös önképzőkör, részben az intézet rendezett. Ilyenek voltak az azóta nemzeti ünneppé vált március 15-ének, az október 6-ának, a 48-as törvények szentesítésének, a király születésnapjának, névnapjának, koronázási napjának, Erzsébet királyné tragikus halálának és más aktuális alkalmak megünneplése. A legtöbb ünnepélyt a közönség kizárásával rögtönözve rendezték, hogy így egyrészt bensőségesse tegyék, másrészt az előkészületekkel ne terheljék meg az amúgyis erősen lefoglalt ifjúságot. Amikor azonban a nyilvánosság elé léptek, a program és annak kivitele mindig a legmagasabb szintájon mozgott.

Ilyenkor a növendékeket is bevonták a rendezésbe, hogy annak nehéz, körültekintést kívánó voltát megismerhessék, ügyességet szerezzenek az ilyen ünnepek megrendezésében és egyúttal jártasságot a *társadalmi* szereplésben. Eleinte — nyilván magaviseleti okokból — megtiltotta a testület az ifjúságnak az évi hangversenyek rendezését, csak amikor látta, hogy a növendékek szórakozni vágyó kedvüket bűnös mulatságokban vezetik le és a kemény megtorlás sem téríti el ezektől, megengedte a felügyet melletti szórakozást. Ezekben a jól sikerült hangversenyeken, majálisokon jutott az ifjúság közelebbi érintkezésbe a város műveltebb társadalmával, itt ismerték meg az úri magatartást, a kitörni készülő hangulaton való uralkodást, stb. Itt ismerkedtek össze úri családokkal, ahová aztán járva nemesen, lelkük épülésére tölthették el szabad idejüket. Épen ezért, — mert tudta a testület, hogy úri gondolkodásúvá csak úri társaságban válhatnak az ifjú, — nagy gondal válogatta ki azokat a családokat, akiket ezekre az ünnepekre meghívott. Valamennyi közül talán az 1894-ben, az intézet 25 éves fennállása esztendejében rendezett ünnepség sikerült a legjobban. Csurgói műértők szerint ennyi ember — helybeli, vidéki egyaránt — ott mulatságon még nem volt soha. Bizonyoságul annak — olvashatjuk az *Iskola Szemlében*, — hogy Somogyban ezt a 25 éves leányzót megbecsülik, szeretik. Ezt a jubileumi alkalmat *Mátrai* Gyula igazgató különben még azzal is emlékeztetéssé tette,

hogy Emléklapokat¹ bocsájtott ki és könyvalakban kiadta a csurgói intézet történetét.²

Tisztában volt a testület azzal is, hogy a társadalmi nevelés ezzel még nincs befejezve és hogy a társadalmi értelemben vett műveltséget az iskola maradék nélkül meg nem adhatja. Főtörekvése tehát a lélek nemesítése, a finomabb érzés elsajátíttatása volt, melynek birtokában az ifjú könnyen megtanulhatja majd a társadalom konveccionális formáit. A szó legszorosabb értelmében vett erkölcsös embert akart az ifjából nevelni. Az *erkölcsi* nevelés terén magáévá tette az előbbi történeti szakasz tanártestületének véleményét, hogy a tudás egymaga még nem érték, ha nem járul hozzá a lélek műveléséhez. Ő sem akart „ismeretekkel megpakott szamarakat“ kibocsájtani az iskola padjaiból, még a túlterhelés korszakában sem, hanem a megismert igazságok, a megismert jó szerint élni akaró, élni tudó és arra másokat is megtanítani képes ifjakat. E végből fontos kötelességének ismerte a növendékek iskolán kívül folyó életének megfigyelését, ellenőrzését abból a célból, hogy az osztály négy fala közt hangoztatott erények, ismertetett és a feleletek alkalmával sokszor megismételt elvek állandósulnak-e, átmennek-e a gyakorlatba, a tanulók vérévé válnak-e, tetteik ezeket hirdetik-e.

Minderről legelsősorban a felügyelettel akart a testület meggyőződni. Az állandó és rendszeres felügyeletben részt vettek a segédtanárok, majd 1907-től a nevelők (mindennap), a tantestület minden tagja, az igazgató (hetenként, havonként), sokszor az igazgatótanácsosok és az intézeti orvos. A tapasztalatok felett a tanárkari értekezleteken konziliumot tartottak, megállapították a diagnózist, majd megbeszélték az orvoslás módjait és eszközeit. Az eszközöket mindig az előadódott fegyelmi eset súlyosságához és ahhoz mérték, hogy az illető növendék részesült-e már előzőleg büntetésben vagy sem. A régebbi eljárás és a Rendtartásnak idevonatkozó §-ainak figyelembevételével büntetési skálát állítottak össze. Az első esetben a fegyelmetlenséget észrevevő felügyeleti közeg intett, a második esetben a növendéket beírták az osztálykönyvbe, a harmadik esetben következett az igazgatói, majd a tanártestületi rovács és végül a segély felfüggesztése. Ha ez sem segített, a növendéket az intézetből csendesen eltávolították. A súlyosabb természetű eseteknél a fokozatok betartását példaadás okából mellőzték s vagy segély felfüggesztéssel, vagy az intézetből való eltávolítással súlytották a magáról megfélemedezett ifjút. Erre elég sokszor került sor *Mohar* József igazgatásának első éveiben, mert a sokat betegeskedő elődjének, *Bárány* Gyulának működése alatt a növendékek fegyelme hihetetlenül meglazult. Erős kézzel aztán sikerült az ifjúságot jobb belátásra bírni.

Ügyelt a testület arra is, hogy a felügyelet ne legyen nyomasztó és az engedelmtől szabadjára engedett ifjúság ne lássa azt zsandárkodásnak. Ellenkezőleg arra törekedett, hogy a személyes érintkezés folytán közelebb kerüljön egymáshoz a nevelő és nevelendő, hogy az ifjú bizalommal közeledjék a felügyelő-tanárhoz, akit a segítség szándéka vitt hozzá, nem

¹ Emléklapok a csurgói áll. tanítóképezde XXV. éves fennállásának ünnepéjére. Csurgó, 1894. 40. l.

² A csurgói m. kir. áll. tanítóképző-intézet története és jelen állapota. (1869/70.—1894/95.) Csurgó, 1895. 198. l.

pedig a mindenáron való rajtakapásé. Azt kívánta a látogató tanártól, hogy beszédbe elegyedjék a tanulókkal, dolgaik iránt érdeklődjék, adjon felvilágosítást kérdéseikre, szóval legyen „jellemfejlesztő a látogatás.“

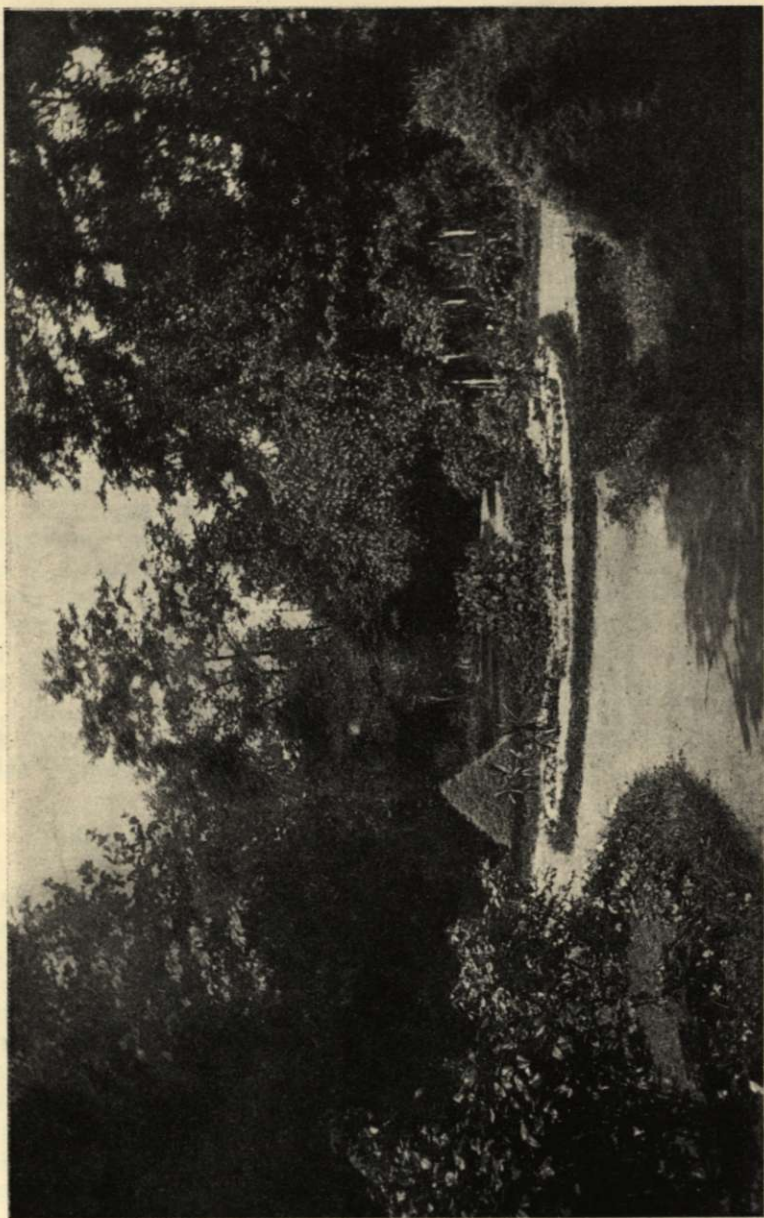
Az externátusi életet *családiassá* is akarta tenni a testület, azért a növendékeket is belevonta a nevelésbe. Ahogyan a családban is vannak idősebb testvérek, akik örködnek a fiatalabbak felett és vannak fiatalabbak, akik engedelmességet vállalnak a nagyobb látókörű és higgadtabb idősebbek iránt, úgy a diákszállásokon is megvolt ez az elosztás. Az idősebbek közül az egyik, aki arra legméltóbbnak bizonyult, a szobafelügyői tisztet töltötte be. Ő felelt a rendért, a szobában kifüggesztett házi-szabályok betartásáért, ő tartozott számadással minden történésért. Büntetési eszköz nem volt a kezében s így nem volt, — mint másutt — káplár az őrmester és kapitány mellett. A rendetlenkedőt viselt dolgainak ecsetelésével bejelentette a látogatást végző nevelőnek, tanárnak. A bejelentés a „bűnöző“ jelenlétében történt, tehát a felügyelő eljárásához a besúgásnak, kémkedésnek mégcsak az árnyéka sem férhetett, amit különben is írtott volna a testület, mint a béke és a harmónia jólismert megbontóját. De nemcsak ellenőrzője, hanem segítőtársa is volt az idősebb növendék a fiatalabbnak. Csodálatos volt az a bajtársias jóviszony, ami a csurgói diákokat ebben az időben egymáshoz fűzte.

A családias jelleget *Mohar* igazgató még azzal is ki akarta emelni, hogy a növendékek zsebpénzét kezelte. Neki kellett a pénz hovatartozásáról beszámolniok és pénznaplójukban elszámolniok. Sok ifjút mentett meg így a fölsleges költségektől és szoktatott takarékoságra.

A nevelésbe több éven keresztül a szállásadókat is belevonták. Ez az egyébként helyes intézkedés, amely nélkül egészséges externátusi rendszer el sem képzelhető, Csurgón nem vált be. A lakástulajdonosok nem voltak eléggé intelligensek és megbízhatók ahhoz, hogy a tanári testület célkitűzései szerint el tudtak volna járni. Sokan nemcsak hogy nem támogatták az intézet vezetőségét a fegyelmezésben, hanem attól való félelmükben, hogy a következő esztendőre elvesztik diákjaikat, a könnyelműség által félrevezetett ifjak kezére jártak. Segítettek abban, hogy az igazság ki ne tudódjék. Így azután le kellett mondania a testületnek a szállásadók segítségéről.

Az *esztétikai* és hivatásszerű *munkaszeretetre* való nevelés területe főleg a tanítás volt. Az előbbihez különösen az irodalom, a természetrajz, a rajz, a háziipar, a kézimunka és az ének, valamint a zene szolgált anyagul, míg az utóbbira a gyakorlati kiképzés adott legtöbb alkalmat. Mivel az iskola külseje, berendezése nem járult hozzá az ifjúság ízlésének fejlesztéséhez és a díszkerten kívül alig volt pont, ahol a növendékek szeme gyönyörködve megpihenhetett volna, előszeretettel keresték fel a nagy természetet, Csurgó dombos szép vidékét. Műalkotások szemléltetésére a képeken kívül a kirándulásokat használták fel. A nagy városokban járva, sohasem mulasztották el a múzeumok, képtárak látogatását, emlékművek megtekintését.

A gyakorlati tanítót, hospitálót nemcsak abból a szempontból ítélték meg az intézeben, hogy a kultúrkinccseket hogyan tudja átszarmaz-

Az intézeti díszkert a múlt század végén.

tatni az ifjabb nemzedékre, illetőleg, hogy hospitálási megfigyelései miként sikerülnek, hanem hogy ezt a tanítói munkát milyen lelkiülettel végzi. Szereti-e ezt a pályát, szereti-e a gyermekeket. Ha egyes növendékeknél az ellenkezőjét tapasztalták, megtalálták a módját, hogy a pályát vesztett ifjú idejében más vizekre evezzen.

Központi helyet foglalt el intézetünkben a *testi* nevelés. Amint látuk, az órán történő testnevelés nem mutatkozott elégségesnek arra, hogy az ifjakat edzetté, ellenállóvá tegye. Télen tornacsarnok hiányában még épen teljesen megszűnt minden testfejlesztő, testerősítő munka. Ennek következtében mindig nagy számmal fordultak elő megbetegedések s közülük nem egy végződött halállal. A petyhüdt testtel könnyen végezhetett a kór. A gimnáziumi tornacsarnok átengedéséig azért téli sportokkal kísérletezett a testület, de a növendékek hiányos ruházkodása miatt ez sem vezetett célra. Több sikerük volt az egész éven át tartott reggeli, tanítás előtti tornáknak, amelyeket a nevelők vezettek, valamint a délutáni testedző játékoknak. Egészségügyi okokból és a túlterhelő tanítás mérséklésére rendszabályokat dolgozott ki a testület a pihenésre, a szabad levegőn való tartózkodásra. E célt szolgálták többek között a sűrűn rendezett kisebb kirándulások is.

A testi neveléssel való törődés lassan ugyan, de meghozta a kedvezőbb eredményt. A századfordulóig ijesztővé vált megbetegedési szám (évente 227) lassan csökkent, 1913-ban pl. márcsak 88 betegségi esetet számláltak. Érdekes, hogy legtöbbit a mindenkori III. évesek betegskedtek s legkevesebbet az I. évesek. Úgy látszik ezeknek az otthoni étellel táplált szervezetük jobban bírta az externátusi életet és jobban tudott ellentállni a túlterhelés egészségromboló hatásának, mint a konviktusi „szatyin“ tartott felsőéveseké, akiknek szervezetét még ezeken felül a lezajló pubertás is erősen igénybevette. Az is igaz, hogy a legtöbb „bliccelő“ szimuláns a felsőbb osztályok képviselői közül került ki. Ők nyilván jobban értették a dürgést, mint az éretlen és ártatlan „bundák“, ahogyan Csurgón az elsőéveseket hívták.

14. A növendékek és azok elhelyezése, ellátása.

Az intézet első szakaszában foglalkoztunk már azokkal az okokkal, amelyek a tanítóképző-intézetek benépesedését megakadályozták. Ezek az okok ennek a szakasznak az elején is fennállottak még. A képzők még mindig valóságos azilumai voltak a bukott és gyengetehetségű tanulóknak, a katonáskodás kérdése is rendezésre várt még és a tanítói sovány fizetés sem emelkedett azóta. E tények hatására tehát a 80-as évek után sem tudott felmelegedni a közönség a tanítói foglalkozás iránt és így nem terelte fiait erre a pályára.

Az általános országos okokon kívül a csurgói intézetben még sajátos helyi okok is hozzájárultak a tanulói létszámnövekedés megakadályozásához. Az egyik az volt, hogy a minisztérium megvonta az ifjúságtól a szálláspénzek kiutalását. Addig minden növendék az államtól kapta ösztöndíj fejében a lakáspénzt, a 80-as évek elejétől azonban a növendékeknek maguknak kellett a lakásokat kifizetniök. Ezzel a csur-

gói intézetben való tanulás mintegy 100 K-val drágább lett, mint másutt, ahol pedig kényelmes internátus állt rendelkezésre. A tanulni vágyó ifjúság természetesen az olcsóbb és mégis jobb tanítóképzőket kereste fel. Csurgóra kevés kivétellel csak azok jöttek, akik más intézetből magaviseletük vagy rossz bizonyítványuk miatt kiszorultak.

A helybeli vagy Csurgóhoz közellakó ifjúság sem látogatta nagy számmal az intézetet. Inkább a csurgói ref. gimnáziumba iratkozott be, amely iskola internátusában olcsóbb ellátást tudott biztosítani és alacsonyra szabott tandíj fejében a tanítói oklevélnél jóval nagyobb elhelyezkedési lehetőséget nyújtó érettségi bizonyítványt tudott adni. Ezek alapján érthető, hogy az intézet növendékserege a négyévfolyamos képzés bevezetése idején sem számolt többet, mint azelőtt, amikor csak 3 osztály tanulói adták ki ugyanazt vagy még valamivel nagyobb számot.¹

Az intézet benépesedése csak a századforduló idején öltött nagyobb arányokat. De ebben sem volt nagy köszönet. A kvantitatív emelkedés nem vonta maga után a kvalitatív emelkedést. A növendékek szellemi képessége a multkoz képest ugyan előnyére változott, de a megnövekedett tantervi követelésekkel szemben még elégtelennek mutatkozott.² Különösen akkor látszott meg a tanulók selejtes volta, amikor képesítőn az egész négyévi anyag felett kellett volna áttekintésüknek lenniök.

A baj orvoslásához az intézeti igazgatótanács véleménye szerint hármass megoldási lehetőség kínálkozik: internátus létesítése, a felvételek megszigorítása és a segítézés emelése.

Az internátusért folytatott küzdelem egy részét ismerjük. Ennek a történeti szakasznak minden munkája az internátus létesítése jegyében folyt. Bentlakással akarták a tanulási, nevelési eredményt fokozni és ugyancsak ezt gondolták alkalmasnak a növendéksereg minőségének emelésére. Internátus esetén Csurgóra is jobb tanulók fognak jönni — vélekedett az igazgatótanács, — akik eddig csak azért kerültek ezt az intézetet, mert kevesebb költség mellett jobbat találtak.

Nem ismeretlen előttünk az az ellentét sem, amely az intézet vezetőségének az elsőéves növendékek felvételéről vallott szigorú nézete és a tényleges felvételnél alkalmazott enyhe mértéke között mutatkozott. Elvben a szigorúságot hirdette a vezetőség a multban is, most is. A tanítói pályára csak olyan növendékek felvételét tartotta kívánatosnak, akik a tanítói rendet minden tekintetben méltóan fogják majd képviselni. A valóságban, a gyakorlatban ellenben mást tett. Igen kevés kivétellel mindenkit felvett a növendékek sorába, aki csak jelentkezett és pedig azért, hogy az intézet benépesüljön. Nem volt akadály a növendék fiatal- vagy túlkorú volta, sem a gyenge szellemi képessége. Két súlyos pedagógiai malomkö között őrlődve, országos és intézeti érdek ütközője közé kerülve, a vezetőség az elvi álláspont fenntartása mellett inkább az intézet érdekében cselekedett. Tette ezt annál inkább, mert egy másik országos érdeknek, a tanítóihiány megszüntetésének tett szolgálatot. A felvételeknél alacsonyra szabott mérték persze megbosszulta magát, éveken keresztül

¹ L. „Az intézet benépesülése“ c. kimutatás.

² V. ö. Folenta L.: A tanítóképző-intézetekbe felvett tanulók minősége. M. T. 1902. XII. évf. 377—382. 1.

nem tudott kielégítő eredményt felmutatni az intézet. A minisztérium közbelépésére volt szükség 1892-ben, hogy a helyzet e téren némi-
képen változzék.

Valamelyes sikert ért el az intézet vezetősége a növendéksereg minőségének emelése terén hirdetett harmadik megoldási lehetőségével: a segélyek emelésével. Határozott összefüggést tapasztalt u. i. nemcsak a növendékek létszáma és a segélyezés közt, hanem azok minősége és a segélyezés között is. S ezért szomorúan vette tudomásul, hogy az a segélyredukció, amely az első történeti szakasz vége felé kezdetét vette, most továbbfolytatódik. Valamikor a tanulók 90%-a kapott segélyt, most ellenben csak 40—45% részesült ingyenességben, illetve féldíjas kedvezményben és a mellett a szállásdíjak is a növendékeket terhelték. A bajt mégcsak fokozta, hogy a segélyezés helyi forrásai is épen akkor apadtak ki, amikor a legnagyobb szükség lett volna rájuk. Részben pótolni lehetett volna velük a gyendén csörgedező államiakat. A Belevári-alapítvány kamatai visszaszálltak az adakozó belsősomogyi ref. egyház-megyére. A kertészet jövedelmének segélyek alakjában való kiutalását beszüntette a minisztérium. Egyedül az 1882-ben létesült Ifj. Segítő-egyesület tudott némi segítséget nyújtani a tanulóknak, ami azonban elenyészően kevés volt. Így tehát a vezetőség megkötött kezekkel nézte, hogy az iskola tanulóinak minősége tekintetében nem halad előre és hogy mint száll alá annak népessége a segélyelvonás következtében. A sok kérésnek azonban meglett a hatása. Az állam pénzügyi helyzete a múlt század végére javult annyira, hogy a segélyezés csatornáit újból megnyithatta. Felemelte az ingyenesek és féldíjasok számát a létszám 70—75%-ára, a kedvezményeseknek kiutalta kedvezményük arányában a szállásdíjakat és a helybeli jóelőmenetelű tanulókat ösztöndíjban részesítette. Ezzel aztán tényleg megindult az intézet nagyobbarányú benépesedése. A létszám rövidesen a 80-as évek létszámához képest épen megkétszereződött. A növendékek minősége is jobb lett, de azért távol állt attól, amit jónak vagy csak közepesnek szokás mondani. Az igazgatótanács és tanári testület egyértelmű törekvéseit tehát e téren nagyobb szerencse nem kísérte. Lehet, mert legfőbb óhajta nem valósult meg, az internátust nem építették föl; de lehet hogy azért nem, mert ez az ügy egyetemes intézkedést kívánt volna.

Sok gondot okozott a növendékek vándorlásának az a tünete, amit az előző történeti szakaszból már megismertünk. Sok növendék — különösen az alsó osztályokból — minden bejelentés nélkül elhagyta az intézetet és más képzőbe ment szerencsét próbálni, vagy egyáltalán nem tanult tovább. Sokszor az első osztály fele jutott csak a képesítőig, a másik fele elkanyarodott másfelé. Mivel az államnak nem állt érdekében méltatlanokra pazarolni a segélyeket és az intézet vezetősége sem akarta, hogy teli alsó osztályok után üres felső osztályok legyenek, miniszteri felhívásra¹ fogadalmat vett ki a jelentkező növendékektől. Ebben kijelentette az ifjú, hogy a tanítói pályára lépni és azon megmaradni szándékozik. A tanulmányok abbahagyására az is csábította a jelölteket, hogy a nagy tanítóihiány miatt már egy-két osztálybizonyítvánnyal is megválasztották

¹ V. K. M. 24.161/1880. sz. rend.

őket tanítóknak. Sokan később magánúton képesítőt tettek, de a legtöbb még ezt a fáradságot sem vette magának. A testület ennek megakadályozására felterjesztést intézett a minisztériumhoz. Kérte, hogy a tanítóképző-intézeteket időelőtt könnyelműen elhagyó, felületes vagy semmi tudományos műveltséggel nem bíró egyének ne szerezhessenek oklevelet, vagy legalább ne tehessenek ugyanazon időben képesítővizsgálatot, amikor az évfolyamokat rendszeren végzett növendékek tesznek. Ilyen értelemben szállt síkra az oklevélnélküliek elhelyezésének megakadályozására is, felhíva az iskolahatóságok figyelmét arra a rombolásra, amit az ilyen félművelt elemek véghezvisznek.

A növendékek elhelyezése ebben a történeti szakaszban is magánházakban történt. A diákszállásokat mostmár nem „vár“-aknak, hanem „kasztrá“-knak hívták. Eleinte még felülvizsgálatnak vetették alá ezeket a kasztrákat, de aztán, hogy a növendékeknek kellett értük fizetniök, a bérlést az ifjúság szabad választására bízták. A testületet tanulmányi, nevelési és egészségi szempontok vezették a kiválogatásban, a diákságot mások. Az olcsóság és ami ennél is fontosabb volt, hogy hol lehet zavartalanul szórakozni, mulatni. Az a szállásadó, aki a felügyelő-tanár közelében lakott, vagy csak egyszer is megfeledezett a „kasztragezda tisztességéről“ és bejelentette a tilosbanjárókat, az nem kapott többé diákot. „Rossz“ híre szájról-szájra járt, egyik évfolyam örökségképen hagyta rá megbélyegzett nevét a másikra. Óvakodtak is a szállásadók ilyen könnyelműséget elkövetni, mert a „hitelvesztés“ érzékeny anyagi kárt jelentett, havi 32—40 K-t. Nem voltak igazságtalanok a csurgói diákok, nem mérték két mértékkel. Azt a diáktartó gazdát, aki kedvükben járt, mulasztásaikat, vétkeiket leplezte, vagy a messze földön rosszaságáról ismert konviktusi koszt pótlására egy kis „házíval“ kínálta meg a kasztralakókat, felkarolták. Az iskolaév elején, a kasztraválasztás idején nem győzte a jelentkezőket elhelyezni. Ha 3 szobája lett volna, az is zsúfolásig megtelt volna. A kétszobás kasztra nem tartozott u. i. a ritka dolgok közé. Ezeket a „jó helyeket“ minden „réparágó“ számontartotta. Egy-egy távozó felsőéves helyét már évközben lekötötték és nem egyszer bús áldomást fizettek a „lelépésért“.

Ezen az úton aztán lassan, de annál biztosabban eljutottak Csurgón az externátusi rendszer teljes csődjéhez. Azelőtt az igazgatói felülvizsgálat idején sem voltak mindig kifogástalanok a kasztrák, de most, hogy a növendékek választották ki őket, a legenyhébb kritikát sem bírták ki. Lehetetlen volt észre nem venni azt a súlyos hibát, amit az ilyen rendszerű kasztrai élet magában rejtett. A testület azért vissza is állította a régebbi állapotot és 1902-ben lakásadói szabályzatban körvonalozta a kiadók jogait és köteleességeit. E szerint:

1. A növendékek elszállásolására csak tiszta, egészséges, könnyen szellőzhető, eléggé világos és tűzbiztonság tekintetében nem kifogásolható helyiségek szolgálhatnak. Szalmafedelű házakban az elszállásolás csak lakásszükség esetén engedhető meg.

2. Hogy a kiadandó lakás megfelel-e a követelményeknek, különösen pedig, hogy egy-egy szobában hány növendék helyezhető el, midézt az intézeti orvos közbejöttével az igazgató állapítja meg.

3. A házigazdák kötelesek a házi szabályokhoz alkalmazkodni, általában a rend- és fegyelemtartásban a tanári testületnek segítségére lenni.

4. Elszállásolás tekintetében a szülők és házigazdák kívánságai lehetőleg figyelembe vétetnek ugyan, de az igazgatónak joga van a tanulót akár a tanév kezdetén, akár évközben is bármikor, ha a fegyelemtartás szempontjából kívánatos, más szállásra rendelni. Ha az elszállásolás a szállásadó hibájából történt, kártérítési igénynek helye nincsen.

5. Minden növendék havi szálláspénz gyanánt 8 K-t fizet, melyért a szállásadó lakást, világítást, mosást és élen fűtést köteles adni. A szálláspénzek pontos megfizetéseért az igazgatóság az illető növendék okmányainak visszatartásával kezeskedik.

6. Ugyanegy szobában kétféle intézet növendékei elszállásolva nem lehetnek. E tekintetben csak különös családi okokból tehető kivétel.¹

Ezzel az intézkedéssel sikerült ugyan a tarthatatlan állapoton némi- képen változtatni, de igazi rendet ebben a kérdésben csak Mohar József igazgató idején tudtak teremteni az ú. n. állami externátusi rendszerrel. Ekkor a tanári testület az igazgató és az intézeti orvos által bérelte ki a minden tekintetben kifogástalan lakásokat és az helyezte el bennük a növendékeket. A fentebb tárgyalt nevelési rendszer tulajdonképpen ebben az időben bontakozott ki a maga teljességében. A rendszeres, szigorú, de megértő felügyelettel, ellenőrzéssel sikerült kedvező állapotokat teremteni. A híres kasztrai szabad életnek így lassan bealkonyodott, de helyébe új és amennyire a viszonyok engedték, jobb externátusi élet virradt.

A növendékek ételmezése 1883-ig, a IV. évfolyam megnyitásáig az intézet új épületében létesített konviktusában történt. Amikor azonban a bérlő, Mayerhoffer Sándor elköltözött Csurgóról, a szállásadók igen kedvező ajánlattal fordultak az intézet vezetőségéhez. A testület — bár elvben ellenezte a közös étkezés megszüntetését — az adott körülmények között kénytelen volt elfogadni az ajánlatot. Ezután tehát minden növendék ott étkezett, ahol lakott. A szállásadóknál való étkezés 1894-ig tartott. Akkor az ebédet 25 kr-ról 30-ra, a vacsorát 14 kr-ról 16-ra emelték fel és így drágább lett ez az ételmezés, mint amilyen egy konviktusé lett volna, ahol a havi ellátás a testület véleménye szerint 9—10 forintnál nagyobb összegre nem rúgna. Olcsósági és nevelési szempontból ismét megnyílt a közös étkezés az intézet közelében lévő Csertiféle házban. A vállalkozók ekkor Traubermann Ádám és Tabin József voltak. Működésük ellen azonban igen súlyos panaszok merültek fel, úgyhogy a köztartást más bérlő kezébe kellett adni. 1904-ben Magyary Albert és neje kaposvári lakosok szolgáltatták az ételmezt az intézet ifjúságának. Egy év múlva, 1905-ben a köztartás házi-kezelésbe ment át és bevonult külön a konviktus céljaira épült Traubermann-féle házba. A köztartási átalányt ebben az időben 22 K-ban állapította meg a minisztérium.

A sokat hányódott köztartási kérdés tehát nyugvópontra jutott. Csupán a növendékeknek a köztartásba való felvétele nem volt még közmegelegedésre rendezve. A minisztérium csak 80 ifjút vett fel a konviktusra, a növendékeknek mintegy $\frac{3}{4}$ részét. A fennmaradt negyed-

¹ L. tanártestületi jegyzőkönyv. 1902 július 2-én.

rész — természetesen a gyengébb csoport — magára volt hagyva. A nevelési szempontból erősen kifogásolható régi rendszer tehát részben még fennmaradt. Rövidesen azonban megszűnt a köztartásban résztvevők kötött létszáma és azontúl mindenki a konviktuson étkezhetett.

Nem tévedünk, ha ennek a történeti szakasznak első 20—22 esztendejét a csurgói diákélet fénykorának tartjuk. A szabad életet szinte semmiféle korlátozás sem akadályozta. Elméletben, papíron ugyan megvolt minden. Volt szigorú „Házirend“, rendszeres felügyelet, ellenőrzés, sűrű diákszállás-látogatás, stb. A gyakorlatban azonban, a kivitelezésre hivatott segéd-tanárok kezei között minden megromlott. Hogy mennyit értek a segéd-tanárok, felügyelő-tanárok hevenyészett látogatásai, azt találóan jellemzi az intézet egyik volt növendéke, *Mesterházy Jenő*, az ismert tanítóképző-intézeti tanár. A századfordulón lezajló csurgói diákéletéről ezeket mondta: „A diákokkal az én koromban nem törődtek, magukra voltak hagyva. Az egyik felügyelő-tanár pl. úgy látogatta a lakásokat, hogy nem egyszer a kalapját sem vette le. Csak kérte a tollat, hogy egy naplónak kinevezett füzetbe beírja a nevét és a látogatás dátumát. Sohasem kérdezte, hogyan vagyunk, mit csinálunk. Látogatása 2—3 percnél tovább nem tartott s azt az időt főleg kacskaringós bajúszának pödörgetésével töltötte el. Úgy járt közöttünk, mintha néma lett volna... Tanárlátogatás hetenkint legfeljebb egyszer volt. A távolabb eső kasztrákba havonta vetődött el a felügyelő-tanár.“

A diákokkal való kevés törődés természetes következménye volt, hogy a konviktus bérlői igen rosszul élelmezték a növendékeket. Sok panasz hangzott el e miatt. Már mindenki ismerte „a Traubermann et Tabin kosztot“ a csirizes „szatyiról“ (kenyér), férges babról, csak éppen azok nem szereztek róla tudomást, akiknek legelső sorban tudniuk kellett volna a dolgról. A tűrhetetlen ellátás, a diákok nagy szabadsága és a vezetőség nem-törődőmsége végül is jól megszervezett sztrájkban robbant ki. A diák-tüntetés csak akkor ért véget, amikor a minisztérium teljes elégtételt adott az ifjúságnak.

Ez a tüntetés volt a csurgói szabad diákélet utolsó felvonása. Más igazgató, más tanárok jöttek és minden megváltozott.

16. Az építkezés akadályai.

Mohar József 1904 telén vette át az intézet vezetését. Teljesen kész programmal élt a lelkében, amikor igazgatói székét elfoglalta és az egész csurgói tartózkodása alatt ennek megvalósításán fáradozott. Az intézetet a modern követelményekkel minden tekintetben egybevető fejlettségi fokra igyekezett emelni. „Mert az iskola — mondta be-köszöntő beszédében — dacára azon hírneves pedagógusoknak, akik itt működtek és dacára azon kiváló népnevelő gárdának, amely innét került ki, extenzív fejlődés tekintetében messze elmaradt. Pedig bármilyen intenzív, legyen is ez a munkásság, amely az intézet falai között folyik és folyik, egy pedagógiai intézettől megkívánt és ma már általánosan ismert némely külső feltétel a teljes siker biztosítása érdekében el nem engedhető. Csak a feltűnőbb hiányokra mutatok rá — folytatta tovább

Mohar, — amikor a tanhelyiségek és a felszerelés hiányos voltát, a növendékek rendetlen és minden tekintetben primitív, a nevelés sikereit egyenesen veszélyeztető lakási és élelmezési viszonyait említtem.¹

Amilyen határozott volt a program, olyan határozottsággal láttak hozzá *Mohar* és munkatársai annak keresztülviteléhez. Először az élelmezés kérdését intézték el, mert erre volt a legégetőbb szükség, majd a felszerelés gyarapítására került a sor és ezzel párhuzamosan hozzáfogtak a holtpontra jutott internátusügy kilendítéséhez, hogy a végső döntést kikényszerítsék.

Az étkezés terén nem volt más választás, mint a konviklust házi-kezelésbe venni. A bérleti rendszerrel való kísérletezésből elég volt. Az állami köztartás megnyitását 1905 májusában rendelte el a minisztérium.² Sok gondot okozott a köztartás gyors felszerelése, de még többet az elhelyezéshez szükséges épület előteremtése. A vállalkozók által használt helyiségek szűkek és házikezelésre márcsak azért is alkalmatlanok voltak, mert a miniszteri rendelet szerint „abba egy segédtanár okvetlenül elhelyezendő és abban esetleg az igazgató is nyerhetne természetbeni lakást.” Hosszas tárgyalások és több eredménytelen kísérlet után végre sikerült Traubermann Ádám helybeli vállalkozóval a konviktus építkezésére nézve szerződést kötni, amit a minisztérium is jóváhagyott.³ A köztartásnak ez a legújabb és az intézet fennállásáig mindvégig otthona, magában foglalta a nagy ebédlőt (107 m²), a köztartási konyhát (30 m²), az éléskamrát, a mosókonyhát, a 2 cselédszobát, a 2 köztartási pincét és a padlást. Volt benne 4 szobából, fürdő- és cselédszobából álló igazgatói lakás, 2 felügyelő-tanári lakás, 1 háromszobás a nő és 1 egy-szobás a nőtlen tanár számára. A köztartás kérdése ilyenformán megoldódott. Jobban és előbb, mint azt valaki is gondolta volna.

A másik megoldásra váró feladat a tanítási eredményre kedvezőtlenül kiható, egy pedagógiai szakintézethez méltatlan felszerelés nagyméretű gyarapítása volt. Az előbbi esztendőben, a múlt század utolsó éveiben megindult gyarapítási folyamat üteme nem elégítette ki *Mohar* igazgatót, mert az új Angster-féle orgonán (1902) és néhány eszközön kívül többet felmutatni alig tudott. Meggyorsította az ütemet. Gyors egymásutánban szerelte fel a köztartást, bútoroztatta be az igazgatói irodát, a tanári szobát, a köztartásvezető és a gazdasszony lakását (1905), valamint a nevelő szobáját (1907). Bevezettette az intézet összes helyiségeibe a villanyt (1909). Közben a szertárakat szekrényekkel látta el és a tanári könyvtárt átványoztatta. Rövid idő alatt a tanári könyvtár állománya mintegy megkétszereződött és megindult az ifjúság önművelése érdekében az Ifj. Könyvtár korszerű átszervezése. A természettani és kémiai szertár 140 különféle eszközzel gyarapodott, köztük 15 növendék részére az egyszerű kémiai gyakorlatok végzéséhez szükséges felszereléssel. A biológiai szertár 50 drb-val, a rajzfelszerelés 101 drb-val, a kézimunkaszertár 336 eszközzel, a tornafelszerelés 49 eszközzel lett gazdagabb. A zeneszertár pedálos harmóniummal (1910), különféle zenekari kürtökkel és egyéb hangszerekkel, valamint Koch-Korselt-féle maha-

¹ L. tanártestületi jegyzőköny. 1905 január 3-án.

² V. K. M. 37.167/1905. sz. rend.

³ V. K. M. 63.542/1905. sz. rend.

góni zongorával egészült ki (1914). A lélektani laboratórium pedig 68 különféle eszközt kapott a kísérletezés céljaira (1913). Ezt a nagyarányú gyarapodást nyomon követte a gazdasági szertár kiegészítése is, amit a földművelésügyi minisztérium évről-évre megismételt és többszáz koronát kitevő adománya biztosított.

Az intézetnek ilyen extenzív fejlődése csak úgy következhetett be, hogy az igazgató a minisztérium megértő jóváhagyásával az évi költségvetést tetemesen emelte. Úgy tartotta Mohar József igazgató, hogy „egy intézet fejlettségének legelső mértéke, szinte tükre: annak költségvetése.” A dologi szükségletek sokszor a 38.000 K-t is meghaladták, ami a mult előirányzataival szemben mintegy 7.000 K-s emelkedést jelentett.¹ Intézetünk így elkérte az áll. tanítóképzők költségvetésének átlagát, bár a fejlettebbektől még mindig elmaradt.

A csurgói tanítóképző lelkes igazgatójának harmadik program-pontja, az internátust is magában foglaló új épület létesítése volt. Ennek megvalósításához épenolyan buzgalommal kezdett hozzá, mint ahogyan a másik kettőt sikerre vitte. Az intézet tengeri kigyóvá dagadt ügyének tanulmányozása során arra a megállapodásra jutott, hogy az építkezés terén a minisztérium részéről elvi nehézségek nem lehetnek, a gyakorlati megvalósulás akadályai pedig elháríthatók. Vagyis egy kis jóindulattal rendezhető az épület és telkének tulajdonjogi kérdése, mert minden jel szerint ez az egyedüli kerékkötője az építkezésnek. Érvelései hatására az igazgatótanács 1904-ben újra felvette az elejtett fonalat és az intézetnek új épülettel való ellátását illetőleg a régi megfelelő kiegészítését megsürgette a minisztériumnál.

Az igazgatótanács a felterjesztéshez javaslatot is mellékelte arra az esetre, ha a minisztérium a nagyarányú építkezés befejezéséig átmeneti intézkedésekkel akarna segíteni az intézet helyiséghiányán. A javaslat az intézet telkén egy pavillon építését ajánlja, amelyben a gyakorló-iskola és az iparterem lenne elhelyezhető. A gyakorló-iskola terméből pedig osztályterem lenne, míg az egyik szűk osztályteremből az eddig nélkülözött zeneszertár. Hozzáteszi a javaslat, hogy ez az átalakítás a végleges megoldást természetesen nem tenné fölöslegessé, sőt sok tekintetben előkészítené azt.

A tanács felterjesztésére a minisztérium a községgel folytatott, de abbamaradt tárgyalások felvételével válaszolt. Miután a tanügyi kormány a községgel szemben a méltányosság álláspontjára helyezkedett és a község is hajlandónak mutatkozott a komoly tárgyalásra, az 1906—7. iskolai év végén már mindenki arról beszélt, hogy „a közeljövőben minden valószínűség szerint internátust kap az intézet s így jelentős fejlődésnek megy eléje.” A remények azonban túlzottak voltak s az öröm korai, mert az épület átadása és egyéb anyagi hozzájárulásokra nézve a minisztérium megint nem tudott megegyezni a községgel.

A korábbi tárgyalások eredménytelensége csak sejtette, de a legutóbbi sikertelenség a napnál is fényesebben mutatta, hogy a megegyezés létrejöttének egyedüli kerékkötője: Csurgó képviselő-testületének szűklátókörű állásfoglalása és az ehhez való makacs ragaszkodása. A tanügyi kormány nem kívánt lehetetlenséget a községtől, képességein túl

¹ L. Az intézet évi költségvetései c. fejezet.

menő áldozatot sem követelt, csupán olyan támogatást várt tőle, aminőt joggal várhatott volna minden olyan községtől vagy várostól, amelynek nevet és tetemes jövedelmet biztosító kultúrintézményt adott. S mikor ezt Mohar József igazgató rábeszélőképességének minden erejével megértette a községi képviselő-testülettel, az végre engedett merev álláspontjából és 1908-ban felajánlotta az intézet épületét és telkét az államkincstárnak. De sokat nem jelentett az ajánlat, mert a minisztériumig sem jutott el. Tárgyalása közben alaki hibát követett el a képviselő-testület és azért határozatát a vármegyei közigazgatási bizottság fellebbezés folytán megsemmisítette.

Játékot, komolytalan játékot űzött Csurgó vezetősége a képző komoly ügyével. S ez az épület felajánlása és fel nem ajánlása körül minden bizonnyal továbbfolytatódott volna, ha a minisztérium a község magatartását meg nem sokallja és 1909-ben Somogy vármegye tanfelügyelője által a tanítóképző áthelyezése tárgyában megbeszéléseket nem kezd Kaposvárral. Ezek a tárgyalások Kaposvár vezetőségével a legnagyobb siker jegyében folytak. A somogyi metropolis 6.000 négyszöggől telket, 4 kat. hold gazdasági területet és igen kedvezményes áron építési anyagot ajánlott fel.

Ilyen stádiumban voltak már a megbeszélések, amikor Csurgó észreért. A helyzet végtelen komolysága rádöbbenette, hogy a képzőt egykönnyen elveszítheti, ha érdekében nem hozza meg azt az áldozatot, amit a minisztérium az intézmény ottmaradása feltételeként kikötött. A helyzet felismerése az épület és telkének átadását, valamint 2 hold gazdasági terület biztosítását váltotta ki a községi képviselő-testületből, ami a tőle telhető legnagyobb hozzájárulást jelentette.

Ilyen értelemben tett felterjesztést az intézet igazgatótanácsa is, hogy segítségére legyen a községnek a képző megtartásában. Kifejtette, hogy a telkek és a rajta lévő épület 70.000 K-t érő nagy ajándék s mert egyúttal felszabadítja az államkincstárt az évi 2.800 K haszonbér kifizetése alól, még ezt az összeget is jóval meghaladja. De megszabadulna a kincstár építkezés esetén a konviktus helyiségeért fizetendő évi 2.400 K, a ref. gimnázium tornacsarnokának használatáért fizetendő évi 300 K kiutalásától és nem lenne szükség a 4.800 K-t kitevő szállásdíj-segély kifizetésére sem, mert hiszen az új épületben internátusról is történne gondoskodás. Az így előálló 10.300 K évi járadék tőkésítésében már nagyrészt megtalálná az államkincstár azt az összeget — vélte az igazgatótanács, — amellyel az intézet új otthonát felépítheti.

A minisztérium újból a méltányosság álláspontjára helyezkedett. Beszűntette Kaposvárral a tárgyalásokat és elfogadta Csurgó ajánlatát, amit azzal juttatott kifejezésre, hogy az 1912. évi állami költségvetésbe beható és a csurgói állapotokat élesen és hűen jellemző indokolással 550.000 K építési költség első részletéül 270.000 K-t felvett. Egyben megbízta gr. Csáky István építész, hogy az intézet igazgatójával együtt a régi, a község által felajánlott épület felhasználásával tervvázlatot készítsen. E terv szerint az új épület homlokzata a régi épület keleti szárnyához épült volna hozzá és a főbejárat az Alsoki-útra tekintett volna. A meghosszabbított nyugati szárnyon az internátus és a köztartás nyert volna megfelelő számú helyiségeket.

A terv megvalósítására azonban nem került sor, mert a község, — mintha csak megsokallta volna a nagy ajándékot, — úgyszólván az utolsó pillanatban azzal a javaslattal állott elő, hogy a már felajánlott ingatlanokat visszaveszi és cserébe a község közvetlen közelében, Góla irányában elterülő 10 kat. holdnyi területet ad. E lépés megtételénél Csurgót elsősorban községi érdekek vezették, de nem feledkezett meg intézeti érdekeket is felhozni, amikor az intézetnek csupán egyetlen érdeke lett volna: a sok huza-vona és csere-bere helyett az új épület mielőbbi felépítése. A magas minisztérium páratlan megértéséről téve tanúbizonyságot ezt az ajánlatot is elfogadta. Elbírálására és a végleges intézkedések megtételére dr. *Neményi Imre* min. tanácsost küldte ki, aki 1912. október 21—23. napjain megkezdte a tárgyalásokat a község vezetőivel.

E tárgyalások már eredménnyel kecsegtettek, amikor a község képviselő-testülete részéről egy újabb, immáron a harmadik javaslat látott napvilágot, amely az összes közül a legkedvezőbbnek mutatkozott — a községre nézve. Mint a második számú javaslatnak, ennek is az volt a főcélja, hogy az intézet régi épületét megmentsse a községnek. Ez sikerült is olyanformán, hogy a község kellős közepén, az artézi kúttól (a mostani Korona-szállótól) kezdődő és a főszolgabírói hivatalig, illetőleg a kir. járásbírósig nyúló, részben szabad, részben befásított területet felajánlotta az államkincstárnak. A telek az intézet régi telkével egyenlő nagyságú volt ugyan, csak épen a 60.000 K-t érő épület hiányzott róla. A szóbanforgó területet a miniszteri kiküldött megtekintette és az előbbi ajánlatnál jobbnak tartotta. Főleg azért, mert azon az intézet vízszükségletének fedezése és a szennyvíz leeresztése a legelönyösebben és legjutányosabban megoldhatónak mutatkozott. Pedig jól meg kellett gondolni a dolgot, mert a javaslat elfogadása esetén az építkezés körül már nem holmi nagyobbszabású átalakításról lehet szó, mint az eddigi tervek szerint, hanem egy teljesen új épület emeléséről. A miniszteri kiküldött ennek ellenére is elvben hozzájárult a javaslathoz, úgyhogy a minisztérium a kincstári jogügyek igazgatóságán keresztül 1913. évi március 7-én szerződést köthetett Csurgó előljáróságával.

Aki ezek után azt hitte, hogy a többévtizedes ügy végleg elintéződött és annyi aktázás, makacskodás, javaslatozás, cserélgetés után végre nyugvópontra jutott, az nagyon tévedett. A képviselőtestület meglepetés-társolyából futotta még egyre: a megkötött szerződést nem fogadta el. A derült égből villámcsapásnak szánt újabb állásfoglalás azonban nem ijesztette meg az ügyek intézőit. A minisztérium határozott, alkudozást nem tűrő és az intézet felépítésére és annak végleges elhelyezésére vonatkozó minden további huzavonát világosan kizáró magatartása, valamint *Makfalvy Géza* somogyi főispán közbenjárása megértették a képviselőtestülettel, hogy abban az esetben, ha az intézet Csurgón-maradását kockára tenni nem akarja, a megkötött szerződést el kell fogadnia. Ez aztán — a rábeszélők nem kis dícséretére — meg is történt. A miniszter 1913 június 28-án jóváhagyási záradékkal láthatta el a szerződést.

„Ezzel az intézet felépítésének utolsó akadálya is elhárított és ezen tengeri kigyóvá nőtt ügy lekerült a napirendről“ — olvashatjuk az intézet 1912—13. évi Értesítőjében. Amint azonban a következmények mutatták, ez túlságosan optimista felfogás volt. Mindenkinek szomorúan

kellott tapasztalnia, hogy a szerződés még nem jelenti egyúttal magát az épületet is, még akkor sem, ha az állami költségvetésben 650.000 K-s előirányzattal áll szilárdan a háta mögött. Az építési költségekre előirányzott 550 000 K-t u. i. az 1913. évi költségvetésben dr. *Neményi Imre*, a minisztérium tanítóképzési ügyosztálya vezetőjének, a magyar tanítóképzés igazi nagy barátjának közbenjárására 100.000 K-val felemelték. Szinte minden feltétel megvolt az építkezéshez és annak megkezdése mégis egyre késett. Megvolt a pénz, gr. Csáky István építész az új tervekét is elkészítette már. A minisztériumi engedély is megvolt, csupán egyetlen feltétel hiányzott még: a község által adományozott teleknek az államkincstár javára való tehermentes bekebelezése. És ez az aránylag egyszerű ügy elintézése, csekély egy esztendőtt vett igénybe. Az itt szenvedett késés lett az intézet új otthonának közvetlen sírásója. Szomorú, de igaz, hogy egy narancshéjon, a bürokrácia áldozataként csúszott el a csurgói áll. tanítóképző-intézet építésének ügye. Mert, ha 1913 őszén, vagy legkésőbb a következő év tavaszán az építkezés megkezdődhetett volna, a világháború kitöréséig befejezést nyerve, szilárdan állott volna az épület. És még most is állna és benne a kultúrélet még most is virulna.

A tanári testület mintha érezte volna a halogatásban rejlő tragédiát. Izgatottsága a hónapok múlásával egyenes arányban nőtt. A multból szerzett bőséges tapasztalata alapján már-már a lemondás vett erőt rajta, amikor a minisztérium 1914 július 13-án kelt rendeletével¹ az ügyet holtpontra jutott helyzetéből kilendítette. Elrendelte az építkezés augusztus végén, vagy legkésőbb szeptember elején történő megkezdését úgy, hogy az még 1914 decemberéig tető alá kerüljön. A rendelet — sajnos — elkésett. Az 1914 augusztusában kitört világháború minden tervet meghíúsított.

¹ V. K. M. 195.106/1914. sz. rend.

III. Küzdelem az intézet áthelyezéseért.

(1915—1923.)

16. Az áthelyezésre irányuló törekvések okai.

Ember tervez, Isten végez. E szállóigében rejlő igazságot a csurgói áll. tanítóképző-intézet sorsáért aggódóknak is tudomásul kellett venniük. Szomorú szívvel kellett látniok, hogy a negyedfél évtized keserves munkájával, küzdelmével létrehozott tervek miként foszlanak szerte szinte az utolsó pillanatban. Kitört a világháború és a csurgói intézet új, minden igényt kielégítő internátussal ellátott kényelmes otthona nem épülhetett fel.

A tervek szerint az új épület ragyogónak ígérkezett. Nagysága és szépsége gyógyír lett volna mindazokra a sebekre, amelyeket az évtizedes harc szakított. Alakját U-alakra, magasságát 2 emeletre tervezték, északra néző 31 m hosszú homlokzattal, a Gönczy-utcára tekintő 41·5 m-es keleti és az Eötvös-utcára nyíló 61·3 m-es nyugati szárnyal. Az alagsorban a köztartás helyiségeinek, a fürdőnek, a szolgálakásoknak és a kézimunka-teremnek biztosított helyet a terv, míg a magas-földszínten a 2 gyakorló-iskolát, a 3 tantermet, a tanári szobát és könyvtárt, a természetrajzi szertárt és gyakorlót, a lélektani laboratóriumot, valamint a köztartásvezetői és a szép, nagy igazgatói lakást helyezte el. Az első emeletre került volna az ifj. könyvtár és az olvasó hatalmas terme, a 3 dolgozó-szoba, az ünnepélyek rendezésére is alkalmas díszterem és a rajzterem, a megfelelő szertárakkal. Úgyszintén ezen az emeleten kapott volna helyet a még hiányzó negyedik tanterem, a kémiai és a fizikai előadó szertáraival és a laboratóriumaival, az 5 zenegyakorló-fülke. A második emeleten a hálószobáknak, a mosdóknak, nevelői szobáknak, a betegszobáknak jutott volna bőségesen hely. A 28 m-es tornacsarnokot a megfelelő szertáraival, öltözőivel és mosdóival az épület nyugati szárnyához építették volna hozzá.

A terv azonban csak terv maradt. Eleinte ugyan még többen hittek abban, hogy csak néhány esztendei elhalasztásról van szó. Jobb idők beálltával meg fog indulni az építkezés. Az egyre szaporodó háborús évek és a gyászos vég azonban ezekből az optimistákból is kiölt minden reményt. Minden maradt a régiben. Az intézet továbbra is a község szűk épületében húzódott meg, továbbra is kibérelte a konviktusnak berendezett Traubermann-féle házat és felhasználta ezután is a tornaszás céljaira a helyi ref. gimnázium tornacsarnokát.

A világháború első esztendeijében többször fenyegette az intézetet az a veszély, hogy katonai célokra lefoglalják épületét. Ez nagyon könnyen az intézmény megszüntetéséhez vezetett volna s így érthető, hogy a vezetőség minden lépést megtett a lefoglalás megakadályozására. Először a Vöröskereszt-Egylet akarta igénybe venni, majd a polgári hatóság a menekültek elhelyezésére, 1916-ban pedig a katonai parancsnokság adott ki lefoglaló végzést. A lefoglalásra azonban egyik alkalommal sem került sor.

De azért az intézet élete azután sem lehetett nyugodtmenetű. Hogy is lehetett volna az a rettentő világégés idején, melynek nyomán idegtépő fájdalom, mérhetetlen szenvedés, iszonyú tömeghalál járt? Az intézet kiegyensúlyozott élete megváltozott, aminthogy megváltozott mindenütt. Valósággal harcszintérré vált, ahol titáni küzdelmet kellett a tanári testületnek vívnia a háborúból hazatérő ifjak romboló hatásával szemben, a szükséges élelmiszerek, fűtési és világítási anyagok beszerzéseért, valamint a növendékek elhelyezéseért.

Ha beállt a téli idő, a csurgói intézetben valósággal megbénult az élet. A tantermek a fűtőanyag beszerzésének nehézsége miatt jóformán fűtetlenek voltak, ahol a kasztrákban összefagyott ifjak nem tudtak fölmelegedni. A délutáni órákat és zenegyakorló órákat nem lehetett megtartani, mert nem voltak világítási lehetőségek. A villanyszolgáltatást a telep kikapcsolta és más anyaghoz, petróleumhoz, gyertyához jutni ebben az időben lehetetlenség volt. A tanulók legtöbbször készületlenül jártak az órákra, mert a korán beálló sötétség és a kasztrákba honoló dermesztő hideg még azokból a növendékekből is kiölt minden munkakedvet, akik különben szerettek volna dolgozni. Általában azonban a fáradtság, a nemtörődömség uralkodott az egész vonalon s csak az életet adó tavasz melege tudott e téren kedvezőbb viszonyokat teremteni.

Ilyen körülmények közt nem csodálkozhatunk, hogy az intézet a világháború tartama alatt nem fejlődött, de még azon sem, hogy a háború előtti színvonalat nem tudta tartani. Elég teljesítmény volt a vezetőktől az intézet pusztá létének fenntartása. A szertárak felszerelése, a könyvtárak állománya, az iskolai bútorzat, a taneszközök száma a háborús viszonyokból következő általános takarékoság miatt nem szaporodhatott.¹ Sőt, folyton fogyott, mert a kiutalt összegek a termézetes pusztulásból származó hézagok pótlására sem voltak elegendők. A szerek hiánya miatt a természetrajzi, de különösen a kémiai tanítás vesztett legtöbbet intenzitásából. Gyakorlatokat egyáltalán nem végezhettek a tanulók.

Az épület kicsinyége, az internátus hiánya már régóta kerékkötője volt az intézet extenzív fejlődésének. A háborús viszonyok miatt mind-ezek a fogyatékoságok mégcsak fokozódtak és az összeomlás idején valósággal katasztrófával fenyegettek. Eddig legalább — úgyahogy — el tudták helyezni a növendékeket a szállásokban. Ha sokan voltak is egy szobában, ha télen fűtetlenek voltak is a kasztrák és nem lehetett őket világítani, de legalább tető alatt volt az ifjúság, volt otthona. 1919-ben, a kommun ideje alatt még ezeket a nyomorúságos tömeglakásokat

¹ V. K. M. 3.688/1914. eln. sz. rend.

is lefoglalta a csurgói lakáshivatal a nincstelen proletárok részére. Már papíron megvolt, hogy 1919—20. tanévtől kezdve az intézet nem kaphatja meg továbbra az eddig bírt diáklakásokat. S minden bizonyjal hatályba is lépett volna az intézkedés, — mint ahogyan előzőleg a szlőjd és gazdasági helyiségeket már lefoglalták, — ha közben a kommunizmus meg nem bukik.

A diákszállások lefoglalása egyenlő lett volna az intézet megszüntetésével. Ezt a közoktatásügyi népbiztosság is jól tudta, azért a kasztrák lefoglalásával egyidejűleg Somogy Megye Művelődési Osztálya¹ révén úgy intézkedett, hogy a csurgói tanítóképző-intézet 1919 nyarán Kaposvárra helyeztessék át. „Az iskola épüle oly hiányos — szól az indokolás, — hogy a tanítóképzésnek valósággal szégyene. Továbbá a tanítóképzés reformja szerint főiskola lesz a tanítóképző-intézet, az tehát a megye érdekében is, csak a megye székhelyén állítható fel, de azért is, mert másutt nincsenek meg a szükséges szociális kultúrviszonyok“. Kaposvárot meglesznek — írja tovább a rendelet. Az ott létesítendő líceum, szabadiskola, népegyetem, állami zeneiskola, állandó szintársulat a tanítónövendékek képzését, irodalmi, zenei oktatását nagyban mélyíteni fogja.

A rémuralom bukásával ez az intézkedés is hatályát veszítette. De azért az intézet áthelyezésének gondolata továbbra is felszínen maradt, mint az egyedüli lehetőség arra, hogy az intézet súlyos problémája, az épület- és internátuskérdése megoldást nyerjen. Ébren tartotta a gondolatot az intézet új igazgatója, a jobb viszonyok közt élt csáktornyai képző volt vezetője, *Zrinyi Károly* és vele együtt a tanári testület. Az áthelyezés sürgetésében nem egyéni célok, egyéni szempontok vagy épen rosszakarat vezették a tanárokat, amint azt sokan híresztelték a „jól értesültek“ közül. És ha a törekvésbe bele is vegyültek volna egyéni érdekek, azon sem lehetne csodálkozni. Egy cseppet sem, mert Csurgó akkori lakásínsége a legképtelenebb helyzeteket teremtette. Több tanár lakás hiányában távol élt családjától, mások viszont bútoraikat más városban leraktározva, hónapos-szobában voltak kénytelenek családostul szorongani, vendéglőből étkezni és vállalni azt a többletkiadást, ami ezzel a helyzettel járt. De nem ezek az okok vezették az testületet, amikor más, nagyobb városban szeretne volna látni az intézetet, hanem egyes-egyedül az intézet jólfelfogott érdeke, az iskola jövője felett érzett őszinte aggodalma. Jól látta, hogy Csurgó az intézet épületkérdését megoldani nem tudja, de olyan segítséget sem tud nyújtani az államnak, amelyből egy erőteljesebb javulás kibontakozhatnék.

Az intézet áthelyezését sürgető okokhoz 1920-ban egy újabb csatlakozott. A konviktus bérbeadója az állammal kötött szerződés felbontására tett lépéseket, hogy az épületet saját céljaira felhasználhassa. Abban az esetben, ha a törekvése sikerül, — amire minden reménye megvolt, — a köztartást be kellett volna szüntetni, mert más alkalmas helyiséget bérelni Csurgón nem lehetett. Pedig a közös étkezésre nevelési szempontból feltétlenül szükség volt. Hiszen évtizedekkel azelőtt azért létesítették és azért tartották fenn ezer nehézséggel küzdve.

¹ Somogy megye Művelődési Osztályának 186 B/1919. sz. határozata.

A fennálló súlyos okoktól indítva a tanári testület 1920 márciusában emlékirattal fordult a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, hogy a felhozott „száz meg száz nyomós ok figyelembevételével tegye megfontolás tárgyává, hogy a tanítóképző-intézet Csurgóról Kaposvárra, Nagykanizsára vagy Szombathelyre helyeztessék át, ahol az intézet elhelyezésére és felvirágoztatására minden feltétel megvan“. Az áthelyezést — írja továbbá a felirat — nagy nemzeti, nevelési, tanulmányi és kulturális érdekek teszik kívánatossá.

Az intézet hatására a község és a vármegye is megmozdult. *Gönczi* Ferenc kir. tanfelügyelő kezdeményezésére *Tallán* Andor alispán, vármegyei közigazgatási bizottsági tagok, tanügyi férfiak, Kaposvár és Csurgó kiküldötteinek részvételével gyűlést hívott össze, melynek célja a csurgói képző ügyének megvitatása és a kultuszminisztérium által ez ügyben véleményadásra felhívott közigazgatási bizottság tájékoztatása volt. Az értekezlet az intézet áthelyezése ellen foglalt állást. Hiábavalóknak bizonyultak az intézet érdekeit mindig hűségesen képviselő neves kir. tanfelügyelőnek és *Zrinyi* Károly igazgatónak nyomós, tartalmas érvei. A lokálpatriotizmustól fűtött csurgóiak győztek. Dr. *Hochreiter* Kornél igazgatótanácsos szerint az, hogy a tanárok „kávéház, kényelem és megfelelő művelt társaság“ után vágyódnak, nem lehet ok a tanítóképző áthelyezésére. Dr. *Éhn* Kálmán intézeti orvos pedig Csurgót, mint „szerencsétlent“ vette pártfogásába. A szerencsétlen körülményeknek köszönhető csak — mondta, — hogy a képzőnek nincs megfelelő épülete s ezért nem lehet a községet az intézmény áthelyezésével büntetni. Csurgónak a tanítóképző u. i. „támaszpontja, éltető ere.“ A kaposvári felszólalók is a csurgóiak mellé álltak. A város főjegyzője „nagy általánosságban“ kijelentette ugyan, hogy „Kaposvár a kulturális intézetek szaporítását örömmel üdvözli“, de a többi kiküldött határozott vétót mondott az áthelyezésnek. Részint, mert „már úgyis elég tanintézet van Kaposváron“ és a város „ilyen horribilis anyagi áldozatot meg nem hozhat“, részint, mert az áthelyezés Csurgó-végvárnak hátbatámadása lenne. Végül is kimodta az értekezlet: „Somogy megye határozottan tiltakozik az ellen, hogy a tanítóképző-intézet a vármegye területéről elvitessék s határozott óhaja az, hogy a tanítóképző-intézet továbbra is Csurgón maradjon és további fejlődése ott államilag biztosítottassék.“ Az elnöklő alispán pedig zárószavában kijelentette, hogy a lakásuzsora megszüntetésére és az élelmezés javítása körül meg fogja tenni a hatósági intézkedéseket.¹

Nem akarunk bírálatot gyakorolni a vármegyei és kaposvári kiküldöttek állásfoglalása felett, de annyi bizonyos, azzal, hogy a képző Csurgón-maradása mellett határoztak, nem oldták meg az intézmény súlyos problémáit, sőt ellenkezőleg — nem akarva ugyan — egyengették az intézet megszüntetéséhez vezető utat. Felül kellett volna emelkedniök Csurgó érzékenységén, lokálpatriotizmusán s az intézetet, ha áldozatok árán is, ki kellett volna emelniök tarthatatlan helyzetéből. A Kaposvárra történő áthelyezéssel meg tudták volna menteni Magyarországot első áll. tanítóképzőjét megyéjüknek, a nagy „Somogyországnak“

¹ L. a gyűlésről felvett jegyzőkönyv. Kaposvár, 1920 május 21.

és végeredményben egész Dél-Dunántúl számára. S nemcsak néhány esztendőre, hanem talán örök időkre, mert a tanítói túltermelés megszüntetésére épen az intézetet bezáró *Hóman* Bálint kultuszminiszter, az áll. tanítóképzők számának apasztása helyett más megoldást talált. Segítségnyújtás helyett azonban a vármegye is, annak székhelye is sorsára hagyta a vajúdi intézetet, a tőle várt segítséget az államra ruházta át és a maga részéről elégségesnek tartotta néhány átmeneti intézkedés foganatosítását. Ezekután igazán nem csodálkozhatunk, hogy az ország legárvább képzőjét bezárták.

17. A tanári testület gondjai.

Az egész világot megrendítő háború viharzó eseményei a csurgói intézet tanárainak szívét-lelkét is eltöltötték. Fogva tartották azoknak egész valóját, gondolat-, érzelem- és akaratvilágát, ami természetes is, mert hiszen a nemzet léte, jövője függött tőlük. A kultúra terjesztőinek képzésére vállalkozó férfiakra nem lehetett közömbös ennek a nagy leszámolásnak kimenetele. A lét és nemlét kérdése a testület minden egyes tagjának eleven húsába vágott.

A világháború egy szépen megindult, nagy magasságokba lendülni készülő munkának vetett gátat a csurgói tanítóképzőben. Nemcsak új ottontól fosztotta meg az intézetet, hanem szinte egycsapásra megsemmisítette azokat az eredményeket, amelyeket évtizedes tervszerű munkával hoztak létre s amelyek szilárd alapul szolgáltak volna egy a már meglévőnél is tökéletesebb tanítóképzés kibontakozásához. Szinte minden belső feltétel adva volt ahhoz, hogy a csurgói képző hazánk első tanítóképzőjévé küzdje fel magát. A tanárok képzettsége a multhoz képes egységesebb volt, minden szakcsoportnak megvolt a maga képesített tanára. Helyettesítésekre, óraadókra nem volt szükség, mert a testület teljes létszámú volt. Jó összetételű és határozottan jó képességű tanártestülettel rendelkezett az intézet a világháborút megelőző évtizedben. S ha a kedvező külső feltételek is meglettek volna, — amihez pedig jogos remény volt, — akkor kevés ilyen tanítóképzővel dicsekedhetett volna hazánk.

A háború kitörésével azonban sok minden megváltozott. Több tanár csendes munkahelyét a lövészárokkal cserélte fel, hogy életét, vérért áldozza a hazáért. *Folenta* Lajos tartalékos tüzérfőhadnagyot, az intézetnek egyik legkiválóbb tanárát már első évben ragadta el a katonahalál. Az északi harctéren srappell-lövéstől kapott sebébe halt bele egyheti szenvedés után. *Blénessy* János tanár, *Kaposi* Károly gyakorló-iskolai tanító és *Fejes* Gyula nevelő súlyos sebesülést szenvedtek. *Pödör* Béla tanár pedig hosszú éveken keresztül hadifogságban sínylődött. Csurgói helyét nem is foglalta el.

Nem volt irigylésreméltó sorsuk az itthonmaradottaknak sem. „Békés fegyverekkel és megfeszített munkával szolgálták e nehéz időkben a hazát.“ Volt idő, amikor mindössze 4 tanárnak kellett ellátnia azt a munkát, amit rendes körülmények között 10 végzett el. Emberfeletti mun-

kát kívánt tőlük a rendes, megszokott munka mellett a különféle háborús tanfolyamok tartása; az évről-évre, sokszor évközben is megváltozó tantárgyfelosztás szerinti tanítás és ennek nyomán járó újabb és újabb tanmenetkészítés; a változott viszonyokhoz való alkalmazkodás módzatait kereső és szinte minden szabad délutánra eső értekezletek tartása; a normáltanmenetek kívánalmainak betöltése, valamint az egymást érő rendelkezéseknek lelkiismeretes végrehajtása. Hozzájárult a tanárok túlterheléséhez, hogy mindezekon felül — szívük szavára hallgatva — buzgón résztvettek azokban a társadalmi és jótékonyági mozgalmakban, amelyeknek a háborúokozta sebek gyógyítása és a nyomor enyhítése volt a céljuk. S ezt a temérdek munkát olyan légkörben kellett végezniök, amely állandóan telve volt az intézet lefoglalásának veszélyével; lakásmizériákkal, világítási, fűtési és élelmezési gondokkal; a harc térről érkező és az intézet derék fiainak haláláról beszámoló megdöbbentő hírekkel

Lényegesen megkönnyebbedett a tanári testület munkája és ezzel párhuzamosan a munka értéke is nagyban emelkedett, amikor több tanár a katonai szolgálat alól felmentve, elfoglalhatta az elárult helyét. Ezután már nem kellett 35—40 órával dolgozniök a tanároknak, bár többletmunkában, helyettesítésben a sűrűn bekövetkezett tanárváltozás miatt továbbra is részük volt. Rendes állapot e téren csak az összeomlás idején következett be, amikor a megszállott területekről menekült munkaerőkkel tölthette be a minisztérium az üres helyeket. A nevelői állások betöltésénél azonban ezután is mutatkoztak nehézségek, mert a megbízottak egymásután mondtak le állásaikról és — érthetően — a bizonytalanul a biztossal cserélték fel. Végre, 1921-ben ez a kérdés is megoldódott és így teljes lett a tanári testület. Ekkor már azt a jelentést tehette az intézet igazgatója a minisztériumnak, hogy „nincs szükség tanárra“.

A világháború és az utána következő idők alatt nagy segítséget nyújthatott volna a küszködő testületnek az igazgatótanács. De ez az alakulat évek óta semmi pozitív eredményt nem tudott felmutatni. Nem számíthatjuk u. i. a tanács érdemei közé, hogy br. Inkey Pál igazgatótanácsos több ízben tűzifát ajándékozott az intézetnek, s hogy 1—2 tag lemondott a Segítő-egyesület javára napidijáról, mert azt, mint magánemberek tették. A tanács munkája csak amolyan jelképes munka volt. Nem is lehetett más, mert azon az 1 gyűlésen, amit évente tartott, még csak meg sem ismerhette az intézet bajait, nehogy még segíteni tudott volna rajtuk. Pedig ha az intézet anyagi gondjait leveszi a testület válláról, — amire eredetileg hivatva volt, — lényegesen könnyített volna annak terhein. Nem tudjuk, hogy mi idegenítette el a tanácsot az intézettől. Az-e, mert a testület intézetáthelyezési törekvéseivel szembeállott, amikor eddig egyszer sem fordult elő, hogy a testület és az igazgatótanács érdekei egymást keresztezték volna. Vagy talán az, mert érezte, hogy teljesen fölösleges szerv az intézet és a minisztérium között és így szükségtelen. Nem tudjuk, de tény, hogy sokszor az elnöknek megismételt felhívására gyűlt csak össze, máskor a tagok távolmaradása miatt meg épen nem tarthatott gyűlést. Az igazgatótanács intézmény így hát a csurgói intézetben is, — mint másutt, — önmagától megszűnt.

A magárahagyott testület bámulatraméltó erővel mentette át az intézetet a világháború és a kommun ezer akadályain. A legnehezebb és a legbonyoltabb helyzetekben is megtalálta a kiutat. Milyen nehéz volt ezekben a nehéz időkben olyan intézetet vezetni, ahol megfelelő épület, internátus, felszerelés, stb. állt rendelkezésre, hát még a csurgóit, ahol minderről legfőljebb álmodniok volt szabad a tanároknak. Sokszor úgy festett a helyzet, hogy a körülmények összeesküdtek az intézet ellen, hogy próbára tegyék a testület munkabírását, leleményességét, nevelői tapintatát, erélyét, hűségét a keresztényi eszmék iránt. De hála a rendíthetetlen világszemléletű tanárok többségének, az intézet a megpróbáltatás idejét is minden nagyobb megrázkódtatás nélkül átélte. A nagy teljesítményért a testület a legfelsőbb hatóság elismerését vívta ki.¹ Valóban meg is tett mindent a hosszú háború és a proletárdiktatúra által megromlott fegyelem helyreállítása, a munkára ösztönző pedagógiai légkör megteremtésére, az intézet extenzív és intenzív fejlődésének biztosítására. Nem a testületen múlt, hogy az elhatározások mind-egyikét nem kísérte szerencse.

A testületnek a napi munkán kívül folytatott tevékenykedése az intézet történetének ebben a szakaszában kiváltkép három gondolat-kör jegyében folyt. Hosszasan tárgyalta az 1916-ban megjelent normáltanmeneteket² és a velük együtt kiadott tanszer- és könyvtárjegyzéket, hozzászólt a tanítóképzés reformjának kérdéséhez és sorozatos gyűléseken kereste azokat a módokat, amelyek nyomán a rend és fegyelem, a keresztény erkölcsi normák uralma biztosítható lesz.

A *normáltanmenetek* gondolata a tanítóképzés „Hármaskönyvének”³ megjelenési idejében vetődött fel és mivel a szakemberek általános lelkesedésével találkozott, csakhamar testet öltött. A legkiválóbb szakemberek által összeállított és a tantervi keret konkrétizálására hivatott, valamint a tanítóképzés munkájához zsinórmértékül szolgáló normáltanmenetek hasznát *Sarudy Ottó* így jelölte meg: „A kezdőt vezeti, az idősebbet megnyugtatja, az elfogultat helyes útra téríti, a csüggedőnek visszaadja az önbizalmat. E mellett mindannyiunk munkáját egységessé teszi s az ellenőrzést reális tényekre alapítja. Mivel pedig nemcsak az órák szerinti felaprózott egysége-et, hanem a szemléltetés eszközeit, a begyakorlás módját s a népiskolával, gyakorlati kiképzéssel való kapcsolatokat is meg fogja jelölni, ennél fogva mindannyiunk munkáját megkönnyíti, eredményét, sikerét pedig hathatósabban biztosítja”.⁴

Bár minderről meg volt győződve a csurgói tanártestület, mégis bizonyos hidegséggel fogadta ezeket a tanmeneteket, valamint a tanszer- és könyvtárjegyzéket. Tudta, hogy az egységes tanmenetek igényei békebeli viszonyokra vannak alapítva és nem a három világháborús esztendő nyomait magukon viselő állapotokra, s hogy a tanszerjegyzék összeállításánál igazán nem a csurgói intézet szolgált mintául.

¹ V. K. N. 109,849/1920 sz. rend.

² V. K. M. 61.800/1916. sz. rend.

³ Így nevezték az 1911-ben kiadott Tantervet, Képesítővizsgálati Szabályzatot és az 1914-ben megjelent Rendtartási Szabályzatot együttesen.

⁴ L. Sarudy O.: A tanítóképző-intézetek normáltanmenetei. M. T. 1915. XXX. évf. 44. 1.

Jól látták a csurgói tanárok, hogy a tanmenetek követelményeinek az intézet külső körülményei miatt nem fognak tudni eleget tenni és így csak újabb súly fog a gondokkal amúgyis megterhelt lelkükre nehezedni. Lemondóan írja e tárgyalásokról felvett egyik jegyzőkönyv: „A normáltanmenetek megvalósítása, valamint a felszerelési jegyzékben foglalt tanszerek beszerzése tekintetében messzemenő kívánalmak vannak a testületnek.” De ha meg is kapnák a kívánt felszerelést — olvashatjuk tovább a jegyzőkönyben, — akkor sem érnének vele sokat, mert a szűk és dohos helyiségekben és a sűrű ide-odavitelben időelőtti gyors pusztulásnak lenne kitéve.

Hosszas tárgyalások után úgy döntött a testület, hogy a normáltanmenetek kívánalmainak betöltéséhez szükséges osztálykönyvtárakat megszervezi és a tanári könyvtár arra alkalmas műveit az osztálykönyvtárak állományának gyarapítására fordítja. A tanári könyvtár decentralizálására, szakosítására azonban a helyiségek hiánya miatt nem vállalkozik. Ugyancsak részben helyiségek, részben az illetékes szaktanárok távolléte miatt a normáltanmenetek által hangoztatott laboratóriumokat és praktikumokat sem állítja fel. Végeredményben tehát csak úgy és olyan mértékben fog a tanári testület az „ideális régiókban lebegő” normáltanmenetekhez alkalmazkodni, amennyire az intézet nyomorúságos és hiányos épülete, felszerelése engedi, vagyis „csak a körülményekhez mérten és a lehetőség határain belül.”

A másik aktuális téma, amelyhez a csurgói testület is hozzászólt, a mindjobban szükségessé vált *tanítóképzési reform* volt. E téren első sorban Mohar József igazgató tevékenysége érdemel említést, aki a mellett, hogy a reformot állandóan felszínen tartotta, sürgette, a legnagyobb körültekintéssel, a képzés minden mozzanatára kiterjedő és a kivitelezés lehetőségeit szem előtt tartó 96 §-os törvényjavaslatot állított össze a kérdés gyökeres rendezésére.¹ A törvénytervezet a történelmi fokozaatos fejlődés alapján készült. A multból, a képzés régi rendszeréből megtartotta mindazt, ami bevált. Ezt akarta kiegészíteni, korszerűen továbbfejleszteni, szemben azokkal a törekvésekkel, amelyek egészen új alapokra kívánták helyezni tanítóképzésünket (főiskolai, egyetemi képzés). A tanítóképző-intézeti tanárság zöme ehhez a javaslatához húzott, ez volt — miként Kiss József kiváló dolgozatában írja² — „a tanítóképző-intézeti tanárság kedve szerint való.” A rokonszenvet, bizalmat az bizonyította legjobban, hogy a tervezet 6 évfolyamra kiterjesztett, népies, szociális, állampolgári és katonai nevelési irányban kibővített alakját a Tanítóképző-intézeti Tanárok Orsz. Egyesületének 1917. évi közgyűlése elfogadta és a tanügyi kormány figyelmébe ajánlotta. Kiválóságát pedig az igazolta, hogy a későbbi évek hasonló törekvései is merítették belőle.³

A csurgói tanártestületnek a képzés reformja terén elfoglalt álláspontja azokból a feleletekből tudható meg, amelyeket a Tanítóképző-

¹ A törvénytervezetet l. M. T. 1916. XXXI. évf. 33—48. l., 85—96. l. és 119—130. l.

² L. Kiss J.: A magyar tanítóképzés reformgondolatai. M. T. 1933. XLI. évf. 110. l.

³ L. Törvénytervezet a tanítóképzésről. Előadó: Keszler K. M. T. 1924. XXXIX. évf. 2—10. l.

intézeti Tanárok Orsz. Egyesületének a tanítóképzés reformja tárgyában kiadott és az egyes tanártestületekhez intézett kérdőpontokra adott.¹

A kérdések első pontjára, „A keret“-re adott feleletek szerint a testület törvényhozás útján kívánta rendezni a tanítóképzés ügyét. A tanítóképzőket 6 évfolyamos, kéttagozatú (a felső 2 esztendő akadémia) és kizárólag állami intézeteknek szerette volna látni. Felvételt bennük az nyerne, aki 4 középiskolát végzett és a felvételi vizsgát sikeresen kiállotta. A felvétel az intézetek joga legyen, amelyeknek azonkívül még azt a jogot is meg kell adni, hogy tanítói pályára alkalmatlan növendékeket az intézetből eltávolíthassák. Az osztálylétszámot 30-ban kívánta megállapíttatni és a magántanulói intézmény eltörlését kérte.

A „Keretek kitöltése“-re vonatkozó feleletekből megállapítható, hogy a testület véleménye szerinti a tanítóképző-intézetek a tanítókat csak a főmunkakörükre készítsék elő, a mellék munkák elvégzésére a rendezendő különféle tanfolyamok képesítsék őket. A kántorképzés se legyen az állami intézetek feladata, róla az illető felekezetek gongoskodjanak. Egységes képzést kívánt a testület a tanítók és tanítónők számára. Különbséget csupán a tornában, a gazdaságtanban és kézimunkában tartott megengedhetőnek. Ami az új képzők tantervét illeti, megállapította, hogy sok régi tantárgyat fölösleges részletei miatt meg kell rostálni, másokat viszont ki kell egészíteni. Új tárgyakat is követelt: szociológiát, gyermekpszichológiát, életismeretet (Lebenskunde), illemtant, egy kisebbségi nyelvet (horvát). A pedagógiai és a nemzeti tárgyak elmélyítése végett a szemináriumi rendszer bevezetését tartotta szükségesnek. A szaktanárok részvételével alakított szemináriumok — gondolta a testület — az ifjúság önképzésének kérdését meg tudnák oldani az eddigi rossz és a szakiskolákhoz méltatlan önképzőkörök helyett.

A „Szervezeti részletkérdések“ feleletei elárulják, hogy a testület azt szerette volna, ha az intézet igazgatója csak a tanulmányi ügyeket vezetné és a gazdasági ügyek intézését egy tanárra bíznák, aki e téren az igazgató felügyelete alatt állna. Az internátusok fenntartását a tanítóképzők mellett feltétlenül szükségesnek tartotta és a kötelező internátusi nevelés alól csupán a helybeli tanulók felmentése mellett szavazott. A jó internátus a testület szerint az, ahol megfelelő hálószobák, dolgozók, olvasók, társalgók, játékszobák állnak az ifjúság rendelkezésére, vagyis ahol a nevelés családi jellege biztosítható. Egyben azt kívánta, hogy a be nem vált nevelői intézmény megszüntessék és kezdő képző-intézeti tanárok bizassanak meg a felügyelői teendőkkal. A tanítói képesítés egységesítése végett szükségesnek tartotta, hogy a képesítővizsgálat államvizsga legyen, mert csak így részesülhet a tanítóság fizetés tekintetében is egyenlő elbánásban. A tanítói fizetést egyébként azonosítani szerette volna a tanítók képzettségéhez hasonló minőségű, vagyis akadémiai képzettségű tisztviselők fizetésével.

A „Hatóság és felügyelet“-re nézve az volt a testület álláspontja, hogy a tanfelügyelőségre, mint felettes hatóságra nincs szükség. Úgyzintén törlendő az igazgatótanácsai intézmény is és a tanítóképző-intézetek közvetlenül a minisztérium alá helyezendők. A szakfelügyelet ak-

¹ L. M. T. 1920. XXXV. évf. 1—2. füz. 25 l. Összeállították: Molnár O. és Sarudy O.

ként módosítandó, hogy mindegyik szaknak meglegyen a maga felügyelője és a felügyeletben a segítség szándéka érvényesüljön.

A „Tanítók továbbképzését“ szükségesnek mondotta ki a tanári testület. E téren az intézményszerű továbbképzésnek adta a palmát, amelyet kötelezővé szeretett volna tenni és turnusokban óhajtott volna rendeztetni.

A harmadik probléma, amellyel a csurgói tanártestületet ebben az időben foglalkoztatta, a *régi rend és fegyelem*, valamint erkölcsi állapot visszaállításának kérdése volt. De ez már átvezet a tanításhoz és neveléshez, ezért ott vesszük tárgyalás alá.

18. A tanítás a világháború alatt és után.

A tanítást ebben a történeti szakaszban nagyrészt a körültekintéssel készült és kiváló, de azért mégis lényeges hibákat magában rejtő 1911-es Tanterv és Utasítás,¹ valamint ezek nyomán készített normáltanmenetek irányították. Ez az irányítás azonban a világháború éveiben egyre képzetesebb lett, mert a megváltozott viszonyok miatt hozott rendeletek vették át az irányító szerepet. Már ez a tény is azt bizonyította, hogy új tantervre van szükség. Az összeomlás tapasztalatai mégcsak erősítették a tantervi változtatásra irányuló törekvéseket. A tanítótól nemcsak azt várta az országos szakvélemény, hogy a tanulók, hanem hogy a felnőttek oktatására is tudjon a siker jegyében vállalkozni. A magyar nép erőteljesebb nevelése, tanítása lett a jelszó s ez a tanítóképzés megváltozását is maga után vonta. A tanítóképzés reformját gyorsan kellett nyélbe ütni. Tépeldésre nem volt idő. Szerencsére a szervezeti keret régóta készen állott már, hosszú évek vitája alatt kijegecesedett. A kereteket megtöltő tantervről kellett mégcsak gondoskodni. A gyors, kapkodó munka azonban megbosszulta magát. A sebtében készült tantervbe olyan vaskos hibák csúsztak bele, amelyeket az ellentábor a politikai, a társadalmi és a gazdasági okok mellett sikerrel felhasználhatott a 6 éves tanítóképzés megbotránkozására.²

A kapkodás már abban meglátszott, hogy 1920-ban az első osztály számára kiadott átmeneti Tanterv³ és a következő évben kibocsájtott tantervjavaslat⁴ elsőéves anyaga között lényegbevágó különbségek mutatkoztak. Olyan anyagot kellett tanítani az első évfolyamban az 1920-as rendelet szerint (pl. stilisztika, retorika, Magyarország földrajza), amit az 1921-es más osztályok számára írt elő és megfordítva, a második rendelet tanterve olyan anyagra akart a felsőbb osztályokban építeni, amit az alsók az első rendelkezés alapján nem adtak meg. Az ebből eredő zűrzavart a testületnek kellett tisztázniok. S így az lett a helyzet, a helyett, hogy a Tantervtől segítséget kaptak volna, még nekik kellett azt a bajból kiségetniök.

¹ V. ö. Szakál J.: I. m. 93. l.

² V. ö. Kiss J.: A magyar tanítóképzés reformgondolatai. M. T. 1933. XLVI. évf. 114—155. l.

³ V. K. M. 90.841/1920. sz. rend.

⁴ V. K. M. 77.340/1921. sz. rend.

A csurgói tanártestület határozottan örült a 6 évfolyamos képzést előíró rendelet visszavonásának. Nem azért, mintha a tanítók magasabb képzését, társadalmi és gazdasági helyzetének megjavítását ellenezte volna. Nem, hanem azért, mert a mérhetetlen követelmények betöltésére az egytagozatú és középiskolai jellegű tanítóképzést alkalmatlannak tartotta és mert a 6 évfolyam ifjúságát a 3 osztály számára készített szűk iskolaépületben elhelyezni nem tudta volna. Különösen ez az utóbbi aggasztotta a testületet, amikor a képzés idejét felemelő rendelet napvilágot látott. S így csak természetes, hogy az aggodalmakat megszüntető rendeletnek örült, hiszen súlyos gondok alól való felszabadulást jelentett.

A gondból az intézet vezetőségének ebben a történelmi szakaszban éppen elég jutott ki, a tanításnak akár a külső, akár a belső feltételeit tekintjük. A háborús viszonyok alaposan felforgattak mindent. Nagy feladatot rótt a kislétszámú tanári testületre a háború második évében kiadott „szükségrendelet”¹ követelte kettős tanmenet szerinti haladás, majd a különféle háborús tanfolyamok rendezése. A harcbavonuló növendékeket rövidített, a többieket rendes tanmenet szerint kellett tanítani. A IV. éves növendékek valamennyien a kivonatos előadásokat hallgatták, mert a sorozáson — kevés kivétellel — mind beváltak. A három alsó osztály óráit pedig úgy osztotta be a testület, hogy a 3 órás pedagógiai tárgyak közül kettőt rendes tanmenet szerint, kettőt kivonatos tárgyalással, a reáliáknál és humanioráknál pedig egyet rendes tanmenet szerint, kettőt kivonatos tárgyalással tartott. A 2 órás tárgyakat felerészben kivonatosan, felerészben rendszeresen látta el. A művészi és ügyességi tárgyakat a rendelkezés nem érintette, mert ott egyénileg folyt a tanítás.

A háborús tanfolyamok közül az elsőt, az ú. n. képesítőre előkészítő tanfolyamot 1916 május 25-től június 25 ig tartották meg az intézetben ama III. évesek részére, akik az előző évben osztálybizonyítványt szereztek és bevonultak, de még nem állottak harcban; valamint azoknak a III. évesek részére, akik ebben a tanévben rövidített tanmenet szerint tanultak és nem vonultak még be.² A heti 42 órás tanfolyamon 31 növendék vett részt. A tanfolyam hallgatóinak képesítővizsgálatát a testület előterjesztésére úgy könnyítették meg, hogy csak szóbeli és gyakorlati vizsgálatot kellett tenniük, az írásbeli elmaradt.³

Az 1916—17. tanévben a rendes, de a megszokottnál rövidebb tanítás mellett kétszer rendeztek a csurgói intézetben tanfolyamot a hadban álló és a harcbavonuló növendékek részére. Résztint vizsgára, résztint képesítőre előkészítő tanfolyamokat. Egy februári 4 hetes tanfolyamot külön a III. (heti 38 óra) és külön a IV. (heti 42 óra) éveseknek és egy március—áprilisi 6 hetes képesítőre előkészítő tanfolyamot (heti 42 óra) a III. éves tanfolyamot végzett hallgatók részére. A februári tanfolyamon 14 harmadéves és 6 negyedéves vett részt, a 6 hetes tanfolyamon a hallgatók száma pedig 16 volt. Mindkét rendkívüli tanfolyamon 6 harctérről hazajött ifjú is megjelent.

¹ V. K. M. 913/1915. eln. sz. rend.

² V. K. M. 54.700/1916. és 59.900/1916. sz. rend.

³ V. K. M. 66.707/1916. sz. rend.

Az 1917—18. iskolaévben három tanfolyam tartását rendelte el a minisztérium. Február és március folyamán 6 hetes tanfolyamot a januári szemlén bevált III. éves és külön a IV. éves növendékek részére. Április hónapban 4 hetes tanfolyamot a hadban álló III. és IV. éves növendékek részére, amely utóbbin a harmadosztályú tanfolyamot végzett hadbavonuló növendékek is résztvettek, végül májusban az áprilisi szemlén bevált III. és IV. éves növendékek részére együttesen egy 4 hetes negyedosztályú tanfolyamot. Az első tanfolyamon 8 III. és 2 IV. éves, a második tanfolyamon 16 III. és 18 IV. éves, a harmadikon 3 növendék vett részt. A tanfolyamokra jelentkező hallgatók összes létszáma tehát 47 volt. A harmadéves tanfolyamok heti 40 órák, a negyedéves tanfolyamok heti 43 órák voltak. A tanfolyamok alatt arra törekedtek a tanárok, hogy a tananyagot lehetőleg a tanítási órán dolgozzák fel. E cél biztosítására minden órát az előző óra anyagának ismétlésével kezdték és rendszeres összefoglalással fejezték be. Az óra folyamán a kifejtő tanítási alak alkalmazásával, állandó kérdezetéssel iparkodtak a hallgatókat a közös munkába bevonni. Az elért eredmény általában kielégítette a tanfolyam vezetőit, bár a harctérről hazatért ifjak nagyon nehezen kapcsolódtak bele a szellemi munkába. Hosszabb idő kellett volna ahhoz, hogy a tanulástól elszokott lelküket mozgásba hozzák. Épen azért a testület a tanfolyamoknak 3 hónaposokká történő átalakítását javasolta a minisztériumnak. Erre azonban már nem került sor, mert a háború időközben befejeződött.

A háborús tanfolyamokon kívül 1918 nyarán 4 hetes testnevelési tanfolyamot tartottak a csurgói intézetben. Ezeket a tanfolyamokat az Orsz. Testnevelési Tanács javaslatára rendezte a kultuszminisztérium 10 állami képzőben, a működő népiskolai tanítók részére.¹ A tananyagot és órarendet is a minisztérium állapította meg. A 122 órás tanfolyamot *Mohar* igazgató vezette, előadók *Bencze* István tornatanár és *Kaposi* Károly gyakorló-iskolai tanító voltak. A tanfolyamon 23 hallgató vett részt, akik útiköltségben, 200 K ösztöndíjban részesültek és ingyen gyakorló-ruhát kaptak. A minden tekintetben sikerült tanfolyam 17.400 K-jába került az államkincstárnak.

A világháború és a kommunizmus lezajlása után 1 éves tanítói póttanfolyam tartását is elrendelte a minisztérium² ama tanítók részére, akik a képző III. és IV. évfolyamát háborús tanfolyamokon végezték. Az intézet vezetősége azonban az iskola súlyos épületgondjai miatt a megrendezés alól felmentését kérte. Ezt meg is kapta, annál is inkább, mert a tanfolyamra csak 1 hallgató jelentkezett.

A különféle tanfolyamok és a rendes tanítás sima lebonyolítása elé az intézet jól ismert bajain kívül számos más akadály gördült, mint: a szénszünetek, járványszünetek, világítási zavarok és nem kis mértékben a tankönyvhiány.

A fűtőanyag hiánya és a fellépő járványos betegségek miatt többször szünetelt a tanítás a világháború alatt épenúgy, mint az utána következő esztendőkből. Sokszor 2 hónapig sem volt előadás. Rendszerint a karácsonyi vakáció hosszabbodott meg. A kényszerszünetek gazdaságos

¹ V. K. M. 90.187/1918. VI. b. sz. rend.

² V. K. M. 197.202/1919. sz. rend.

kihasználása végett utasításokkal látták el a tanárok a növendékeket: mit tegyenek az elvégzett anyag begyakorlására, mit tanuljanak vagy olvas-
sanak az elvégzendő anyag előkészítéseképen. Az adott feladatok elvég-
zéséről a szünetek végén tartott összefoglalók segítségével győződtek meg.

A világítási nehézségeket úgy hidalta át a testület, hogy a téli hónapokban az összes délutáni órákat délelőttre osztotta be. Az 5 hat-
vanperces óra helyett 6 ötvenperces órát tartottak a tanárok, ötperces
óráközi szünetekkel. Ilyenformán megtakarították a délutáni fűtést és
világítást és egyben alkalmat adtak a tanulóknak, hogy a vakáció okozta
mulasztásokat pótolhassák. A szabad délutánok egyikét testedző játékokra,
a másikat olvasó-délutánok tartására fordították, amelyeket a háború
tartama alatt szünetelő Önképzőkör helyett vezették be. Ezen a tanár-
testület tagjai rövid előadásokban tájékoztatták az ifjúságot a megváltozott
politikai, gazdasági és szociális viszonyok felől. Az intézeti nevelők fel-
ügyelete és irányítása mellett napilapokat olvasott a diákság és az
olvasottak kapcsán vitákat rendezett.

Az intézetben uralkodó tankönyvhiány kettős okra vezethető vissza.
Részint arra, hogy tankönyv azokban a nehéz időkben csak kevés jelent
meg, részint, hogy a megjelenteket sem tudta a helybeli könyvkereskedő
beszerezni. Az utóbbin úgy segítettek, hogy a beszerezhetőket az ifj.
Segítő-egyesület hozatta meg, amely ezen a téren már a multban is
nagy érdemeket szerzett. A kifogyott tankönyveket rövid jegyzetekkel
pótolták. Mindegyik tanár a pedagógia szinte valamennyi eszközének
felhasználásával megértette az anyagot. Tanítása folyamán lényegre ki-
terjedő táblai vázlatot készített, melynek segítségével az óra utolsó per-
ceiben összefoglalást tartott. Elmélyítette a tárgyalatokat, majd a növen-
dékekkel leírta a vezérfonalat. Ezzel az eljárással megmenekültek a
tanulók a nehéz és kétesértékű jegyzetkészítéstől és mégis jó segítséget
kaptak az ismeretek begyakorlásához. Érdekes megemlíteni, hogy a tan-
könyvhiánynak kedvező hatása is volt. Elősegítette az újabb tanítóképzés
módszer kialakítását, amelynél a hangsúly a növendékek több helyről
összegyűjtött gondolatainak megbeszélésére, kifejtésére esik és nem a
tankönyv szövegének szolgalelkű elisméltésére.

A háborús és az utána következő nehéz esztendőket nemcsak a
tanulás külső körülményeire voltak kedvezőtlen hatással, hanem annak
belső rendjét is alaposan megbolygatták. A helyreállítás és továbbfejlesztés
terén kiváló segítségre talált a testület az 1917-től szinte minden esztén-
dőben megismétlődő szakfelügyelői, illetőleg (1920-tól) kir. főigazgatói
látogatásokban. A látogatást végző tanügyi férfiak a tanítóképző-intézeti
tanárság legkiválóbbjai sorából kerültek ki, akiknek kipróbált gyakorlata
és a sok intézet meglátogatásából származó tapasztalata biztosíték volt
arra, hogy a tanácsaik, útbaigazításaik követendő értéket képviselnek.
Észrevételeikkel, konkrét utasításaikkal új szint vittek a csurgói intézetben
folyó tanításba, amelyet addig a testület a fennálló rendelkezések nyomán
főleg csak önmagából termelt ki és így lassan a felfrissítés hiányában
— minden értéke mellett — az elszíntelenedés veszélye fenyegette. De
azzal, hogy a főigazgatók, mint valami élő kapcsok az ország tanító-
képzőinek egységesedő vérkeringésébe bekapcsolták, új életre keltették
és fejlődését biztosították.

A világháború és azt nyomon követő időszak tanulságaképpen az egyoldalú, túlterhelő és csupán ismeretközlő tanítás helyébe lassan a világnézetet megformáló, a totális lelket művelő tanítás lépett, mely egyedül képes arra, hogy a cselelésekhez a gyújtótűt megadja. A tanítás mellett kezdenek kiemelődni, még a szakiskolai tanítóképzőben is, a nevelés szempontjai, hogy általuk a tanítás eredménye állandósuljon, hogy a gondolatok és eszmék életformáló erővé realizálódjanak. Lassan a tananyag és tanítvány közti viaskodásban a tanítvány kezd felülkerekedni. A neveléstudomány kopernikusi fordulata nyomán, ahogyan a népiskolában a gyermek, a tanítóképzőben az ifjú lép lassan a tanító-nevelő munka középpontjába. Kezd más értelmezést kapni a sok félreértésre okot adó „ú. n. előkép-teória, mely — mint Kiss József írja¹ — sokáig feküdt nyomasztóan a magyar tanítóképzésen.“ Ennek az elvnek az a helyes átértése, amit dr. Padányi—Frank Antal cikkében találunk meg,² körvonalalaiban fellelhető a világháború utolsó éveinek és az azokat követően következő idők tanítóképzésében.

A csurgói intézetben is egyre többet tettek annak érdekében, hogy az ifjak öntevékenyen résztvegyenek a tanításban, hogy lelküket kitárják, gondolataikat, véleményeiket nyilvánítsák. A tanítás sokszor megbeszéléssé alakult át, a növendékek olvasmányainak, élményeinek, megfigyeléseinek, tapasztalatainak vagy éppen vélekedéseinek megbeszélésévé, amit a vitavezető tanár a végén összefoglalt és a tételhez tartozó gondolatokkal kiegészített. A tanítás így kellemessé és élénkké vált s mert a megbeszélés az újabb eredményekre is kiterjedt, állandóan friss maradt. Az értelemnek ismeretekkel való megterhelése helyett a helyes ítélőképesség kialakítása, a tankönyv szövegének szolgalelkű utána-mondása helyett a növendékek gondolatainak szabatos kifejezése lépett előtérbe. Ezzel a módszerrel és a feletetés kínzó, aggodalmat keltő, lelki gátlást okozó voltának megszüntetésével sikerült, a tanulás meg-
 útáltatása helyett, az ifjakba a művelődés vágyát beleoltaniok. Az élet gazdasági, szociális problémáival való állandó törődéssel, a szaktárgyak népiskolai vonatkozásainak kiemelésével pedig a növendékeket érdek-
 lődőkké, az életet megértőkké, gyakorlati gondolkodásúakká, illetőleg szakképzetteké tették az intézet vezetői, úgyhogy a tanítónövendékek a gyermekek és a nép helyes vezetésére épenúgy éreztek vágyat, mint képességet.

Nem lenne teljes az a kép, amit a csurgói intézetnek e történeti szakában folyó tanításáról alkotni akarunk, ha az általános alapelvek az érvényben lévő tantervi utasításokat meghaladó átalakulását megállapítva, figyelmünk nem terjedne ki a részletmegoldások legfontosabbjaira.

A megváltozott helyzet, a megváltozott körülmények kényszerítő hatására a *test- és egészségügyi* ismeretek egészségügyi, anya-, csecsemő- és gyermekvédelmi kérdésekkel egészültek ki, amelyeket azonban nemcsak az említett tárgyak, hanem valamennyi évfolyamon, valamennyi tantárgy keretében mélyítették el.³ A neveléstudományi tárgyakkal kap-

¹ L. Kiss J.: I. c. 18. l.

² L. dr. Frank A.: A tanítóképzés központja a tanítónövendék. M. T. 1932. XLV. évf. 180—193. l.

³ V. K. M. 168.418/1917. sz. rend.

csolatban sor került a nemzetnevelés és szempontjainak érvényesítésére,¹ a szervezetenban pedig a népiskolák belső életének felügyeletére és irányítására hozott újabb rendelkezések ismertetésére.²

A *gyakorlati kiképzést*, amely az 1919 óta kéttanítós részben osztott iskolává lett gyakorló-iskolában folyt, behatóbbá kívánták tenni és pedig azzal, hogy 1920-tól kezdve újabb tanítási fokozatokat, a Brunowszky-féle fokozatokat vezették be. Ezek: A) Előkészítés. Általános célkitűzés. I. fok. Szemléltetés. II. fok. Képzetkapcsolás. III. fok. Fogalomkeletkeztetés, rendszerezés. IV. fok. Elmélkedtetés, alkalmazás. V. fok. Begyakorlás. B) Kijelölés. A következő órai anyag kijelölése. — Feladat. A tanításokat az egyes fokok között alkalmazott áthidaló gondolatok és részletcélkitűzések tették összefüggővé. Ugyancsak ebben az időben vezették be az intézet új igazgatója, *Brunowszky Rezső* által összeállított tanítás-bírálatok naplóját, a tanítás-előkészületek naplóját, hospitálási naplót.

Az ívpapírosra írt tervezeteket alak, tartalom, helyesírás és fogalmazás szempontjából vetették az érdekelt tényezők bírálat alá. A tartalmat és helyesírást a szaktanár, az alakot és fogalmazást a gyakorló-iskolai tanító bírálta el, míg a pedagógus tanár valamennyire megtette észrevételeit. Hogy a növendék tájékozódhassék a tervezetében tett megjegyzések származása felől, az egyes tanárok más-más színű tintát használtak a javításhoz.

Az élet iskoláiban folyó munka megfigyelésére sűrűn keresték fel az intézet felsőéves növendékei Csurgó és környékének népiskoláit. Több gyakorlati tanítást is tartottak ilyenkor, — mint a mult történeti szakasz utolsó évtizedében is, — hogy némiképen pótolják azt a hiányt, amit a második gyakorló-iskola szerepét betöltő áll. leányiskolának 1904-ben történt elvesztése jelentett. Az iskolák külső és belső rendjének tanulmányozásán kívül éber figyelemmel kísérték a tanító adminisztratív teendőit és népművelő tevékenységét, hogy ez a munkakör se legyen ismeretlen az ifjak előtt.

A *magyar nyelvi* dolgozatok változatosabbak lettek. Eddig — eleynészdően kevés kivétellel — a magyar tanulmányokkal, vagy a szaktanár által tanított más tárgyakkal (történelemmel, földrajzzal), ritkábban a pedagógiával voltak kapcsolatban. Most népi, nemzeti, a zajló és nem a történeti életből vett tárgyakat dolgoztak fel az írásbeli munkák és egyre több lett az olyan dolgozatok száma, amelyekben a növendék magáról, a maga problémáiról, terveiről, érzés- és gondolatvilágáról írhatott.

A *német nyelvi* dolgozatok tételei ugyan továbbra is a tantervi anyaghoz tapadtak, annyi változás a tárgy tanításában azonban mégis történt, hogy a tanítás élénkítésére bevonultak hangulatos és áhítatkeltő német énekek és dalok.

Néhány esztendeig a *kisebbségi nyelvek* közül a horvátot tanították a csurgói intézetben. *Kákosy Elek* róm. kat. hitoktató foglalkozott

¹ V. K. M. 182.311/1919. sz. rend.

² V. K. M. 186.932/1919. sz. rend.

vele heti 4 órában a megadott miniszteri módozatok alapján.¹ A horvát nyelv tanulására nagyon kevés növendék jelentkezett, azért a különböző osztályok tanulóit összevonva tanította a hitoktató.

A *mennyiség-tani* oktatásban, még a felsőbb osztályokban is, az elmeképzés mellett nagy gondot fordítottak a mindennapi élet számolási készségeinek elsajátítására, míg a *természettajzi* tárgyak tanításában a gazdaságtani vonatkozásokra esett a hangsúly. A *gazdaságtanban* a kertészet helyére a mezőgazdaság lépett és a tanítás a többtermelés gondolatkörében folyt, amit különben valamennyi tantárgy igyekezett szolgálni.² A mezőgazdasági ismereteknek a gyakorlatban való érvényesítésére kiváló alkalmat nyújtottak a Magyar Mezőgazda Szövetség elgondolása szerint megindult ú. n. gazdasági munkák, „hadi-munkák“, amelyeket az ifjak részben otthon a szülői háznál, részben a gazdasági cseléd szűkeében lévő gazdánál végeztek, vagy pedig az intézet gazdasági területén. Főleg a nagyvakációban folytak ezek a munkák, de volt eset, amikor a szorgalmi időben kaptak a növendékek elvégzésükre 3—4 hétre terjedő szabadságot.³ A tanulmányi előmenetelben elszenvedett veszteség bő kárpótlást talált a munkák révén szerzett tapasztalatokban.

A *történelemben* a kulturális viszonyok tárgyalása állt előtérben és nagy figyelemben részesültek a kisebbségpolitikai kérdések.⁴ A *nemzetgazdaságtan* közgazdasági, társadalmi ismeretekkel bővült és a tárgyalás középpontjába azok a nemzeti, etikai mozzanatok kerültek, amelyek a helyes világnézet kialakítására alkalmasaknak bizonyultak.⁵

A *rajzoktatásban* mind több teret kaptak a táblai magyarázó és a skematikus, illusztratív rajzok. A *testnevelés* a katonai nevelés szolgálatában állott.⁶ A szaktanár fokozottabb figyelmet szentelt arra, hogy azokat az erényeket, amelyeket a magyar katonát a világháborúban, mint a világ egyik legelső katonáját mutatták be, tudatosítva maradék nélkül átplántálja az ifjabb nemzedékre.

19. A nevelés ügye a nehéz esztendőkbén.

A nevelés irányát ebben az időszakban is a kipróbált és bevált elvek: „a mély és tiszta hazaszeretet, a benső vallásosság, a megingathatatlan jellemesség és a komoly munkásság szabták meg és határolták körül“. S a lélek művelése, nemesítése mellett mindig kiváló gond fordított a test harmónikus fejlesztésére, ápolására, edzésére. Az elvek megvalósítása elé mindazonáltal igen sok akadály gördült. A növendékek kedély- és akaratvilágát mélyen érintették a világháború eseményei és azok nyomán járó változások. Magaviseletükre, szorgalmukra egyaránt kedvezőtlen hatást gyakoroltak. Különösen a harctérről visszajött tanfolyamhallgatók fegyelemromboló hatását volt nehéz ellensúlyozni. A háború lezajlása után a vörös rém kísértett. A közoktatásügyi népbiztos-

¹ V. K. M. 177.370/1917. sz. rend.

² V. K. M. 6.616/1918. VI. b. sz. rend.

³ V. K. M. 8.825/1918. eln. sz. rend.

⁴ V. K. M. 209.494/1914. sz. rend.

⁵ V. K. M. 200.884/1919. sz. rend.

⁶ V. K. M. 141.608/1916. sz. rend.

ságnak a munkásfegyelem kialakítására hozott intézkedéseik ugyan nem méltelyezték meg az ifjúságot, mégis hosszú időbe, nagy munkába került a régi rend, a régi állapot visszaállítása, a nemzeti és valláserkölcsei elvek uralmának biztosítása. Különösen azért volt ez nehéz, mert a testület minden nemes szándéka ebben a történeti szakaszban hajótörést szenvedett a szomorúvá vált kasztrai viszonyok miatt.

A legnagyobb eredményt kétségtelenül a *hazafias* nevelés terén érte el az intézet. „Az igaz, — olvashatjuk a háborús tanévek első Értesítőjében, — hogy a háborúval kapcsolatos mozzanatok a külső rendre, sőt a belső fegyelemre károsan hatottak, de bőséges ellenértéket nyújtottak az ifjúság hazafias szellemének és hazafias tettekre való készségének kifejlesztése tekintetében.” Ez azért volt lehetséges, mert a testület a hazaszeretet ápolására nemcsak a tanítás folyamán kínálkozó alkalmat, hanem azonkívül a példátlan erőfeszítéssel és páratlan dicsőséggel folyó küzdelem minden élményét tervszerűen felhasználta. A hazafias nevelés következményeként ott volt az intézet ifjúsága, amikor a honszeretet akár munkát, akár anyagi áldozatot kívánt tőle s ott volt, amikor harcba szállította. E téren inkább mérséklésre volt szükség, mint buzdításra, hogy „az ifjak a tudományok csendes ápolását a harci zajjal időnek előtte fel ne cseréljék.”

És amikor mégis megtették, páratlan hősiességgel állták meg ott a helyüket a gyermekéveiket alig levélkezett ifjak. Magatartásukról hű képet festenek a szerzett értesüléseken kívül azok a megható levelek, amelyeket az alma mater és az intézet vezetője iránt érzett ragaszkodás és szeretet diktált a lövészárkokban fekvő íróiknak. Az egyik, 1915 februárjában kelt levelében pl. ezeket olvashatjuk: „Kötelességemnek tartom, hogy ezután is hősiiesen küzdjek hazámért, ha vérem utolsó cseppjét is kell feláldoznom. Fel is áldozom, ha kell: harcolok, küzdök továbbra is, dacára annak, hogy lábaim lefagytak.” Hogy ezek nem voltak puszta szavak, hangzatos szólamok, hanem a hősi elszántság végtelenül komoly kifejezése, arra bizonyíték az intézet nagyszámú hősi halottja, akiknek dicső neve fogalommá magasztosult. Az intézet falába elhelyezett márványtábla időtlen időkig hirdetni fogja, hogy egy tanár tanításait életével pecsételte meg és hogy 9 ifjú vérének hullatásával tett tanúbizonyosságot arról, hogy az elhintett mag jó talajra talált. A táblát az 1914—15. tanévben végzett és tízéves találkozóra összegyűlt volt növendékek készítették és az intézet 60 éves fennállásának emlékünnepe, 1929-ben leplezték le fényes külsőségek mellett. Rajta ezek a nevek olvashatók:

Folente Lajos tanár,
Buzássy László,
Haracsy József,
Kerschbaummayr Sándor,
Kiss István,
Peti József,
Polka József,
Tóth Sándor,
Wittmer László,
Zelend József.

A vallásos nevelés régi rendjét a proletárdiktatúra zavarta meg. Rendelkezései nyomán a vallásos jelvényeket el kellett távolítani, a vallásos fohászokat, imákat el kellett hagyni és világiakkal helyettesíteni, valamint a vallásoktatást beszüntetni és helyette szociológiát tanítani. Azzal, hogy a vallásoktatást száműzte az iskolai nevelésből, az *erkölcsi* nevelés alól is kiszedte annak alapkövét, elmetszette annak életét és szilárdságot adó gyökerét. Pedig vallás nélkül minden nevelés üres, hiányzik belőle a kezdet, a vég, a tartalom, hiányzik belőle: Isten. A vallás nélküli nevelés végeredményben egy nagy hazugságon épül, mert azt akarja elhíttetni az emberiséggel, hogy Isten nélkül boldogulhat.

A vörös nevelésügyi kormányzat minden téren a munkásfigyelem elérésére törekedett, benne látta a tanító- és nevelőmunka eredményének biztosítékát is. Érdekében létrehozta a diáktanácsot, melynek kebelén belül megalakult: a) a fegyelmi bíróság, a növendékek fegyelmi ügyeinek első fokozatú intézésére, b) a kéttagú bizottság, a köztartás, általában az anyagi ügykezelés felülvizsgálására, c) a számonkérő-szék, melynek feladata volt megvizsgálni az egyes tárgyakból nyert osztályzattal elégedetlen növendékek tudását és az így nyert véleménye alapján felkérhette az illető szaktanárt, hogy a kérdéses növendéket újból hallgassa ki. A diáktanács intézkedett az osztálybizalmiak megválasztása felől és az ötös diák-bizottság kiküldéséről. Az ő hatáskörébe tartozott az ifjúság szellemi, különösen szociális továbbképzése és a sportügy. A diáktanács megalakulása után meg is kezdte működését, az 1919 június 19-én megtartott eredménymegállapító konferencián pl. annak rendje és módja szerint megjelentek az osztálybizalmiak és éber figyelemmel kísérték, vajjon a testület helyesen jár-e el a „megfelelt“ és a „nem felelt meg“ osztályzatok kiosztásában.

Szerencsére a rémuralom nem tartott sokáig. De ez a négy hónap is elég hosszú idő volt ahhoz, hogy a testületet a rend helyreállítása és a romok eltakarítása tekintetében komoly feladat elé állítsa, hogy a növendékek közt megindult erkölcsi zúllás megakadályozására kemény próbának vessen alá az intézet vezetőinek nevelői tapintatát. Többéves komoly munkára volt szükség, míg némi eredmény mutatkozott. Az eredménytelenségnek nem az ifjúság vásottsága, romlottsága, megméltelyezett volta volt az oka (csak öten léptek pl. a vörös hadseregbe), hanem egyedül a rossz externátus, a szomorú kasztrai viszonyok, amint azt a kiküldött négyes-bizottság és a tanári testület egyértelműen megállapította. Korcsmázások, verekedések, szurkálások csak azért fordulhattak elő, mert a diákságra éjjel internátus hiányában nem ügyelt senki. A növendékek erkölcsi és testi életére kiható tarthatatlan állapot megszüntetésére, — amint láttuk — haladéktalanul megindult az intézet át-helyezését célzó törekvés. De mivel ez igen nehéz és hosszadalmas ügynek ígérkezett, átmeneti megoldásokat keresett a testület.

Ezek során *Dobosy Elek* tanár parancsnoksága mellett megszervezte az intézetben 1923-ban a cserkészet és határozott célkitűzéssel Pedagógiai Kört létesített. Továbbá megállapodtak a testület tagjai abban, hogy olvasmányaik során talált nevelőértékű mondatokat vagy nagyobb szemelvényeket gyűjteni fogják és kellő magyarázattal a nevelés eszközeivé

teszik. A növendékek társadalmi viselkedésének, valamint modorának csiszolása érdekében minden második szombat estéjén a konviktus ebédlőjében a tanárok, azok családtagjai és az ifjúság részvételével összejöveteleket tartanak. A növendékekről személyi lapokat vesznek fel. Ezeknek a személyi lapoknak különösen nagy értékük volt, mert segítségükkel hű képet alkothattak maguknak a növendékek testéről, lelkéről, a növendékek iskolán kívüli viselkedéséről, vagyis megismerték az ifjúságot. De egyúttal hozzászoktatták a diákságot a lelki és testi jelenségeik számbavételére, az önmegismerésre és önnevelésre.

Az internátus hiánya az iskola egészségügye terén az egész történet folyamán érezte kedvezőtlen hatását, de úgy, mint a világháború és az utána következő évek alatt, még soha. A szárnalmas képet nyújtó, zsúfolt tömeglakásokká átalakult kasztrák valóságos termelő telepei voltak a különféle betegségeknek. Különösen a járványok garázdálkodhattak szabadon, mert az egészségvédelem elemi intézkedései sem történhettek meg. Betegszoba vagy kórház hiánya miatt nem lehetett a betegeket elkülöníteni a többiektől és ezzel a fertőzésnek útját állni. A járványokon kívül a fűtetlen vagy alig fűtött szobák is hozzájárultak a megbetegedési szám ijesztővé vált emelkedéséhez. Volt hónap, — pl. 1921 december hava, — amikor több volt a beteg, mint máskor két esztendő alatt. Különösen sok volt a kéz- és a lábelfagyás, a hüléses megbetegedés, a légzőszerveit, tüdejét fájlaló beteg. Ugyancsak a kasztrai állapotokkal, a fűtés hiányával és a túlszűfolttsággal magyarázható az 1920-ban ki-tört rühbetegség. Tudvalevő, hogy hideg szobában, hideg vízzel nem szeret tisztálkodni az ifjúság. De sokszor még hideg víz sem volt, mert sok kasztra a kutat nélkülözte és a máshonnan hozott víz reggelre jéggá fagyott. Javulás e téren csak akkor állott be, amikor *Brunowszky* Rezső igazgató a tisztasági és alsóruha-szemlélt rendelte el.

Örülni kellett, hogy ilyen körülmények között aránylag kevés növendék fejezte be ifjú életét és hogy szerencsésen tudott átjutni az intézet történetének ezen a legnehezebb korszakán.

20. A feldúlt évek tanulóiról.

A növendéklétszámnak az a határozott emelkedése, amely az előbbi történeti szakasz utolsó évtizedében tapasztalható volt, ebben az időben továbbtartott. Ha a világháru éveiben a zavaros idők miatt stagnálás is állott be, két-három átmeneti esztendő után addig még nem látott erőre kapott. Feltűnők az 1920 és 21-es tanévek aránylag kislétszámú első évfolyamai. A jelenség magyarázata abban a figyelmeztetésben lelhető fel, amit a felvételi hirdetésben kaptak a növendékek, hogy t. i. a minisztérium nem kezeskedik a végzetek elhelyezéseért. A közönség azonban túltette magát a figyelmeztetésén és továbbra is nagy érdeklődést tanúsított a képzők iránt.

A tanítói pálya értéke szemmel láthatóan megnövekedett a világháború után. Olyan szülők is küldték a tanítói pályára gyermekeiket, akik addig elég ridegen elzárkóztak az elől az élethivatás elől. *Scherer* Sándor kir. főigazgató a képzők benépesülését azzal a lelkiismeretes,

odaadó, szeretetteljes bánásmóddal magyarázta, amellyel a tanulók a tanítóképző-intézetekben részesültek. Elhisszük, hogy ez a bánásmód hozzájárult a képzők benépesüléséhez, de annak igazi okát talán mégis társadalmi és gazdasági téren kell keresnünk. Rendszerint az ebből a talajból kinőtt okok a meghatározók. Még sohasem vált olyan tudatossá a nép széles rétegeiben, hogy a tudás hatalom és méltóságot biztosít, mint ebben az időben és még sohasem érte kínosabb meglepetés az anyagi javakat gyűjtöket, — azoknak máról-holnapra történő elértéktelenedésével, — mint a világháború utáni esztendőkből. A rangot és módot adó szellemi pályák felé terelték a szülők gyermekeiket és így a tanítói pályára is, amely bár szerény, de biztos megélhetést és gondmentes öreg napokat tud biztosítani.

Nem kis mértékben járultak hozzá a tanítóképzők keresettségéhez, hogy ott aránylag olcsón, sőt jobb bizonyítvány esetén ingyen lehet a nyugodtabb életre szóló jegyet, az oklevelet megváltani.

Ebben az időben, 1919-ben jelennek meg első ízben a csurgói intézetben a nők, mint magántanulók. Őket is a megélhetés, az önálló kenyérkereset, az oklevélszerzés kényszerítette a lakóhelyük höz földrajzilag legközelebb eső képzőkbe. Megjelenésüknek egyáltalán nem örült a testület, mert csak szaporították azoknak a számát, akik a kétesértékű autódidaxis útján jutottak el oda, ahová azok, akik tervszerű neveléssel lettek tanítókká. A magántanulók száma a 20-as évek táján egyre nőtt. Amíg a századfordulón 2—3 jelentkezett vizsgálatra, — kivéve az 1902—5. tanéveket, — addig pl. az 1920—21. iskolai évben 32-ten, férfiak és nők vegyesen kértek magánvizsgálati engedélyt.¹

A testület nemcsak a magántanulók elszaporodását nem látta szívesen, hanem — sajnos — a rendes tanulók létszámának emelkedését is vegyes érzelmekkel fogadta. Örült, mert az intézetet keresettnek látta, de amikor a növendékek elhelyezésére gondolt, a legpesszimisztikusabb érzelmek töltötték el lelkét. Az egyre fokozódó lakásínség miatt a rendelkezésre álló kasztrákban mindössze 80—85 növendéket tudott volna tisztességesen elhelyezni, a tanulók száma pedig többször a 120-at is meghaladta. Ugyanez volt a helyzet a konviktusra nézve, annak befogadóképessége is csak 80-ra volt tervezve.

Nem maradt más hátra, mint módokat keresni a létszám csökkentésére. Érdekes, az előbbi történeti szakaszban minden erővel azon voltak, hogy sok legyen a növendék, most meg arra törekedtek, hogy kevés; akkor mit nem adtak volna 20—30 növendékért és most mit nem 8—10 kasztráért; akkor elveket áldoztak fel növendékekért, most növendékeket elvekért; akkor a kasztrákat válogatták ki a növendékek lehető legkényesebb elhelyezésére, most a növendékeket vetették alá erősebb szelekciónak a kasztrák túlszűfoltóságának elkerülésére; akkor segélyemeléssel csalogatták a tanulókat, most az ellenkezőjével, a segélymegvonással riasztgatták el őket. Azaz, hogy nemcsak riasztgattak, hanem meg is tették. A nagy ügyel-bajjal feltornászott segélyeket 1919-től kezdve lényegesen csökkentették. Hol a tanári testület intézeti érdekből terjesztett fel kevesebb növendéket segélyezésre, hol a miniszté-

¹ L. Az intézet benépesülése c. fejezet.

rium faragott le államérdekből a segélyekből, úgyhogy közös erővel 1922-ben pl. már ott tartottak, hogy csak 3 növendék kapott ingyenes és 16 féldíjas ellátást, ami a létszám 18 %-ának felel meg. Ilyen kisarányú segélyezés az intézet fennállása óta még nem fordult elő. És aki ezek után azt hitte, hogy a növendéklétszám az intézetben apadni fog, nagyon tévedett. A segélyezés mélypontja ellenére, a csurgói képző továbbra is sűrűn látogatott intézet maradt.

A létszám tehát nem csökkent és így az elhelyezés kérdése ezután is súlyos kérdőjelként nehezedett a tanári testületre. Nem lehet csodálkozni azon, hogy szorongatott helyzetében az intézet áthelyezésére gondolt, mint a bajok megoldásának egyedüli lehetőségére. Annyi bizonyos, hogy a meglévő állapottal semmi esetre sem lehettek az intézet felelős vezetői megelégedve. Az ifjak szegény embereknél, vizes, dohos, egészségtelen szobákban voltak elszállásolva, egy szobában 8—15-en. A kicsi férőhely miatt többen az asztalokon feküdtek, mások ágy hiányában a földön, szalmazsákon aludtak. Nem volt ritka eset, hogy a tanulók közös ágyszalagot akarták kipihenni a napi fáradalmakat. Bizony, inkább hasonlítottak ezek a diáktanyák holmi börtönökhöz, mint kényesebb izlésre, magasabb kultúrigényekre ránevelő lakásokhoz. Ráadásul a házigazdák kellő fűtésről, világításról sem gondoskodtak. A lakásdíjakat ellenben a fokozódó drágasággal párhuzamosan állandóan emelték. A világháború első éveiben még havi 20 K-t sem fizettek szállásért a növendékek, de 1921-ben már 100 K-t, sőt 1923-ban 150 K-t kértek tőlük. Eleinte a régi rendszer szerint, egy esztendőre előre történt a lakbér megállapítása. A történeti szakasz utolsó évében, a napról-napra változó pénzügyi helyzet miatt azonban csak egy-egy hónapra szólt a megállapodás és pedig az idő divatja szerint búzaparításban. Egy hónap szálláspénzét 20 kg búza árával tették egyenlővé. A fűtés, világítás terén mutatkozó visszaélések miatt pedig kötelezték a kasztragazdákat, hogy szobánként legalább 6 köbméter tűzifát kell adniok és 16 gyertyafényű világításról kell gondoskodniok.

Az elszállásoláshoz hasonlóan az ételmezés terén is nagy nehézségek voltak. A háború első éveiben a szállítók gördítettek akadályokat az ételmezés elé, miután szabadulni akartak a szerződéses kötelezettségeiktől. Majd a fokozódó drágaság és nyersanyaghiány tette próbára a legtapasztaltabb köztartásvezetőket is. Viszataszító volt ebben az időben az a közöny és nemtörődömség, amelyet az intézetnek az élelmiszerek beszerzése tekintetében Csurgó társadalma részéről tapasztalnia kellett. Még a foganatosított rekvirálások sem vezettek célra. Ha a növendékek nem sietnek az intézet segítségére, azzal, hogy mérsékelt áron — sokan ingyen — nyersanyagot bocsájtottak rendelkezésére, a köztartást aligha tudták volna fenntartani.

Természetes, hogy az élelmiszerek beszerzésének nehézsége és a nagy drágaság reányomták bélyegüket az ételmezés minőségére. Igen messze voltak már azoktól a jó időktől, amikor a növendékek reggelire kávé és süteményt, tízórait, uzsonnára szintén süteményt, hetenként kétszer 3 tál ételt, péntek és szerda kivételével naponta kétszer húst kaptak a legválogatottabb összeállításban. Különösen hús tekintetében

történt nagy visszaesés, a heti 12-szeri alkalom, egyre zsugorodott össze. A köztartási díj azért rohamosan emelkedett, amíg 1918-ban még 50 K volt, addig a történeti szakasz végére ennek 60-szorosát is elérte.

A tárgyalt elhelyezési és élelmezési nehézségek, valamint a háború és kommunizmus lélekromboló hatása nyomot hagytak ezeknek az éveknek tanulóiban. De nem is lehetett másként. Hiszen minden hatás nevelés ha túlsúlyban vannak a kedvezőtlenek, az eredmény is olyan lesz. A növendékek erkölcsi magaviseletében, szorgalmában, előmenetelében egyaránt híven kifejezésre jutott a nevelési körülményeknek ez az egésszegtelen eltolódása. Mégis, ha az osztályzatok tükrében nézzük az ifjúság erkölcsi és értelmi előrehaladását, a kép nem olyan szomorú, mint amilyennek az előzmények után hinnők.¹ Még a magaviselet átlagos eredményén mutatkozott az előbbi évekéhez viszonyítva a legnagyobb eltérés. Az előmenetel átlaga nem változott. Sőt talán még valamivel jobb volt, mint a háború előtti éveké. E jelenség magyarázatát abban leli, hogy a tanári testület a nehéz időre való tekintettel leszállította a tanulókkal szemben támasztott eddigi követelményeit. A harcba induló, életüket feláldozni készülő, néhányhetes tanfolyamot végzett ifjakat más mértékkel mérte, mint a békebelieket. Innen van tehát a háború alatti látszólagos jobb eredmény. Hogy ez így volt, azt bizonyítja az a tény is, hogy amikor 1920–21-ben a testület ismét a régi mértéket vette elő, a tanulmányi eredmény igen rossz volt. Olyan, mint azelőtt és azután soha. A maguk meztelenségében, leplezellenségében ilyen áldatlan hatást váltottak tehát ki a kedvezőtlen külső körülmények.

Megemlítésre méltó, hogy a világháború hatása azoknak a válaszfalaknak az emelésében is mutatkozott, amelyek az egyes osztályok között a világháború előtt már-már leomlóban voltak. A világháborúból visszatért és a bevonult, de még harcban nem álló fjak a katonai subordinációt, a parancsoló-szellemet az externátusi életbe, a diákérintkezésbe is belevitték. Az egyik volt intézeti növendék erről ezeket írja: „Csurgón az elsőéves prepa senki és semmi sem volt. Azaz, hogy: a felsőbb évesek dohány- és gyufabeszerzője, konviktusi éthordó, a számára érkezett hazai tisztességes elosztója... és így tovább. Igaz aztán, hogy a másodévesek már urak, a harmadévesek pedig a parancsolók voltak. A negyedéveseket pedig már nem is földi, hanem égi fogalom jelölte, lévén ők — Atyaistenek.”² Hosszú idő telt el, amíg a „hatalom” terén bizonyos nivellálódás állott be, mert a testvéri egyenlőség jeleit csak az utolsó évek növendékei közt lehetett halvány körvonalaiiban felismerni.

Az a „szörnyű magasság és szörnyű mélység”, amely akkoriban a negyedéveseket az elsősöktől elválasztotta, nem zárta ki, hogy a két tábor egyszer-kétszer ne találkozassék. Ilyen „fájdalmas találkozás” volt az elsőévesek számára a tanévek elején megrendezésre kerülő „bunda-avatás.” A legfelső tanfolyam ifjai ez alkalommal jól helybenhagyták a legkisebbeket, hogy aztán kárpótlással kezelt fogjanak velük és ezzel elismerjék a porosfülliek végleges prepaságát.

¹ L. A magaviselet, szorgalom és előmenetel táblázatos kimutatása c. fejezetet.

² L. Boross S.: Csurgó, te drága Csurgó! Dunánt. Tanítók Lapja. 1935. március 1—15. szám.

21. Az intézet áthelyezésének megíúsulása.

Az intézet extenzív fejlesztésére irányuló törekvések utolsó mozzanata az 1920-as emlékirat volt, amelyre a vármegye, — mint ismeretes — értekezlettel válaszolt. Az alispáni gyűlésen megígért hatósági intézkedések nyomán azonban az intézet helyzete alig változott. Az épület tatarozására, a telek kerítéssel való körülzárására, a tanári lakások biztosítására, a növendékek célszerű ellátására, valamint a lakászsora le-törésére hozott intézkedések nem bizonyultak hatékonyaknak. Az állapotok nagyjából a régiiek maradtak. Az épület tatarozását a község nem vállalta, a szükséges 28 kasztra helyett pedig csak 16 állott az intézet rendelkezésére, úgyhogy az 1920—21. tanévet csonka évfolyamokkal kellett megkezdeni.

Az intézet kilátástalan helyzete és a tanítóképző-intézeteket hatosztályúvá tevő rendelet¹ arra indította a tanári testületet, hogy 1921 végén ismételen lépéseket tegyen az iskola áthelyezése érdekében. Most *Brunowszky Rezső* igazgató, a losonci áll. tanítóképző volt igazgatója vette kezébe az ügyet. Irányításával készült felterjesztés drámai színekkel festi a csurgói állapotokat, amelyek lehetetlenné teszik, hogy az intézet továbbra is ott maradjon. Tanulmányi, nevelési, de különösen egészségügyi bajok teszik szükségessé — írja a felterjesztés — az áthelyezést. A téli tömeges megbetegedések, a szövödményes influenzások nagy száma, a tömeges kéz- és lábelfagyások, a rühesedések a rossz lakásviszonyokból erednek és abból, hogy messze földön nincs sem kórszoba, sem kórház. Az intézet súlyos állapotán csak internátussal egybekötött, az eddiginél jóval nagyobb épülettel lehetne segíteni. De ezt Csurgó nem tudja megadni. A felterjesztők „biztos tudomása szerint“ még áldozatot sem képes hozni az intézetért, amire pedig más városok, kultúrközpontok az intézmény odahelyezése esetén készségesen lennének hajlandók.

A minisztérium megértéssel, méltánylással fogadta a testület panaszait, aggodalmait és azt konkrét formában kifejezésre is juttatta. Az intézet legszükségesebb felszerelésének kiegészítésére javaslatot kért. Az iskola áthelyezésére azonban határozott ígéretet nem adtak a minisztériumban, mondván: „az áthelyezés sokféle körülménytől függ, még egy egyszerű hurcolkodás is nagyon megfontolandó a mostani időkben.“ A főhatóság részéről megnyilatkozó segítségi szándék egyidőre nyugodt légkört tudott teremteni a csurgói képzőben. Csak amikor a dolgok mélyére ható intézkedéseket váró testület látta, hogy a részletrendelkezők egyáltalában nem segítenek az intézet súlyos épületbaján, újból rámutatott arra és a tarthatatlan helyzetnek megfelelő szakemberekkel való megvizsgálását kérte.

A testület megismételt felterjesztésének hírére újból megmozdult a község. Az alispán kiküldöttének elnöklete mellett gyűlést tartott a csurgói képviselő-testület és azon megint — immáron harmadszor — felajánlotta az államnak az intézet telkét és épületét minden ellenszolgáltatás nélkül. De egyben hangsúlyozta, hogy ennél nagyobb áldozatot hozni nem képes.

¹ V. K. M. 86.377/1920. VIII. b. sz. rend.

A község ajánlata azonban nem akasztotta meg az áthelyezési törekvéseket. Nem hivatalos tárgyalások kezdődtek a „más városok“, „kulturközpontok“ kifejezések mögött meghúzódó Nagykanizsával, hogy arról az oldalról is tegyenek lépéseket az áthelyezés érdekében. A testület véleménye szerint Nagykanizsa lett volna a legalkalmasabb hely a képző számára. Kaposvár mostmár teljesen számításon kívül esett, mert hiszen önmaga döntött úgy, hogy nem tart igényt az intézményre. A nagykanizsai tárgyalások szépen haladtak s 1922 végére már odajutottak, hogy „hivatalosan is arról beszéltek“, az intézet a közeljövőben a zalamegyei városba költözik.

Az áthelyezés azonban csak szóbeszéd volt, csupán az óhajtas nyelvi kifejezése. A valóság erre alaposan rácsáfolt. Gr. *Klebelsberg* Kúnó vallás- és közoktatásügyi miniszter dunántúli körútja alkalmával 1923 november 21-én Csurgót is meglátogatta. Nevezetes dátum ez az intézet történetében, mert ekkor jelentette ki a miniszter, hogy a csurgói tanítóképzőt nem helyezi át. Ezzel a nyilatkozattal aztán eldőlt az intézet áthelyezése érdekében folytatott harc. Csurgón maradt a képző ezután is, hogy ott szűnjék meg, ahol megszervezték.

IV. Küzdelem az intézet megszüntetése ellen.

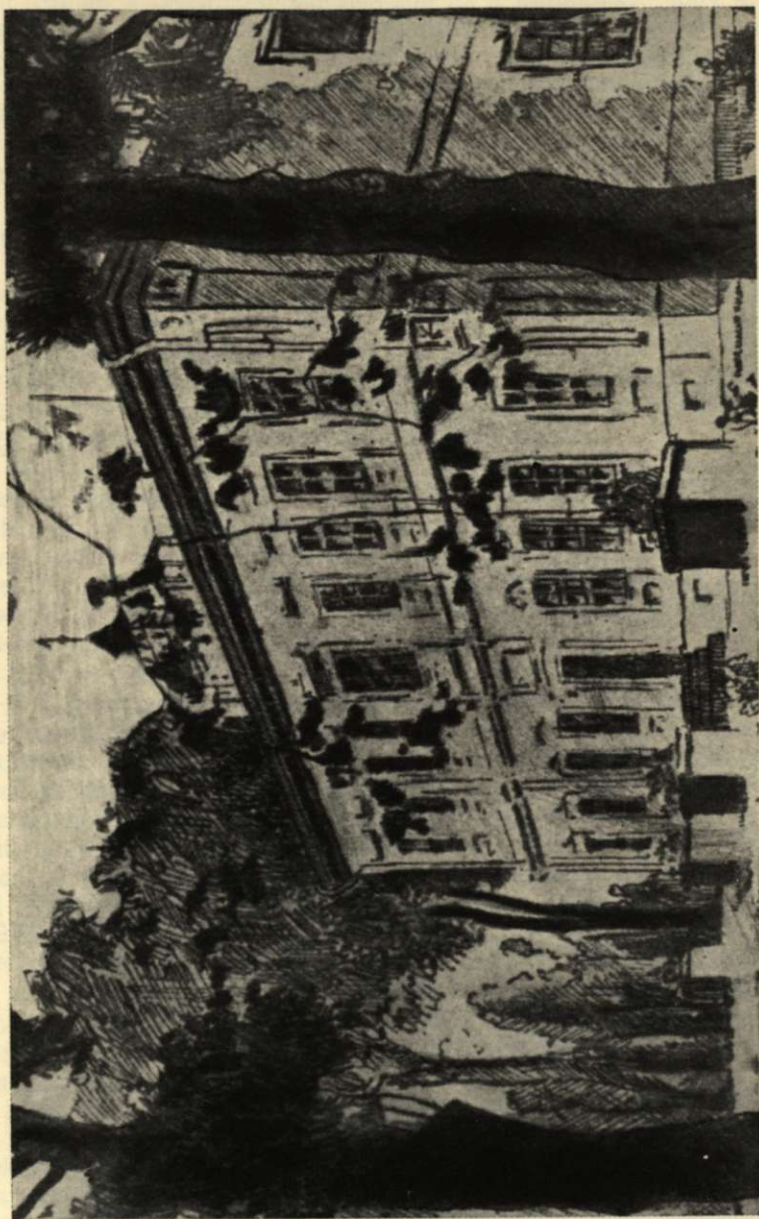
(1924—1933.)

22. A megerősödés útján.

Az áthelyezés körül támadt viharok elmúltával néhány átmeneti esztendő után csendes évek következtek. Talán a legcsendesebbek az intézet egész története folyamán. Ilyen légkörben aztán megkezdődhetett az építő munka, megindulhatott az általános megerősödés, a viszonyok javulása az egész vonalon. Hogy a dolgok eddig fejlődtek, abban nagy része volt a tanítóképzők kir. főigazgatóságának. Az évről-évre megismétlődő főigazgatói látogatásokról felvett jegyzőkönyvek kérelmelhetlenül rámutattak az intézet bajaira. Ezek nyomán mostmár hivatalosan, szakférfiak véleményeként is meggyőződhetett a minisztérium a csurgói képző állapotáról. Minden részrehajlástól mentesen kimutatták a jegyzőkönyvek, hogy az épület nem felel meg a céljának, helyiségeinek száma kevés és a meglévők is kicsinyek és célszerűtlenek, korhadt a padlójuk, az egészségre ártalmas a levegőjük. Vagyis az intézet épülete távolról sem elégíti ki a modern tanítóképzés követelményeit. Egyéb képet a berendezésről és a felszerelésről sem tudtak festeni. A berendezés — írják a jegyzőkönyvek — szegényes, egészen elszomorító látványt nyújt; a felszerelés kevés és ennek fele is kiselejtezendő tárgy; a szertárak elhanyagolt állapotban vannak; a köztartás felszerelése sem szolgálja a műveltek étkezési módjának elsajátítását, mert a legszükségesebb evőeszközöket, porcelláneműeket is nélkülözi. Találók voltak *Sarudy Ottó* főigazgató szavai, amikor az intézet épületét és felszerelését látva, ezeket mondta: „A csurgói intézet a legelhagyatottabb valamennyi társa közt.”

És hogyan lehetne mégis segíteni ezeken a bajokon — veti fel a kérdést az egyik látogatási jegyzőkönyv. Úgy, hogy a felszerelés kérdését el kell választani az építkezés kérdésétől, mert az építkezés a jövő kérdése, a felszerelés pedig a jelen problémája.

Ezzel az elkülönítéssel évek múltán valóban sikerült az intézet felszerelésében, bútorzatában mutatkozó hiányokat lényegesen pótolni. Először a külső munkálatok indultak meg az épület és környékének célszerű alakítására és szépítésére. Az intézet épületének régóta esedékes teljes tatarozása 1924 nyarán végre megtörtént. 1925-ben az iskola játszóterét nagyobbították meg és tenispályát létesítettek. Azután megkezdték az intézet régi, de a háború alatt tönkrement büszkeségének, a parknak rendezését, a telek planírozását.

Az intézet épületének képe az utolsó években.

Az intézet felszerelésének gyarapítása *Dobosy Elek* igazgató nevéhez fűződik, aki a rendelkezésére álló eszközökkel mindent megtett, hogy az iskola a hosszú, súlyos esztendőök után végre a konszolidáció útjára lépjen. Ebben a célkitűzésében segítette az a körülmény, hogy az állam pénzügyi helyzete nagyban javult. Mindjárt az intézet átvétele után az épület szárnalmas képet nyújtó belső részeinek renováltatásához, festéséhez, majd a könyvtárak gyarapításához látott hozzá. Különösen az osztálykönyvtárak állománya gazdagodott. De kiegészült a tanári könyvtár is és katalogizálása befejezést nyert. A modern könyvtárrendezés alapján készített nagy munka *Znojemszky Ferenc* tanár érdeme volt.

Ezután sor került az elhanyagolt és inkább múzeális értéket képviselő szertárak fejlesztésére. Nagyobbarányú fejlesztésről természetesen nem lehetett szó, mert annak a szertárak kicsinysége is gátat vetett. Lényegesebb gyarapodás a zeneszereknél és a tornafelszereléseknél mutatkozott. 1929-ben a rossz állapotban lévő orgona pótlására 2000 P értékű Hofberg-gyártmányú pedálos harmóniumot szerzett be az intézet s ugyancsak ebben az évben 79 drb. és 1.750 P értékű tornaszettel gyarapodott az eddigi igen szegény állomány. E szerek elhelyezésére az igazgató szép szertárt építtetett az intézet telkén.

1930-ban az épület életveszélyes részeit javíttatták ki, bádogosmunkákat végeztek és az intézet régóta húzódó kerítés-kérdését oldották meg. A felmerült költségek fedezésére felhasználták az 1925-ben, a hangverseny jövedelméből létesített kerítés-alapot. Ezután az intézet célszerűtlen és izléstelen bútorzatának kicserélésére dolgozott ki tervet *Dobosy Elek* igazgató. A terv keresztülvitelére azonban az intézet megszüntetése miatt már nem kerülhetett sor.

Közben, 1927-ben az iskola-épület tulajdonjogi kérdésének rendezése is szőnyegre került és ez csak megerősítette azt a hitet, hogy az intézet határozott fejlődésnek indult. A község képviselőtestülete újból — mostmár négyedszer — felajánlotta a kincstárnak a tanítóképző használatában lévő épületét s azonkívül még 300 millió K (24.000 P) építkezési hozzájárulásnak 3 esztendő alatt történő fizetésére is kötelezte magát, hogy az intézet régóta vajúdó internátus-ügye végre megoldást nyerjen. A község ezzel a tettével egyrészt feledtetni akarta a világháborút megelőző építkezési tárgyalások idején tanúsított magatartását, másrészt az intézet életbenmaradását akarta biztosítani. Szerte a községben u. i. az a hír kezdett lábrakapni, hogy az intézet megszűnik.

A minisztérium a község ajánlatát kisebb módosítással elfogadta¹ és abba a telekcserebe is belement, amit a képviselőtestület azért ajánlott fel, hogy az 1913-ban a kincstár birtokába juttatott ú. n. sétakertet visszakaphassa.

A felajánlott és elfogadott ingatlanok tulajdonjogi kérdésének végleges rendezése azonban egyre késett. Az intézet telkére és a sétakertre vonatkozó telekcsere-szerződést sem írták alá a felek. Pedig a megállapodás értelmében 1928 novemberétől kezdve meg kellett szűnnie a kincstár részéről az épület és a telek használatáért járó bérösszeg kitalálásának. A késés oka az volt, hogy a község az önként vállalt kö-

¹ V. K. M. 72.052/1927. VI. sz. rend.

teleztségének nem tett eleget, a 24.000 P építkezési hozzájárulás első harmadát a kitűzött határidőben nem fizette meg. De nem törlesztette a másik két részletet sem, sem határidőre, sem azután. Elmaradt a község részéről a támogatás s így elmaradt az állam részéről az építkezés. Szertefoszlott tehát a csurgói képző életbenmaradásának utolsó reménye is. És amilyen mértékben foszladozott a remény, olyan mértékben erősödött az intézet megszüntetésének híre.

23. Az utolsó tíz esztendő belső története.

A világháborús és az utána következő nehéz évek kaotikus köde lassan felengedett és így ismét megindulhatott a nemzetépítő munka. Az intézetben folyó tanítás és nevelés rendjét most már kevesebb mozzanat zavarta meg, mint a közelmúltban. De azért így is akadt éppen elég. Az új Tanterv alapján készített tankönyvek hiánya és a néhányszor fellépő tanárhány, valamint a tanári testületnek sokszor kedvezőtlen összetétele számítottak elsősorban hátráltató körülményeknek. 1924-ben földrajz-, történelemszakos, 1927-ben gazdaságtan, 1931-ben pedig áthelyezés, nyugdíjazás, illetőleg elhalálózás folytán egyszerre négy különféle szakos tanárra volt szükség. A tanári együttes képesítés szerinti megoszlása az egész történeti szakasz folyamán hagyott kívánnivalót, mert kimondottan német nyelvre, testnevelésre képesített tagja nem volt és aránylag sok volt a természettudományi szakcsoportokra képesített tanerő. Baj azért nem származott belőle, mert a gazdátlan tantárgyakat mindig olyanok kezébe adta az igazgató, akik képességet éreztek magukban eredményes tanításukra. Zavaró körülménynek számított továbbá az is, hogy az utolsó esztendőekben aránylag sok volt az óradíjas helyettes tanár. Ezeknek a véglegesítésüket váró tanároknak nyugtalanságához hozzásegődött még a Csurgón letelepedett idősebb kartársaknak az az izgalma, amit az intézet megszüntetésével kapcsolatos hírek idéztek elő. Szerencsére, ezek a jelenségek az intézet történetének végére estek s így kedvezőtlen kihatásuk a tanítás és nevelés eredményén már nem volt érezhető.

A tanítást ebben a tíz esztendőben teljesen az 1923-ban kiadott képző-intézeti Tanterv¹ és a két év múlva megjelent Utasítások,² valamint az új népiskolai Tanterv szelleme szabták meg. S hogy a tanítóképzés valóban ezek alapján történt, azt azok az elvek és eljárások igazolják, amelyeket a testület követett és amelyek a tanítás külső és belső rendjének megállapítása terén, valamint a nevelésben kifejezésre jutottak.

Az Utasításokat életbeléptető rendelet szerint „a tanítónevelés alapelve, hogy az új tanítónövendékeket helyes nemzeti öntudatra és öntevékenységre neveljük.“ Ezt az elvet a csurgói intézetben úgy értelmezték, hogy a tanítóképzés gerincének a *nevelésnek* kell lennie. Annak a harmónikus nevelésnek, amely gátat vet a túlterhelő, egyoldalú értelmi képzésnek és a tanulókból — összes belső erőiknek kibontakozását elősegítve, — a nemzetben és hitben gyökerező tanítói személyiségeket for-

¹ V. K. M. 81.966/1923. sz. rend.

² V. K. M. 42.500/1925. sz. rend.

mál. A nevelésnek a tanítóképzés körében való hangoztatása nem új keletű. Szinte egyidős az állami tanítóképzéssel. De a tanítónevelésnek az a gyakorlata, amely belülről, a nevelendőből, az ifjúból indul ki és az ő aktív közreműködésével halad a kitűzött célok felé, a legújabb idők vívmánya. Ami a tanítóképzőkben e téren eddig — a csurgói képzőben a világháború utolsó éveit óta — történt, szórványos jelenségnek számíthatott csupán. Annak a gondolatnak egyetemes jellegét, amit ifjúságszerűségnek szeretünk nevezni, csak az új Tanterv és Utasítások adták meg, ahogy az új népiskolai Tanterv, a népiskolai munka egész területén a gyermekszerűséget emelte ugyanilyen rangra.

Az ifjúságszerűség biztosítására a testület továbbfolytatta az ifjúság tüzetesebb megismerésére követett eddigi eljárásait. Elmélyítette a növendékekkel való közelebbi érintkezést, továbbra is vezette a jellemlapokat, az ifjúsággal foglalkozó szakirodalmat tanulmányozta és ifjúsági problémákat tárgyaló módszeres értekezleteket tartott.

Ama alapelvek közül, amelyek az új Tantervet és Utasítást magasan az előbbi társai fölé emelik, mint második legfontosabbat az *öntevékenységet* érezték Csurgón kicsendülni: a növendékek aktív és produktív részvételét a tanító-személyiség kialakításában. Valóban, eddig jóformán mindenki és minden többet tett annak érdekében, hogy jó tanító váljék belőlük, csak épen az nem, akit a dolog legelső sorban érintett: a növendék. A tanár lelkét kiadva tanított, a tankönyv és ismereti anyag megtanulásra kínálta magát, a házirend sérthetlenségének tudatában uralkodott, csak a növendék hallgatott, túrta a tanulmányi anyaggal szemben az alacsonyabbrendűséget és elégedett meg azzal a negatívummal, hogy ne tegyen semmi rosszat. Arra kevés gondja volt, — mert nem szorították rá, — hogy a tanárral együtt munkálkodjék és annak vezetése mellett szinte újra felfedezze az igazságokat; hogy a tankönyv szavainak ismételtetése helyett a megértett gondolatoknak saját szavaival és a benne élő logikai eszközökkel formába öntve kifejezést adjon; hogy a rossz kerülése mellett igyekezzenek jót tenni, vagyis hogy a legalitás fokáról a moralitás fokára jusson.

Mindezek most már homloktérbe kerültek és a modern tanítóképzés eleven erőivé lettek. Ha a szertárak gyenge felszerelése miatt egyes tárgyakban a tanulók alkotó munkáját nem is tudták mindig igénybevenni a csurgói tanárok, mégis sokat tettek az öntevékenység biztosítására. Úgy igyekeztek tanítani, hogy a növendékek értelemvilágán kívül azok érzelmi és akarati motorizmusát is mozgásba hozzák, hogy a munkát, a tetteket, a tevékenységet belső kényszerűségnek érezzék és minden kínálkozó alkalmat felhasználjanak ennek a belső nyomásnak leveletésére. Hogy ez minél sí mábban menjen, az eléje gördülő akadályokat igyekeztek a tanárok elhárítani. Pontosan körvonalozták a tanítói önnevelés területeit, kijelölték az elolvasásra ajánlható műveket, ismerítették a tanulás és művelődés gazdaságos módszereit, a lelki tartalom gördülékeny kifejezésére rögtönző előadási gyakorlatokat tarttattak, továbbá módot nyújtottak arra, hogy az ifjú, lélek lehetőleg valamennyi tantárggyal kapcsolatban írás, rajz és alkotás formájában is kinyilváníthassa magát és megmutatták azt az utat, amely az önismereten keresztül önfegyelméhez, az önneveléshez vezet.

Az új Tanterv és Utasítások szellemében járt el a testület, amikor a multhoz képest fokozottabban karolta fel a *szemléleti oktatást*. A főcél itt nem a nézésre, hanem a látásra való megtanítás volt. S miután a megfigyelés tiszta fogalmakat tételez fel, az ilyen fogalmak alkotására nagyobb gondot fordított. Az alapvető fogalmaknak nemcsak jegyeit, hanem azoknak a definíció szabályai szerinti kifejezését is megkövetelte. A szemléltetés terén sem állottak meg a csurgói intézetben a pusztá befogadásnál, hanem itt is arra törekedtek, hogy a látottak, hallottak tettekkel alakuljanak át és a növendékek gyakorlati tanításában kifejezésre jussanak.

Nem új elv elkövetésére hívta fel az 1923-as Tanterv a testületet, amikor az *összhangot*, az egységes munka biztosítását kívánta meg, mégis a nevében foganosított eljárása miatt újszerűen hatott. Ez az elv a testület felfogása szerint akkor valósul meg, ha a tanár a munkájában nem a tantárgyat nézi elsősorban, hanem a tanítóképzés feladatát és ezzel egy egységes személyiségkialakító-munka tagja lesz; ha a tanítás elmélete és gyakorlata, vagyis a szavak és tettek közt nincs különbség; ha a növendékek nemcsak azt követik, amit a tanár mond, hanem inkább azt, amit csinál; ha mindegyik tanár munkájával a pedagógia uralmát szolgálja és ezzel elősegíti egy bizonyos módszer merő technikai gyakorlása helyett a módszeres eljárás alap gondolatának megismerését és begyakorlását; ha mindenki csak leszűrt igazságokat tanít s így nem jut ellenkezésbe az e célkitűzéssel készült tankönyvekkel, sem a lényeg tekintetében, sem a szakkifejezésekben; ha végül nincs ellentét a tanítóképző-intézet és a gyakorló-iskola munkája között, vagyis, ha a tanárok elméleti pedagógiai fejtegetéseik alkalmával épűgy ragaszkodnak a népiskolai Tantervhez, mint a gyakorló-iskolai tanító az egész munkája folyamán.

A tanítóképző *szakiskolai jellegét* is igyekezett a testület munkájában kifejezésre juttatni. Mintha csak pótolni akarta volna a világháború óta e téren elkövetett mulasztásait. Addig nemcsak előkészítéssel és bírálattal folytak be a szaktanárok a kiképzésbe, hanem mintatanításokat is tartottak, amely belterjesebb részvétel a népiskolai metodika iránt érdeklődést váltott ki bennük. Ez a fokozottabb érdeklődés azonkívül, hogy a képezdei tanárokat a népiskolai módszertan íróivá tette, biztosította az intézetek szakszerűségét. Helyes úton járt tehát a testület, amikor a régi jó szokást, a szaktanári mintatanítások tartását a szakjelleg kiemelése érdekében újból felelevenítette.

A szakszerűséggel kapcsolatban a *maradandó* tudás, az állandóan szükséges ismeretek kérdése merült fel. A testület véleménye szerint a nevelés elsősége nem jelenti azt, hogy a tanítónak ne legyen tárgyi tudása. Szükségesnek tartotta tehát azoknak az ismereteknek, ismereti elemeknek kiemelését a millió más közül, amelyekre a tanítónak, mint szakembernek állandóan szüksége lesz, amelyek fontosságuknál fogva nem sülyedhetnek a feledés homályába. Az orvos az állandóan jelenlévő tudásával gyógyít, a tanító sem szaladhat kérdéseivel minduntalan a könyvekhez tanácsért, neki is biztos és könnyen felidézhető tudással kell rendeznie, hogy problémáit megoldhassa. Épen ezért eme ismereteket mindegyik tanár a maga tárgyain belül megállapította és sűrű ismétléssel a növendékek birtokába juttatta.

Az új Tanterv és Utasítások, a képzés újabb elvei szükségessé tették a tanítás eddig követett rendjének megváltoztatását. A külső rendre nézve megállapodtak abban, hogy a tanítás fohászszerű ima és a Magyar Hiszekegy elmondásával kezdődik. Ezt követi az általános számonkérés, amikor lehetőleg mindegyik tanuló kap kérdést a feladott leckéből, majd 3—4 növendék összefüggő feleletet ad. (Az általános számonkérés alkalmával, valamint az összefoglaló ismétléskor a növendékek a padban felelnek.) Az összefüggő feleletre felszólított ifjak a padok előtt állva mondják el lehetőleg minden megszakítás nélkül a tételre vonatkozó ismereteiket. A feleletet bíráló követi, amelyben az egész osztály résztvesz. (A bírálati szempontok általában a gyakorlati tanítások bírálatainak szempontjai.) A felszólítás papirosról történik, ahová a tanár az óra megkezdése előtt írja fel a felelésre kijelölt növendékek nevét. Erre a papirosra kerül aztán a kalkulus is, hogy a növendékek mégcsak ne is lássák a hátorzongtató rémületet keltő noteszt. A kb. 10—12 percig tartó számonkérés után következik az új tétel feldolgozása a növendékek aktív részvételével és a megértetés lélektani és logikai mozzanatainak felhasználásával. A tanítás utolsó 5 perce az ismeretek rendszerezésére, összefoglalására, a lecke kijelölésére és a jövő óra egységének kitűzésére fordítandó. Az osztályból a tanár távozik el utoljára s intézkedik, hogy a bentmaradó hetes a tantermet szellőztesse. Az óra-közi szüneteket a tanulók kedvező idő esetén az épületen kívül, de az intézet területén belül, kedvezőtlen idő esetén a folyosón töltik el a soros tanár felügyelete mellett.

A tanítás belső rendjének, vagyis a tanítás lélektani és logikai alapon nyugvó felépítésének kérdése nem okozott nagyobb nehézséget, mert az 1925-ös Utasítás gazdag elveivel e téren kiváló útmutatással szolgált. Kiforrottság, egységes szellem és valóságosság tekintetében az Utasítás valóban páriát ritkítja és méltán szolgálhat majd mintául a későbbi évek hasonló vállalkozásaihoz. Csak néhány helyen mutatkozott szükség a pótlásra, illetőleg az elvek realizálására.

Igy elsősorban a *nevelés-, tanítás- és módszertan* tanításánál. A tanítási gyakorlatok sikerének biztosítása érdekében a ped. tanár előbb a módszertant ismertette, azután a tanítástant és csak utoljára foglalkozott a neveléstanal, amelyre sorrendileg a legkevésbé volt szükség a gyakorlati kiképzés alkalmával. Több tanártestületi tárgyalás középpontjában állott a módszertan azért is, mert tisztázni kellett, mit tanítson az egyes népiskolai tárgyak módszeréből a ped. tanár és mit ismertessenek a közműveltségi tárgyak tanárai. Nem azért osztották meg a munkát, mintha az elvek többoldalú hangoztatása hátrányos lett volna a módszertan tanítására, hanem azért, mert több közműveltségi tárgy zsúfolt negyedosztályos anyaga miatt a munkafelosztásra közvetlenül szükség volt. Így kiváltkép a magyar nyelvnél. Amíg más tárgyaknál 20—30 óra jutott a módszertani ismeretek nyújtására, addig a magyar nyelvnél, a népiskolai nevelő-tanítás alapvető tárgyánál csak 6 óra állott erre rendelkezésre. S ha a ped. tanár a beszéd- és értelemgyakorlatok, az írás- és fogalmazástanítás módszertani tárgyalását át nem veszi, valószínűleg gyenge útravalóval bocsájtották volna el ebből a tárgyból a magyar ugar művelésére hivatott ifjakat, mert a testületnek az az óhajta, hogy a

magyar nyelvi órák számát a német nyelv rovására felemeljék, hiú ábrád maradt csupán.

A ped. tanár az előbbi tárgyakon kívül még az egészségtan- és kézimunkatanítás módszertanát ismertette teljes egészében, valamint a többi tárgyakból a célt, az anyagot, ennek elrendezése szempontjait és a népiskolai Tantervet, miként azt az Utasítás kívánta. A történelemtanár májusban, 6 órában a történelem és az V. évfolyamon 4 órában a polgári jogok és kötelességek népiskolai módszerét tanította abban az időben, amikor a gyakorlati kiképzés azt megkövetelte. A földrajz módszertanát a második félévben 12 órában, a mennyiségtanét az V. évfolyamon az év első félében, 30 órában végezte el a szaktanár úgy, hogy a módszertannal kapcsolatban átisméltette az egész népiskolai mennyiségteni anyagot. A természetrajz és gazdaságtan metodikai elveivel a természetrajz tanára foglalkozott az év végén 6 órában, aki egyúttal a gazdaságtant is tanította a képzőben. A természettan és vegytan részletes tanítástánát a fizikatanár végezte el, szintén május hónapban 5—5 órában. A rajz módszertani ismereteit a IV. évfolyamon 4 órában, az V.-en szinte minden órán, az énekét a IV. évfolyamon 3 órában, az V.-en pedig 4 órában, a gyakorlati kiképzés által megkívánt időben tárgyalták az illetékes szaktanárok. A testnevelés népiskolai metodikája szintén mindkét felső osztályban szerepelt, a IV. osztályban 6 órát, az V.-ben a téli hónapok testgyakorlási óráit szentelve rá, mikor főleg óraterveket készítettek a növendékek.

A *gyakorlati tanítások* alkalmával használt füzetek közül egyszerűsítés végett az előkészítési és bírálati naplót, valamint a vázlatok gyűjteményét egy füzeté vonták össze. Tehermentesítés címén pedig a mintatanításokat egyidőben sokszorosították. A hospitáló kötelességeit pontokba foglalták és a hospitálási napló első lapjaira írták. Megváltották az eddig használt tanítási fokokat is. *Molnár* Oszkár fokozatait követték ezután, amelyeket a szerző a történeti fejlődés alapján állított össze kitűnő munkájában.¹

A közműveltségi tárgyak számos értékesnél értékesebb elvei mellé 1932-ben egy újabb nagy horderejű követelmény csatlakozott: a gyakorlati életre való tanítás, nevelés elve.² Helyesebben, nem is új gondolat ez a gyakorlatiasság a tanítóképzés történetében. Épen 50 esztendő. Csakhogy, amíg az 1882-es rendelet általános félreértésre adott okot és a tanítóképzőkből ezeremester-képzőket csinált, addig az újabb rendelkezés nem tévesztett célt. A magyar tanítóképzést, amely az elmélet Pegazusán ülve már-már a felhők felett járt, visszahelyezte az élet talajára. Nem engedte — nagyon helyesen — elszakadni a képzőket attól az élettől, amely számára nemzedékeket vannak hivatva előkészíteni és attól a helytől, ahol működésüket kifejtik.

A *magyar nyelv* körében a gyakorlati életre való nevelés érdekében nagy gondot fordítottak a csurgói intézetben a helyesírási készség kialakítására. Minden óra elején néhányperces helyesírási gyakorlatokat tartottak. Több dolgozatban helyi vonatkozású témákat dolgoztattak fel,

¹ L. Molnár O.: A tanítási módszer történeti fejlődése. Egységes népiskolai vezérkönyvek 1. sz. Bpest, 1926.

² L. kir. Főig. 245/1932. sz. rend. a V. K. M. 59.076/1932. VIII. d. sz. rend. kapcsán.

hogy az ifjakat ráneveljék a körülöttük zajló élet megfigyelésére. A *történelemnél* az ok és okozat közti összefüggés meglátására, a történelmi törvényszerűségek felismerésére nevelt a tanár, mert a történelem gyakorlati hasznát a tanulságoknak, a mult tapasztalatainak a jelenre való alkalmazásában látta. Az *alkotmánytan* az élmények, a helyi vonatkozások feldolgozása által lett gyakorlati hatásúvá. A *földrajz* az időjárás elemek állandó megfigyeltetésével, az észlelt meteorológiai adatok feldolgozásával, Csurgó és környezetének tanulmányozásával s általában térképvázlatok készíttetésével akart gyakorlati irányú lenni.

De gondja volt dr. Tóth Ferenc szaktanárnak arra is, hogy az Utasítás szelleme szerint kiemelje a földrajz nevelőhatását, mind a természeti viszonyok, mind pedig az emberföldrajzi részek tárgyalásánál;¹ gondja volt, hogy gondos mérlegeléssel összeállítsa a megrögzítésre érdemes és szükséges geográfiai terminus technikusok és statisztikai adatok maximumát² és hogy a leíró földrajz objektív módszerének megállapítására kísérletet tegyen.³

A *mennyiségtan* tanításába a tárgykörök megválasztásával vitt bele életet a szaktanár. A *természettudományok* tanításának gyakorlati irányú fejlesztése elé a szertárak hiányos felszerelése gördített akadályokat. Mivel csak kevés kísérletet tudtak végezni a tanárok, azért arra törekedtek, hogy az ismereti anyagot egy-egy tárgykörön belül lehetőleg ama törvényszerűség köré csoportosítsák, amit kísérletezés alapján állapítottak meg. Hogy így legalább némi vizuális támpontot kapjon az elméleti anyag. A *természettan* a környék természeti produktumainak tüzetesebb ismeretetésével, azok hasznos vagy káros voltára való rámutatással, a gazdasági vonatkozások kiemelésével igyekezett szolgálatot tenni a gyakorlatiasság elvének. A *gazdaságtannál*, — mint egyébként minden tárgynál — az alkotó lelki tevékenység állítatott előtérbe a pusztá megtartással, emlékezéssel szemben. Az ismereteket nem fogalomkörök szerinti tagolásban, hanem az életnyújtotta formában, gyakorlati munka közben, vagy kirándulások alkalmával a tapasztalatból merítve sajátították el a növendékek. A *közgazdaságtan* tanára a helyi közgazdasági tények felkutatásával, ismertetésével, a társadalmi problémák megbeszélésével biztosította tárgyának életszerűségét. A *művészeti* tárgyak a műveltségbe igyekeztek bevezetni a tanulókat. A szép meglátására épűgy akartak nevelni, mint annak produkálására, vagyis az esztétikai törvények gyakorlati alkalmazására.

Nem kis mértékben járult hozzá az ismeretek életszerűsítéséhez hogy a felsőéves növendékek résztvettek az iskolán kívüli népművelésben. Gyakorlati témáról előadást tartottak, beszédbe elegyedtek a gazdákkal és e közvetlen érintkezés útján megismerték azok gondolkodásmódját, problémáit, az egyszerű nép érdeklődési körét, műveltségi hiányait, kiegészítésre váró területeit. Ezek nyomán aztán magába térhetett az ifjú és számvetést tehetett: mely irányba kell még pótolnia ismereteit, hogy majdan a nép vezetésére képes legyen.

¹ L. dr. Tóth F.: A földrajz a tanítóképzői nevelés szolgálatában. M. T. 1932. XLV. évf. 48—55. l.

² L. dr. Tóth F.: A gyakorló-iskolai és tanítóképző-intézeti földrajz tanítás kérdéseire. U. o. 345—350. l.

³ L. dr. Tóth F.: A leíró földrajz tanításának menete. M. T. 1926. XXXIX. évf. 50—53. l.

A tanítás egymaga, külső és belső rendjével még nem jelenti a tanítóképzés teljességét, még akkor sem, ha a reástartozó nevelő-feladatokat elvégzi. A tanítói személyiséget nem szórványos nevelési mozzanatokkal, hanem tervszerű neveléssel érjük el, amelyben kétségtelenül nagy szerepet tölt be a tanítás, de nem egyeduralmat. Régen volt, amikor a tanítóképzés problémáját az ismereti anyag szaporításával vélték elintéztettnak és a lélek egyéb területeinek erőteljesebb kiművelésére, a léleknek egy élethivatás gondolkörébe való beállítására nem gondoltak. Az összhangzatos nevelés éppen azt jelenti, hogy a testből és lélekből álló ember egészére kell a figyelemnek kiterjednie és az összes nevelési tényezőket egységes, központilag irányított szellemnek kell áthatnia.

Ennek, a mai tanítóképzésnek internátus kell, mert az egységes szellemi ráhatást, a központi irányítást, a tanítói hivatásra való tervszerű előkészületet csak az internátus tudja biztosítani, a növendékek összes erőinek kibontakozását — az adottságok mértéke szerint — csak a képzett pedagógusok öntudatos tevékenysége tudja elősegíteni, csak a célirányos internátusi nevelés tudja a romboló hatások kiküszöbölésével a tényleges állapotot a kívánt állapot közelségébe hozni. S mivel ilyen szükségesnek tartott internátusa a csurgói képzőnek nem volt és felépítésére a múlt alapján mégcsak remény sem lehetett, az intézet megszüntetése könnyen érthető.

De azért a csurgói intézetben a neveléstűgy — annak ellenére, hogy nem volt internátusa — nem állt rosszul. Úgy semmi esetre sem, hogy a bentlakással rendelkező testvérintézeteknek holmi „fegyenc-gyarmatnak“ kellett a csurgói képzőt tartaniok, ahol főként olyan diákok tanulnak, akiket máshonnan kisejtettek.

Az externátusi szabadabb életből következő *fegyelmi* eset akadt a multban és volt az utóbbi években is. Az utolsó 10 esztendőben elkövetett nagyobb vétségek száma kb. 100-ra tehető. Egy esztendőre tehát átlag 10 esik, amit az adott viszonyok mellett nem szabad soknak tartani. A legtöbb a házirend áthágása és korcsmázás miatt állott elő. Hogy évenként több ilyen eset nem fordult elő, az elsősorban a felsőbbéves növendékek dicséretes önfegyelmező képességének volt köszönhető, amellyel az alsóbbéveseket is ráncba tudták szedni. De sok írható a tanári testület javára is a hozott megelőző intézkedésekért.

E tekintetben megállapodott a testület, hogy az externátus látogatása határozott szempontok szerint fog történni. Így: 1. A rend és tisztaság szempontjából vizsgálat alá veendő a kasztrák tárgyai, a növendékek ruházata. 2. Fel vannak-e szerelve a lakószobák a szükséges bútorokkal? 3. A tisztálkodási lehetőségekről történik-e gondoskodás és a tisztálkodás tényleg megtörténik-e? 4. A szoba levegőjét megromlott holmik vannak-e a kasztrákban? 5. Az erkölcsiséget, a nemzeti érzést és a vallásos lelkiületet sértő körülmények fennforognak-e? 6. A kasztrákban fel vannak-e függesztve a növendékek napi összes elfoglaltságait feltüntető táblázatok? 7. Ellenőrizendők a zenegyakorló-órákat tartó növendékek! 8. Megfigyelendők, hogy mivel töltik el idejüket a tanulók és miféle könyveket olvasnak! 9. A látogatásoknak váratlanoknak kell lenniök és az esti, éjszakai órákra is ki kell terjeszkedniök. 10. A felügyelő-tanár figyelmének ki kell terjed-

nie az étkezésre és annak módjára, de általában a növendékek iskolán kívüli magatartására is.

1931-ben új Házirend-Szabályzatot dolgozott ki a testület, amely az externátusi élet minden mozzanatára kiterjedő voltánál fogva igen jó szolgálatot tett a növendékek fékező akaratának kifejlesztésére. De mivel nem állította fel a tilalomfák erdejét, az indító akaratra is jó hatással volt.

A fegyelem kérdése kétségtelenül központi helyet foglalt el az intézeti nevelésben. A multban épenúgy, mint ezekben az esztendőkb. De ahogy a multban sem feledkeztek meg a nevelés különféle ágainak műveléséről, úgy most is megfelelő gondozásban részesítették azokat. A *vallásos* nevelés keretei messze túllépték a hittanórákat. E téren arra törekedett a testület, hogy az ifjúság vallási kötelességeit lelkiismeretesen és meggyőződésből fakadó ügybuzgalommal teljesítse, mert csak az ilyen lelki formálásból fakadhat vallásos érzület. Az *erkölcsi* érzelmek ébrentartása és nemesítése hasonló gonddal történt. „Az ember igazi értékét — olvashatjuk az egyik Értesítőben¹ — ezek mutatják legjobban s így a nevelőnek minden alkalmat meg kell ragadnia, hogy növendékeiből igaz, jó és erkölcsi értelemben vett nemes embereket neveljen, akik le tudják rázni magukról az egoizmus béklyóit és fel tudnak emelkedni az altruizmus színes régióiba. Az igazi tanító mindenkor nagy altruista. Erre tanít bennünket a neveléstörténet is.“

A *hazafias* érzelmek ápolására és mélyítésére a szokásos és az alkalomszerű iskolai ünnepélyek szolgáltak kiváló alkalmakként, amelyek rendezésében különösen a szépen működő önképzőkör szorgoskodott.

A *művészi* nevelés érdekében iparkodott a testület az ifjúság ízlését kifejlesztetni. Megkívánta az egyszerű, tiszta öltözködést, a tisztaságot a tantermekben és a kasztrákban, a tisztességes hajviseletet. Az esztétikai nevelés céljait szolgálta az iskola épületének és környékének csinosítása, a műkertészet és a virágkultusz felkarolása. Az intézet közvetlen környezete az utóbbi években valóban felemelő látványt nyújtott és természetbaráttá tette azt is, aki addig nem tudott szépet látni a természetben.

A *társadalmi* nevelés érdekében évenként tánckursuson vettek részt a növendékek, úri családokhoz járhattak, hangversenyt rendezhettek. A jó modor, a társadalmi érintkezés formáinak elsajátíttatására a testület minden alkalmat felhasznált, de különösen a kasztrai látogatásokat és a konviktusi közös étkezést, hogy az internátus hiányát e téren is valamilyen pótolja.

A *testi* nevelés terén is nagyrészt a régi cél állott fenn: ellensúlyozni a növendékek nagyarányú szellemi elfoglaltságát, erőssé, edzetté és ellenállóvá tenni a testüket. A kötelező testgyakorlási órákon kívül ennek érdekét szolgálták: az 1924 őszén létesült és *Szekely* Zoltán tanár vezetése mellett működő Sportkör, a játékdélutánok, a szabadba vezetett kirándulások és a Leventeoktatói Tanfolyam. Az egészségi állapot minden nemes törekvés ellenére sem volt kielégítő. Olyan betegségek, mint az előbbi történeti szakaszban — kéz- és lábelfagyás, rühesedés — ugyan nem tizedelték a növendékeket, de azért az egészségügyi statisztika nem mutat valami kedvező állapotra. Az utolsó 10 évben állandóan 200 körül

¹ L. int. Értesítő. 1925—26. isk. év. 44. l.

állt a megbetegedési szám évenként, inkább azon felül, mint alul. Az 1931—32. tanévben influenza-járvány következtében pl. 284-re ugrott fel, ami az intézet elég magas létszámához arányítva is csúcs-magasság. Az állandóan nagy megbetegedési szám magyarázatát onnan nyeri, hogy a növendékek más helyen laktak, mint ahol étkeztek vagy tanultak és a szokatlanul kemény telekhez viszonyítva a szegényebb néposztályhoz tartozó ifjak nem voltak megfelelő ruházattal ellátva. Az is igaz, hogy Csurgó levegője nincs valami jó hatással a légzőszervekre. A megbetegedés okainak kutatása közben arról sem szabad megfeledkezni, hogy az utolsó esztendőök nemzedékének gyermekkorra a világháború idejére esett, amelynek nélkülözései, nehéz élelmezési viszonyai — úgylátszik — az ifjak gyenge ellenállóképességében jutottak kifejezésre.

24. Az utolsó esztendőök diákjai.

A tanítóképző-intézet évfolyamainak 6-ra való emelése nem vonta maga után a tanulók számának apadását. A létszám továbbemelkedett, úgyhogy a 30-as évek felé az intézet a legnagyobb népességét érte el. Az osztályok létszáma állandóan 30 körül volt. Innentől kezdve azonban a mesterséges apasztás következtében fokozatosan kisebbedett. A magántanulók grafikonja más képet mutat. Ez mindjárt a történeti szakasz elején is lefelé haladó jellegű volt. 1925-ben, amikor az utolsó magánvizsgálatokat tartották az intézetben, azokra már csak 6 ifjú jelentkezett. A következő esztendőben, 1926-ban a minisztérium meg is szüntette a magánvizsgálatokat.

A létszámnövekedéssel párhuzamosan a növendékek minősége is emelkedett. Hol voltak már ezek az ifjak minőségi tekintetben az intézet első növendékeitől, vagy akár a századforduló tanulóitól! S hogy tanulmányi tekintetben mégis sok panasz merült föl ellenük, különösen a történeti szakasz első éveiben, az az ötéves tanítóképzés fokozottabb igényeivel magyarázható és azzal, hogy az új Tanterv és Utasítás szellemében megírt tankönyvek nem készültek el idejében. A kijavított régi tankönyvek nem tudták a szükségessé vált új tankönyveket helyettesíteni, a tanári túlbuzgóságból készített vaskos jegyzetek pedig túllőttek a célon. Az amúgyis túlterhelő Tantervet még túlterhelőbbé tették. S így csak természetes, hogy a növendékek nem tudtak megbirkózni a nagy anyaggal. Nagy javulás állott be tanulmányi téren, amikor főigazgatói javaslatra a testület józanul mérsékelte a követelményeket. Az 1925-ben még 2·29-öt kitevő eredmény az anyagösszevonás folytán szinte évről-évre javult, úgyhogy 1933-ban már 1·81-os, a viszonyokhoz mért igen jó eredménnyel zárulhatott az utolsó tanév.

A növendékek előtanulmányait tekintve most is a polgári iskola vezetett. A tanulók 80—85 %-a a polgári iskolából került a képzőbe, a megmaradt 15—20 % a gimnázium, reáliskola és elenyészően kevés számmal más (ipari) iskola között oszlott meg. 1928-tól kezdve egyre többen jelentkeztek gimnáziumi érettségivel is az intézet V. osztályába. Az általános műveltséggel bíró jelöltek képzőintézeti tanulmányaival meg volt elégedve a testület épenúgy, mint más intézetek vezetői. S ez a

tény csak megerősítette azt a gondolatot, hogy a tanítóképzőkben az általános műveltség nyújtását el kell választani a szakképzéstől és a kettő közé érettségi-vizsgálatot kell iktatni.

Érdekes eltolódás mutatkozott az utolsó tíz esztendő és az előbbi történeti szakaszok növendékei közt a szülők foglalkozása szerint. A világháború előtt a tanító-gyermekek száma kb. egyenlő volt az iparos-, kereskedő-gyermekek számával, az őstermelő foglalkozású szülők gyermekeinek száma pedig valamivel több, mint ezeknek a fele. A világháború után az őstermelők egyre sűrűbben küldték fiaikat az intézetbe, úgyhogy az utolsó tíz esztendőben nemcsak az iparos-kereskedő gyermekek számát haladják meg jóval, hanem a fokozatosan fogyó tanító-, pap-, tanár- és egyéb tisztviselő-gyermekek együttes számát is.

Fentebb azt állítottuk, hogy az intézet utolsó éveiben beállott létszámcsökkenés mesterséges apasztással történt. Valóban azzal történt, csakhogy most más szempontok vezették a minisztériumot, mint a 20-as évek hasonló törekvésében. Akkor a növendékek elhelyezésének lehetetlen volta, most pedig az országban mutatkozott tanítói túltermelés kényszerítette a legfelsőbb hatóságot erre a lépésre. Az apasztás segélymegszorítás útján történt és ezzel tényleg sikerült a 164-es, legmagasabb létszámból évről-évre lefaragni. A történeti szakasz első felében még ingyenes helyek voltak és a növendékek 25—30 %-a részesült ebben a nagy kedvezményben. A féldíjas kedvezményt élvezők száma is kb. annyi volt. 1930-tól kezdve az ingyenesség teljesen megszűnt. A volt ingyenesek 10 P-t, a féldíjasok 20 P-t fizettek havonként. Az intézet növendékeit azonban legérzékenyebben a szállásdíjak megvonása érintette, amelyek az iskola egész története folyamán — a múlt század 80-as és 90-es éveit leszámítva — az államkincstár fizetett ki a tanulók helyett. A csurgói intézet ezzel az ország legdrágább állami tanítóképzője lett s így csak természetes, hogy a különben idetartó ifjak más intézetbe iratkoztak be.

Elismeréssel kell megemlékezni Csurgó község eme időbeli társadalmáról, azért a megértő támogatásért, amellyel az intézet szegénysorsú növendékeinek segítségére sietett. „A segélyek redukálásával és a szálláspénzek kiutalásának megvonásával nagyon sok tanulónk került olyan helyzetbe — olvashatjuk az egyik Értesítőben, — hogy csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudta a tanuláshoz szükséges anyagiakat előteremteni. Sőt akadtak olyanok is, akik kénytelenek lettek volna tanulmányukat abbahagyni, hacsak a csurgói társadalom jóérzésű tagjai nem segítenek rajtuk.”¹ *Megyesy József* róm. kat. hittanártól megindított és az utána következő hittanárok által folytatott diáksegélyakció a helybeli Szociális Misszió-Társulat hathatós támogatásával évenként átlag 6—10 szegénysorsú tanulónak tudott tetemes pénzbeli vagy ruhasegélyt nyújtani és ugyanannyi növendéket soros ingyen-ebéddel, vacsorával ellátni. Amikor megállapítjuk, hogy épen a legjobban mozdult meg a csurgói társadalom szociális lelkiismerete, kifejezésre juttatjuk azt is, hogy ez gyógyír volt arra a fájó sebre, amit a csurgóiak nem egyszer ütöttek az intézet testében.

¹ L. int. Értesítő. 1930—31. isk. év.

A lakásvisznyok ebben az időszakban kielégítők voltak, miután a csurgóilakásinség megszűnt. A gondosan kiválogatott kasztrákban 4—5-ével laktak a növendékek a szobák méretei szerint. 1928-tól kezdve a konviktus helyiségében üressé vált igazgatói lakásban 15 személyes mintakasztrát létesített Dobosy Elek igazgató. Ezek a tanulók 8 P-t, a többiek 16 P-t fizettek havonként lakás, fűtés, világítás és takarítás címén szállásadjúknak.

A növendékek ebben a történeti szakaszban is — a 15—20%-ot kitevő segély nélküli bejárók kivételével — az állami kezelésben lévő konviktusban étkeztek. Az élelmezésért az első években 150.000 K köztartási díjat fizettek és természetbeniekből (liszt, zsír, cukor, hüvelyesek) álló rértményt szolgáltatottak be. A díj 1928-ig, a naturáliák megszüntetésével havi 28 P-re, majd 30 P-re emelkedett. A viszonyok javulásával az ellátás is fokozatosan jobb lett, úgyhogy az utolsó esztendőben a napi 3 főétkezésen kívül tízóraira és uzsonnára is kenyeret kaptak az ifjak.

Az utolsó esztendő diákságának is megvolt a maga kedvtelése. S ez mi lehetett volna más, mint a régi, az intézetben meghonosodott és az elődöktől örökségképen kapott diákszokások újíése, mint pl. a bunda-avatás, a szerenádok az „egyetlenhez“, a tanárok zenés, énekes felköszöntése névünnepük alkalmával — és a meghitt borozgatás „megbízható“ helyen. Különösen kedvesek voltak az énekes, zenés felköszöntők. Régi, szinte az intézetel egyidős szokás volt Csurgón, hogy ifjúság énekkart, cigányzenekart szervezve felkereste névünnepét ülő tanárát. Pontosan számontartották a csurgói diákok, hogy melyik tanárnak mikor van a névünnep, valamint azt is, hogy kinek melyik a nótája. Mert ettől függött sokszor a vendégszeretet mértéke. A felköszöntő után az ünnepelt megvendégelte az ifjúságot és akkor a fehér-asztal mellett sok olyan probléma oldódott meg, ami a zöld-asztal mellett nem sikerült volna.

Valamikor a Csurgóval egybeépített Alsók község volt a csurgói szabad diákélet színtere. A 30-as évek ifjúsága azonban — úgy összel — inkább a hegyi pincéket kereste fel előszeretettel, ahol vasárnap délutánonként szívesen látott vendége volt a csurgói gazdáknak. Az ilyenkor a hegyek felé tartó diákkaravánt természetrajzi kirándulócsoportnak nézhette a gyanútlan szemlélő. A beavatott azonban tudta, hogy a diákság kezében lévő üvegek nem rovargyűjtési célt szolgálnak és az irattáskák sem rejtenek herbáriumokat. Hegedű is volt mindig a fiúknál. Erről, valamint arról sem feledkeztek meg soha, hogy egy jobbhangú diák beszéddel legyen készenlétben. E kettő: a hegedű és a dicsérő szó nyitotta meg a csurgói gazda szívét. Az esti szürkület jótékony leple alatt aztán musttal, gesztenyével megrakodva hazaindult a fiatalság. S mire megkezdődött az esti szilecium, minden a „legnagyobb rendben“ volt.

25. Az intézet megszüntetése.

Az a nagy csend, amely a csurgói áll. tanítóképző-intézetet történetének ebben a szakában jellemezte, — mint végül kitént — nem a néma erőgyűjtés csendje, hanem a „vihár“ előtti csend volt. A megindult megerősödés sem tekinthető másnak, — minden eredményét elismerve, de a dolgok végső kimenetelét tekintve, — mint csalfa lát-

szatnak, a sors íróniájának, mely csak azért hozta meg átmenetileg a javulást, hogy aztán annál fájóbb legyen a vég. Vagy talán egy nagy betegnek azt az állapotát tükröztette ekkor az intézet, amikor az a kímülés előtt a javulás jeleit mutatja? A végső fejleményeket tekintve igen. 1914 óta, amikor az internátus építésének terve megghiúsult, az intézet sorsa válságosra fordult. S ezt a válságot a foganatosított intézkedések, amelyek nem az intézet új és az internátus helyiségeit is magában foglaló épület megépítésére irányultak, megszüntetni nem tudták. Csupán ideig-óráig tartó átmeneti javulást idézhettek elő.

Ezt az intézet igazgatója, *Dobosy Elek* is érezte és tudta. Az iskola fennállásának 60. esztendejében, 1929 június 10-én tartott jubileumi házi ünnepségen még optimisztikusan fogta fel az intézet jövőjét. Többek között ezt mondta: „Fennáll az intézet, mert éltet a remény, hogy hazánk sorsának jobbrafordulásával itt is kedvezőbbek lesznek a keretek, melyek között munkánkat folytathatjuk“. De már a következő év Értesítőjében — látva az egyre tornyosuló nehézségeket — pesszimisztikus hangot ütött meg. „Az épület szűk volta, felszerelésének szegénysége, az internátus hiánya gyökeres változtatást tenne szükségessé. De hogy mi lesz ez a változtatás, — új építkezés, az intézet áthelyezése vagy megszüntetése, — nem tudjuk.“¹

A két előbbi lehetőségnek szinte minden módozatát kimerítették már az iskola történetének folyamán, de eredmény nélkül. Logikailag is, gyakorlatilag is csak a harmadik lehetőség volt még hátra: a megszüntetés. És sajnos, az évek múlásával arányosan nőtt a megszüntetés valószínűsége, míg végül tényleg be is következett.

Az intézetet megszüntető rendelet² 1933 március 28-án adta ki a vallás- és közoktatásügyi minisztérium. A rendelet szerint a megszüntetés annak az egészségtelen helyzetnek a megjavítása érdekében történt, „... amely szerint tanítóképző-intézeteink a valóságos szükségletet messze felülmúló számban képeznek ki tanítókat.“ A rendelet természetesen nem mondta meg, hogy a tanítói túltermelés megszüntetése érdekében miért éppen a legrégebb áll. tanítóképző-intézetnek kellett bezárulnia. Aki azonban figyelemmel kísérte az intézet sorsának alakulását, aki ismerte a csurgói tanítóképző körülményeit, az egy cseppet sem csodálkozott a legfelsőbb hatóság rendelkezésén. Ez az intézet élt a 64 esztendő múltja ellenére is a legmostohább körülmények között valamennyi testvérintézethez viszonyítva. Legelső sorban hiányzott mellőle az újabb tanítóképzés fontos és nélkülözhetetlen szerve: az internátus. Nélküle ma egy magyar tanítóképző sem felelne meg a jelenkori képzés követelményeinek. A világháború és az ezt követő szomorú időszak tanulságképen nálunk is, — mint más államokban — az oktatásügy egész vonalán, a népiskolától fel egészen az egyetemig a nevelés gondolata győzött. A szilárd világnézeti alapon álló szakpályák ifjúságát is első sorban nevelni kell — állapították meg nem egyszer kormányfőink³ — és erre legalkalmasabb eszközként az internátust jelölték meg.

¹ L. int. Értesítő. 1929—30. isk. év 3. l.

² V. K. M. 38.552/1933 V. a. 2. ü. o. sz. rend.

³ V. ö. Gömbös Gyula újság- és rádiónyilatkozatai.

A csurgói tanítóképző megszüntetésének igazi okát tehát az internátus hiányában kell keresnünk. De ehhez hozzájárult még az épület meg nem felelő voltából következő az a számos kedvezőtlen körülmény is, amelyek miatt az elméleti fejtegetések szerint az intézet nem tudott egyenlő értékű tagja lenni a többi áll. tanítóképzőnek. A gyakorlatban mindazonáltal nem volt különbség közöttük, mert a csurgói intézet mindenkor tanártestületeinek páratlan ügybuzgalma a hiányokat pótolni tudta. De pusztán a tanári lelkesedésre, ügybuzgalomra épített iskolát továbbra is fenntartani a minisztériumnak sem állt érdekében.

A tanítás és nevelés sikerét biztosító külső körülmények hiánya már régóta felszínen tartották a megszüntetés kérdését. Ellenőrizhetetlen híresztelések is szájra vették a megszüntetést, úgyhogy a község megszokta már a folyton hangoztatott híreket s nem vette azokat komolyan. Amikor pedig tennie kellett volna és pedig jobban és sürgősebben, mint valaha. Csurgó azonban télen maradt és csak akkor mozdult meg, amikor már késő volt, amikor a megszüntetésről szóló hivatalos értesítést már a kezében tartotta. A kerület országgyűlési képviselőjének, br. Inkey Pálnak vezetésével deputációt küldött Hóman Bálint kultuszminiszterhez, hogy őt a rendelet visszavonására kérje. De ez nem sikerült. Az intézet megszüntetése ellen későn indított, erőtlen és inkább a szó fegyvereit felhasználó utolsó küzdelem tehát nem hozta meg a kívánt eredményt. Sikertelen maradt ez is, akár a másik két elődje, az internátusért és az intézet áthelyezéseért folytatott elkeseredett harc.

És ezzel az intézet sorsa végleg meg volt pecsételve. Végleg és visszavonhatatlanul. Ami ezután bekövetkezett, hasonlatos volt ahhoz, ami a szebb hazába költözött házánál szokott bekövetkezni temetése után: szétosztják vagyont a testverek között. A csurgói intézet ingóságait is szétosztották az azokat igénylő testvérintézetek között. A szétosztás és a fennmaradt holmik mikénti értékesítése, eladományozása miniszteri,¹ illetőleg kir. főigazgató rendelkezések² és a számviteli szabályok alapján történt. Az áll. tanító- és tanítónőképzők bejelentették igényüket a csurgói hagyatéokra nézve s ezeknek figyelembevételével elkészítette a tanító- és tanítónőképző-intézetek kir. főigazgatósága a szétosztó-íveket. A leltári tárgyak szétküldése azután ezek szerint az ívek szerint történt, részben az illető kérő intézet, részben a csurgói tanítóképzőnél fennmaradt pénzösszeg terhére.

Az intézet egyik büszkeségének, a centralizált tanári könyvtárnak szétosztására külön történt intézkedés. Ennek négy példányban elkészített katalógusából egyet-egyét a bajai, a budapesti I. ker.-i, a kőszegi és a nyolcgyházi áll. tanítóképző-intézet vezetősége kapott, hogy belőle előre kiválogathassa azokat a műveket, amelyeket a tanári könyvtárnak kiegészítésére szükségesnek látott.

Általában minden intézet megkapta azt, amit kért. S ez elsősorban Balázs Béla kir. főigazgató érdeme volt, aki nemcsak a szétosztó-íveket állította össze mindenre kiterjedő figyelemmel, hanem 1933 június első napjain megjelent Csurgón és átvizsgálva a leltárakat, az igazság jegyében a gyakorlati szétosztást is megejtette.

¹ V. K. M. 40.783/1933. és 40.784/1933. V. a. 2. ü. o. sz. rend.

² Kir. főig. 892/1933., 1.207/1933. és 1.216/1933. sz. rend.

De azért az intézet igazgatójának és tanárainak is kijutott a részük a szétszítás és a csomagolás munkájából. Szomorú munka volt ez nekik, bár régóta tudták már, hogy előbb-utóbb be fog következni. Mégis, amikor hozzáláttak a berakáshoz és a régi „ismerősöktől“, „munkatársaktól“ kellett megválniok, keserűséggel tellett meg a lelkük. Nem egykönny csordult ki a szemükből, amikor egy-egy kedvenc könyvet, egy-egy szemléltetési eszközt vagy kísérleti szeret még egyszer, utoljára megsímogattak és letettek a láda aljára. A könyv talán rongyos volt, a szemléltetési eszköz is kopott s a kísérleti szer ki tudja már mióta nem működött. De azért, mert évtizedek óta hűségesen szolgálta a kultúra ügyét ott a végen, őrzött kincs, a megbecsülés és szeretet tárgya volt. Nem is csoda. Az ember könyveivel, eszközeivel együtt érez, egynek gondolja magát velük, barátainak tekinti őket s ha el kell válni, úgy érzi, mintha szívéből szakadna le egy darab.

Azokban az intézetekben, ahová a tárgyak kerültek, valószínűleg meglepetést keltettek, bizonyos tekintetben kiábrándulást okoztak, mert ott mást vártak és mást kaptak. Sohase felejtsek el azonban ezek a testvérintézetek, hogy egy 64 esztendő, súlyos gondokkal, állandó épület-és ebből következő felszerelési hiánnyal küzdő intézmény hagyatékából részesültek, amely a nehéz évek súlya alatt, több tanítónemzedéket hűségesen kiszolgálva, megrongálódott. Akik a csurgói holmikát látták és az intézet küzdelmes történetét ismerik, azoknak lelkét a csodálat kell, hogy eltöltse: hogyan tudott a csurgói áll. tanítóképző, ott az ország véghatárán, a nagy kultúrközpontoktól távol, annyi baj és küzdelem mellett, olyan nehéz körülmények között, ilyen bútorral és felszereléssel annyi kiváló néptanítót adni a hazának.

A felszerelés elszállítása után a tanárok is búcsút intettek br. *Eötvös* József egykori alkotásának. Többen közülük kérésüknek megfelelően helyezkedtek el, mások számára a minisztérium jelölte ki a mutakozó szükség szerint az új munkahelyet. A növendékek a bajai, a jászberényi, a kiskunfélegyházi és a kőszegi áll. tanítóképzőben folytatták a tanulmányaikat, ahol minden tekintetben becsülettel állták meg helyüket. Fényes bizonyosságot tettek ezek a derék ifjak arról, hogy a csurgói intézet méltó társa volt bármely intézetnek és hogy semmivel sem érdemelte meg azt a kegyetlen sorsot, azt a küzdelmes életet, amely neki osztályrészül jutott.

1. Az intézet évi költségvetései.

Sorszám	Tanév	Bevétel	K i a d á s							Összesen
			Személyi járandóság	Épület-fenntartás, házi szükségletek	Bútorzat, felszerelés, iró- és szülőkészségek	Elméleti és gyakorlati oktatás	Élelmezés- és ruházati	Ösztöndíjak, szál-láspénzek	Gazdasági és egyéb szülőkészségek	
1	1869-70	318	—	1840	2258	410	253	240	109	5110
2	1870-71	735	—	1426	1105	422	3426	1404	511	8294
3	1871-72	1327	—	7323	1770	147	4294	1485	450	15471
4	1872-73	3015	—	1762	780	860	4894	2877	600	11773
5	1873-74	872	—	1568	350	650	4690	1937	600	9795
6	1874-75	1407	—	775	250	650	5640	2150	400	10065
7	1875-76	3291	—	740	250	550	6711	2250	400	11101
8	1876-77	980	—	740	230	500	6252	2150	300	10342
9	1877-78	980	—	740	150	500	5752	2000	500	9642
10	1878-79	980	—	740	150	500	5752	2000	500	9642
11	1879-80	980	—	740	150	500	5252	2000	500	9142
12	1880-81	980	—	740	60	440	4752	1200	400	7592
13	1881-82	280	—	740	50	330	4500	800	380	6800
14	1882-83	280	—	770	50	300	4252	600	330	6302
15	1883-84	280	—	770	50	300	4252	600	330	6302
16	1884-85	280	—	770	50	300	4252	600	330	6302
17	1885-86	280	—	770	50	300	4252	600	330	6302
18	1886-87	280	—	770	50	300	4252	600	330	6302
19	1887-88	280	—	770	50	300	4252	600	330	6302
20	1888-89	112	—	770	50	300	4252	600	330	6302
21	1889-90	280	—	770	50	300	4252	600	330	6302
22	1890-91	390	—	770	50	300	4052	500	330	6002
23	1891-92	390	—	770	50	300	4052	500	330	6002
24	1892-93	390	—	770	50	300	4052	500	330	6002
25	1893-94	390	—	770	50	300	3800	500	330	5750
26	1894-95	390	—	770	50	300	3800	500	330	5750
27	1895-96	390	—	770	50	300	3800	500	330	5750
28	1896-97	390	—	770	50	300	4050	500	330	6000

I. A fenntartás és

29	1897-98	440	—	770	50	300	4650	500	480	6750
30	1898-99	440	—	770	50	300	4650	500	480	6750
31	1899-90	440	—	770	50	300	5650	500	480	7750
32	1900-01	880	—	1540	100	600	11300	1000	960	15500
33	1901-02	880	—	1540	100	600	11300	1000	960	15500
34	1902-03	3792	—	1540	100	600	14020	980	960	18200
35	1903-04	4416	—	1540	100	600	14020	980	960	18200
36	1904-05	3420	—	1540	100	600	12050	1970	960	17220
37	1905-06	9872	—	3900	550	900	20432	2980	960	29722
38	1906-07	12501	1960	4700	650	900	25584	3280	1000	38074
39	1907-08	14615	240	5700	700	970	29810	3440	600	41460
40	1908-09	15626	360	6000	700	1000	29607	3310	1000	41977
41	1909-10	15302	1616	3320	800	1100	28306	5780	758	41680
42	1910-11	14763	1912	4300	800	1100	27410	5960	1008	42490
43	1911-12	17696	1912	4300	800	1100	29230	5540	1008	43890
44	1912-13	17094	2078	5020	900	1200	33050	6024	1008	49280
45	1913-14	10740	1341	3040	730	720	21485	4068	616	32000
46	1914-15	17992	2508	5700	900	800	37250	7500	1052	55210
47	1915-16	17992	2460	5500	900	800	37250	7500	1052	55462
48	1916-17	24290	2240	5350	1000	800	49110	8850	982	68332
49	1917-18	40842	2283	6204	814	471	57553	9400	971	77696
50	1918-19	36896	4588	11678	1676	483	83588	13748	7711	123472
51	1919-20	142804	9528	33657	5267	722	296796	43520	18232	407722
52	1920-21	229106	16567	62857	14383	1671	505089	35215	72603	708385
53	1921-22	232058	31150	224730	35500	4000	812700	15430	31861	1155371
54	1922-23	905710	132933	154445	136612	18640	3981480	73340	155562	4653012
55	1923-24	27571127	2774200	6535645	2289000	454014	53114778	8769316	4515846	78452799
56	1924-25	95580017	18715350	17040822	5524510	1346700	122892527	47328000	19071789	231919698
57	1925-26	132870816	28832650	71469293	14429060	4449850	141619838	63675000	30937264	355412955
58	1926-27	34762	2208	14786	2169	1500	26980	—	3319	50962
59	1927-28	38925	2272	5600	1000	1000	43250	—	2200	55322
60	1928-29	44278	2800	6000	1100	800	46100	—	2200	59000
61	1929-30	44522	3372	6300	1400	800	46140	—	2200	60212
62	1930-31	48642	3372	6000	1000	700	42540	—	2500	56112
63	1931-32	50282	3058	5650	940	700	31980	—	2500	44828
64	1932-33	37991	3026	5250	800	500	28095	—	2000	39671

felszerelés statisztikája.

Az 1—31. sorszámig terjedő összegek forint-értéket jelentenek, a 32—57-ig terjedők pedig korona-értéket, míg a többiek pengő-értéket. Az a cél, hogy a különböző értékegységek ellenére is megállapítható legyen, az intézet fenállása alatt milyen összegeket emésztett fel, a forintoknak és az aranykoronákra átszámított papírkoronáknak pengőkké való átalakítását tette szükségessé.¹ E szerint az átszámítás szerint az egyes tételek összege a következő:

Személyi járandóságok	47.080·31 P
Épületfenntartás, házi szükségletek	227.210·65 „
Bútorzat, felszerelés, irodai szükségletek	46.100·83 „
Elméleti és gyakorlati oktatás	55.702·70 „
Élelmezés, mosatás	1,223.895·88 „
Ösztöndíjak, szállásdíjak	183 919·55 „
Gazdasági és vegyes szükségletek	80.763·42 „
Kiadás összesen:	<u>1,864.673·34 P</u>
Bevétel összesen:	<u>641.695·12 „</u>
Az államkincstár által pótoltt összeg:	<u>1,222.978·22 P</u>

Ehhez a legutóbbi összeghez még hozzá kell számítani az intézet épületeért, a konviktus épületeért és más helyiségekért kifizetett lakbért, amelyekkel együtt a csurgói intézet fenntartása — a tanárok fizetésén kívül — 1·5 millió P-t emésztett fel, ami az intézet 64 esztendőös multjához viszonyítva igen kevés.

¹ 1925: XXXV. t.-c. 20. §-a alapján.

2. Az intézet bútorzata és felszerelése.

Összesítő kimutatás az intézet szertárainak álladékaról az iskola megszűntetése idején.

Szakleltári jelzés	A szakleltár megnevezése	Állomány		Érték*	
		vétel	ajándék	P	f
		darab	kötet, füzet		
I—II.	Iroda, tanári szoba	128	32	1545	08
	Osztálytermek	140	9	1001	62
	Nevelői szoba, pince, padlás, szolgálok	40	—	113	79
XXIII.	Konviktusi diáklakások	1	—	92	—
XX.	Olvasóterem	1	—	—	24
III.	Köztartás	277	236	2133	53
IV.	Gyakorló-iskola	451	66	514	35
V.	Tanári könyvtár:				
	Pedagógia, filozófia	848	78	538	89
	Magyar nyelv és irodalom	631	78	1267	57
	Történelem, jog	430	33	757	93
	Földrajz	247	116	771	03
	Matematika	58	2	18	18
	Természettudomány, gazdaságtan	269	27	126	68
	Művészet	124	18	527	86
	Testgyakorlás	36	14	29	58
	Tankönyvek	—	479	—	60
	Vegyes	7	39	46	78
	Folyóiratok	784	85	1865	99
VI. 1.	Testtani szertár	35	—	9	34
2.	Lélektani szertár	56	—	—	37
VII. 1.	Történelmi szertár	221	—	269	20
2.	Alkotmánytani szertár	9	—	—	03
VIII.	Földrajzi szertár	91	43	153	47
IX.	Mennyiségtani szertár	32	—	9	60
X.	Természetrajzi szertár	357	—	108	07
XI.	Kémiai, ásványtani szertár	519	—	122	04
XII.	Fizikai szertár	358	—	189	92
XVIII.	Egészségtani szertár	8	—	13	93
XXII.	Gazdasági és kertgazdasági szertár	136	20	588	70
XIII.	Méhészeti szertár	141	40	70	87
XV.	Rajz-szertár	353	—	45	86
XIV. 2.	Intézeti zene-szertár	443	10	2594	45
XVI.	Kézimunka-szertár	16	—	1	16
XVII.	Torna-szertár	252	79	1736	21

* A leltári állományok korona-értékének pengő-értékre történt helytelen átszámítása miatt a feltüntetett értékek nem reálisak.

Szakleltári jelzés	A szakleltár megnevezése	Állomány		Érték	
		vétel	ajándék	P	f
		darab, kötet, füzet			
XIX. 1.	Ifjúsági könyvtár	391	115	466	68
XIV. 1.	Önképzőköri zene-szertár	423	—	18	15
XIX. 2.	Önképzőköri könyvtár	794	19	806	37
” 3.	Gyakorló-iskolai tankönyvek	200	—	44	94
” 4.	Gyakorló-iskolai ifjúsági könyvtár	573	26	63	87
” 5.	Népkönyvtár	—	207	—	71
XXI.	Ifjúsági Segítőegyesület	1	20	129	48
XXIV.	Sportköri könyvtár	5	24	73	06
XXV.	Leventeoktatói könyvtár és szertár	93	286	2145	26
XXVI-XXX.	Osztálykönyvtárak	716	6	3784	20
XXXI.	Vegyes	1	—	10	40
XXXII.	Számadási és nyilvántartási könyvek	122	—	—	—
	Összesen :	10818	2207	24808	04

II. Az intézet felügyelői és oktatói kara.

3. Az igazgatótanács tagjai.

Elnökök : 1. Kovács-Sebestény Gyula, kir. tanfelügyelő (1869—1892); — 2. Kubányi Károly, kir. tanf. (1892—1897); — 3. Beksits Ignác, kir. tanf. (1897); — 4. Salamon József, kir. tanf. (1898—99); — 5. Gulyás Ferenc, kir. tanf. (1899—1912); — 6. Gönczi Ferenc, kir. tanf. (1912—1922); — 7. Dr. Szabó Béla, kir. tanf. (1922—29).

Tagok : 1. Andorka Gyula, kir. járásbíró (1895—1897); — 2. Andorka János, ref. lelkész (1869—1891); — 3. Dr. Barla Sándor, orvos (1879—1891); — 4. Berkovics Imre, zákányi r. k. plébános (1920—1929); — 5. Berky József, r. k. plébános (1869—1888); — 6. Bóné Kálmán, főszolgabíró (1912—1921); — 7. Dr. Hochreiter Kornél, ügyvéd (1898—1929); — 8. Dr. Inkey Pál, nagybirtokos (1912—1922); — 9. Kacskovics Ignác, földbirtokos (1969—1871); — 10. Kacskovics Lajos, alispán (1906—1912); — 11. Kavulák János, berzenczei plébános (1871—1905); — 12. Mátrai Gyula, ny. tanítóképző-int. igazgató (1902—1910); — 13. Mezey Pál, ref. esperes (1871—1879); Németh Zsigmond, alsóki ref. lelkész (1891—1912); — 15. Papp János, miháldi r. k. esperes-plébános (1888—1895); — 16. Sarkady Károly, ref. lelkész (1869—1871); — 17. Sárközy Dénes, földbirtokos (1869—1891); — 18. Stefaics Aladár, r. k. plébános (1906—1920); — 19. Szijártó Károly, r. k. plébános (1891—1905).

4. Az intézet igazgatói.

1. *Bárány Ignác* (1869—1879). Pápán született 1833 júl. 6-án iparos szülőktől. Az elemi iskoláit Pesten, a gimnáziumot édesatyja nyugtalan, vándorló természete miatt több helyen: Pápán, Pesten, Szabadkán, Szegeden végezte. 1854-ben Makó egyik külvárosi iskolájában tanító lett. Igyekezete, veleszületett pedagógus természete feledtetni tudta a tanítói képesítés hiányát. Három esztendőn keresztül kiváló eredménnyel teljesítette munkáját, olyannyira, hogy az egyik vizsgáján megjelent Csajághy Sándor, csanádi püspök — látva Bárány értékeit — továbbtanulásra buzdította. Így szerezte meg 1857-ben Szegeden Haas Mihály és Lubrich Ágost előtt a tanítói oklevelet. 1858 őszén a szegedi kir. kat. tanítóképezde tanára lett, ahonnan 3 esztendő múlva a pesti kép-

zöhhöz került ugyancsak tanári minőségben. A tanítás mellett buzgó szakirodalmi munkásságot fejtett ki. Irodalmi működését egyes cikkekkel a *Budapesti Viszhang*-ban kezdte meg, folytatta a *Katholikus Néplap*-ban, de főleg a *Tanodai Lapok*-ban, amelyeknek 1862—1865-ig tényleges szerkesztője volt, Lonkay Antal névleges szerkesztő mellett. Bárány utóbb maga is szerkesztő lett: Szerkesztette az *Iskolai Kistükör* c. gyermeklapot (1864—1865) és az *Iskolabarát* c. ped. hetilapot (1866—1867). Önálló munkái közül ezidőben látott napvilágot: *Szellem és szellemi nevelés* (1860), *Útmutatás az elemi tanoda olvasókönyveinek kezelésére* (1860), *A költemények kezeléséről a népiskolában* (1861), *Olvasás tanmódja* (1863, 2. kiad.), *Vezérkönyv az első elemi nyelvoktatás kezeléséhez* (1865), *Magyar nyelvyakorlatok* (1866) és a főműve, az öt kiadást megért *Tanítók könyve* (1866). Neves volt még az a munkája is, amikor 1864-ben a helytartótanács megbízásából nyelvi szempontból átnézte az Egyetemi Nyomda kiadásában megjelent Magyar olvasó és nyelvyakorló könyveket és megtisztította azokat „nemzetiségünket sértő s önérzetünk megméltelyezésére célzó irányzatától.“

1869 nyarán Bárányt Eötvös miniszter a szervezendő első áll. tanítóképző, a csurgói intézet igazgatójává nevezte ki. Ennek a megbízásnak Bárány kiválóan megfelelt, mert a csurgói képzőt a később lehetkezett áll. intézetek sok tekintetben mintául ismerték el. Bárány szervező erejére még egyízben volt szükség, 1879-ben, amikor Trefort miniszter „igen kítűtető leirattal“ Csáktornyára helyezte át, hogy azt a bentlakással rendelkező intézetet is megszervezze.

Irodalmi tevékenységét igazgatósága alatt is folytatta. Jeles tankönyvekkel, metodikai munkákkal gazdagította az akkor még igen szegény pedagógiai szakirodalmunkat. Ezek: *Olvasó- és nyelvképzőkönyv* (1869), *ÁBC-s és olvasókönyv* (1869), *Magyar nyelvkönyv* (1870), *Magyarország története* (1870), *Vezérkönyv az ÁBC-s könyvhöz* (1874), *Olvasókönyv az I—V. osztályokra* (1879).

Nevelői, tanári munkásságát a páratlan pedagógiai tapintat, a jóindulattal párosult szigor, az ügybuzgalom, a mély és őszinte vallásosság és szeretet; igazgatói működését a kiváló szervezőképesség, a segítség szándéka és a megértés; az irodalmi szereplését pedig a nagy tárgyi ismeret, az olvasottság, az éleslátás és a szép nyelvi kifejezés jellemezték, amely tulajdonságok az akkori idők egyik legjelesebb elméleti és gyakorlati pedagógusunkká avatták. 1882 jul. 7-én halt meg.

2. *Czibor Mór* (1879—1883). Az esztergommegyei Naszályon született 1838 márc. 10-én, mint ref. papcsalád gyermeke. Elemi iskoláit szülőfalujában, a gimnáziumot Pápán végezte. 1856—1860-ig a pápai főiskolán a teológiai és bölcseleti szakhoz tartozó tantárgyakat hallgatta. 1860 nyarán a csurgói, akkor még hatosztályú gimnáziumba választották meg nyelvészeti és természettan-tanárnak. 1869-ben a képzőhöz került, mint rendes tanár, majd 1879-ben ennek az intézetnek igazgatója lett. „Kötelességtudásra nevelő, komoly, szigorú ember volt“ — mondta róla egyik tanítványa, *Hodossy Béla*. *Czibor Mór* korán hunyt el. Beteges szervezetét az intézet átköltöztetése az ideiglenes otthonból a véglegesbe, megviselte. Hosszabb betegség után 1883 jún. 5-én örök pihenőre tért.

3. *Mátrai Gyula* (1883—1901). Sárospatakon született 1845 nov. 1-én, ahol édesatyja r. k. kántortanító volt. Elemi iskoláit Patakon és Kassán, a gimnáziumot Sátoraljaújhelyen, Egerben és Kassán végezte. Itt tett érettségi-vizsgálatot, majd beiratkozott a kassai papnöveldébe. A papi pályára azonban nem érzett hivatást és ezért önként kilépett az intézetből. Egy esztendei nevelősködés után 1870-ben a budapesti egyetem bölcsészeti karának hallgatója lett. Mint tanárjelöltet Eötvös miniszter államköltségen Rajna-tartományba küldte ki a porosz népoktatásügy és a népiskolák tanulmányozására. 1871-ben került a csurgói képzőház mennyiségtan-tanárnak, majd 1883-ban az igazgatói székbe. Mint igazgató az intézet 25 éves fennállásának ünnepén Emléklapokat bocsájtott ki és a millennium évében a tanártestület közreműködésével megírta „A csurgói m. áll. tanítóképző-intézet története és jelen állapota“ c. munkát. 1901-ben nyugalomba vonult, de továbbra is részt vett az intézet irányításában, mint az igazgatótanács tagja. Erről a tisztségről 1910-ben lemondott „nem tudván a mai modern viszonyokkal és áramlatokkal megbékélni.“ Működésére jellemző, hogy a teljes szolgálati idejét a csurgói intézetben töltötte el. Meghalt 1922 decemberében.

4. *Bárány Gyula* (1901—1904). Az intézet első, neves igazgatójának fia, 1854 december 4-én született Makón. Az elemi iskolát Szegeden kezdte és a pesti kir. kat. képzővel kapcsolatos ú. n. mintaiskolában folytatta. A pesti kegyesrendieknel 5 gimnáziumi osztályt végzett, majd 1869-ben a csurgói tanítóképző növendéke lett. 1873-ban néptanítói oklevelet szerzett és rövid időre betöltötte alma materében a gyakorló-iskolai tanítói állást. 1874 nyarán 6 hetet töltött Svájcban az ot-tani képzők tanulmányozására. 1875-ben a budai áll. tanítóképző-intézet segédtanárává nevezték ki. Közben érettségi-vizsgálatot tett, majd 1879-ben középiskolai tanári oklevelet szerzett a bölcsészettől és a földrajzból. Még ebben az évben került vissza a csurgói intézethez rendes tanárnak. Humorral, élccel fűszerezett, vonzó és érdekes tanításai miatt nagyon szerették növendékei. „Földrajz-tanítása — mondta róla *Hodossy Béla*, tanítványa — ma is mintául szolgálhatna.“

A tanári munka végzése közben buzgó irodalmi ténykedést fejtett ki. Működését a *Somogy megyei Tanügyi Lapok*-ban kezdte, folytatta a *Néptanítók Lapjában*, a *Népnevelők Lapjában* és a *Család és Iskola* c. lapban. Hosszabb időn keresztül főmunkatársa volt a csurgói képző tanárai által szerkesztett folyóiratnak, az *Iskolai Szemlé*-nek. Írt még a *Magyar Tanítóképző*-be, a *Fővárosi Lapok*-ba és több más orgánumba. Önálló munkái közül a legfőbb, a négy kiadást megért Földrajz c. tankönyv. További keresett tankönyvei: Növénytan, Állattan, Ásvány-, kőzet- és földtan, Vegytani kézikönyv. Átdolgozta atyjának következő műveit: Tanítók könyve (6. 7. kiad.), Olvasó- és nyelvképzőkönyv, Magyar nyelvkönyv, Magyarország története.

Neves szerepet játszott Bárány Gyula Csurgó és Somogy megye társadalmi életében is. Több egyesületnek elnöke, főtisztviselője volt. 1901 decemberétől átvette az intézet irányítását, amely minőségben 1902-ben véglegesítette a miniszter. De csak rövid ideig lehetett az intézet élén, mert 1904 márciusában hosszabb betegeskedés után, munkás élete delén sirba szállt.

5. *Mohar József* (1904—1919). A veszpréni megyei Lajoskomáromban született 1868 jún. 30-án ev. vallású szülőktől. Szülei korán elhaltak és azért neveltetéséről, taníttatásáról gyámja, Mohar Endre lajoskomáromi ev. főtanító gondoskodott. Az elemi iskolát szülőfalujában, a középiskola alsó osztályait Bonyhádon, illetőleg Sopronban, az ev. liceumban végezte. Tanítói oklevelét az ottani ev. tanítóképzőben szerezte. Majd beiratkozott a Pedagógiumba és ott polg. isk. tanári, a tanítóképző-intézeti tanári tanfolyamon pedig képző-intézeti tanári képesítést nyert a mennyiségtani és természettudományi tárgykörből. Oklevelének megszerzése évében, 1892-ben a losonci áll. tanítóképző-intézetnél helyettes tanári minőségben kezdte meg a tanári pályáját, de még abban az évben a znióváraljai áll. tanítóképzőhöz került, mint segédtanár. 1897-től a győri áll. tanítóképzőben teljesített szolgálatot 6 évig, mint rendes tanár, 1 évig, mint megbízott igazgató. 1904-ben a csurgói áll. tanítóképző-intézet igazgatójává nevezte ki a miniszter.

Tanári és igazgatói működése során államköltségen a svájci tanítóképzést tanulmányozta és ugyanezen célból tanulmányutakat tett Ausztriában, Németországban, Olaszországban és a Balkánon is. Tanulmányainak eredményeképpen arra a megállapodásra jutott, hogy a magyar tanítóképzés több pontján reformra szorul. Irodalmi munkásságának főtörekvése e reform megteremtése és ezzel tanítóképzésünk fejlődésének biztosítása volt. Ilyen tevékenységet fejtett ki, mint a Tanítóképző-intézeti Tanárok Orsz. Egyesületének alelnöke is. Tanulmányai, cikkei a *Magyar Tanítóképző*-ben, a *Magyar Paedagogia*-ban, a *Figyelő*-ben és a napilapokban jelentek meg. Önálló munkái: Néhány szó a tanító(nő)képző-intézeti ifjúsági olvasmányokról és könyvtárakról, Törvénytervezet a tanító- és tanítónőképzés országos és egységes rendezéséről.

Mohar még Bárány Gyulánál is nagyobb szerepet töltött be Csurgó társadalmi és kulturális életében. Igen sok egyesületnek elnöke volt. A *Csurgó és Vidéke* c. hetilapot 10 éven át szerkesztette. A csurgói polg. leányiskola alapítása és fejlesztése is az ő nevéhez fűződik. A világháború alatt, mint a Csurgói Vöröskereszt Egyesület elnöke 80 ágyas kórházat alapított és vezetett, amely tevékenységéért magas kitüntetésben részesült. Részt vett az egyházi életben is. A porrogszentkirályi ev. anyagyülekezetnek és leánygyülekezeteinek éveken át felügyelője volt.

Mohar József 15 esztendeig vezette a csurgói képzőt, amely idő alatt az intézet fénykorát élte. Hazánk első képzői közt emlegették annak ellenére, hogy épület és felszerelés tekintetében talán az utolsó volt. A fellendítés a kiváló tanári testület mellett elsősorban a vezető-egyéniséggel megáldott igazgató céltudatos munkájának eredménye volt. Vaskeze, következetessége, pedagógiai tapintata az internátus nélküli intézetben párukat ritkító viszonyokat tudott teremteni. A nyugalom éveit részben Mezőtúron gyermekénél, részben balatonfenyvesi birtokán tölti.

6. *Zrínyi Károly* (1919—1921). A muraközi metropolisban, Csáktornyán született 1861 jan. 1-én. Az elemi és polgári iskolát szülővárosában végezte. A tanítói oklevelet a budapesti I. ker. áll. tanítóképző-intézetben szerezte 1879-ben. Majd tanítói állást vállalt a csáktornyai községi elemi iskolánál. Közben szorgalmasan készült a polg. isk. tanári oklevél meg-

szerzésére. Ennek birtokában 1888-ban szülővárosa polg. iskolájához, 1896-ban pedig áll. tanítóképző-intézetéhez került tanárnak. 1907-től 1918 karácsonyáig ennek az intézetnek az igazgatói székét töltötte be.

Mint csáktornyai tanár és igazgató „oszlopos tagja volt annak a rendszernek — állapította meg róla *Gönczi Ferenc*, kir. tanfelügyelő, — amely Muraköz népét magyarrá tette, oly magyarrá, hogy a szerb megszállás alatt is igyekezett ezt a horvátajkú, de érzelmeiben magyar lakosság kimutatni.“ Hogy az idegennyelvű Csáktornyából 1868, a magyar elemi iskola felállítása óta magyarul beszélő és érző városka lett, abban a munkában vezetőszerpet vitt a csáktornyai tanítóképző, a sohasem fáradó *Zrinyi Károly* igazgatóval az élen. *Zrinyi Károly* nemcsak szóban, hanem írásban is szolgálta a magyar ügyet. Több esztendőn keresztül szerkesztette a magyar és horvát nyelven megjelent, de azért erősen nemzeti szellemű *Muraköz-Medjimurje* c. hetilapot. Megírta Csáktornya monográfiáját.

1919-ben, a csáktornyai képző utolsó igazgatójának menekülnie kellett. Rövid ideig Nagykanizsán tartózkodott, majd átvette a csurgói intézet igazgatását. Itt elévülhetetlen érdemeket szerzett a megbomlott fegyelem és rend helyreállítása terén, valamint azzal, hogy az intézet szomorú helyzetét állandóan napirenden tartotta. Részt vett Csurgó társadalmi és kulturális megmozdulásaiban. Több egyesületnek elnöke, igazgatója volt. 1921-ben vonult nyugalomba 42 évi szolgálat után. A nyugalom éveit Kispest-Wekerletelepen töltötte, de nem pihenéssel, hanem munkában, mint ahogy mindig dolgozott, egész életén keresztül. 1937 szept. 20-án tért örök pihenőre.

7. *Brunowszky Rezső* (1921—1927). A sárosmegyei Kisszebenben született 1872 szept. 27-én r. k. vallású szülőktől. A tanítói oklevelet az iglói áll. tanítóképzőben szerezte 1892-ben. 1896-ban polg. isk. tanári, 1898-ban pedig a nyelv- és történettudományi szakon képző-intézeti tanári oklevelet nyert. Pályáját a kolozsvári áll. tanítóképző-intézetben, 1897-ben kezdte meg, mint segédtanár. Még ebben az esztendőben a fiumei áll. polg. iskolához lépett át. 1904-ben a temesvári, 1905-ben a dévai áll. tanítóképző tanára volt. Ebben az esztendőben lett rendes tanár. 1906-ban kinevezte a miniszter a losonci áll. tanítóképzőhöz igazgatónak. 1919-ben Sárospatakra menekült és az ottani képzőben teljesített szolgálatot 1921-ig, amikor a csurgói intézet vezetését bízták rá. Itt az volt a célja, hogy ezt a rettenetes sorsban sínylőddő intézetet jobb viszonyok közé segítse. Hogy ez nem sikerült, nem rajta múlt. 1925-ben a főigazgatói címet kapta. 1927-ben a bajai áll. tanítóképző-intézethez helyezte át a miniszter, amelynek ügyét 1933-ig, nyugalombavonulásának idejéig vezette.

Nagy irodalmi munkásságot fejtett ki *Brunowszky*. Dolgozatainak, önálló munkáinak száma megközelíti a 100-at. Tárgyuk szerint sokfélék. Van közöttük pedagógiai, lélektani, filozófiai, nyelvi, történeti, szépirodalmi munka, tankönyv, stb.

8. *Dobosy Elek* (1927—1933). Csáktornyán született 1893-ban. Édesatyja tanító volt. Az elemi, a polg. iskolát és a tanítóképzőt szülővárosában végezte. 1911-ben képesítőzött. A polg. isk. tanári oklevelét

1915-ben, a tanítóképző-intézeti tanárit, a fizikából és mennyiségtanból, 1918-ban szerezte. Működését ugyanebben az esztendőben kezdte meg a székelykeresztúri áll. tanítóképző-intézetben, megbízott, illetőleg segéd-tanárként. Az összeomlás idején Csurgóra került, ahol 1921-ben rendes tanárrá lépett elő. A csurgói intézet irányítását 1927-ben, mint megbízott igazgató vette át, amely minőségében 1931-ben véglegesítette a miniszter. Az intézet megszüntetésével a bajai áll. tanítóképző-intézet élére került.

Dobosy Elek igazgató nevéhez fűződik a csurgói intézet világháború utáni konszolidációja. Szélesskálájú programot dolgozott ki, amelyet a lehetőségekhez képest fokról-fokra megvalósított. Az intézet mind belső, mind pedig külső tekintetben határozott fejlődésnek indult, ami csak fokozódott volna, ha az intézet meg nem szűnik. Biztosíték volt rá az igazgató példás lelkiismeretessége, felelősségtudata és ritka pedagógiai érzéke.

5. Az intézet tanárai és egyéb alkalmazottai.

a) *Tanárok*: 1. *Ádám* Zsigmond (1931—1932). K:¹ tanítóképző-intézeti tanár. Sz: ped. filozófia. T: pedagógiai tárgyak. — 2. *Bánhidí* (Bartl) Ödön (1932—1933). K: tanítóképző-int. zenetanár. T: ének, zene, kántorképzés. — 3. *Bárány* Gyula (1879—1902). L. igazgatóknál. — 4. *Bátori* (Bauer) Lajos (1870—1900). K: okl. tanító, külföldi szaktanfolyam, zenetanár. T: zene, ének, rajz, szépírás, kántorképzés. — 5. *Blénessy* János (1913—1922). K: okl. középisk. tanár. Sz: magyar, történelem, földrajz. T: u. a. — 6. *Bodola* László (1899—1900). Óraadó, gimn. tanár. — 7. *Bolgár* Dezső (1898—1901). K: gazdasági szaktanár. T: u. a. — 8. *Buday* Gyula (1899—1900). K: gazdasági tanár, gazd. int. tanársegéd. T: gazdaságtan. — 9. *Bulla* Andor (1930—1933). K: okl. gazdatiszt, okl. tanító. T: gazdaságtan, közgazdaságtan, természetrajz. — 10. *Csia* Ferenc (1908—1912). K: gazdasági szaktanár. T: gazdaságtan. — 11. *Czeplédy* Tivadar (1895—1898 és 1904—1908). K: gazdasági szaktanár. T: gazdaságtan. — 12. *Czibor* Mór (1869—1879). L. igazgatóknál. — 13. *Cziráki* József (1931—1933). K: tanítóképző-int. tanár. Sz: magyar, történelem. T: u. a. — 14. *Dittert* Ferenc (1904—1922†). K: okl. polg. isk. tanár. Sz: mennyiségtan, természettudomány, zene. T: ének, zene, kántorképzés. — 15. *Dobosy* Elek (1919—1927). L. igazgatóknál. — 16. *Éber* Rezső (1904—1909). K: okl. polg. isk. tanár, tanítóképző-int. tanfolyam. Sz: mennyiségtan, természettudomány. T: u. a. — 17. *Fettich* Károly (1869—1872) K: tanító. T: torna. — 18. *Fejes* Kálmán (1884—1905). K: tanító. T: torna. — 19. *Fleigl* Kálmán (1905—1933). K: okl. polg. isk. rajztanár. T: rajz, kézimunka, szépírás, torna. — 20. *Folenta* Lajos (1905—1914). K: okl. polg. isk. tanár, tanítóképző-int. tanfolyam. Sz: nyelv- és tört.-tud. T: u. a. és torna. — 21. *Frankl* Bódog (1901—1904). K: gazdasági szaktanár. T: gazdaságtan. — 22. *Dr. Fülöp* Áron (1909—1915). K: tanítóképző-int. tanár. Sz: mennyiségtan, term.-tud. T: u. a. — 23. *Ghyczy* József (1870—1871). K: okl. reáltanodai tanár, jogtörténelmi és bírósági államvizsga. Sz: term.-tud., történelem, földrajz. T: u. a. Segédtanár. — 24. *Hanvai* Gyula (1905—1908). K:

¹ K=képesítése, Sz=szakcsoportja, T=tanított.

okl. polg. isk. tanár, tanítóképző-int. tanfolyam. Sz: nyelv- és tört.-tud. T: u. a. és pedagógia. Segédtanár. — 25. *Horváth József* (1875—1905). K: okl. polg. isk. tanár. Sz: nyelv- és tört.-tud. T: u. a. és gazdaságtan. — 26. *Kardhordó László* (1894—1898). K: okl. polg. isk. tanár. Sz: nyelv- és tört.-tud. T: szerveztan, mértan, gazdaságtan, torna. Segéd-tanár. — 27. *Kiss János* (1883—1885†). K: okl. gimnáziumi tanár. Sz: számtan, term.-tud. T: u. a. és német. Segéd-tanár. — 28. *Koltai* (Szániel) *István* (1932—33). K: tanítóképző-int. tanár. Sz: ped. filozófia. T: u. a. — 26. *Kovács Pál* (1912—1927). K: gazdasági szaktanár. T: gazdaságtan. — 30. *Leyrer Máttyás* (1908—1923). K: tanítóképző-int. tanár. Sz: nyelv- és tört.-tud. T: u. a. és német. — 31. *Lovass Gyula* (1875—1905). K: tanító. T: háziipar. — 32. *Macskássy Zoltán* (1902—1904). K: okl. polg. isk. tanár, tanítóképző-int. tanfolyam. Sz: mennyiségtan, term.-tud. T: u. a. Segéd-tanár. — 33. *Mácsay Károly* (1917—18 és 1928—31). K: tanítóképző-int. tanár. Sz: ped., filozófia. T: u. a. és magyar. — 34. *Mátrai Gyula* (1871—1883). L. igazgatóknál. — 35. *Mihalik Lajos* (1903—1904). K: okl. polg. isk. tanár, tanítóképző-int. tanfolyam. Sz: nyelv- és tört.-tud. T: u. a. — 36. *Moyzes Miklós* (1901—1904). K: középiskolai zenetanár. T: ének, zene, kántorképzés, számtan. Segéd-tanár. — 37. *Németh Sándor* (1906—1913). K: okl. polg. isk. tanár, tanítóképző-int. tanfolyam. Sz: nyelv- és tört.-tud. T: u. a. — 38. *Pasnary Győző* (1904—1906). K: okl. polg. isk. tanár, tanítóképző-int. tanfolyam. Sz: nyelv- és tört.-tud. T: német, rajz, szépírás. Segéd-tanár. — 39. *Pásztor Boldizsár* (1869—1870). Ideiglenes segéd-tanár. — 40. *Pethes János* (1885—1902). K: polg. isk. tanár. Sz: nyelv- és tört.-tud. T: német, mennyiségtan, pedagógia, földrajz. — 41. *Pödör Béla* (1924—1921). A csurgói tanársága idejét a világháborúban és orosz fogságban töltötte. — 42. *Purcsi János* (1918—1931†). K: középiskolai zenetanár. T: ének, zene, kántorképzés. — 43. *Sárosi István* (1915—16 és 1917—18). K: okl. polg. isk. tanár, tanítóképző-int. tanf. Sz: természettan, mennyiségtan. T: u. a. — 44. *Szánthó János* (1899—1904). K: okl. gimnáziumi tanár. T: rajz, szépírás. Óraadó. — 45. *Szánthó Kálmán* (1916—1917). K: okl. középiskolai tanár. Sz: mennyiségtan, term.-tud. T: u. a. és földrajz. — 46. *Szalontay Sándor* (1870—1872). K: ref. teológia. T: magyar, német. — 47. *Székely Zoltán* (1912—1933). K: okl. középiskolai tanár. Sz: term.-tudományok. T: u. a. és torna. — 48. *Szolár István* (1872—1884). K: tanító. T: torna. — 49. *Dr. Tóth Ferenc* (1924—1933). K: tanítóképző-int. tanár. Sz: nyelv- és tört.-tud. T: u. a. és földrajz. — 50. *Tömör Boldizsár* (1920—1931). K: okl. polg. isk. tanár, tanítóképző-int. tanf. Sz: nyelv- és tört.-tud. T: u. a. — 51. *Dr. Vida Károly* (1899—1902). K: gimnáziumi igazgató. T: természetrajz. Óraadó. — 52. *Vizy Ferenc* (1872—1875). K: okl. középiskolai tanár. Sz: nyelv- és tört.-tud. T: u. a. és földrajz. — 53. *Znojemszky Ferenc* (1918—1933). K: tanítóképző-int. tanár. Sz: term.-rajz, vegytan. T: u. a. német, mennyiségtan, zene. — 54. *Zoltai János* (1900—1901) K: okl. polg. isk. tanár. T: ének, zene, kántorképzés. Segéd-tanár. — 55. *Zrinyi Aladár* (1918—1833). K: tanítóképző-int. tanár. Sz: mennyiségtan, fizika. T: u. a.

b) *Hitoktatók. Róm. kat.*: 1. *Berkovits Imre* (1911—1916). — 2. *Berky József* (1868—1874). — 3. *Danassy György* (1902—1911). — 4.

Egerszegi Lajos (1920). — 5. Fekete Gergely (1878—1881). — 6. Fülöp Antal (1881—1886). — 7. Dr. Kákossy Árpád Elek (1916—1919). — Megyesy József (1928—1932). — 9. Dr. Mészáros Béla (1933). — 10. Niemetz Sándor (1920—1928). — 11. Rosos István (1874—1877). — 12. Sági József (1919—1920). — 13. Tóth Károly (1886—1902). — 14. Totola Lajos (1881). — 15. Dr. Végh József (1932—1933).

Ref. : 1. Dobby Vince (1877—1884). — 2. Frólich Róbert (1869). — 3. Galgóczy János (1921—1933). — 4. Héjas Pál (1870—1877). — 5. Kiss József (1885—1892). — 6. Matolcsy István (1892—1921†). — 7. Ragályi László (1885). — 8. Vargha Dezső (1921).

Ág. h. ev. : 1. Andorka János (1869—1875). — 2. Balogh István (1892—1930). — 3. Lágler Béla (1930—1933). — 4. Renner Endre (2875—1892).

Izr. : 1. Fried Samu (többízben). — 2. Keletfy Samu (1871—1872). — 3. Kuttner Lipót (1873—1874). — 4. Dr. Lichtschein Lajos (1875—1884). — 5. Löffler Jónás (1874—1875). — 6. Lövy Sámuel (1870—1871). — 7. Dr. Schreiner Márton (1885—1889). — 8. Dr. Vágvölgyi (Kohn) Lajos (1905—1906). — 9. Dr. Venetiáner Lajos (1892—1904.)

c) *Nevelők. :* 1. Andriczói György (1909—1913). Okl. tanító. — 2. Barabás Béla (1917). Okl. tanító. — 3. Bodola Sándor (1916). Okl. polg. isk. tanár. — 4. Bozóky Károly (1914—1924). Okl. tanító. — 5. Fejes Gyula (1912—1920). Okl. tanító. — 6. Herlicska Imre (1917). Okl. polg. isk. tanár. — 7. Horváth Lajos (1907—1908.) Okl. polg. isk. tanár. — 8. Karácsony József (1921) Beosztott polg. isk. igazgató. — 9. Kemény Péter (1908—1909). Okl. tanító. — 10. Kunszt Dezső (1921—1933). Okl. tanító. — 11. Dr. Lakatos Gedeon (1913—1914). Vegyész. — 12. Nagy Lajos (1907—1909). Okl. polg. isk. tanár. — 13. Neágóé Simon (1909—1910). Okl. tanító. — 14. Szemethy Kálmán (1915—1916). Rajztanárjelölt. — 15. Dr. Tóthné Sebestyén Ilona (1925—1933). Okl. polg. isk. tanárnő. Irodai szolgálatra beosztva. — 16. Walder István (1910—1912). Okl. tanító.

d) *Intézeti orvosok. :* 1. Dr. Barla Sándor (1868—1890). — 2. Dr. Éhn Kálmán (1894—1918). Egészségtan-tanár. — 3. Dr. Hoffer János (1919—1923). Egészségtan-tanár. — 4. Dr. Ittész Zsigmond (1918—1919.) — 5. Dr. Kajtán Dezső (1923—1932). Egészségtan-tanár. — 6. Dr. Márványi József (1932—1933). Egészségtan-tanár. — 7. Dr. Mayerhofer Lajos (1892—1893). — 8. Dr. Steiner Lázár (1890—1891).

e) *Intézeti kertészek. :* 1. Szablás István. — 2. Ady Károly. — Gyurkovics Lajos. — 4. Iváncsics István. — 5. Bíró István. — 6. Berkes Károly.

f) *Intézeti gazdasszonyok. :* 1. özv. Izsákné Mátrai Vilma. — 2. özv. Amtmann Jánosné. — 3. özv. Dévai Istvánné. — 4. Vida Klára. — 5. özv. Mohar Endréné. — 6. özv. Regenholt Józsefné.

g) *Altisztek. :* 1. Veres József. — 2. Csizmadia Mihály. — 3. Horváth Ferenc. — 4. Petrovics Péter. — 5. Pajor József.

6. A magaviselet, szorgalom és előmenetel táblázatos kimutatása.

Sor- szám	Tanév	Magaviselet					Szorgalom					Előmenetel							
		1	2	3	4	5	Átlag	1	2	3	4	5	Átlag	1	2	3	4	5	Átlag
1	1869—70	2	8	1	2	—	2:23	3	—	7	3	—	2:77	12	33	5	93	26	3:52
2	1870—71	2	21	2	1	—	2:08	3	14	9	—	2:23	33	66	131	101	15	3:—	
3	1871—72	15	24	6	—	—	1:80	11	28	6	—	1:89	51	140	267	149	—	2:85	
4	1872—73	20	28	4	—	—	1:69	14	31	7	—	1:87	82	215	266	158	4	2:71	
5	1873—74	8	37	4	—	—	1:92	17	22	10	—	1:86	103	260	262	78	—	2:45	
6	1874—75	12	36	8	2	—	2:—	11	24	23	—	2:21	139	273	312	128	—	2:50	
7	1875—76	23	13	23	6	2	2:27	6	41	20	—	2:21	122	287	381	187	7	2:66	
8	1876—77	18	34	16	3	—	2:06	11	44	16	—	2:07	92	311	493	162	2	2:69	
9	1877—78	1	40	13	10	—	2:50	6	38	20	—	2:22	71	256	494	173	10	2:80	
10	1878—79	8	29	23	6	1	2:45	4	26	25	11	1	2:68	69	199	524	258	6	2:94
11	1879—80	11	51	7	—	—	1:94	9	41	—	18	1	2:43	103	247	461	256	23	2:86
12	1880—81	11	48	9	2	—	2:03	11	41	16	—	2	2:16	133	287	423	254	23	2:77
13	1881—82	1	54	6	2	—	2:14	6	33	23	1	—	2:30	75	237	379	278	7	2:90
14	1882—83	5	34	12	2	—	2:21	15	26	12	—	—	1:94	82	262	332	112	—	2:60
15	1883—84	6	41	7	5	—	2:19	13	39	5	2	—	1:79	173	295	313	100	—	2:39
16	1884—85	18	30	7	1	—	1:84	15	31	8	1	1	1:96	140	280	321	127	2	2:51
17	1885—86	11	24	11	3	—	2:12	15	28	6	—	—	1:82	153	266	233	90	—	2:35
18	1886—87	17	33	8	—	—	1:84	18	34	6	—	—	1:79	146	306	295	125	—	2:46
19	1887—88	17	35	6	1	—	1:85	15	31	11	2	—	2:—	156	276	300	136	11	2:51
20	1888—89	23	30	2	—	—	1:62	11	36	8	—	—	1:95	167	325	304	135	—	2:44
21	1889—90	25	36	2	3	—	1:74	15	39	10	1	1	2:—	214	386	357	167	4	2:43
22	1890—91	24	27	7	—	—	1:71	23	28	7	—	—	1:90	801	363	334	114	4	2:37
23	1891—92	25	33	2	—	—	1:62	19	32	8	1	—	1:92	128	382	367	145	2	2:52
24	1892—93	22	20	8	3	—	1:85	15	31	7	—	—	1:85	129	354	298	138	12	2:52
25	1893—94	17	39	9	—	—	1:88	13	37	15	—	—	2:03	126	364	430	193	4	2:63
26	1894—95	17	44	12	2	—	1:99	18	39	16	1	1	2:04	130	371	515	247	18	2:72
27	1895—96	30	47	4	—	—	1:68	13	46	17	5	—	2:17	100	364	501	277	42	2:84
28	1896—97	36	26	9	4	—	1:75	21	21	22	11	—	2:31	136	420	511	226	12	2:66
29	1897—98	33	27	7	6	—	1:81	22	26	17	8	—	2:15	168	395	409	185	24	2:58
30	1898—99	21	41	18	9	—	2:17	20	34	21	13	1	2:34	165	510	553	247	8	2:61

III. A tanítás és

31	1899—900	33	26	28	5	—	2:05	22	32	25	13	—	2:32	228	526	527	227	17	2:53
32	1900—01	35	39	14	3	—	1:84	20	35	26	10	—	2:17	209	431	538	258	2	2:59
33	1901—02	28	35	21	5	—	2:03	19	39	22	9	—	2:24	161	541	522	272	6	2:61
34	1902—03	20	39	31	10	1	2:34	23	34	36	7	1	2:30	198	500	639	313	11	2:70
35	1903—04	16	32	40	17	—	2:55	9	34	34	28	—	3:05	125	412	655	524	37	2:96
36	1904—05	21	63	23	2	—	2:06	11	40	38	19	1	2:62	105	394	530	526	75	3:04
37	1905—06	36	49	15	3	—	1:85	25	50	20	8	—	2:11	138	438	533	413	47	2:87
38	1906—07	69	42	—	—	—	1:38	25	72	11	3	—	1:92	259	413	621	344	31	2:68
39	1907—08	62	46	3	1	—	1:49	28	54	24	6	—	2:07	254	357	564	467	40	2:81
40	1908—09	58	45	3	—	—	1:48	28	56	19	3	—	1:97	264	409	549	336	20	2:64
41	1909—10	63	36	5	—	—	1:31	38	49	15	2	—	1:82	295	432	517	305	25	2:58
42	1910—11	66	39	3	—	—	1:42	27	56	20	5	—	2:03	306	433	525	360	20	2:61
43	1911—12	64	43	11	2	—	1:61	27	64	24	5	—	2:06	313	515	553	388	56	2:65
44	1912—13	75	29	6	—	—	1:37	28	61	17	4	—	1:97	323	483	532	342	22	2:56
45	1913—14	86	33	4	—	—	1:33	32	74	16	1	—	1:89	361	573	639	297	5	2:47
46	1614—15	34	61	24	2	—	1:95	20	51	49	1	—	2:25	275	540	686	293	5	2:56
47	1915—16	29	37	18	9	—	2:08	14	45	31	3	—	2:35	243	454	566	203	4	2:50
48	1916—17	25	71	23	3	—	2:03	13	56	43	10	—	2:41	253	600	652	272	16	2:55
49	1917—18	39	62	28	2	—	1:95	24	58	38	11	—	2:27	200	511	421	226	19	2:53
50	1918—19	23	97	10	3	—	1:95	19	68	41	5	—	2:24	181	615	967	400	17	2:75
51	1919—20	76	47	14	—	—	1:55	17	43	59	18	—	2:57	273	733	868	380	38	2:64
52	1920—21	83	39	7	1	—	1:43	13	36	61	20	—	2:68	276	631	760	423	47	3:16
53	1921—22	31	36	21	20	—	2:28	2	21	61	24	—	2:99	194	532	666	362	17	2:70
54	1922—23	41	22	11	—	—	1:59	6	34	30	4	—	2:43	157	365	446	230	12	2:65
55	1923—24	30	35	1	—	—	1:56	6	43	17	—	—	2:17	203	478	336	26	—	2:18
56	1924—25	66	33	7	—	—	1:44	19	52	35	—	—	2:15	278	630	649	50	—	2:29
57	1925—26	60	42	10	—	—	1:55	9	69	34	—	—	2:22	332	725	651	44	—	2:23
58	1926—27	84	38	7	—	—	1:40	15	75	39	—	—	2:19	387	896	647	72	—	2:20
59	1927—28	110	40	3	—	—	1:30	25	90	38	—	—	2:08	538	1084	701	41	—	2:10
60	1928—29	107	51	3	—	—	1:35	34	103	24	—	—	1:94	786	1144	585	23	—	1:94
61	1929—30	134	30	—	—	—	1:18	37	98	29	—	—	1:95	862	1185	529	18	—	1:89
62	1930—31	124	33	1	—	—	1:22	35	115	8	—	—	1:83	862	1183	440	13	—	1:84
63	1931—32	120	17	5	—	—	1:19	35	92	15	—	—	1:86	810	990	438	11	—	1:84
64	1932—33	107	26	—	—	—	1:20	26	87	20	—	—	1:95	814	863	403	13	—	1:82
Összesen:		2534	2404	653	160	4	1:73	1124	2927	1397	297	10	2:16	15052	29866	30706	12530	855	2:56

nevelés statisztikája.

7. A tanító- és kántorképzés főbb adatai.

Az intézetben a javítóképesítő-vizsgálatokat is beleértve, összesen 94 esetben tartottak képesítő-vizsgálatot. A vizsgálatokat a világháborúig — kevés kivétellel — az intézeti igazgatótanács elnökei vezették. A világháború alatt az intézet igazgatója elnökölt. 1920-tól különféle miniszteri megbízottak irányítása mellett folytak a vizsgálatok, akik közül dr. Keleti Gyula, kir. tanfelügyelő neve szerepelt legtöbbször.

Képesítő-vizsgálatot összesen 1.287 jelölt tett, akik közül 1.252 rendes tanuló volt, 35 pedig magánúton végezte a tanítóképző évfolyamait. A képesítő-vizsgálatot tett 1.287 jelölt közül 134 (10·41%) bocsájtott javító-vizsgálatra és ezekből 12 jelölt (1%) végleg megbukott. Az intézetben kiállított oklevelek száma így 1.275. Az oklevelek minőségi megoszlása a következő:

a) Az öt osztályzat idején (1869—1924):

Kitűnő	17	1·61 %,
Jeles	227	21·45 %,
Jó	458	43·29 %,
Elégséges	345	32·61 %,
Oklevelet nem kapott	11	1·04 %,
Összesen :	1058	100 — %.

b) A négy osztályzat idején (1925—1933):

Jeles	13	5·68 %,
Jó	96	41·92 %,
Elégséges	119	51·96 %,
Oklevelet nem kapott	1	0·44 %,
Összesen :	229	100 — %.

Valamennyi tanító a magyar tannyelvű népiskolákban való tanításra nyert képesítést. Ezenkívül 24 tanító német, 2 horvát, 1—1 tanító pedig szlovák, ruszin és vend tannyelvű iskolákra is kapott képesítést.

Egyházi énekből és zenéből 430 tanító (33·41%) szerzett bizonyítványt.

8. Az intézetben használt tankönyvek.

Test- és élettan: Bárány I.: Tanítók könyve (1869);¹ — Scherrmann: *Test- és egészségtan* (1890); — Dr. Baló J.: *A testi élet ismeretése* (1914); — Quint J.: *A testi élet ismertetése* (1916).

Lélektan és logika: Bárány I.: *Tanítók könyve* (1868); — Gömöri S.: *A lelki élet ismertetése* (1903); — Dr. Baló J.: *A lelki élet ismeretése* (1907); — Dr. Kornis Gy.: *A lelki élet ismertetése* (1913).

¹ A tankönyv bevezetésének ideje.

Nevelés-, tanítás- és módszertan : Bárány I. : Tanítók könyve (1869); — Dr. Weszely Ö. : Népiskolai neveléstan (1904); — Barcsay K. és J. : Népiskolai módszertani közlemények (1930).

Neveléstörténet : Bárány I. : A nevelés és tanítás történetének rövid vázlata (1869. Kéziratban); — Dr. Kiss Á. : A nevelés és oktatás története (1904); — Dr. Baló J. : A nevelés és oktatás története (1907); — Dr. Frank-Néineth : Neveléstörténelem (1929); — Molnár O. ; Neveléstörténelem (1932).

Iskolaszervezetten : Az 1868 : XXXVIII. t.-c. Miniszteri rendeletek és utasítások; — Bárány I. : Tanítók könyve (1869); — Dr. Baló J. : A magyar népoktatásügy szervezete (1904); — Várady J. : Iskolaszervezetten (1932).

Magyar nyelv és irodalom : Bárány I. : Olvasó- és képzőkönyv (Olvasmányok és szavalmányok. Módszeres nyelv-, helyesírás- és írálytan 1869); — Péterffy—Kiss : Olvasókönyv (1883); — Névý : Írásművek elmélete (1883); — Névý : Irodalomtörténet (1883); Simonyi Zs. : Rendszeres magyar nyelvtan (1890); — Szinnyei J. : Rendszeres magyar nyelvtan (1892); — Dr. Szánthó : Írály- és költészettan (1890); — Dr. Szánthó : Olvasókönyv (1890); — Dr. Szánthó : Irodalomtörténet és irodalomtörténeti olvasókönyv (1890); — Bánóczy—Weszely : Írálytan és olvasókönyv (1904); — Bánóczy—Weszely : Poetika, Retorika és Olvasókönyv (1904); — Komáromy L. : Magyar nyelvtan (1904); — Dr. Váczy : A magyar irodalom története (1904); — Simonyi Zs. : A magyar helyesírás elvei és szabályai; — Dr. Koltai—Sassi—Nagy : A magyar nemzet irodalomtörténete és olvasókönyv (1907); — Bánóczy—Weszely : A magyar nemzet irodalomtörténete (1909); — Bánóczy—Weszely : Stilisztika és olvasókönyv (1914); — Brunowszky : Rendszeres magyar nyelvtan (1924); — Sarudy O. : Magyar stilisztika (1926); — Sarudy O. : Retorika (1926); — Sarudy O. : Poetika (1926); — Sarudy O. : A magyar irodalom története (1926); — Sarudy O. : Rendszeres magyar nyelvtan (1927); — Sarudy O. : Szerkesztéstan és retorika (1929).

Német nyelv : Gyakorlati német nyelvtan (1869); — Gönczy—Lederer : Deutsches ABC und Lesebuch (1869); — Ballagi : Német nyelvtan (1883); — Sándor : Német olvasókönyv (1892); — Ballagi : Német olvasókönyv (1885); — Gáspár—Lederer : Német olvasókönyv (1892); — Kemény F. : Német nyelvtan és olvasókönyv (1901); — Horvai E. : Német nyelvtan és olvasókönyv (1904); — Kelemen B. : Német—magyar és magyar—német szótár (1904); — Horvai E. : Rendszeres német nyelvtan (1904); — Schuster A. : Német nyelvtan és olvasókönyv (1908); — Schuster—Novy : Német tankönyv (1912); — Miklós—Kajblinger : Német nyelvkönyv (1925); — Lux Gy. : Német nyelvkönyv (1928); — Lux Gy. : Német nyelvtan (1930).

Történelem : Kuttner—Környei : Világtörténet (1869); — Bárány I. ; Magyarország története (1869); — Sebesztha K. : Világtörténelem (1883); — Sebesztha K. : Magyarok története (1883); — Visontay : Magyarország történelme (1887); — Mangold : Magyarok története (1890); — Ribári—Varga : Világtörténelem (1893); — Sebestyén Gy. : Magyarok története (1894); — Kogutowicz : Történelmi térképek (1901); — Farkas S. : Egyetemes történet (1904); — Farkas S. : A magyar nemzet története

(1904); — Sebestyén—Bellosits: Világtörténelem (1912); — Sebestyén Gy.: A magyar nemzet története (1912); — Miskolczi: Egyetemes történet (1928); — Takács—Koczogh: Egyetemes történelem (1928); — Dr. Takács: Magyar nemzet története (1929); Barthos—Kurucz: Történelmi atlasz (1929).

Alkotmánytan. Jánosi F.: Alkotmánytan (1869); — Csiky K.: Alkotmánytan (1882); — Tóth J.: Alkotmánytan (1914); — Dr. Horn J.: Alkotmánytan (1928).

Földrajz: Hauke—Környei: Egyetemes földirati tankönyv (1869); — Kiss: A magyar állam földirata (1869); — Gönczy P.: Utasítás a földgömb ismertetésére (1899); — Schwicker J. H.: Magyarország földrajza az általános földirat rövid vázlatával (1872); — Requinzi: Európa földrajza (1874); — Hunfalvy: Kis földleírás (1876); — Hunfalvy J.: Földrajz a középtanodák számára (1876); — Bárány Gy.: Földrajz (1882); — Cherven: Atlas (1882); — Berghaus—Gönczy: Kézi térképek (1890); — Berecz—Kogutowicz: Atlasz (1896); — Farkas—Kovács: Csillagászati és fizikai földrajz (1904); — Farkas S.: Földrajz (1904); Farkas S.: Magyarország földrajza (1904); — Tóth F.: Csurgó és környéke (1927); — Dr. Fodor: Földrajz (1928).

Mennyiségtan: Számolási gyakorlókönyv (1869); — Dr. Lutter N.: A mennyiségtan elemei (1869); — Mayer M.: Alak- és mértan (1869); — Wittstein: Logarithmusok (1869); — Babbage: Logarithmusok (1876); — Császár: Mértani alaktan (1885); — Császár: Számtan (1885); — König: Algebra (1885); — Császár: Algebra (1890); — Mocnik—Kamarik: Geometria (1892); — Lengyel S.: Méréstan (1894); — Moncik—Pekány: Mértan (1896); — Tanfi I.: Számtan és algebra (1904); — Dékány M.: Mértan (1904); — Tanfi I.: Geometria (1905); — Tanfi: Egységes mennyiségtan (1914); — Csada—Miklós: Mennyiségtan (1927); — Csada: mennyiségtan (1928); — Kiss: Mennyiségtan (1931); — Csada: Geometria (1931).

Természetrjz: Schubert: Természetrjz (1869); — Gönczy P.: Pestmegye és tájéka viránya (1869); — Dorner: Az állattan elemei (1876); — Kriesch: A természetrajz elemei (1876); — Kriesch: Állattan (1878); — Pászlávsky—Papp: Növénytan (1880); — Roth S.: Állattan (1882); — Roth S.: Növénytan (1882); — Bárány Gy.: Növénytan (1884); — Bárány Gy.: Állattan (1890); — Miklós G.: Növénytan (1905); — Cseri E.: Növényhatározó (1905); — Miklós G.: Az állattan elemei (1905); — Gáspár: Általános növénytan (1907); — Rottler: Általános állattan (1907); — Sztérényi: Növénytan (1908); — Ardos: Növényhatározó és gyűjtő (1908); — Sztérényi: Állattan (1909); — Sztérényi—Wagner: Természetrjz (1912); — Móczár M.: Növénytan (1925); — Móczár M.: Állattan és geológia (1925).

Kémia és ásványtan: Haydu: Vegy- és ásványtan (1869); — Fehér I.: Vegytan (1874); — Müller—Roscoe: Vegytan (1884); — Bárány Gy.: Ásvány-, közet és földtan (1890); — Kovács: Kémia (1896); — Koch—Kovács: Kémia és ásványtan (1904); — Koch—Kovács: Kémia (1925); — Jaloveczky—Koch: Kémia és ásványtan (1929); — Jaloveczky—Koch: Szerves kémia (1929).

Természettan: Dékány—Crüger: A természettan elemei (1869); — Heller A.: A természettan elemei (1882); — Kovács J.: Fizika (1890); — Éber R.: Fizika (1928); — Csada I.: Fizika (1931).

Egészségtan: Dr. Széll K.: Életmentés és egészségtan (1895); — Dr. Fodor: Egészségtan (1926); — Jaloveczky—Quint: Egészségtan (1929).

Gazdasági ismeretek: Gazdasági kistükör (1869); — Kiss K.: Gazdaság- és kertészettan (1895); — Tormay: Gazdasági vezérfonál (1901); — Szilárd Gy.: Mezőgazdaságtan (1907); — Móczár—Török: Gazdasági ismeretek (1929).

Közgazdaságtan: Geöcze S.: Közgazdaságtan és társadalomtan (1926); — Horn J.: Közgazdaságtan (1929).

Ének: Bartalus I.: Ének ABC (1869); — Bauer L.: Népdalok (1871); — Zsaskowszky: Kis lantos (1871); — Zsaskowszky: Egri Dalnok (1871); — Zsaskowszky: Harmónia (1871); — Wéber: Énekkönyv (1882); — Varga: Férfi négyesek (1886); — Bartalus—Gyertyánffy: Négyes dalok zsebkönyve (1892); — Bátor L.: Énekkönyv (1895); — Bátor L.: Gyakorlati összhangzattan (1901); — Sztankó B.: Énekkönyv (1904); — Menich A.: Zeneelmélet és összhangzattan (1904); — Hodossy—Sarudy: Összhangzattan (1928); — Zsaskowszky: Kántori énekkönyv; — Kersch: Sursum Corda.

Zene: Bartalus I.: Bevezetés a zongora s orgona játzsására (1869); — Zsaskowszky: Orgonaiskola (1869); — Broszig: Orgonaiskola (1869); — Huber: Hegedűiskola (1869); — Schmid: Prelúdimok (1869); — Bartalus I.: Kis művész (1869); — Lichner: Szonatinák (1869); — Reynald: Zeneképek (1869); — Hermann: Hegedűiskola (1882); — Bauer: Polyphon tanulmányok (1882); — Püschel: Hegedűiskola (1890); — Schwarcz: Zongoraiskola (1890); — Bátor L.: Gyakorlati orgonaiskola (1895); — Késmárky: Hegedűiskola (1896); — Erney: Új zongoraiskola (1900); — Major J. Gy.: Zongoraiskola (1902); — Herzog J.: Orgonaiskola (1904); — Zoltai M.: Hegedűiskola (1908); — Zoltai M.: Zongoraiskola (1916); — Hohmann—Bloch: Hegedűiskola (1925); — Chován: Zongoraiskola (1926); — Kovács D.: Orgonaiskola (1926); — Moyzes M.: Orgonaiskola (1926); — Dobó—Ráth—Véghné: Magyar hegedűiskola (1932).

Testgyakorlás: Dr. Kelen: Testgyakorlás kézikönyve (1869); — Maurer I.: A tornászat története és módszertana (1894); — Oheroly J.: Tornaelmélet (1908); Proff: A svéd gimnasztika (1925).

IV. A növendékek statisztikája.

9. Az intézet benépesülése.

Sorszám	Tanév	A rendes tanulók létszáma						Magán- tanulók	Teljes létszám
		I. oszt.	II. oszt.	III. oszt.	IV. oszt.	V. oszt.	Összesen		
1	1869—70	13	—	—	—	—	13	—	13
2	1870—71	18	8	—	—	—	26	—	26
3	1871—72	27	14	4	—	—	45	—	45
4	1872—73	21	22	9	—	—	52	—	52
5	1873—74	17	15	17	—	—	49	—	49
6	1874—75	30	15	13	—	—	58	1	59
7	1875—76	32	24	11	—	—	67	1	68
8	1876—77	25	26	20	—	—	71	1	72
9	1877—78	26	22	16	—	—	64	1	65
10	1878—79	28	19	20	—	—	67	—	67
11	1879—80	25	26	18	—	—	69	—	69
12	1880—81	24	22	24	—	—	70	—	70
13	1881—82	31	17	15	—	—	63	—	63
14	1882—83	20	20	13	—	—	53	—	53
15	1883—84	17	18	14	10	—	59	—	59
16	1884—85	10	14	18	14	—	56	—	56
17	1885—86	11	11	14	13	—	49	—	49
18	1886—87	23	11	11	13	—	58	—	58
19	1887—88	21	20	11	7	—	59	—	59
20	1888—89	18	14	14	9	—	55	—	55
21	1889—90	18	18	16	14	—	66	—	66
22	1890—91	13	17	14	14	—	58	—	58
23	1891—92	24	10	12	14	—	60	1	61
24	1892—93	12	20	11	10	—	53	2	55
25	1893—94	23	11	20	11	—	65	—	65
26	1894—95	26	22	8	19	—	75	3	78
27	1895—96	34	19	20	8	—	81	2	83
28	1896—97	19	22	16	18	—	75	—	75
29	1897—98	21	19	19	14	—	73	1	74
30	1898—99	34	17	19	19	—	89	1	90
31	1899—900	26	32	14	20	—	92	2	94
32	1900—01	28	26	25	12	—	91	2	93
33	1901—02	17	25	25	22	—	89	3	92
34	1902—03	32	21	24	24	—	101	19	120
35	1903—04	30	29	23	23	—	105	12	117
36	1904—05	22	30	30	27	—	109	22	131
37	1905—06	31	22	24	26	—	103	6	109
38	1906—07	33	31	25	22	—	111	7	118
39	1907—08	30	28	28	26	—	112	3	115
40	1908—09	31	23	24	28	—	106	1	107
41	1909—10	32	24	23	25	—	104	1	105

Sorszám	Tanév	A rendes tanulók létszáma					Összesen	Műgán- tanulók	Teljes létszám
		I. oszt.	II. oszt.	III. oszt.	IV. oszt.	V. oszt.			
42	1910—11	33	30	23	22	—	108	3	111
43	1911—12	36	33	28	23	—	120	2	122
44	1912—13	29	29	30	22	—	110	2	112
45	1913—14	41	23	29	30	—	123	3	126
46	1914—15	36	39	23	23	—	121	7	128
47	1915—16	38	31	21	3	—	93	15	108
48	1916—17	33	32	31	26	—	122	12	134
49	1917—18	39	22	36	34	—	131	15	146
50	1918—19	36	35	28	34	—	133	18	151
51	1919—20	34	35	35	33	—	137	28	165
52	1920—21	22	37	33	38	—	130	32	162
53	1921—22	18	23	37	30	—	108	10	118
54	1922—23	13	14	17	30	—	74	12	86
55	1923—24	23	12	14	17	—	66	4	70
56	1924—25	27	27	18	17	17	106	6	112
57	1925—26	37	24	19	15	17	112	—	112
58	1926—27	43	31	23	17	15	129	—	129
59	1927—28	41	38	32	19	23	153	—	153
60	1928—29	29	41	41	28	22	161	—	161
61	1929—30	29	28	39	38	30	164	—	164
62	1930—31	24	30	27	39	38	158	—	158
63	1931—32	25	23	25	30	33	142	—	142
64	1932—33	20	27	25	27	34	133	—	133
Összesen :		1679	1468	1316	1057	235	5755	261	6016

10. Statisztikai kimutatások a képesítőzött növendékekről.

A tanulók megoszlása	Szám	%
a) Előképzettség szerint:		
Az elemi iskolát végezte	49	3·81
A középiskola I-III. osztályát végezte	108	8·39
A középiskola IV. osztályát végezte	430	33·41
A középiskola V-VII. osztályát végezte	43	3·34
Középiskolai érettségít tett	19	1·48
A polgári iskola I-III. osztályát végezte	12	—·94
A polgári iskola IV. osztályát végezte	603	46·84
A polgári iskola V-VI. osztályát végezte	10	—·78
Egyéb iskolát végzett	13	1·01
Összesen :	1287	100·-
b) Vallás szerint:		
Róm. kat.	984	76·46
Ref.	194	15·07
Ág. h. ev.	66	5·13
Izr.	39	3·03
Gör. kat.	2	—·15
Gör. kel.	1	—·08
Unit.	1	—·08
Összesen :	1287	100·-
c) Anyanyelv szerint:		
Magyar	1196	92·93
Német	79	6·14
Horvát	8	—·62
Tót	2	—·15
Rutén	1	—·08
Szlovén	1	—·08
Összesen :	1287	100·-
d) A szülők foglalkozása szerint:		
Kisbirtokos	230	17·86
Gazdasági tisztviselő	20	1·55
Gazdasági segédsz.	55	4·27

A tanulók megoszlása	Szám	%
Iparos	311	24·15
Kereskedő	34	2·64
Kereskedelmi tisztv.	3	—·23
Közlekedési tisztv.	21	1·63
Közlekedési segédsz.	39	3·03
Köztisztviselő	55	4·27
Pap, tanár, tanító	265	20·57
Másféle értelmiség	6	—·47
Közhivatali szolgál	33	2·56
Katona- (csendő, rendőr) tiszt	4	—·31
Katona-aliszt	23	1·86
Nyugdíjas tisztviselő	49	3·81
Nyugdíjas altiszt	13	1·01
Magánzó	70	5·44
Napszámos	28	2·17
Cseléd	17	1·32
Egyéb	11	—·85
Összesen :	1287	100·-
e) A szülők lakóhelye szerint:		
Csurgón lakott	112	8·70
Somogy vm. más községeiben lakott	524	40·72
Zala vm.-ben lakott	189	14·66
Vas " "	152	11·81
Tolna " "	62	4·82
Baranya " "	52	4·04
Veszprém " "	46	3·58
Budapesten " "	26	2·02
Fejér vm.-ben " "	20	1·55
Pest " "	12	—·94
Sopron " "	12	—·94
Komárom " "	10	—·78
Egyéb 40 " "össz.	66	5·13
Külföldön lakott	4	—·31
Összesen :	1287	100·-
f) Kor szerint:		
Rendes időben (18., 19. életévben) végzett	422	32·79
Később végzett	857	66·59
Előbb végzett	8	—·62
Összesen :	1287	100·-

11. Jutalomdíj- és segély-alapítványok.

Az intézet története folyamán több személy és közület akadt, aki látható és maradandó jelekkel mutatta ki rokonszenvét az iskola és annak ifjúsága iránt. Többen alapítványokat tettek és ezzel eszközt adtak a tanári testület kezébe, hogy a kiváló teljesítményt nyújtó ifjakat megjutalmazhassa és további munkára buzdíthassa, másokat pedig a jutalom kilátásba helyezésével nagyobb erőfeszítésre serkentesse. Ime az alapítványok:

a) *Bárány Ignác emlékalap* (1991). Összege: 100 frt. Bárány Gyula tanár alapította édesatyja halálának 10. évfordulója alkalmával azzal a céllal, hogy a tőke egyévi kamatát az a növendék kapja, aki a gyakorlati tanításokban abban az esztendőben kitűnt.

b) *Somogy megyei Tanító-egylet jubileumi alapítvány* (1895). Összege: 600 K. Az alapítvány kamatait 1901-ben folyósították legelőször annak a növendéknek, aki a legszorgalmasabb és a legjobb magaviseletű volt.

c) *Mátrai Gyula alapítványa* (1896). Összege: 100 frt. Ezt a jutalomalapítványt a nevezett tanári működésének 25 éves jubileumán tette az ifjúság iránt táplált szeretete jeléül. Az alap kamatait az alapítólevél értelmében annak a IV. éves növendéknek kellett adni, aki a magyar fogalmazásban a legfejlettebb készséget mutatta.

d) *Csurgói Takarékpénztár Részvénytársulat alapítvány* (1897). Összege: 250 frt. A társulat fennállásának 25. évében tett alap kamatait minden esztendőben az Ifj. Segély-egylet rendelkezésére bocsájtotta.

e) *Br. Inkey József alapítványa* (1897). Összege: 200 frt. A segély-alapnak célja az Ifj. Segély-egylet támogatása volt, vagy annak megszűnése esetén egy szegénysorsú, jómagaviseletű és szorgalmas növendék segélyezése.

f) *Mátrai Gyula jubileumi alapítvány* (1901). Összege: 200 K. Mátrai Gyula igazgató 30 éves működése alkalmával rendezett ünnepségen gyűjtötte Csurgó közönsége. Az alap kamatait minden esztendőben a test- és élettanban kivált növendék kapta.

g) *A Somogy megyei Hitelszövetkezetek Szövetsége „Pallavicini Ede őrgróf alapítványa“* (1914). Összege: 3100 K. A jutalomalapítványt a Szövetség néhai elnökének, Pallavicini Ede őrgróf emlékére tette, aki a szövetkezeti eszme fejlesztése terén nagy érdemeket szerzett. Az alapítólevél szerint minden esztendőben 120 K került kiosztásra olyan 3 növendék között, akik a közgazdaságban és a szövetkezeti ismeretekben kitűntek.

h) *Mohar József jutalomdíj-alapítvány* (1917). Összege: 1400 K. Az alapítványt Mohar József működésének 25 éves jubileumán gyűjtötték a tanítványok hálájuk elismeréséül. Az alapítvány kamatait az a növendék élvezte, akiből a tanári testület véleménye szerint a legjobb tanító lesz.

i) *Folenta József jutalomdíj-alapítvány* (1918). Összege: 400 K. Az alapítványt az intézet tanári testülete létesítette a világháborúban elhunyt kiváló kartársának emlékére. Ehhez csatolták azt az összeget is, amit a növenkékek hősi emlékműre gyűjtöttek. A kamatokat évről-évre az intézet legjobb tornásza kapta.

j) *Dr. Keleti Gyula jutalomdíj-alapítvány* (1923). Összege: 224.888 K. Az alapítvány vagyona a tanári testület által felajánlott képesítói dí-

jakból és gyűjtésből tevődött össze, amelyhez dr. Keleti Károly, kir. tanfelügyelő képesítővizsgálati elnöki díjait is hozzácsatolták. A nevezett több esztendőn keresztül nagylelkűen lemondott az elnöki díjakról, hogy velük az elméleti pedagógiában jártas növendék jutalmazható legyen.

h) *Zrinyi Károly jutalom-alapítvány* (1924). Összege: 2600 K. Az alapítványt a tanári testület azokból az értékekből létesítette, amelyeket Zrinyi Károly igazgató 1918-ban történt menekülése alkalmával a csáktornyai áll. tanítóképző-intézetből átmentett. Az alapítvány kamataiból az a tanuló jutalmaztatott, aki a magyar nemzet történetéből a legkiválóbbnak mutatkozott.

12. Az oklevelet szerzett növendékek névsora.

1871-ben: Beck Jakab, — Czigány János, — Fejes Lajos, — Hóttay Lajos, — Loykó János, — Petreczky János, — Szabó József, — Szíjj János. — *Összesen*: 8.

1873-ban: Bakay Károly, — Bárány Gyula, — Horváth József. — *Összesen*: 3.

1874-ben: Bakay Sándor, — Beleváry Ferenc, — Bóna Sándor, — Darab István, — Gosztony József, — Lovass Gyula, — Lukács József, — Majhen József, — Polgár Antal, — Vida Dániel. — *Összesen*: 10.

1875-ben: Barabás István, — Gubiánó Lajos, — Csomay Pál, — Deli Kálmán, — Gerstner István, — Guoth Károly, — Juhász Miklós, — Karbuczky Imre, — Kutor Antal, — Kuttner Miksa, — Lengyel Géza, — Makk István, — Nagy Imre, — Pethes Sándor, — Porpáczy Ferenc. — *Összesen*: 15.

1876-ban: Borossay Béla, — Eredics János, — Fonay Ágoston, Gold Adolf, — Hallwachs János, — Káply Sándor, — Kőszeghy Lajos, — Péter Sándor, — Szabó Gyula, — Szalay Sándor, — Takács István. — *Összesen*: 11.

1877-ben: Csizmazia János, — Gold Zsigmond, — Gubics József, — Mácsovics György, — Megyessy Jenő, — Nagy Sándor, — Baksy Győző, — Pozsogár Lajos, — Rein János, — Schuch Ödön, — Sebessy Kálmán, — Takács József, — Takács Lajos, — Tóth Kálmán. — *Összesen*: 14.

1878-ban: Bakos Sebő, — Bárány Ilka, — Boros István, — Bóna József, — Czimmermann Gusztáv, — Dömötör János, — Döring József, — Fekete Károly, — Gál János, — Horváth Lajos, — Kiss Ignác, — Kramer Lajos, — Pintér József, — Sarf Károly, — Sinkovics Dénes. — *Összesen*: 15.

1879-ben: Cságoly József, — Erhardt József, — Hartmann Nándor, — Hafner István, — Nagy Lajos, — Rác Adolf, — Sass István, — Takács Imre. — *Összesen*: 8.

1880-ban: Alszeghy Ferenc, — Bursics Ernő, — Czigler József, — Fejes Kálmán, — Funt Lajos, — Kaczun Ignác, — Kondor Ferenc, — Mácsovics Kálmán, — Molnár Tivadar, — Német József, — Nyak Jenő, — Oroszlán János, — Rauch Lipót, — Selmeczy Imre, — Steinberg Miksa, — Stern Ignác, — Száflárszky Kálmán, — Weisz Sámuel. — *Összesen*: 18.

1881-ben: Belkényi Imre, — Bódizs Géza, — Cseh Lajos, — Fuchsz Andolf, — Horváth Pál, — Jasuga János, — Karbuczky László, — Klem Ferenc, — Krausz Bernát, — Kontor László, — Müller Imre, — Nagy Lajos, — Petrás Miklós, — Polesinczky János, — Steinberg Zsigmond, — Sütő Pál, — Szanyi István, — Tomsits Antal, — Vreszk György, — Wolf Adolf. — *Összesen*: 20.

1882-ben: Bóri Imre, — Bóri Nándor, — Fehér Lajos, — Haydn József, — Héricsz Sándor, — Horváth Gyula, — Horváth Kálmán, — Keller Vince, — Kollárs Lipót, — Konksek Gy. József, — Kovács János, — Papp János, — Rhédey Ferenc, — Schmidt Béla, — Szabady Sándor, — Szakmáry Zsigmond, — Tiszay István, — Trencsény Lajos. — *Összesen*: 18.

1883-ban: Erlich Károly, — Gudlin Károly, — Kasztel János, — Kollár Alajos, — Kövesdy György, — Lakits József, — Mondschein Lajos, — Müller Sándor, — Paulin Imre, — Pákász József, — Pollák Ármin, — Weisz Julianna. — *Összesen*: 12.

1884-ben: Bíró József, — Frik Lajos, — Gácser Lőrinc, — Horváth János, — Kalivoda Ferenc, — Kiss Gyula, — Nyers Imre, — Tóth Béla, — Varga József, — Weisz Ármin. — *Összesen*: 10.

1885-ben: Ács József, — Fábián Gergely, — Felber Mihály, — Feldmayer Mór, — Frabalka Imre, — Görög Endre, — Hodossy Béla, — Kemény Ignác, — Kemény Simon, — Kiss Lajos, — Kocsis Károly, — Lagler Sándor, — Mesits György, — Nánay Sándor, — Németh Szilveszter, — Politzer Gyula, — Róth Alajos, — Szondy Pál. — *Összesen*: 18.

1886-ban: Bürger Fülöp, — Czompó Andor, — Darab Lajos, — Fekete János, — Horváth Antal, — Huszty József, — Krompaker János, — Kutor János, — Masznyák István, — Mohos Gyula, — Müller Gyula, — Németh Sándor, — Schlésinger Béla, — Schwarcz Benő, — Sütő László, — Szabó Dezső, — Szűcs Kálmán. — *Összesen*: 17.

1887-ben: Ebensfeld Károly, — Hollóssy István, — Kecskés Ernő, — Kovács Lőrinc, — Riedlinger Endre, — Szakonyi Géza, — Trencsényi Károly. — *Összesen*: 7.

1888-ban: Bíró János, — Bódizs Béla, — Domonkos János, — Draska Károly, — Fuchs János, — Horváth Lajos, — Kincses Sándor, — Klepitz János, — Kosaras Mihály, — Szita Boldizsár, — Tóth László, — Tömör Boldizsár, — Vecsei Sándor, — Záborszky Kálmán. — *Összesen* 14.

1889-ben: Desits Lajos, — Fatér Mihály, — Gaál István, — Mészáros Sándor, — Pekovits Sándor, — Polonyi György, — Vizer Artur, — Waldinger Kálmán. — *Összesen*: 8.

1890-ben: Bárány Árpád, — Bejczy Gábor, — Draskovits Márton, — Fouay Imre, — Hegedűs Títusz, — Iker János, — Karbuczky Mátyás, — Kovács István, — Mészáros János, — Móser Antal, — Pleheisz Sándor, — Szabó Antal, — Szelestey Gyula, — Tóth Mihály, — Varga Gergely. — *Összesen*: 15.

1891-ben: Bali Sándor, — Bodri János, — Csiszár János, — Deák Gyula, — Folkmer Ferenc, — Gróf Mihály, — Horváth Mihály, — Kovács Mihály, — Légrádi János, — Magyar Árpád, — Mózes Imre

— Patyi Péter, — Riedlinger József, — Somogyi Ferenc, — Záborszky Lajos, — Weisz Sándor. — *Összesen* : 16.

1892-ben : Banekovich János, — Benedek József, — Bründl Lajos, — Csekő Nándor, — Ferenczy Kálmán*, — Huszár Ágost, — Katerinka István, — Kincses Endre, — Kutrovics Andor, — Rathbauer Rezső, — Wagner Aladár. — *Összesen* : 11.

1893-ban : Bárson István, — Herzensnyák Ferenc, — Kovács Jakab*, — Luipersbeck János, — Madarász László, — Nánay Endre, — Oreskó Dezső, — Schneckner Frigyes*, — Szelestey Sándor, — Varga Jenő. — *Összesen* : 10.

1894-ben : Bechine László*, — Dudás József*, — Farkas Károly*, Főző Jenő, — Gergye Sándor, — Glajcz Pál*, — Hettlinger Jenő*, — Kiss László*, — Kovács Sándor, — König Antal*, — Makay Béla, — Malinovszky Sándor, — Matisa József, — Molnár Vince*, — Szalay Dénes*, — Szili József, — Tibolt Boldizsár*. — *Összesen* : 17.

1895-ben : Brichta József, — Geyer István, — Hajba Kálmán*, — Kovács János, — Mészáros Andor, — Vasvári István. — *Összesen* : 6.

1896-ban : Árpád Jenő, — Csay József, — Fork József, — Frick György*, — Gedert János, — Herboly Géza*, — Hiller Gyula*, — Horváth István, — Izsák Gyula, — Jezerniczky Lajos, — Marosi Lajos*, — Mézes János, — Neumann József, — Schmiedt Ferenc, — Szíjártó Kálmán, — Szolár Béla, — Vajda Géza*, — Vajthó Jenő, — Varga József, — Weinberger Vilmos. — *Összesen* : 20.

1897-ben : Balogh József*, — Bácsai Lajos, — Binder Ferenc, — Bognár Pál, — Deáki István*, — Doma Lajos, — Giay Frigyes, — Hajgató Károly*, — Helyes József, — Hettlinger József*, — Keller István*, — Lindauer Ádám, — Márkovits Lajos, — Pecséth Károly, — Plauder János, — Puska Károly, — Schlegel Károly, — Szabó József, — Vecsei Viktor*, — Vizi Géza. — *Összesen* : 20.

1898-ban : Anhalt Lajos, — Bors Lajos, — Fenyves József*, — Ifjú Sebestyén, — Jindra Teofil, — Kovács Lajos, — Németh Kálmán, — Papszt Kálmán*, — Ptacek Teofil, — Rákóczi József, — Szigeti József*, — Tóth László*, — Varga István*, — Váci Antal*, — Véték Sándor*, — Zarka Zoltán. — *Összesen* : 16.

1899-ben : Arany Sándor, — Darabos Pál*, — Gansler János, — Hauk Antal*, — Hosszú Lajos*, — Kovács Dezső*, — Kovács János*, — Papp István, — Pataki Antal, — Peterdi László*, — Sebők János*, — Somogyi Béla, — Szíjj Gyula, — Tóth György*, — Zaller József*. — *Összesen* : 15.

1900-ban : Bárány Imre, — Bende László, — Bielly Ferenc, — Cserny Béla, — Ferenczy Géza, — Fodor Gyula*, — Franczia János, — Fröch József*, — Hajgató Géza, — Heberle János, — Kapitány Lajos, — Kiss Lajos, — Kusz Kálmán*, — Kuli Ferenc*, — Lovass László, — Német János, — Pataki Gyula, — Paulin Béla*, — Puska István, — Rónay László, — Tulipán Zsigmond. — *Összesen* : 21.

1901-ben : Ambrus Ferenc*, — Deák Sándor*, — Györkös Gyula, — Kárpáti József*, — Kutor Árpád*, — Márkus Gyula*, — Máté Ignác*,

* = Kántori bizonyítványt is szerzett.

— Mohácsi Béla*, — Müller Boldizsár, — Nagy József, — Nemes János, — Radits Béla,* — Schermann Lipót, — Szondy Gyula, — Törzsök Géza, — Turcsányi Mihály*, — Velter János, — *Összesen* : 17.

1902-ben : Bálint Béza*, — Bárány Nándor, — Begedy Béla, — Csonka Rezső, — Czinger Antal, — Gasparics Ferenc, — Göttman Boldizsár, — Györki Jenő, — Hochrein Lajos,* — Krejci Antal, — Landi Feren, — Máté János, — Papp Ferenc,* — Pavetits Ede, — Pintér Vilmos, — Potvoczsek Béla, — Schneider György,* — Som Ernő, — Spohn József*, — Stifter Béla*, — Strakovics Dezső, — Szabó Géza, — Szabó József, — Szita János*, — Üsth Gyula*. — *Összesen* : 25.

1903-ban : Árki József, — Baltási Kálmán, — Borsfai József*, — Csicskár József*, — Csonka József, — Daláth Jenő*, — Farkas Pál*, — Frej József*, — Gindics Jenő*, — Harka Ferenc, — Hauptmann Pál*, — Ivancsics Pál, — Kaufmann Géza, — Knapp Kálmán, — Kursits Sándor, — Köberling Károly*, — Lerch Lajos, — Marton Kálmán*, — Nagy József, — Rieger Mihály*, — Sebők József*, — Süle József*, — Szabó Lajos, — Szabó Pál, — Szalay István, — Smodits László, — Turák János. — *Összesen* : 27.

1904-ben : Bechine Gábor, — Derhán Ferenc*, — Ecker Károly, — Gödöllői Andor, — Happ József*, — Kovács Mihály*, — Krénusz János*, — Lamping Fülöp*, — Materényi Jenő*, — Mándy Béla*, — Németh Ferenc*, — Papp László*, — Persina Károly*, — Réder János, — Ruttner György*, — Strausz János, — Sugár Jenő, — Tóth István*, — Ulakcsai Antal*. — *Összesen* : 19.

1905-ben : Bárczy László, — Bucsi Jenő, — Czeplédy Lajos*, — Farkas Kálmán, — Fazekas Sándor*, — Hegyi Kálmán, — Horváth Dezső, — Károly János*, — Kisfaludy Jenő, — Kohler Ádám*, — Kovács János, — Mezei Gyula, — Mosonyi (Mucsler) Ferenc*, — Nádasdi Gyula, — Platschek Lajos, — Puska Pál, — Rédey Gyula*, — Rieger György*, — Schrantz Samu, — Szép Gyula*, — Szőke Lajos, — Torma Lajos, — Tóth Sándor, — Varga Ferenc Vince*, — Varga Vendel*, — Werstroh Konrád, — Wuits István. — *Összesen* : 27.

1906-ban : Ábrahám Rezső, — Bauer Rezső, — Barát György*, — Bergovecz Gyula*, — Boross József*, — Cserhalmi (Csernits) István*, — Csire Nagy István, — Dombi Vince, — Füzik János*, — Hadi Jenő*, — Hegedűs Elek, — Horváth István, — Hoszni Lajos*, — Kállay Lajos, — Koch Arnold, — Kósa József*, — Kun Ede*, — Kutnyánszky József*, — Ladányi Lajos, — Mesterházy Jenő, — Mészáros Géza, — Mikola Mihály*, — Nemes Lipót, — Punek Gyula, — Simon László, — Schmidt István,* — Szenté József, — Tarr Ferenc*, — Tuboly Jenő, — Viner János*, — Veigand József. — *Összesen* : 31.

1907-ben : Almási Károly, — Cserti József*, — Frey Jenő, — Gyarmati (Grósz) Rezső*, — Inselt Győző, — Kamu József, — Kemény Péter*, — Kincs Adolf*, — Kiss József*, — Kun Ernő*, — Losos András, — Málly Géza*, — Mészáros Károly*, — Ráday Antal*, — Ridlinger Mátyás*, — Rotschild Rózsa Kálmán, — Sandara Imre, — Steigerwald Mihály, — Szabó János, — Szalóky Lajos*, — Szatlmayer Antal*, — Szegedy Rezső, — Tóth József*, — Varga József, — Varga Kálmán*, — Vámos Rezső*, — Vörös István*. — *Összesen* : 27.

1908-ban: Borbás József, — Deák Aladár*, — Decsics Jenő*, — Dobri Gyula*, — Faubl József*, — Fizáry Bódog, — Freifogl József*, — Gulessich János, — Gundi Mihály, — Hajdu Lajos, — Horváth János*, — Hrazdina István*, — Kaszás Imre, — Laczkovics Adolf*, — Mohalik Mihály, — Németh István*, — Pekovics Ferenc, — Pintér István*, — Pulai János, — Rudolf László*, — Szabó József*, — Szikszai Ödön, — Varga Andor, — Varga Viktor. — Összesen : 24.

1909-ben: Belvári István, — Borbély Gyula, — Bosznai Ferenc*, — Czémán István*, — Fehér József*, — Fodor Kálmán, — Frisch Viktor, — Gáspár József*, — Halmos András, — Hantos Sándor, — Hollósi Kornél*, — Károly Imre, — Kerschbaummayr Sándor, — Kovács György*, — László Lajos, — Mészáros László, — Moser Imre, — Müller József*, — Nagy János, — Nagy József*, — Polgár Jenő, — Raskó Géza, — Sas Mihály, — Szabó Kálmán, — Szakály Mátyás*, — Szentiványi Sándor*, — Taschler György*, — Vastag György*. — Összesen : 28.

1910-ben: Bajusz Gyula*, — Bányai Kálmán, — Bíró István*, — Böröcz János*, — Buszi Károly*, — Csillag József, — Csizsek Gusztáv, — Faller Rezső*, — Gábor Rezső, — Györkös János*, — Hegedűs Sándor*, — Horváth József, — Jahrmann Ferenc, — Kutor Ferenc*, — Lakatos Lajos, — Laczó István*, — Löczy Lajos*, — Nyul Zoltán, — Pfalcz György, — Riedlmayer János, — Szabó Gyula*, — Szabó Pál, — Szalay Kálmán, — Takáts Sándor*, — Tatár Bálint*, — Toponári Ferenc*, — Ursprung Géza*. — Összesen : 27.

1911-ben: Bakocs István, — Bíró Gyula, — Bognár József*, — Dombai Sándor*, — Fehér László*. — Frisch Ferenc, — Gergye Péter, — Gerencsér Ferenc, — Gévay Károly, — Gondos József, — Héricsz Jenő*, — Horváth József*, — Kelemen Sándor*, — Kiss József*, — Kulcsár Ferenc*, — Kulcsár Gyula*, — Mohar Béla*, — Müller János*, — Pető (Pfundesack) János*, — Steinbacher József*, — Szamosi (Szvacek) Ferenc*, — Szamosi (Szvacek) Kálmán*, — Szíjj Béla*, — Varga József*. — Összesen : 24.

1912-ben: Bálint József, — Bezerédy Árpád, — Bognár Sándor, — Czaha János*, — Darab Lajos*, — Fanzler János* — Göndör Sándor, — Göröncsér József*, — Halbax József, — Hermann Béla, — Horváth Imre, — Horváth Zoltán*, — Kuruc Imre, — Mészáros József, — Nagy János, — Pánovics József*, — Polka József, — Prack Sándor, — Rutner András, — Scherman Miklós, — Szabó Kálmán*, — Vass Gyula. — Összesen : 22.

1913-ban: Balatinecz István, — Bognár József, — Bozóky Károly, — Csapó István*, — Cserti József*, — Czuni József*, — Fekete József, — Györfy József*, — Habján István, — Haracsi József*, — Herner József*, — Kemény Lajos*, — Kerschbaummayr János, — Knapp János*, — Kosaras József*, — Main József, — Peti József*, — Sprenger Lajos*, — Szabó Sándor*, — Szíj János*, — Ujhegyi Gyula, — Varga Lajos*, — Varga Sándor*, — Vittmer László. — Összesen : 24.

1914-ben: Bali Mihály, — Bene József*, — Buzásy Kászló, — Csapó István*, — Finda Pál, — Göndör Gábor, — Gundy Árpád Pál, — Györfy Lajos*, — Hajnal András, — Hajnal Ferenc, — Horváth Máj Imre*, — Kapiller Bertalan, — Leitner István*, — Kiss István, — Koth Ottó*, — Mo-

hos Béla, — Nagy Imre, — Neuwirth György, — Pécsek Gyula*, — Peinhoffer József*, — Pozsár Ferenc*, — Sárdi Károly*, — Sárdi Pál, — Selmeczy Imre*, — Stefáni Mihály*, — Szabó Sándor Antal, — Szalánczy Károly*, — Szekeres Lajos, — Topscher Vilmos, — Tóth Sándor*, — Zeller Ferenc Dezső. — *Összesen* : 31.

1915-ben : Bézsényi György, — Bognár József*, — Danielisz Lajos, — Dénes László*, — Dieber Rezső, — Farkas László, — Graffits Lajos*, — Hall Géza, — Herboly Zoltán, — Herlicska Imre, — Hajdinyák Sándor, — Hoffmann Lajos, — Horváth György Lajos*, — Kerschbaum-mayer Károly, — Klie Sándor, — Kollár Gusztáv, — Kósa Gyula, — Lengyel Imre*, — Luif Sándor, — Rácz Árpád, — Szabó Sándor, — Vasitsek József. — *Összesen* : 22.

1916-ban : Bódic Kálmán, — Borbás Sándor, — Buzásy Árpád*, — Erdei János, — Fülöp László, — Gróf Kálmán, — Hörömpöly Árpád, — Huber Ferenc, — Hufgart János, — Karbuczky László*, — Kárpáti Jenő, — Kovács Nándor, — Kratochvilla István, — Lang Mihály, — Márián József, — Molnár Kálmán, — Németh Kálmán, — O-lajos Sándor, — Pallos János, — Pfneiszl Ferenc, — Pintér Ferenc, — Précsey István, — Roznik Ferenc*, — Ruttner Lajos*, — Sebestyén Sándor*, — Sipos István, — Steinbacher Péter*, — Sütő Sándor, — Szabó Ervin, — Szalai Sándor, — Szuhaneck József*, — Vörös János, — Weisz József, — Zelend József. — *Összesen* : 34.

1917-ben : Bódi Lajos, — Disztl János*, — Fehér Ferenc*, — Fisli János, — Gál József, — Gáspár Árpád, — Golik Emil, — Horváth József*, — Horváth Vendel, — Jankovics József*, — Jámbor Péter, — Katona Béla, — Káta József, — Keszeg János, — Kóhner István, — Mehreider Nándor, — Mersits Vencel, — Mohácsi László, — Molnár Ferenc, — Németh József, — Péterfai Ádám, — Sillinger István, — Somogyi János, — Stayer Kálmán, — Subosits István*, — Szele Géza, — Tamás Sándor, — Varga Pál, — Ziegler Béla. — *Összesen* : 29.

1918-ban : Back Jenő, — Becht Béla, — Bendicsák Ernő, — Csapó Oszkár, — Csernel Gyula, — Csicskó Lajos, — Daxner Károly, — Forsthoffer József*, — Gyerák István, — Hoffmann Béla, — Huber György, — Kern János, — Keszler József, — Laki József, — Mally Ferenc, — Máté Mihály, — Mezei István, — Molnár Mihály, — Patyarek József, — Pálfi Gyula, — Páll József, — Popp József, — Reichert Ferenc, — Schiller Sebestyén*, — Schmal István, — Söllei József, — Szabó Kálmán, — Szivós József, — Varga József, — Vecsey Sándor*, — Vesztergál Lajos, — Vida József, — Vörös István, — Wencel István, — Záborszky Kálmán*. — *Összesen* : 35.

1919-ben : Baumann József, — Betóvícs Rezső*, — Borbély János, — Farkas Győző, — Fullér Károly, — Gömbös József, — Havasi József, — Horváth Alajos, — Izsák Gyula, — Jantner József, — Király Géza, — Kiss István, — Kiss Lajos, — Knapp Antal, — Kovácsits Jenő, — Kovács Zsigmond, — Kukorác Lajos, — Laskói János, — Lázár István*, — Malek Károly, — Mike Imre, — Mohos Gyula, — Mohos János, — Németh Sándor*, — Paál Gergely, — Poljanec Ferenc, — Ruzsonyi István, — Sáfrán Oszkár, — Schrenk Károly, — Simonfi Antal, — Soukup Károly, — Stáding Ferenc*, — Szabó József, — Szőke László, — Szvoboda Gyula, — Wéber József. — *Összesen* : 36.

1920-ban: Antauer Gyula*, — Bálint Ferenc*, — Becker István*, — Bogdán György, — Farkas Sándor, — Fáth Imre, — Foglos József, — Herbán Ferenc, — Kalapáti János, — Kiricsi Lajos, — Kisgyura János, — Klisz István, — Kovács István*, — Kun László, — Leposa József, — Lovász Béla, — Maronics László*, — Merkei Imre, — Mészáros Lajos, — Nagy Árpád, — Németh István, — Patkó József, — Pánovics Imre, — Plichta Gyula, — Pukler Ferenc, — Rácz Lajos*, — Sáphtl Dezső, — Soltra János*, — Stickel Ferenc, — Szabó Pál*, — Szladek Géza, — Sommer Károly*, — Vukán Rezső, — Závodszy István*. — *Összesen*: 34

1921-ben: Antauer János*, — Biczó Ferenc, — Boznánszky Vilmos, — Czimmer János*, — Czizsek Dezső*, — Domnanovich Alajos*, — Frey János, — Gaál István, — Haiszer Kálmán*, — Hollósi József, — Horváth György, — Horváth István, — Hukker Tibor*, — Irmanskova Sándor*, — Jánosi Gyula, — Kanizsai János, — Kiss József, — Koletár József, — Kővessi Péter*, — Loiczly Lajos, — Lossos Ágoston*, — Mally Mária, — Mike Imre, — Molnár Gizella, — Mojnár József, — Mózs Kálmán*, — Nagy Béla*, — Nagy József, — Papp Teréz, — Pintér Sándor*, — Pozsár István*, — Speiser Sándor*, — Szalóky Dezső, — Takács Jenő*, — Tüske József*, — Vásárhelyi Nándor*. — *Összesen*: 36.

1922-ben: Bálint Bulcsu*, — Boros Sándor*, — Bús Imre*, — Dömötörfi József, — Filó Lajos*, — Furó István, — Galambos János*, — Gauder Gyula*, — Handler Pál, — Herner Ferenc*, — Hoffmann Ferenc, — Horváth János*, — Horváth Vendel*, — Keresztes Ferenc*, — Kovács Imre*, — Krénusz Elek*, — Máté János*, — Németh Béla*, — Reidl Sebestyén*, — Sáringer Gyula*, — Simon László*, — Stingli János, — Studinger József*, — Szabados Lajos, — Szlavkovszky Gusztáv, — Tankovics Hajnalka Imre, — Tódor János, — Tornóczki István*, — Vágner Gyula*, — Verle János, — Vugrincics Kálmán, — Záborszky Jenő*. — *Összesen*: 32.

1923-ban: Balázs János, — Bertalan József, — Bolla Gyula, — Boros Ferenc*, — Csendes Mihály*, — Derschner János*, — Drescher Ádám*, — Fördös Kálmán*, — Francsik János*, — Gyócsi Imre, — Hadnagy Árpád, — Horváth Viktor, — Kaufmann János, — Kelemen János*, — Kiss István, — Kiss Kálmán, — Kovács József, — Küronya Jenő*, — Matolcsy Jenő*, — Miha Mihály*, — Németh Lajos, — Papszt Zoltán*, — Peti Sándor*, — Pintér János*, — Reiszberger István, — Sánta József*, — Sprém József, — Stein György*, — Szőke István, — Sztərbát Ferenc, — Tóth Imre, — Tüttő Vince*, — Vöröskői István*, — Zbinyovszky István. — *Összesen*: 34.

1924-ben: Dezső János, — Kelner Mihály, — Lagler Sándor, — Nagy István, — Schwarz Antal, — Szabó Árpád, — Tóth János*, — Ursprung József. — *Összesen*: 8.

1925-ben: Busz Pál*, — Csatár János*, — Hollósy Jenő*, — Kosaras Pál*, — Krausz Antal, — Magdics Nándor*, — Marosi Ferenc*, — Márkus Sándor*, — Móznér János, — Németh István*, — Peresa Pál*, — Polgár Jenő*, — Szlavonics Sándor*, — Szaksz József*, — Valenta József*, — Vágó Frigyes*, — Zábrák Károly*. — *Összesen*: 17.

1926-ban: Benkes János*, — Darab Ödön, — Giay Béla*, — Kótai Lajos*, — Lider István*. — Lukács János*, — Németh László, — Puska László*, — Szauer Dezső*, — Szentkirályi Ferenc*, — Szvoboda László*, — Weigl Mátyás. — *Összesen*: 12.

1927-ben : Gyeniss Zoltán, — Fánccsy Imre, — Kovács József*, — Pápics Ádám, — Budinszky Géza*, — Fasching Károly, — Kristóf Albert, — Musits Jenő, — Réffy László*, — Ross György*, — Simon Gyula*, — Torma Ferenc*, — Trovencsák József. — Összesen : 13.

1928-ban : Bazsai Lajos*, — Bejczy József*, — Békefi Ferenc, — Both Vilmos, — Ferlindis Sándor*, — Gerencsér József, — Hersits István*, — Horváth József, — Ipsics Antal*, — Jakabos Dénes*, — Kovács Sándor, — Kölnner István, — König József*, — Kőszeghy Ferenc, — Lovas János*, — Magyar Károly, — Markovics Ferenc*, — Mészáros Vilmos, — Pungor László, — Szabó Imre*, — Tóth Tibor*, — Ughi Albert, — Varga Lajos*. — Összesen : 23.

1929-ben : Ádám János*, — Bogdán Lajos*, — Bukovics János*, — Dombi János, — Fernbach László, — Gyulai Sándor, — Herzsényák László*, — Hild Henrik*, — Hirsch Sándor*, — Jaksics Imre*, — Jäger József, — Karácsony Imre, — Keppel György, — Kerekes János, — Kurucz Miklós, — Lantos Hilár*, — Lukács István*, — Matkovics Lajos*, — Olasz Dezső*, — Rakics István, — Rácz Elemér, — Simon József, — Szloboda Lajos, — Temesvári Ferenc. — Összesen : 24.

1930-ban : Ágoston Lajos, — Béres István*, — v. Borsfay Géza*, — Cséplő Ferenc, — Csollák Imre, — Farkas István, — Gilde Kálmán, — Györfy József, — Horváth Lajos, — Kepler István*, — Koronczy Rudolf, — Lakner József, — Markovits G. József, — Németh Károly, — Pauló Lajos, — Péczér László*, — Pócza József*, — Pölöskei Ernő, — Pölöskei József, — Pung Sándor, — Schweitzer György, — Szabó Lajos*, — Szentiványi József, — Szmodiss István, — Szukics József, — Takács Iván, — Tar Ferenc, — Tar József, — Tatai Gyula, — Virág Sándor. — Összesen : 30.

1931-ben : Baranyai Géza*, — Borbély László, — Böhm Mátyás*, — Czeglédy Dezső, — Fiedler Gyula*, — Fiedler Sándor, — Gaiy László, — Gombás Imre, — Heiszter Lajos, — Herczeg Nándor, — Jankovics István*, — Kalmár Sándor, — Kenedli Ferenc, — Kiss István, — Korents Jenő*, — Kovács János*, — Lábas Iván, — Nagy Ferenc, — Németh Lajos*, — Pasqualetti Antal*, — Pékó Jenő, — Piros András, — Reisinger Elek, — Sandl István*, — Schlögl Dezső*, — Speizer Ferenc*, — Strausz L. Béla, — Szabó Lajos*, — Szőke Gyula*, — Takács Károly, — Timár János*, — Tóth András, — Tóth János, — Tóth Gyula*, — Vágó Károly*, — Vizsralek György*. — Összesen : 36.

1932-ben : Ács János*, — Bedegi József*, — Benke István, — Bognár János*, — Buda Imre, — Czakó Jenő, — Csajághy Károly*, — Daday Zoltán, — Egyed János, — Gombkötő József, — Györgydeák Zoltán, — Horváth Ferenc*, — Horváth Ferenc*, — Jakab Sándor*, — Karbuczky Lajos*, — Kálmán László*, — Martinek Ferenc*, — Matyola Ferenc*, — Nagy Ernő, — Nagy Kálmán*, — Nádor Zoltán, — Németh József, — Pomothy György, — Pozsgai Vince, — Radosits Ferenc*, — Steiner Rezső*, — Süle Ottó, — Szabó Ferenc, — Szabó István*, — Szabó József, — Szigeti József, — Szilágyi István*, — Tengerdi Ferenc*, — Tischler László*, — Turcsik Ferenc*, — Varga Géza*, — Vörös Pál*, — Vecsey Ferenc*, — Zsoldos Jenő*. — Összesen : 39.

1933-ban : Bálint Rezső*, — Benke László, — Dubravecz József, — Gál József, — Geszti Gyula*, — Gönczöl József*, — Harcz János, — Her-

kovics Ferenc*, — Horváth József*, — Horváth József*, — Iván József*,
 — Jakabfy József, — Janky Béla*, — Joaneli Tibor*, — Kerner
 Imre*, — Kiss Viktor*, — Kósa Sándor*, — Kucsera Ferenc*, — Ma-
 csek Endre, — Markó Dezső, — Mazzag Pál*, — Németh József, —
 Németh László*, — Nyul László, — Poledovics József, — Rudán
 László, — Szunamon Károly*, — Tihanyi Andor, — Tóth Gyula*, —
 Tóth József*, — Tóth Vendel*, — Ujhelyi Tihamér, — Vámos Rezső*,
 Walz Géza*. — Összesen : 34.

V. A gyakorló-iskola statisztikája.

13. A gyakorló-iskola benépesülése.

Sorszám	Tanév	A tanulók száma :	
		a minden- nap tagozatban	az ismétlő tagozatban
1	1869—70.	135	—
2	1870—71.	111	—
3	1871—72.	108	—
4	1872—73.	128	—
5	1873—74.	115	—
6	1874—75.	122	—
7	1875—76.	121	—
8	1876—77.	120	—
9	1877—78.	127	—
10	1878—79.	108	—
11	1879—80.	132	—
12	1880—81.	33	—
13	1881—82.	44	—
14	1882—83.	46	—
15	1883—84.	49	—
16	1884—85.	32	—
17	1885—86.	43	—
18	1886—87.	44	—
19	1887—88.	46	—
20	1888—89.	43	—
21	1889—90.	40	—
22	1890—91.	41	—
23	1891—92.	37	—
24	1892—93.	39	—
25	1893—94.	42	—
26	1894—95.	45	—
27	1895—96.	41	—
28	1896—97.	43	—
29	1897—98.	37	—
30	1898—99.	41	—
31	1899—900.	33	—
32	1900—01.	41	—
33	1901—02.	36	—

Sorszám	Tanév	A tanulók száma :	
		a minden- nap tagozatban	az ismétlő tagozatban
34	1902—03.	36	—
35	1903—04.	47	—
36	1904—05.	43	—
37	1905—06.	38	12
38	1906—07.	46	22
39	1907—08.	45	16
40	1908—09.	45	19
41	1909—10.	46	23
42	1910—11.	45	21
43	1911—12.	45	20
44	1912—13.	44	21
45	1913—14.	43	17
46	1914—15.	45	—
47	1915—16.	42	—
48	1916—17.	24	—
49	1917—18.	39	—
50	1918—19.	34	—
51	1919—20.	55	—
52	1920—21.	56	—
53	1921—22.	55	—
54	1922—23.	55	20
55	1923—24.	59	26
56	1924—25.	54	30
57	1925—26.	48	19
58	1926—27.	58	13
59	1927—28.	49	29
60	1928—29.	53	9
61	1929—30.	55	8
62	1930—31.	51	8
63	1931—32.	53	7
64	1932—33.	58	6
Összesen :		3689	346

14. Gyakorló-iskolai tanítók és hitoktatók.

a) *Tanítók* : Fettich Károly (1869—1876); — Strézi Sándor (1869—1872); — Bárány Gyula (1872—1875); — Adorján Miklós (1877—1904); — Lovass Gyula (1904—1912); — Kaposi Károly (1912—1931); — Grau Géza (1919—1933); — Kunszt Dezső (1931—1933).

b) *Kézimunka-tanítónők* : 1. Adámy Kamilla, — 2. Fenyőssy Irma, — 3. Kodály Janka, — 4. Zöld Amália, — 5. Kaposi Károlyné, — 6. özv. dr. Fülöp Áronné.

c) *Hitoktatók. Róm. kat.* : 1. Berky József; — 2. Hajba Mihály; — 3. Rosos István; — 4. Fekete Gergely; — 5. Totola Lajos; 6. Fülöp Antal; — 7. Györe János; — 8. Szíjártó Károly; — 9. Mészáros Flórián; — 10. Németh János; — 11. Tomka Géza; — 12. Plachner László; — 13. Danassy György; — 14. Berkovics Imre; — 15. Dr. Kákosi Árpád Elek; — 16. Sági József; — 17. Gosztolya Zoltán; — 18. Dely János; — 19. Gulyás József; — 20. Szokol László; — 21. Peigl Béla.

Ref. : Verbai István; — 2. Matolcsy István; — 3. Varga Dezső; — 4. Galgóczy János.

Ág. h. ev. : Renner Endre; — 2. Balogh István; — 3. Lágler Béla.

Izr. : 1. Engel Sándor; — 2. Fried Samu.

Tartalomjegyzék.

	Lapszám
Előszó. Irta: Molnár Oszkár	3
Bevezetés	5
I. Küzdelem önálló iskolaépületért. (1869—1880.)	
1. Az intézet létesítése. — 2. Az iskola első otthona. — 3. Az intézet ügyeit vezető igazgatótanács. — 4. Az intézet első tanári testülete. — 5. A rendtartási intézkedések. — 6. A tanítás anyaga és módszere. — 7. A nevelés módjai és eszközei. — 8. Az intézet első növendékei. — 9. Az intézet önálló otthona.	7—40
II. Küzdelem internátusért. (1881—1914.)	
10. Az új épület hiányai. — 11. A tanári testület és tevékenysége. — 12. A tanítás és eredménye — 13. A nevelés kérdésének megoldása. — 14. A növendékek és azok elhelyezése, ellátása. — 15. Az építkezés akadályai.	41—83
III. Küzdelem az intézet áthelyezéseért. (1915—1923.)	
16. Az áthelyezésre irányuló törekvések okai. — 17. A tanári testület gondjai. — 18. A tanítás a világháború alatt és után. — 19. A nevelés ügye a nehéz esztendőkbén. — 20. A feldúlt évek tanulóiról — 21. Az intézet áthelyezésének megghiúsulása.	84—107
IV. Küzdelem az intézet megszüntetése ellen. (1924—1933.)	
22. A megerősödés útján. — 23. Az utolsó tíz esztendő belső története. — 24. Az utolsó esztendő diákjai. — 25. Az intézet megszüntetése.	108—123
Statisztika.	
I. A fenntartás és felszerelés statisztikája.	
1. Az intézet évi költségvetése. — 2. Az intézet bútorzata és felszerelése	126—130
II. Az intézet felügyelői és oktatói kara.	
3. Az igazgatótanács tagjai. — 4. Az intézet igazgatói. — 5. Az intézet tanárai és egyéb alkalmazottai.	131—138
III. A tanítás és nevelés statisztikája.	
6. A magaviselet, szorgalom és előmenetel táblázatos kimutatása. — 7. A tanító- és kántorképzés főbb adatai. — 8. Az intézetben használt tankönyvek.	140—145
IV. A növendékek statisztikája.	
9. Az intézet benépesülése. — 10. Statisztikai kimutatók a képesítőzött növendékekről. — 11. Jutalomdíj- és segély-alapítványok. — 12. Az oklevelet szerzett növendékek névsora.	146—158
V. A gyakorló-iskola statisztikája.	
— 13. A gyakorló-iskola benépesülése. — 14. A gyakorló-iskolai tanítók és hitoktatók	158—160

A megértést zavaró sajtóhibák:

13. lap (1. bek. 11. sor)	törtétek	h.	történet
14. lap (3. bek. 12. sor)	megszigorították	h.	megszigorította
15. lap (— 4. sor)	amelyek	h.	amely
33. lap (3. bek. 13. sor)	kint-étkezésnek	h.	bent-étkezésnek
80. lap (1. bek. 7. sor)	elkérte	h.	elérte
81. lap (— 4. sor)	megérttette	h.	megértette
82. lap (3. bek. 9. sor)	megérttették	h.	megértették
88. lap (2. bek. 8. sor)	képes	h.	képest
94. lap (2. bek. 11. sor)	kettőt kivonatos	h.	egyet kivonatos
99. lap (3. bek. 3. sor)	erények, amelyeket	h.	erényeket, amelyek
105. lap (3. bek. 6. sor)	kárpótlással	h.	kárpótlásul
112. lap (2. bek. 1. sor)	elkövetésére	h.	követésére
117. lap (6. bek. 4. sor)	érdeket	h.	érdekét

